

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗ ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ '50 ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΔΑ

Ονοματεπώνυμο: Κλιάφα Άρτεμις
Αριθμός Μητρώου: 1113M011

ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ: ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ ΠΡΟΚΟΠΗΣ

Αθήνα, 2016

Συντομογραφίες

C.A.R.E.:	Cooperative for Assistance and Relief Everywhere
U.N.R.R.A.:	United Nations Relief and Rehabilitation Administration Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης των Ηνωμένων Εθνών
A.M.O.Σ.:	Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές
A.Π.Π.Π.:	Αμερικάνικη Περίθαλψη Πολεμοπαθών Παιδιών
A.Σ.Ε.Ο.:	Αμερικάνικο Συμβούλιο Εθελοντικών Οργανώσεων
B.I.:	Βασιλικό Ίδρυμα
B.Π.:	Βασιλική Πρόνοια
Δ.Ε.:	Διοικούσα Επιτροπή
E.A.N.:	Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία
E.E.Σ.:	Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
E.O.Π.Σ.:	Εθνικά Ορφανοτροφεία Παιδικοί Σταθμοί
E.Π.Σ.:	Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί
E.Σ.:	Ελληνικός Συναγερμός
ΕΛΕΠΑΠ:	Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αναπήρων Παίδων
ΕΛΣΤΑΤ:	Ελληνική Στατιστική Αρχή
Κ.Α.Α.Π.Β.:	Κέντρο Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων Βούλας
Κ.Ε.Π.Ε.:	Κεντρική Επιτροπή Παιδικών Εξοχών
Κ.Κ.Π.:	Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας
Ν.Π.Δ.Δ.:	Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ.:	Νομικά Πρόσωπα Ιδιωτικού Δικαίου
Π.Β.Ε.Ε.:	Πρόνοια Βορείων Επαρχιών Ελλάδος
ΠΙΚΠΑ:	Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντιλήψεως
Υ.Κ.Π.:	Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας
Χ.Α.Ν.:	Χριστιανική Αδελφότητα Νέων
Υ-Π:	Υγεία – Πρόνοια
Χ.Ε.Ν.:	Χριστιανική Ένωση Νεανίδων

Πίνακας περιεχομένων

ΠΙΝΑΚΕΣ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ.....	8
1.1. Οικονομικό Πλαίσιο	8
1.1. Κοινωνικό πλαίσιο	15
2. Ο ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ	19
3. ΟΡΙΣΜΟΙ	25
3.1. Κοινωνική Πολιτική	25
3.2. Κοινωνική Πρόνοια	33
3.3. Η ανάπτυξη του κράτους – πρόνοιας στην Ελλάδα.....	41
4. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ και ΚΕΝΤΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ	51
4.1. Η παρέμβαση των Αμερικάνων και οι κριτικές που ασκήθηκαν.....	51
4.2. Η έννοια της απορίας.....	54
5. ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ	63
5.1. Το θέμα των παιδιών στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές του 1950.....	63
5.2. Η μεταπολεμική κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα.....	64
5.3. Κρατικό Πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας.....	66
5.3.1. Αρχές του Προγράμματος παιδικής προστασίας.....	68
5.3.2. Σκοποί του Προγράμματος παιδικής προστασίας.....	69
5.3.4. Αρμοδιότητες του προγράμματος παιδικής προστασίας.....	69
5.3.5. Βασικές γραμμές του προγράμματος παιδικής προστασίας.....	71
5.4. Ανοικτή Προστασία	72
5.4.1. Η καταγραφή και η κατ' οίκον βοήθεια απροστάτευτων παιδιών	72
5.4.2. Υιοθεσία	91
5.5. Προστασία των Παιδιών σε ιδρύματα.....	95
5.5.1. Φορείς που παρείχαν παιδική προστασία	95
5.5.2. Χρηματοδότηση των φορέων άσκησης πρόνοιας για το παιδί.....	99
5.5.3. Κλειστή προστασία.....	104
5.5.3.1. Εθνικά Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία	104
5.5.3.2. Ιδιωτικά Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία	113
5.5.3.3. Βρεφοκομεία.....	114
5.6. Ημερήσια Προστασία του παιδικού πληθυσμού	115
5.6.1. Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί (Ε.Π.Σ.)	116

5.6.2.	Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (Ε.Α.Ν.)	119
5.6.3	Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.)	123
5.7.	Παιδικές Εξοχές.....	128
5.8.	Περίθαλψη Άρρωστων και Ανάπηρων Παιδιών	132
5.8.1.	Πρεβεντόρια.....	132
5.8.2.	Προστασία ανάπηρων παιδιών	133
5.8.2.1.	Τυφλοί.....	136
5.8.2.2.	Κωφοί.....	137
5.8.2.3.	Κινητικά ανάπηρα παιδιά	138
5.8.2.4.	Νοητική αναπηρία	141
5.8.2.5.	Ψυχική υγεία.....	143
5.9.	Προληπτική υγιεινή για τη μητέρα και το παιδί.....	147
6.	ΠΙΚΠΑ	150
7.	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ	156
7.1	Παιδοπόλεις.....	157
7.2.	Σπίτια του παιδιού	159
7.3.	Ίδρυμα “ΜΗΤΕΡΑ”.....	163
8.	ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ.....	166
8.1.	Οι θέσεις του Υ.Κ.Π. για την φιλανθρωπία	166
8.2.3.	Ξένες οργανώσεις Παιδικής Προστασίας στην Ελλάδα.....	168
9.	Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΔΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.....	171
9.1.	Ίδρυση της ΕΔΑ.....	171
9.2	Κριτική της ΕΔΑ	171
9.2.1	Τοποθετήσεις Βουλευτών.....	172
9.2.2.	Η Αυγή για την Παιδική Προστασία.....	180
9.2.3.	Περιοδικό «Νέος Κόσμος».....	184
9.3.	Θέσεις της ΕΔΑ για την κοινωνική πρόνοια.....	189
	και την προστασία του παιδιού.....	189
9.3.1.	Πρόγραμμα της ΕΔΑ.....	189
9.3.	Επιδράσεις στο πρόγραμμα της ΕΔΑ	190
9.3.2.	Σχέδιο Προγράμματος.....	190
9.3.3	Πρόγραμμα της ΕΔΑ του 1952	191
	ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	196
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ.....	200

ΠΙΝΑΚΕΣ – ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Πίνακας 1: Ο παιδικός πληθυσμός με βάση τις περιόδους της παιδικής ηλικίας	64
Πίνακας 2: Δαπάνες κρατικού προϋπολογισμού για την επιδότηση παιδιών	84
Πίνακας 3: Αριθμός υιοθεσιών από το 1945 έως το 1959	94
Πίνακας 4: Φορείς που παρείχαν κλειστή προστασία για το παιδί	96
Πίνακας 5: Αριθμός Ιδρυμάτων και φιλοξενούμενων παιδιών.....	97
Πίνακας 6: Είδος Ορφανοτροφείων και αριθμός φιλοξενούμενων παιδιών.....	111
Πίνακας 7: Ιδιωτικά Ορφανοτροφείων και Οικοτροφεία	113
Πίνακας 8: Βρεφοκομεία επιχορηγούμενα από το Υ.Κ.Π.	114
Πίνακας 9: Αριθμός Π.Σ. – Νηπισγωγείων. Κρατικών – Ιδιωτικών – ΠΙΚΠΑ και φιλοξενούμενων Νηπίων.....	122
Πίνακας 10: Πρεβεντόρια και αριθμός νοσηλευομένων.....	133
Πίνακας 11: Μητέρες και βρέφη που φιλοξενήθηκαν στο ΜΗΤΕΡΑ.....	165
Γράφημα 1: Τρέχουσες δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες 1950 - 1959.....	15
Γράφημα 2: Αριθμός Εργαζομένων ανά κατηγορία Ν.Π.Δ.Δ. του Υ.Κ.Π.	98
Γράφημα 3: Γραμματικές γνώσεις Εργαζομένων Ν.Π.Δ.Δ. του Υ.Κ.Π.	98
Γράφημα 4: Δαπάνες περίθαλψης Παιδιού και παιδικών εξοχών.....	103
Γράφημα 5: Δαπάνες για Ιδρύματα παιδικής προστασίας.....	103

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η δεκαετία του 1940 υπήρξε καθοριστική για την ελληνική κοινωνία. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η τριπλή Κατοχή, η Απελευθέρωση και ο Εμφύλιος θα σημαδέψουν την κοινωνία, θα διαμορφώσουν διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των μελών της.

Κατά τη διάρκεια του εμφυλίου χιλιάδες άνθρωποι μετακινήθηκαν από τις εστίες τους, με πρόσχημα την προστασία από τους αντάρτες, εγκαταστάθηκαν σε μεγάλες πόλεις και διέμεναν σε άθλιες συνθήκες, πλήττονταν από την φτώχεια, την ανεργία και την εξαθλίωση. Επίσης χιλιάδες μέλη του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (Δ.Σ.Ε.) μετά τη λήξη του εμφυλίου μετακινήθηκαν προς τις Λαϊκές Δημοκρατίες, με την ελπίδα ότι πολύ σύντομα θα επιστρέψουν νικητές στη χώρα τους.

Οι Αμερικάνοι, οι οποίοι το 1947 αντικατέστησαν τους Βρετανούς, με το Σχέδιο Μάρσαλ και την οικονομική βοήθεια που αυτό προέβλεπε εδραίωσαν την παρουσία τους στην πολιτική και οικονομική ζωή.

Μετά τον εμφύλιο το καθεστώς που επιβλήθηκε ήταν μεν δημοκρατικό αφού λειτουργούσε η κοινοβουλευτική διαδικασία στην πράξη όμως με μια σειρά νόμους από την περίοδο του Εμφυλίου είχε επικρατήσει κλίμα εκφοβισμού, αποκλεισμού σε όσους είχαν ενταχθεί στο ΕΑΜ, στο Δ.Σ.Ε. και στο ΚΚΕ. Οι πολιτικές ελευθερίες και τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα καταπατήθηκαν επανειλημμένα σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1950. Οι φυλακίσεις, τα έκτακτα στρατοδικεία, οι εκτοπίσεις, ο εκφοβισμός των κατοίκων της υπαίθρου, η στέρηση της ιθαγένειας και των πολιτικών δικαιωμάτων, ο αποκλεισμός από τις κοινωνικές παροχές, τις συντάξεις, χαρακτήρισαν όλη την περίοδο. Με την καθιέρωση του πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων χιλιάδες άνθρωποι απολύθηκαν από δημόσιες θέσεις ενώ άλλοι δεν μπόρεσαν να διοριστούν.

Η ανασυγκρότηση της οικονομίας αρχικά και η οικονομική ανάπτυξη στη συνέχεια έδωσαν ιδιαίτερη βαρύτητα σε μεγάλα έργα, στην εγκατάσταση και ίδρυση βιομηχανιών. Οι κυβερνήσεις έλαβαν νομοθετικά και οικονομικά μέτρα ώστε να προσελκύσουν επενδυτές και κεφάλαια, έκαναν προσπάθειες να μειώσουν τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και του ισοζυγίου πληρωμών μειώνοντας τις δαπάνες, κυρίως τις κοινωνικές. Ταυτόχρονα όμως η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε συμπίεσε τους μισθούς και τα εισοδήματα του μεγαλύτερου μέρους της ελληνικής

κοινωνίας ενώ αντίθετα συνέβαλε στην ανάπτυξη της νέας αστικής ελληνικής τάξης που προέκυψε μετά τον εμφύλιο. Το κράτος μέσω των κυβερνήσεων της δεκαετίας του '50 έλαβε μέτρα ελέγχου των μισθών ώστε να μην παραβιάζεται η οικονομική του πολιτική.

Η διαρκής λιτότητα, η αυξανόμενη ανεργία, η έλλειψη υποδομών στον τομέα της υγείας και της πρόνοιας, τα φορολογικά μέτρα επηρέασαν τα μισθοσυντήρητα στρώματα, ένα μεγάλο κομμάτι τους ζούσε σε συνθήκες εξαθλίωσης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ζωή και η προστασία των παιδιών δεν έμεινε ανεπηρέαστη. Στις αρχές του 1950 χιλιάδες παιδιά ήταν ορφανά, εγκαταλειμμένα, υποσιτισμένα, ρακένδυτα, χωρίς κάποιο συντονισμένο σχέδιο προστασίας.

Η αριστερά πολύ γρήγορα ανασυγκρότησε τις δυνάμεις της. Στις εκλογές του 1951 εμφανίζεται η ΕΔΑ η οποία θα συγκεντρώσει εαμογενείς δυνάμεις αλλά και τους οπαδούς και τα μέλη του ΚΚΕ. Το 1954 κέρδισε μια σειρά από μεγάλους δήμους, ενώ στις εκλογές του 1956 συνεργάστηκε με άλλα κόμματα. Το 1958 εκλέχτηκε στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η παρουσία της θα σφραγίσει την πολιτική περίοδο. Χωρίς να βγαίνει από τα όρια του πολιτικού συστήματος θα διατυπώσει μέσω ενός οργανωμένου σχεδίου μια σειρά από θέσεις που θα προασπίζονται τα δικαιώματα των νέων, των εργαζόμενων, τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα και ζήτησε την απελευθέρωση των πολιτικών εξόριστων. Στον οικονομικό τομέα θα θέσει σε προτεραιότητα τις κοινωνικές ανάγκες, θα ζητήσει τη μείωση των στρατιωτικών δαπανών ώστε να υπάρξει πραγματικά κοινωνική πρόνοια.

Με βάση τα παραπάνω η εργασία προσπαθεί να διερευνήσει τα μέτρα που πήρε το κράτος για την προστασία του παιδιού. Με ποιον τρόπο οργανώθηκε; Ποιοι θεσμοί παιδικής προστασίας εφαρμόστηκαν; Ποιοι φορείς ασχολήθηκαν και πώς; Ποιο το ύψος των δαπανών για την προστασία του παιδιού; Ποια η σχέση του κράτους με τις διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις και το παλάτι; Ταυτόχρονα ποια ήταν η κριτική και οι θέσεις διατύπωσε η ΕΔΑ για την παιδική προστασία; Ποια η διαφοροποίηση των θέσεών της σε σχέση με την εφαρμοζόμενη πολιτική;

Η εργασία εξετάζει την ασκούμενη μέριμνα για το παιδί μέσα από τις ίδιες τις εγκυκλίους του Υπουργείου Πρόνοιας καθώς και από τα αρχεία των τέως Βασιλικών Ανακτόρων και της Βασιλικής Πρόνοιας. Στοιχεία αντλήθηκαν από περιοδικά και άρθρα εφημερίδων της εποχής. Για την ΕΔΑ η αναζήτηση των θέσεών της έγινε μέσα

από το σχέδιο προγράμματος, το πρόγραμμα του 1952, τις τοποθετήσεις των βουλευτών της αλλά και από άρθρα της εφημερίδας «Αυγή», επίσημο όργανο της ΕΔΑ και το περιοδικό «Νέος Κόσμος».

Η οικονομική πολιτική που εφαρμόστηκε τη δεκαετία του '50, η ανασυγκρότηση, το πρόγραμμα οικονομικής εξυγίανσης και νομισματικής σταθερότητας, η προσπάθεια εκβιομηχάνισης, αλλά και οι επιπτώσεις τους στην κοινωνία και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων αναφέρονται στο πρώτο κεφάλαιο.

Ο ιδεολογικός λόγος της περιόδου που δεν ήταν άλλος από την εθνικοφροσύνη περιγράφεται στο δεύτερο κεφάλαιο. Η επιλογή αυτή έγινε γιατί και στα θέματα της παιδικής προστασίας η εθνική διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποτέλεσε βασικός πυρήνας της ασκούμενης πολιτικής.

Οι έννοιες της κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας όπως καταγράφονται σε κείμενα των επιστημόνων της περιόδου καθώς και οι απόψεις που υπάρχουν για τη μη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα παρουσιάζονται στο τρίτο κεφάλαιο.

Η διάρθρωση του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, οι παρεμβάσεις των αμερικάνων και η κριτική που ασκήθηκε από υπηρεσιακούς παράγοντες για την οργάνωση των υπηρεσιών αναφέρονται στο τέταρτο κεφάλαιο. Αναλύεται επίσης ο θεσμός της απορίας καθώς δικαίωμα συμμετοχής στα διάφορα προγράμματα του Υ.Κ.Π. είχαν όσοι/ες ήταν άποροι.

Η μεταπολεμική κατάσταση των παιδιών, οι αρχές, οι σκοποί, οι αρμοδιότητες, οι βασικές γραμμές, οι φορείς που εφάρμοσαν το πρόγραμμα παιδικής προστασίας, οι μορφές προστασίας, ανοικτής και κλειστής, η περίθαλψη των άρρωστων παιδιών και η προστασία των αναπήρων, η προστασία της υγείας των παιδιών αλλά και τα κριτήρια που τέθηκαν για τη συμμετοχή των παιδιών στα παραπάνω προγράμματα αναλύονται στο πέμπτο κεφάλαιο.

Η δράση και η λειτουργία του ΠΙΚΠΑ και οι παροχές του προς το παιδί και τη μητέρα παρουσιάζονται στο έκτο κεφάλαιο. Το ΠΙΚΠΑ αποτελούσε πριν ακόμη από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο φορέα άσκησης πρόνοιας για το παιδί. Η δράση του συνεχίζεται και μεταπολεμικά.

Οι παιδοπόλεις και τα Σπίτια παιδιού, ιδρύματα που ίδρυσε και λειτουργούσε αρχικά ο Έρανος Βορείων Επαρχιών και αργότερα η Βασιλική Πρόνοια, περιγράφονται στο έβδομο κεφάλαιο. Οι παιδοπόλεις ιδρύθηκαν με πρόσχημα τη σωτηρία των παιδιών από

τις μετακινήσεις του Δ.Σ.Ε. προς τις πρώην Λαϊκές Δημοκρατίες. Τη δεκαετία του 1950 μετά την μαζική επιστροφή των παιδιών στις εστίες τους λειτουργούσαν ως ορφανοτροφεία.

Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις, ελληνικές και ξένες και οι απόψεις που υπήρχαν για τη δράση τους παρουσιάζονται στο όγδοο κεφάλαιο.

Οι θέσεις της ΕΔΑ για την παιδική προστασία, μέσα από το σχέδιο προγράμματος, το πρόγραμμα του 1952, τις τοποθετήσεις βουλευτών της αλλά και από το αφιέρωμα της Αυγής του 1954 στα ζητήματα παιδικής προστασίας αναφέρονται στο ένατο κεφάλαιο.

1. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ

1.1. Οικονομικό Πλαίσιο

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, η Κατοχή και ο Εμφύλιος άφησαν τεράστιες καταστροφές στην ελληνική οικονομία, χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους.¹

Πολύ σύντομα μετά τον πόλεμο οι Αμερικάνοι αντικαθιστούν τους Βρετανούς. Η ελληνική οικονομία, πολιτική και επιστήμη αναπτύσσει ισχυρούς δεσμούς με τα ισχυρά καπιταλιστικά κέντρα και ιδιαίτερα της ΗΠΑ. Οι νέοι διεθνείς συσχετισμοί και η ισχυρή επίδραση του σχεδίου Μάρσαλ θα διαμορφώσουν σε σημαντικό βαθμό την οικονομική διάρθρωση, τα πρότυπα ανάπτυξης και τις εξωτερικές συναλλαγές της χώρας.²

Στις αρχές της δεκαετίας του '50, ο αγροτικός τομέας είχε κυρίαρχη θέση στην ελληνική οικονομία και η πλειονότητα των κατοίκων της χώρας ζούσε σε χωριά και κωμοπόλεις κάτω των 10 χιλιάδων κατοίκων.³ Το 1951 με βάση τα επίσημα στοιχεία, το 28,5% των αγροτικών εκτάσεων ήταν κάτω των 10 στρεμμάτων, το 56,9% κυμαίνονταν από 10-49 στρέμματα, το 11,4% ήταν μεταξύ 50 -90 στρεμμάτων, ενώ μόνο το 3,2% ήταν πάνω από 110 στρέμματα. Στην αγροτική παραγωγή απασχολούνταν το 65% του πληθυσμού και παρήγαγε το 50% του εθνικού εισοδήματος, οι πιστώσεις που λάμβανε δεν ξεπερνούσε το 30% του συνολικού αριθμού.⁴

Το πρώτο που έπρεπε να πραγματοποιηθεί μετά τον πόλεμο ήταν η ανασυγκρότηση της οικονομίας που συντελέστηκε ως το 1950 – 1951.⁵ Η αμερικάνικη βοήθεια ιδιαίτερα κατά τις αρχές της δεκαετίας του '50 αποτέλεσε βασική πηγή χρηματοδότησης της ανασυγκρότησης.⁶

---

¹ Νικολινάκος Μ., «Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό», Αθήνα 1976, Εκδόσεις «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ», σελ. 66.

² Λιοδάκης Γ., «Κοινωνικό – θεωρητικές βάσεις και πρακτικές οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο», στο «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)» Αθήνα 1995, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, τ. Α', σελ.78

³ Ιορδάνογλου Χ.: «Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας», σελ. 4.

⁴ Λυμπεράτος Μ. : «Μετά τον εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου», Αθήνα 2015, Εκδόσεις Νότιος Άνεμος, σελ. 172.

⁵ Μπαμπανάσης Στ.: «Η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)», «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)» Αθήνα 1995, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, τ. Β', σελ. 37.

⁶ Λιοδάκης Γ.: Ό.π., σελ.78

Μετά την Απελευθέρωση οι συνθήκες ανοικτής κοινωνικής και πολιτικής σύγκρουσης που επικράτησαν και ο εμφύλιος πόλεμος είχαν ως αποτέλεσμα η οικονομική ανασυγκρότηση από τις πολεμικές καταστροφές να καθυστερήσει σε σχέση με την υπόλοιπη Δ. Ευρώπη. Η ελληνική βιομηχανική παραγωγή φτάνει το 1950 το επίπεδο του 1939. Το 1949 η βιομηχανική παραγωγή της Μ. Βρετανίας ήταν ήδη 123% σε σχέση με τη βιομηχανική παραγωγή του 1938, η αντίστοιχη τιμή στην Ιταλία ήταν 104%.⁷

Τα δημοσιονομικά προβλήματα της προηγούμενης δεκαετίας παρέμεναν όμως και στην αρχή της δεκαετίας του '50, το έλλειμμα του προϋπολογισμού αυξήθηκε ιδιαίτερα τις χρονιές 1950 και 1951 ενώ οι πληθωριστικές πιέσεις μειώθηκαν από τις πωλήσεις δολαρίων της αμερικάνικης βοήθειας και έφθασαν τα 7.446 δις. δρχ.⁸ Την περίοδο 1950 -1952 η Ελλάδα η αντιμετώπιση των οξυμένων οικονομικών ζητημάτων με τρόπους που θα υπερέβαιναν την απλή χρήση της αμερικάνικης βοήθειας αποτελούσε αναγκαίο θέμα, η οποία μπορούσε να εγγυηθεί την πρόσκαιρη επίλυση των άμεσων βιοποριστικών προβλημάτων του ελληνικού λαού. Η αμερικάνικη βοήθεια κατευθύνονταν σε συγκεκριμένους τομείς και χρήσεις, δεν ήταν δυνατόν να αντιμετωπιστούν τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα, εκτός του ότι αυτό προσέκρουε στις αντιπληθωριστικές πολιτικές που επέβαλε ο αμερικάνικος παράγοντας, γεγονός που ανακύκλωνε το οικονομικό πρόβλημα. Πάνω από το 67% των κεφαλαίων που δαπανήθηκαν για την ανασυγκρότηση δόθηκαν για συγκοινωνιακά έργα και δημόσια κτήρια, το 22% για τη γεωργία και μόνο το 2-3% για τη βιομηχανία.⁹

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 το θέμα που παρέμενε μετέωρο ήταν το πώς η ελληνική οικονομία θα αύξανε την παραγωγικότητά της ικανότητα σε σχέση τα προπολεμικά επίπεδα. Η συζήτηση αφορούσε το μέγεθος του ΑΕΠ και όχι το ζήτημα της διανομής του. Ο ελληνικός και ξένος παράγοντας δεν πίστευαν στην προοπτική μιας γρήγορης οικονομικής ανάπτυξης αλλά ούτε και είχαν εικόνα για το πώς θα γίνονταν αυτό δυνατό. Στις αρχές της δεκαετίας του '50 τα σχέδια των αμερικάνων για

---

⁷ Μηλιός Γ: «Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη», Αθήνα 1988, Εκδόσεις Εξάντας σελ. 325.

⁸ Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1958 Εκδοτικός Οίκος Σιδέρη, τ. Δ', σελ. 127

⁹ Λυμπεράτος Μ. Ό.π. σελ. 111 -126.

γρήγορη εκβιομηχάνιση εγκαταλείφθηκαν και η προοπτική της εκβιομηχάνισης που θα στηρίζονταν στην εισροή ξένων κεφαλαίων φάνταζε εξωπραγματική.¹⁰

Από το καλοκαίρι του '50 μέχρι τις αρχές του '51 η αμερικάνικη πολιτική μεταστράφηκε. Εγκαταλείφθηκε οριστικά το επενδυτικό πρόγραμμα, δόθηκε άμεση προτεραιότητα στη σταθεροποίηση της οικονομίας, η αναπτυξιακή προβληματική επικεντρώθηκε στις θεσμικές αλλαγές, οι στρατιωτικές παράμετροι απέκτησαν ξανά πρώτη προτεραιότητα.¹¹

Ο τερματισμός των στρατιωτικών επιχειρήσεων δεν επέφερε και μείωση των στρατιωτικών δαπανών οι οποίες εξακολουθούσαν να είναι αυξημένες¹². Οι στρατιωτικές δαπάνες την περίοδο 1950 -1951 έφτασαν το 43,5% του προϋπολογισμού.¹³ Το 1952 εξαιτίας των αμυντικών δαπανών επέρχεται αλλαγή και στο οικονομικό πρόγραμμα καθώς αποκλείστηκε η κατασκευή κάθε νέου έργου και παραμελήθηκε η συνέχιση όλων εκείνων τα οποία δεν συνδέονταν με την άμεση ενίσχυση της αμυντικής ικανότητας της χώρας.¹⁴ Η μεγάλη φορολογία και η άνιση κατανομή της χαρακτηρίζουν την περίοδο 1949 -1952. Οι έμμεσοι φόροι

---

¹⁰ Σταθάκης Γ: «Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: Η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα.», στο «1949 – 1967 Η εκρηκτική εικοσαετία», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σελ. 43-45

¹¹ Σταθάκης Γ: «Το δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», Αθήνα 2004, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, σελ. 370.

¹² Κεντρικό πρόβλημα του 1951 υπήρξε το ύψος των στρατιωτικών δαπανών. Αρχικά είχε προβλεφθεί να μειωθεί στο μισό αριθμός των ενόπλων δυνάμεων. Η μη υλοποίηση της απόφασης αυτής και η διατήρηση των στρατιωτικών δυνάμεων οδήγησαν σε νέα φορολογικά μέτρα ώστε να καλυφθεί το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Οι αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες, η μείωση της αμερικάνικης βοήθειας και οι υπερεκτιμήσεις σε διάφορα κονδύλια οδήγησαν στην αναθεώρηση του προϋπολογισμού με μείωση των δαπανών και αύξηση των φορολογικών εσόδων. Οι περικοπές έγιναν στους τομείς της κοινωνικής πρόνοιας ενώ τα έσοδα αυξήθηκαν με την επιβολή νέων φορολογιών στα κέρδη των εισαγωγέων και την αύξηση των ενοικίων. Το πρόβλημα των στρατιωτικών δαπανών παραμένει έντονο και μετά την εξαντλητική φορολόγηση του εθνικού εισοδήματος και η οποία επιβάρυνε κυρίως τα μεσαία και κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Στην έκθεση επί του ισολογισμού του έτους 1951 ο τότε πρόεδρος της ΤτΕ κ. Ματζαβίνος επισήμανε ότι το πρόγραμμα των αμυντικών εξοπλισμών έπρεπε να ολοκληρωθεί το συντομότερο δυνατό για να τερματιστεί η συνακόλουθη διόγκωση των αμυντικών δαπανών. Η συνέχιση του εξοπλιστικού προγράμματος προκαλούσε έντονες πληθωριστικές πιέσεις, οι οποίες είχαν ενισχυθεί από την κατάργηση των επιδοτήσεων στα εισαγόμενα είδη, τις αυξήσεις των μισθών και την αύξηση των τιμών ασφαλείας ορισμένων γεωργικών προϊόντων κατά το οικονομικό έτος 1950 -1951. Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, «Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδας», σελ. 217. Επίσης ο Κ. Βαρβαρέσος αναφέρει ότι: «Οι στρατιωτικές δαπάνες και οι δαπάνες για την εσωτερική ασφάλεια είχαν υπερδιπλασιαστεί σε σχέση με την προπολεμική περίοδο. Στις δαπάνες δεν συμπεριλαμβάνονταν η αξία του πολεμικού υλικού που έστελναν οι ΗΠΑ. Η μεγάλη στρατιωτική δύναμη που διατηρούσε η Ελλάδα σε καιρό ειρήνης επιβλήθηκε από διεθνείς παράγοντες, εξυπηρετούσε όχι μόνο την Ελλάδα αλλά και τους συμμάχους της και για το λόγο αυτό έπρεπε να υπάρχει εξωτερική ενίσχυση στο θέμα των αμυντικών δαπανών.» «Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», (Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2002, σελ. 115 - 116.)

¹³ Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1958, Εκδοτικός Οίκος Σιδέρη, τ. Δ', σελ. 127

¹⁴ Εφημερίδα Ελευθερία, «Ανασκόπησις των γεγονότων του 1952», 3/1/1953.

αντιπροσώπευαν το 80% σχεδόν των εσόδων του κράτους και βάραιναν την ευρεία κατανάλωση και τα μικρά εισοδήματα. Η φοροδιαφυγή ήταν τεράστια και κυρίως της βιομηχανίας και το εμπορίου αλλά και των ελεύθερων επαγγελματιών που συνέβαλαν μόνο κατά 6,5% στη δημιουργία πόρων για την κάλυψη των κρατικών αναγκών.¹⁵

Προσπάθειες για νομισματική σταθεροποίηση ξεκινούν από τις αρχές του 1950. Η οικονομική πολιτική που εφάρμοσε ο Γ. Καρτάλης υπουργός Συντονισμού της κυβέρνησης Πλαστήρα περιλάμβανε αύξηση της φορολογίας, περιορισμό των εισοδημάτων, των επιδοτήσεων των αγροτών και τραπεζικών πιστώσεων δυσχεραίνοντας τη λειτουργία των επιχειρήσεων και μεγεθύνοντας την ανεργία.¹⁶

Οι Έλληνες πολιτικοί είχαν παραχωρήσει τον απόλυτο έλεγχο της οικονομίας στις ΗΠΑ ως αντάλλαγμα της βοήθειας που πρόσφεραν οι Αμερικάνοι, σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Ο ασφυκτικός έλεγχος εξασφαλιζονταν τόσο από τον εμπειρογνώμονα που διέθεταν οι ΗΠΑ και η Βρετανία στη Νομισματική Επιτροπή όσο και από την Αμερικάνικη Διοίκηση Οικονομικής Συνεργασίας που ασκούσε εξονυχιστικό έλεγχο στον κρατικό προϋπολογισμό.¹⁷

Το σημαντικότερο οικονομικό γεγονός στη δεκαετία του '50 που επηρέασε και τις πολιτικές εξελίξεις ήταν η υποτίμηση της δραχμής. Στις 9 Απριλίου 1953 η κυβέρνηση Παπάγου με υπουργό Οικονομικών τον Σπύρο Μαρκεζίνη, αποφάσισε, με τη σύμφωνη γνώμη της Νομισματικής Επιτροπής και του Δ.Ν.Τ., την υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου από 15.000 σε 30.000 και τη σύνδεσή της με το σύστημα σταθερών ισοτιμιών Bretton Woods. Η νομισματική αυτή διαρρύθμιση συνδυάστηκε με μέτρα απελευθέρωσης των εισαγωγών, αλλά και επιβολής υψηλών φόρων στα εισαγόμενα, καθώς και κατάργησης των ελέγχων στην αγορά, με την προσέλκυση ξένων άμεσων επενδύσεων και μ' ένα ευρύ πρόγραμμα δημόσιων επενδύσεων.¹⁸

Η νομισματική μεταρρύθμιση και τα συνοδευτικά μέτρα που πάρθηκαν έπαιξαν κρίσιμο ρόλο για την παραπέρα πορεία της οικονομίας, σημαντικότερη ίσως ήταν η αποκατάσταση της εμπιστοσύνης του λαού προς τη δραχμή, συντελώντας έτσι στην

---

¹⁵Βαρβαρέσος Κ.: «Εκθεσεις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος», Αθήνα 2002, Εκδόσεις Σαββάλας, , σελ. 125 -136.

¹⁶Χατζηιωσήφ Χ.: «Η πολιτική οικονομία της ανασυγκρότησης και του εμφύλιου», στο «Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα», Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, , τ. Δ₁ σελ. 51-53.

¹⁷Λυμπεράτος Μ.: «Μετά τον εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου», Αθήνα 2015, Εκδόσεις Νότιος Άνεμος, σελ. 112 -113

¹⁸Ψαλιδόπουλος Μ.: «Η ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος», Αθήνα 2014, Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, σελ. 40

αύξηση της αποταμίευσης. Βασικό στοιχείο της μεταρρύθμισης ήταν η τολμηρή υποτίμηση και ο αναπροσανατολισμός της οικονομικής πολιτικής. Η υποτίμηση της δραχμής και τα υπόλοιπα μέτρα ήταν μέρη ενός γενικότερου αναπροσανατολισμού της οικονομικής πολιτικής. Κεντρικά στοιχεία της ήταν η αποκατάσταση του ρόλου της αγοράς, ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου του κράτους, η ενσωμάτωση της χώρας στη διεθνή αγορά.¹⁹

Το μέτρο της υποτίμησης της δραχμής το 1953 κατά 50% σε σχέση το δολάριο και τα λοιπά μέτρα νομισματικής πολιτικής που εφαρμόστηκαν σε συνδυασμό με το καθεστώς σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας που ακολουθήθηκε, αλλά κυρίως σε συνάρτηση με την παραγωγική επέκταση της οικονομίας, συνετέλεσαν στην εδραίωση μιας σχετικής νομισματικής ισορροπίας που διήρκεσε ουσιαστικά μέχρι το 1973.²⁰

Παρά το γεγονός ότι η μεταπολεμική «ανασυγκρότηση» παρουσίασε στην Ελλάδα μια σχετική καθυστέρηση, τελικά επιτεύχθηκε με αρκετά γρήγορο ρυθμό, ενώ ταυτόχρονα άρχισε να εκτυλίσσεται μια αξιόλογη διαδικασία εκβιομηχάνισης. Ο αγροτικός τομέας στερούνταν μιας επαρκούς υποδομής δέχεται το μεγαλύτερο βάρος της προσπάθειας εκβιομηχάνισης και οδηγήθηκε βαθμιαία στην εγκατάλειψη και στην εξαθλίωση της μεγάλης μάζας των αγροτών.²¹

Οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50, στηριζόμενες σε εξωτερικά δάνεια και στην εγχώρια αποταμίευση χρηματοδότησαν μια σειρά έργων υποδομής και πήραν διάφορα θεσμικά και οικονομικά μέτρα για την οικονομική ανασυγκρότηση και την προώθηση της βιομηχανικής ανάπτυξης της χώρας. Τέτοια μέτρα ήταν ο Ν. 2687/53 για την προσέλκυση και κατοχύρωση του ξένου κεφαλαίου, η ίδρυση του «Οργανισμού Χρηματοδοτήσεως της Οικονομικής Αναπτύξεως» το 1954, η απόφαση της Νομισματικής Επιτροπής το 1957 για τη χρηματοδότηση της βιομηχανίας από τις εμπορικές τράπεζες.²²

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 θεσπίζονται ευνοϊκές διατάξεις για την ίδρυση ναυπηγείων, δίνονται κίνητρα για την εγκατάσταση βιομηχανιών εκτός Λεκανοπεδίου και μπαίνουν οι βάσεις για τη δημιουργία μεγάλων βιομηχανιών στη Β. Ελλάδα. Οι

---

¹⁹Καζάκος Π.: «Η ελληνική οικονομία 1949 -1967. Ανασυγκρότηση και ανάπτυξη», Ιστορία του ελληνικού έθνους, Τόμος ΙΣΤ' σελ. 227 -228

²⁰Γιώργος Λιοδάκης, «κοινωνικο – θεωρητικές βάσεις και πρακτικές οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο», στο «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)» τόμος Α', σελ. 79

²¹Ο.π.: σελ. 79

²²Ο.π.: σελ. 78-79

περισσότερες από τις μονάδες αποτελούν επενδύσεις του δημοσίου και όλες λειτουργούν με προνομιακούς όρους, καταλαμβάνοντας σχεδόν μονοπωλιακή θέση στην αγορά. Στις αρχές της δεκαετίας έχουν ιδρυθεί δημόσιοι οργανισμοί και επιχειρήσεις με αντικείμενο τον εξηλεκτρισμό της χώρας και την ανάπτυξη του συστήματος τηλεπικοινωνιών, όπως η ΔΕΗ και ο ΟΤΕ.²³

Οι τραπεζικές καταθέσεις σημείωσαν αύξηση όλη τη δεκαετία με εξαίρεση την περίοδο του κορεατικού πολέμου και την περίοδο της κρίσης του Σουέζ. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι οι καταθέσεις ταμιευτηρίου αποτελούσαν την πιο πρόσφορη επιλογή του κοινού καθώς ήταν περιορισμένες οι δυνατότητες του κοινού για τοποθετήσεις.²⁴

Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μεταπολεμικής μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας ήταν η εκτεταμένη συσσώρευση κεφαλαίου, σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε η κεφαλαιοποίηση των κερδών και των αποταμιεύσεων. Το ακαθάριστο εθνικό κεφάλαιο την περίοδο 1948-1965 αυξήθηκε 12,4 φορές υπολογισμένο σε σταθερές τιμές του 1958. Γενικά στη μεταπολεμική περίοδο συντελέστηκε η μεγαλύτερη συσσώρευση κεφαλαίου στην ιστορία του Νεοελληνικού Κράτους, την περίοδο αυτή παρατηρείται η ανακατάταξη των εισοδημάτων σε βάρος των μισθών και προς όφελος των κερδών.²⁵

Το εξωτερικό εμπόριο και εμπορική πολιτική της Ελλάδας απεικονίζει την αυξανόμενη ένταξη της χώρας και της οικονομίας στο δυτικό κόσμο μετά τον εμφύλιο. Το εξωτερικό εμπόριο και η εμπορική πολιτική ελέγχονταν ολοκληρωτικά από τις ΗΠΑ, οι οποίες και χρηματοδοτούσαν το μεγαλύτερο μέρος των εισαγωγών από το σχέδιο Marshall. Την περίοδο αυτή η Ελλάδα εξάγει αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες και λίγα βιομηχανικά προϊόντα. Ο κύριος όγκος των εξαγωγών κατευθύνεται στις ανεπτυγμένες δυτικές χώρες, το μερίδιό τους όμως είναι μικρό καθώς αποτελούν το 10%. Αντίθετα οι ανατολικές χώρες παίζουν σημαντικό ρόλο στις εξαγωγές κυρίως από τα μέσα της δεκαετίας του '50. Η Ελλάδα εισάγει αγροτικά προϊόντα, κρέας, αλλά και

---

²³ Δεμεθιάς Ζ.: «Ανοικοδόμηση και ανάπτυξη» Περιοδικό Επτά Ημέρες της Καθημερινής, Η Ελλάδα τη δεκαετία του 1950-1960, σελ. 24-25

²⁴ Μ. Ψαλιδόπουλος: «Ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος 1928 -2008». Κέντρο Πολιτισμού Έρευνας και Τεκμηρίωσης, Αθήνα 2014, σελ. 213

²⁵ Μπαμπανάσης Στ.: «Η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967), στο «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο» τ. Β', Αθήνα 1995, σελ. 40

πρώτες ύλες, καύσιμα και αργό πετρέλαιο από τις χώρες της ΕΟΚ -6, τις χώρες της Β. Αμερικής, από χώρες του ΟΑΣΑ και από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.²⁶

Ένα από τα βασικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας αποτελούσε το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου και συνεπακόλουθα του ισοζυγίου πληρωμών. Το έλλειμμα μειώθηκε το 1952 εξαιτίας της αύξησης των εξαγωγών, το πρόβλημα όμως παρέμενε έντονο. Το 1956 παρά την πρόοδο που είχε συντελεστεί στην ελληνική οικονομία το ισοζύγιο πληρωμών εξακολουθούσε να είναι ελλειμματικό και συνέχιζε να καλύπτεται από μέρος της αμερικάνικης βοήθειας η οποία δίνονταν με τη μορφή μακροπρόθεσμων δανείων εξοφλητέων σε δραχμές εντός 40ετίας και με επιτόκιο 4%. Αντισταθμιστικό ρόλο στην σταθερή αύξηση των πληρωμών για εισαγωγές αποτέλεσε ο ρυθμός αύξησης των άδηλων τρεχουσών εισπράξεων.²⁷

Παρά τους υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας οι τρέχουσες δαπάνες στον τομέα Υγεία – Πρόνοια παρέμειναν σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα, σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 δεν ξεπερνούσαν το 5% σε αντίθεση με τις στρατιωτικές δαπάνες οι οποίες υπερέβησαν ακόμη και το 50% (Γράφημα 1).²⁸ Το χαμηλό ποσοστό στους τομείς υγείας – πρόνοιας έθετε εξ αρχής περιορισμούς στην άσκηση οποιαδήποτε κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας, εμπόδιζε την ανάπτυξη προγραμμάτων που θα συνέβαλαν στην άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, θα πρόσφεραν καθολική κάλυψη σε ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες.

Σε μια εποχή όπου η Ελλάδα μόλις έχει βγει από τις πολεμικές συγκρούσεις οι οποίες άφησαν πίσω τους χιλιάδες νεκρούς, θύματα, καταστροφές στις υποδομές, ενώ οι ασθένειες, η πείνα, η εξαθλίωση, οι άθλιες συνθήκες διαμονής αποτελούσαν γενικευμένη κατάσταση για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού η εφαρμογή και η υλοποίηση μιας γενικευμένης κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας ήταν όχι μόνο αναγκαία αλλά και επιβεβλημένη.

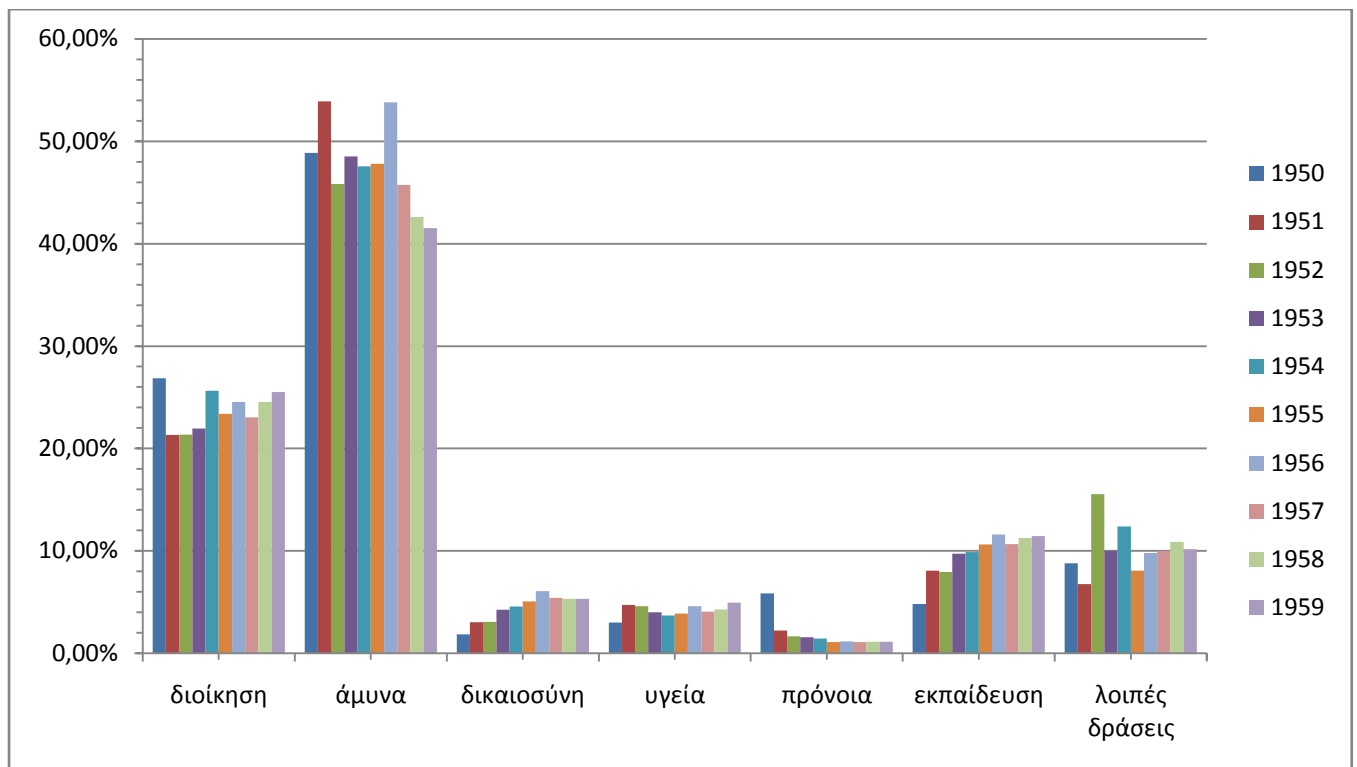
²⁶ Βαλντέν Σ.: «Εξωτερικό εμπόριο και εξωτερική εμπορική πολιτική της Ελλάδας 1950 – 1967», στο «1949 – 1967 Η εκρηκτική εικοσαετία», Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 2000, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, σελ. 219

²⁷ Ψαλιδόπουλος Μ.: Ό.π. σελ. 233-237.

²⁸ ΕΛΣΤΑΤ, Εθνικοί Λογαριασμοί 1948-1965, Πίνακας 6 σελ. 77

Γράφημα 1: Τρέχουσες δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες 1950 - 1959

1.1. Κοινωνικό πλαίσιο

Στη δεκαετία του 1950 η Ελλάδα μαστιζόταν από μαζική και αυξανόμενη ανεργία. Ο αριθμός των εγγεγραμμένων ανέργων στα Γραφεία Ευρέσεως Εργασίας κυμαινόταν μεταξύ 40.000 -120.000 ατόμων με κυμαινόμενη τάση. Ο μέσος ετήσιος αριθμός των ανέργων κυμαίνονταν στην περίοδο 1950 – 1959 μεταξύ 145.000 – 197.000.²⁹ Η ανεργία ήταν αποτέλεσμα της αναπτυξιακής πολιτικής που εφαρμόστηκε, με χαρακτηριστικά της διόγκωση των υπηρεσιών και τη βιομηχανική και τεχνολογική καθυστέρηση. Είναι χαρακτηριστικό ότι ανάμεσα στο 1951 -1961 η αύξηση της παραγωγής οφείλονταν, κατά 25% στην αύξηση του χρόνου εργασίας, κατά 65% στην αύξηση της παραγωγικότητας και κατά 10% στην αύξηση της απασχόλησης³⁰.

Η μετανάστευση επιλέχτηκε ως λύση τόσο στο οξυμένο πρόβλημα της ανεργίας όσο και στην άμβλυνση των σοβαρών κοινωνικών προβλημάτων που απορρέουν από την

²⁹Μπαμπανάσης Στ.: «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα (1900 – 1981), Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Μάιος – Δεκέμβριος 1981, τ. 42-43, σελ. 122

³⁰ Ρομπόλης Σ., Μετανάστευση και αναπτυξιακή πολιτική στην μεταπολεμική Ελλάδα, στο «1949-1967, η εκρηκτική εικοσαετία», Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Νοέμβριος 2000, σελ.305-306

ύπαρξή της.³¹ Εκτός από τη μετανάστευση προς το εξωτερικό την ίδια περίοδο παρατηρείται το φαινόμενο της παλιννόστησης και αστικοποίησης του πληθυσμού. Βασική αιτία της μετακίνησης του αγροτικού πληθυσμού ήταν η φτώχεια και η εξαθλίωση.³²

Τη δεκαετία του '50 οι συνθήκες κατοικίας στην ύπαιθρο ήταν απαράδεκτες, ενώ σε ορισμένες ορεινές περιοχές ήταν άθλιες. Ο εξηλεκτρισμός της υπαίθρου τη δεκαετία του 1950 και στις αρχές του '60 ήταν περιορισμένος.³³

Η κατάσταση των κατοικιών εξαιτίας του πολέμου και των σεισμών επιδεινώθηκε σε σχέση με την προπολεμική εποχή.³⁴ Το 1958 ο «Οικονομικός Ταχυδρόμος» δημοσίευσε μελέτη του υπουργείου Οικισμού που αφορούσε την κατάσταση της λαϊκής κατοικίας στην Αθήνα, την οποία η ίδια η έκθεση χαρακτήριζε άθλια. Σε 60.000 κατοικίες στεγάζονταν 220.000 κάτοικοι περίπου το ¼ του πληθυσμού της πρωτεύουσας.³⁵ Η έρευνα έδειξε ότι κατά μέσο όρο το 28% τω κατοικιών ήταν χωρίς κουζίνα, το 9% δεν διέθετε τουαλέτα και το 94% μπάνιο. Τα πράγματα ήταν χειρότερα κατά συνοικία, στη Νίκαια το 38% ήταν χωρίς κουζίνα ενώ στην Παλιά Κοκκινιά το 99%, χωρίς μπάνιο. Το 11% των κατοικιών είχαν κακό αερισμό, το 9% κακό φυσικό φωτισμό, το 15% ήταν ανήλιαγες και υγρές. Το 27% των κατοικιών αποτελούνταν από ένα δωμάτιο, σε ορισμένες συνοικίες έφτανε το 71%. Το 36% των κατοικιών δεν είχε ρεύμα, ποσοστό που αύξανε σε περιοχές όπως η Κοκκινιά και του Γκύζη έφτανε 66% και 53% αντίστοιχα. Στο 37% των κατοικιών αντιστοιχούσαν 3 άνθρωποι ανά δωμάτιο, στο 20% κατοικούσαν 4 άτομα σε ένα δωμάτιο, ενώ στο 10% 5 άτομα σε ένα δωμάτιο. Στο Κερατσίνι και τη Νίκαια στο 18% των κατοικιών αντιστοιχούσαν 5 άτομα σε ένα δωμάτιο. Στο 3% των κατοικιών δεν υπήρχαν κρεβάτια. Στο 36% αντιστοιχούσαν πάνω από 2 άτομα σε κάθε κρεβάτι, ενώ στο 15% των κατοικιών αντιστοιχούσαν πάνω από 3 άτομα σε κάθε κρεβάτι και στο 6% πάνω από 5 άτομα ανά κρεβάτι.³⁶

---

³¹ Ο.π. : σελ. 306-307

³² Νικολινάκος Μ.: «Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό», Αθήνα 1976, Εκδόσεις «ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ», σελ. 68-69

³³ Βερναρδάκης Χρ. –Μαυρής Γ. :«Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα», Αθήνα 1991, Εκδόσεις Εξάντας, σελ. 130-131

³⁴ Ο.π. σελ. 51

³⁵ Οι περιοχές με τις χειρότερες συνθήκες κατοικίας στην Αθήνα ήταν το Παγκράτι, τα Κάτω Πατήσια, ο Κυνόσαργος, τα Πετράλωνα, ο Κολωνός, σχεδόν ολόκληρος ο Πειραιάς, μαζί με τη Νίκαια και το Κερατσίνι.

³⁶ Οικονομικός Ταχυδρόμος, «Άθλια συνθήκαι στεγάσεως και διαβιώσεως χιλιάδων οικογενειών ακόμη και εις Αθήνας», 4/9/1958, σελ. 2

Οι κακές συνθήκες κατοικίας σε συνδυασμό με τον υποσιτισμό είχαν καταστροφικές συνέπειες στην υγεία των φτωχών στρωμάτων και αποτελούσαν μια από τις κυριότερες αιτίες της φυματίωσης αλλά και άλλων ασθενειών.³⁷ Στις αρχές της δεκαετίας του '50 η φυματίωση είχε προσβάλει πάνω από 500.000 ασθενείς, ενώ δεν γίνονταν αντιφυματικοί εμβολιασμοί, δεν υπήρχαν σανατόρια αλλά ούτε σχεδιασμός αντιφυματικής υποδομής. Συνολικά στην Ελλάδα υπήρχαν 850 κλίνες για τη νοσηλεία των φυματικών. Σύμφωνα με υπολογισμούς των ίδιων των Αμερικάνων ο μισός πληθυσμός της χώρας είχε ανάγκη ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης κυρίως για τη μαλάρια και τα τραχώματα. Ο τυφοειδής πυρετός είχε πλήξει πολλές περιοχές της χώρας εξαιτίας της απουσίας οργανωμένου δικτύου ύδρευσης.³⁸

Οι πραγματικοί μισθοί τη δεκαετία του 1950 ήταν γενικά χαμηλότεροι σε σύγκριση με την προπολεμική περίοδο. Οι γυναίκες και οι μαθητευόμενοι αμείβονταν χαμηλότερα από τους άντρες. Την περίοδο 1955 – 1961 το μέσο ετήσιο ποσοστό προσαρμογής της αμοιβής εργασίας ήταν περίπου 4,86% για τους άντρες εργάτες και σχεδόν 4% για τις εργάτριες.³⁹ Η αγοραστική δύναμη των μισθών των ιδιωτικών υπαλλήλων κυμαίνονταν το 1959 μεταξύ 49% και 87% της αγοραστικής δύναμης του 1938. Η κατάσταση ήταν διαφορετική για τους δημοσίους υπαλλήλους. Σε σύγκριση με το 1938 (=100) η αγοραστική δύναμη του μισθού ενός υπαλλήλου με βαθμό εισηγητή ήταν 64,6% του κλητήρα Β' 100, 2% και του κλητήρα Γ' 106,9%.⁴⁰

Η συμπίεση των μισθών, μόνιμο στοιχείο της καπιταλιστικής ανάπτυξης της Ελλάδας κατά τη μεταπολεμική περίοδο ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής τρομοκρατίας του κράτους ενάντια στην εργατική τάξη και τις οργανώσεις της. Η πολιτικοστρατιωτική συντριβή της Αριστεράς στον εμφύλιο είχε ως αποτέλεσμα την πολιτική καταστολή του εργατικού κινήματος και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Αποφασιστικός παράγοντας για τη συμπίεση των μισθών ήταν η πολιτική συγκυρία του «αντικομμουνιστικού κράτους», του «κράτους των εθνικοφρόνων».⁴¹

---

³⁷ Μπαμπανάσης Στ.: «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα (1900 – 1981), Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών Μάιος – Δεκέμβριος 1981, τ. 42-43, σελ. 127

³⁸ Λυμπεράτος Μ. Ό.π. σελ. 193

³⁹ Καβάσιλας Ι.: «Εξελίξεις εις την αμοιβήν εργασίας», Επιθεώρησις Κοινωνικών Ερευνών, Απρίλιος – Σεπτέμβριος 1970, τ. 4-5, σελ. 195

⁴⁰ Μπαμπανάσης Στ.: Ό.π. σελ. 129 – 131.

⁴¹ Μηλιός Γ.: «Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη», Αθήνα 1988, Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ σελ. 325.

Η διατροφή του ελληνικού λαού τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια ήταν από πολλές απόψεις χειρότερη και από την προπολεμική εποχή, χαρακτηριστικό παράδειγμα η κατανάλωση ζωικής πρωτεΐνης και ζάχαρης ήταν μικρότερη μέχρι το 1953 του κρέατος μέχρι το 1956 και των δημητριακών μέχρι το 1958⁴².

Οι μισθωτοί, οι υπάλληλοι, οι εργάτες πλήττονται από την οικονομική πολιτική, η ελληνική αστική τάξη τόσο από την Κατοχή όσο όμως και στη διάρκεια της δεκαετίας του '50 ενισχύεται και εδραιώνεται από την συνολική πολιτική που εφάρμοσαν όλες τις κυβερνήσεις. Στην εδραίωσή της οικονομικής εξουσίας της αστικής τάξης και ιδίως των νέων στρωμάτων συνέβαλε και το σχέδιο Μάρσαλ. Κριτήριο για την διάθεση των χρημάτων του Σχεδίου ήταν η ανασύνταξη των δυνάμεων αυτών, με τον ίδιο τρόπο που έγινε μετά την Απελευθέρωση και κατά τη διάρκεια του εμφυλίου. Αποσπούσαν αφειδώς δάνεια (4002/1959), χωρίς ιδιαίτερες πιέσεις αποπληρωμής και σε συνεργασία με κρατικούς υπαλλήλους και πολιτικούς παράγοντες επωφελούνταν τα μέγιστα από τις υποτιμήσεις ή τις πρακτικές της δόλιας χρεοκοπίας.⁴³

Στο τέλος της δεκαετίας του '50 νομοθετούνται μια σειρά μέτρα που προβλέπουν φορολογικές μειώσεις και απαλλαγές για το κεφάλαιο, οι ίδιοι οι βιομήχανοι τα χαρακτηρίζουν «ώθηση στην ιδιωτική πρωτοβουλία». Το Ν.Δ. 4002/1959 «Περί λήψεως φορολογικών και άλλων τινών μέτρων προς ενίσχυσιν των παραγωγικών επενδύσεων» (ΦΕΚ 233, τ. Α') απάλλαξε από τη φορολογία όλα τα επανασπενδυμένα κέρδη της βιομηχανίας.

---

⁴²Χρ. Βερναρδάκης – Γ. Μαυρή: Ό.π. σελ. 114

⁴³ Λυμπεράτος Μ.: «Μετά τον Εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου», Αθήνα 2015, Εκδόσεις Νότιος Άνεμος, σελ.153-168.

2. Ο ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Την περίοδο της κατοχής ο αστικός πολιτικός κόσμος περιθωριοποιείται, η απήχησή του συρρικνώνεται, τα παραδοσιακά πολιτικά κόμματα αποδιαρθρώνονται. Η αστική τάξη επιδίδονταν σε έναν φραστικό εθνικισμό που πλειοδοτούσε σε διεκδικήσεις. Το μεγάλο κομμάτι των μικροαστικών στρωμάτων εντάχθηκαν στην πατριωτική λογική του ΕΑΜ. Το τέλος του πολέμου βρίσκει την αστική ιδεολογία αποδυναμωμένη. Ο ιστορικός παράγοντας που συνέβαλε στην ανασυγκρότηση της αστικής ιδεολογίας ήταν τα Δεκεμβριανά, τα οποία έδωσαν τη δυνατότητα ανάκαμψης του προπολεμικού αντικομμουνισμού. Ο κοινωνικός χώρος της Δεξιάς ομογενοποιείται μετά τα Δεκεμβριανά, οι δωσίλογοι αναβαπτίζονται και ο κόσμος της εθνοφοροσύνης συστρατεύεται σύσσωμος στον αντικομμουνιστικό αγώνα.⁴⁴

Το ελληνικό κράτος παρά την κήρυξη του στρατιωτικού νόμου το 1948, την τρομοκρατία και την αποθέωση των κατασταλτικών μηχανισμών παρέμενε τυπικά ένα κράτος δημοκρατικό, καθώς δεν αναστάλθηκε η λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος.⁴⁵

Το μετεμφυλιακό κράτος στηρίχτηκε πολιτικά και ιδεολογικά από το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων που συντάχτηκαν στην περίοδο του Εμφυλίου από την ίδια πλευρά, απέναντι δηλαδή στις εαμογενείς οργανώσεις. Το κράτος τελούσε υπό καθεστώς έκτακτης ανάγκης, κύριος στόχος του ήταν να καταπολεμηθεί ο εσωτερικός εχθρός, η κομμουνιστική απειλή. Για το σκοπό αυτό το επίσημο κράτος θα διαμορφώσει την επίσημη ιδεολογία του, την εθνοφοροσύνη η οποία θα αποτελέσει τη μόνη συνεκτική ιδεολογία του μετεμφυλιακού κράτους, θα συνενώσει όλες εκείνες τις δυνάμεις που βρίσκονται απέναντι στην αριστερά και θα συγκροτήσει την εθνικόφρονα παράταξη. Κύριο μέλημά της ήταν να δείξει ότι οι κομμουνιστές ήταν εχθροί του έθνους. Η διαχωριστική γραμμή μέσα στην κοινωνία θα αποτελέσει το πας μη εθνικόφρων είναι κομμουνιστής. Οι εθνικόφρονες καλούνται να υπηρετήσουν ως σκοπό την ηθική, πολιτική, ιδεολογική, κοινωνική και στο τέλος τη φυσική εξόντωση των πιο δυναμικών στοιχείων των αντιπάλων δηλαδή των πολιτικών και ιδεολογικών πρωτοπόρων στοιχείων, και η τρομοκράτηση των υπολοίπων ώστε να «ανανήψουν», να

---

⁴⁴ Λυμπεράτος Μ.: «Στα πρόθυρα του Εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, Αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946», Αθήνα 2006, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, σελ. 317-319

⁴⁵ Μπουρνάζος Στρ.: Ό.π σελ. 10 – 11.

ξαναγίνουν «νηφάλιοι». Η εθνικοφροσύνη επιδίωκε «να εκφοβίσει και να συμμορφώσει τυχόν επίδοξους ομοϊδεάτες και κριτές τους συστήματος εξουσίας», επιδίωκε να καταδείξει σε όσους ήθελαν να ασπαστούν και να υιοθετήσουν παρόμοιες ιδέες ή τα είχαν ήδη πράξει ότι θα εισέπρατταν και αυτοί παρόμοια μέτρα.⁴⁶ Αναγκαία προϋπόθεση για να αναπτυχθεί το ιδεολογικό αμυντικό σύστημα ήταν η ταύτιση του εσωτερικού εχθρού με την εξωτερική απειλή. Όσοι αντιτίθονταν με την κυβέρνηση δεν ήταν Έλληνες, δεν άνηκαν στην πολιτική κοινότητα της χώρας. Ήταν συμμορίτες, σλαβοκομμουνιστές, εαμοσλάβοι, αναρχοκομμουνιστές.⁴⁷ Η εθνικοφροσύνη συνέθεσε τις παραδοσιακές συντηρητικές αξίες, συνδύασε το τρίπτυχο πατρίς, θρησκεία, οικογένεια αλλά και ιδιοκτησία με τον επιθετικό αντικομμουνισμό.⁴⁸

Στην ιδεολογία της εθνικοφροσύνης το υποκείμενο δεν είναι το έθνος η εθνικότητα αλλά το εθνικό φρόνημα. Εθνικό φρόνημα κατά βάθος σημαίνει κοινωνικό φρόνημα. Ως μεμονωμένος όρος, κοινωνικό φρόνημα δε σημαίνει απολύτως τίποτε. Προσδιορίζεται όμως αρνητικά, από το νομικά διατυπωμένο περιεχόμενο των προϋποθέσεων για την απόκτηση του πιστοποιητικού που φέρει το όνομά του «κοινωνικό φρόνημα» σημαίνει «νόμιμο φρόνημα» «σωστό φρόνημα» δηλαδή «αντικομμουνιστικό φρόνημα».⁴⁹

Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης η οποία εμφανίστηκε στο Μεσοπόλεμο, μεταπολεμικά προσλαμβάνει το ιστορικό της περιεχόμενο ως ιδεολογία του αποκλεισμού και του εξοβελισμού από το εθνικό σώμα των κομμουνιστών. Η εθνικοφροσύνη εγγράφεται στο εθνικό πεδίο και συγχρόνως στο σύστημα αξιών της Δύσης. Η αναδιοργάνωση του κόσμου είχε ανατεθεί στις ΗΠΑ που είχαν οριστεί ως θύλακας της ελευθερίας. Κάθε απειλή σε βάρος τους συνιστούσε απειλή υποδούλωσης ολόκληρης της πολιτισμένης ανθρωπότητας και κατάλυσης των αξιών της.⁵⁰ Πολλές διατάξεις των εκτάκτων μέτρων της περιόδου του εμφυλίου έχουν επηρεαστεί από την

---

⁴⁶Ελεφάντης Α.: «Εθνικοφροσύνη: «Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945-1967)», Αθήνα 1995, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, τ. Α', σελ. 645-654.

⁴⁷Τσουκαλάς Κ.: «Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», Αθήνα 1999, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 34-35

⁴⁸Μπουρνάζος Στρ.: Ό.π., σελ. 9-10.

⁴⁹Δοξιάδης Κ., «Η ιδεολογία της μεταπολεμικής Ελλάδας», Λεβιάθαν, 1993, τ. 13, σελ. 126

⁵⁰Παπαδημητρίου Δ.: «Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967», Αθήνα 2006, Εκδόσεις Σαββάλας, σελ. 178-184.

αμερικάνικη νομοθεσία με πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα την έννοια της «νομιμοφροσύνης».⁵¹

Ο μεταπολεμικός αντικομμουνισμός ωστόσο παρουσιάζει διαφορές από τον προπολεμικό για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος ήταν ότι πριν από τον πόλεμο το κομμουνιστικό κίνημα, θεωρήθηκε απειλή και εμπόδιο για την ομαλή λειτουργία και αναπαραγωγή του συστήματος. Στη διάρκεια της Κατοχής το ζήτημα εξουσίας που τίθεται εξαιτίας της ισχυροποίησης και μαζικοποίησης του κομμουνιστικού κινήματος και της μονοπώλησης του πολιτικού πεδίου από το ΚΚΕ γίνεται αντιληπτό ως ζήτημα επιβίωσης του καθεστώτος. Ο δεύτερος είναι ότι ο ελληνικός αντικομμουνισμός είναι ενταγμένος στο διεθνές πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, η ένταξη αυτή παίρνει τη μορφή εξάρτησης από τις ΗΠΑ το 1947. Το Δόγμα Τρούμαν, το Σχέδιο Μάρσαλ και την ελληνοαμερικάνικη συμφωνία διαμορφώνουν το πλαίσιο της εξάρτησης.⁵²

Η εθνικοφροσύνη πρότασε την απαράβλητη σημασία των αξιών της κλασικής αρχαιότητας για την οικοδόμηση του δυτικού πολιτισμού. Η νίκη των Ελλήνων το 1949 θεωρήθηκε και νίκη του ελεύθερου κόσμου, εφόσον η ελευθερία, τα ανθρώπινα ιδανικά και οι φιλελεύθεροι θεσμοί, για τη διασφάλιση των οποίων αυτός αγωνίζονταν γεννήθηκαν «από τον καθάριο ελληνικό πνεύμα». Στον ελληνικό αντικομμουνισμό η επίθεση του κομμουνισμού κατά του δυτικού πολιτισμού είχε στόχο τον ελληνισμό, επειδή ο ευρωπαϊκός πολιτισμός στηρίχτηκε στις «επιστημονικές έννοιες» και τις ιδέες του Ελληνισμού.⁵³

Στην ιδεολογία της εθνικοφροσύνης το υποκείμενο δεν είναι το έθνος η εθνικότητα αλλά το εθνικό φρόνημα. Εθνικό φρόνημα κατά βάθος σημαίνει κοινωνικό φρόνημα. Ως μεμονωμένος όρος, κοινωνικό φρόνημα δε σημαίνει απολύτως τίποτε. Προσδιορίζεται όμως αρνητικά, από το νομικά διατυπωμένο περιεχόμενο των προϋποθέσεων για την απόκτηση του πιστοποιητικού που φέρει το όνομά του «κοινωνικό φρόνημα» σημαίνει «νόμιμο φρόνημα» «σωστό φρόνημα» ήτοι «αντικομμουνιστικό φρόνημα». Πρόκειται για μια ενοποιητική αρχή που εμπεριέχει η ίδια το στοιχείο της αντιπαράθεσης, στο βαθμό που εκφράζεται – εμπράκτως δια του νόμου- μόνον ως άρνηση, ως αποκήρυξη.⁵⁴

⁵¹ Μπουρνάζος Στρ.: Ό.π. σελ. 15.

⁵² Μπουρνάζος Στρ.: «Το κράτος των εθνοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές», στο «Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα», Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, τ. Δ₂, σελ. 9-10.

⁵³ Παπαδημητρίου Δ.: Ό.π.

⁵⁴ Δοξιάδης Κ., «Η ιδεολογία της μεταπολεμικής Ελλάδας», Λεβιάθαν, 1993, τ. 13, σελ. 126

Από τον εμφύλιο και μετά ενισχύεται η μόνη λειτουργία των στρατοπέδων συγκέντρωσης, εκκαθαρίζεται ριζικά η δημόσια διοίκηση, οργανώνεται η προπαγάνδα από τις ένοπλες δυνάμεις, διογκώνεται η δραστηριότητα της μυστικής αστυνομίας, θεσμοποιείται το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων το οποίο συμπεριλαμβάνει ολόκληρη την οικογένεια και αποτελούσε επίσημη προϋπόθεση για κάθε είδους άδεια και εργασία διαμορφώνοντας έτσι ένα κράτος διακρίσεων. Η διαδικασία της «από – ΕΑΜοποίησης» του πληθυσμού ήταν η πιο σπουδαία πλευρά της μακροχρόνιας ιδεολογικής επίθεσης και την οποία μπορούσε μόνο το κράτος να την εφαρμόσει καθώς ο μόνος σχετικά συγκροτημένος και αποπροσωποποιημένος φορέας. Στόχος ήταν η δυσφήμιση των πολιτικών σχεδίων του ΕΑΜ, η καθημερινή πρακτική του και δράση. Κύριος στόχος όμως ήταν να εξουδετερωθεί η πολιτική εμπειρία που είχαν αποκτήσει οι μάζες στην περίοδο 1941- 1945 και για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία, επενέβαιναν άμεσα στον πολιτικό και κοινωνικό τομέα. Για πρώτη φορά οι θεσμοί και οι λειτουργίες του γίνονται αντικείμενο συζήτησης και συναίνεσης μέσα στο λαό.⁵⁵

Ο αντικομμουνισμός πέρα από την ιδεολογική του λειτουργία είχε και κοινωνική διάσταση. Σε όλη τη χώρα αναπτύχθηκε ένα τεράστιο δίκτυο μέρη του οποίου είναι ο στρατός, η εκκλησία, η εκπαίδευση⁵⁶, τα διάφορα φιλανθρωπικά ιδρύματα και τα οποία αφού εκκαθαρίστηκαν και στεγανοποιήθηκαν⁵⁷ τέθηκαν στις υπηρεσίες του αντικομμουνιστικού αγώνα. Μέσα στο δίκτυο αυτό εντάσσονται και κινητοποιούνται χιλιάδες άνθρωποι, οι οποίοι αποκτούν νέο ρόλο κατοχυρώνοντας υλικές σχέσεις με το κράτος. Η εθνικοφροσύνη αποτέλεσε το σίγουρο δίαυλο διεκδίκησης και ικανοποίησης αιτημάτων, συνέβαλε και ενίσχυσε τις πελατειακές σχέσεις και τις κομματικές εξυπηρετήσεις, τόσο σε ατομικό όσο και σε τοπικό ή συλλογικό επίπεδο.⁵⁸

Ο αντικομμουνισμός ως θεμέλιο της κυρίαρχης ιδεολογίας υπεισήλθε στους θεσμούς του κράτους, καθόρισε το νομικό καθεστώς των ελευθεριών και προσδιόρισε την πραγματική τους διάσταση. Οι ελευθερίες των εθνικοφρόνων ρυθμίστηκαν από το τυπικό σύνταγμα ενώ των μη εθνικοφρόνων από ένα συνονθύλευμα κανόνων, ένα

---

⁵⁵Τσουκαλάς Κ.: «Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα», Αθήνα 1999, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 30-31

⁵⁶Από το 1945 και μετά θα συγκροτηθεί το σχολείο της «εθνικοφροσύνης». [Νούτσος Χ.: «Το σχολείο της εθνικοφροσύνης (1945 – 1952)», στο «Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα», Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, τ. Δ₂, σελ. 131].

⁵⁷Χιλιάδες δημόσιοι υπάλληλοι διώχθηκαν από το δημόσιο λόγω της συμμετοχής τους στο ΕΑΜ, επίσης για να διοριστεί κάποιος/α έπρεπε να έχει πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων.

⁵⁸Ο.π. σελ. 12

«παρασύνταγμα» που καθιερώθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1940 και έμεινε σε ισχύ με την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών.⁵⁹ Σε όλη τη μετεμφυλιακή περίοδο έμειναν σε ισχύ μια σειρά νομοθετικών και συνταγματικών κειμένων που είχαν τεθεί σε ισχύ την περίοδο του εμφυλίου τα οποία περιόριζαν τις ατομικές ελευθερίες τις οποίες τυπικά εγγυόταν το Σύνταγμα μέσω επιλογών και διακρίσεων με αποτέλεσμα η νομιμότητα να λειτουργεί μόνον υπό την αίρεση της νομιμοφροσύνης.⁶⁰

Το βασικό νομικό οπλοστάσιο των κειμένων αυτών ήταν το Γ' Ψήφισμα και ο Α.Ν. 509/1947 «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του Πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών» (ΦΕΚ 293, τ.Α') τα οποία έδωσαν σάρκα και οστά στην έννοια του αντεθνικού εγκλήματος.⁶¹ Το νομοθετικό αυτό πλαίσιο ποινικοποιούσε το φρόνημα, τιμωρούσε εκτός από την πράξη και την πρόθεση. Επίσης η αοριστία της περιγραφής των αδικημάτων άφηναν πεδίο αυθαιρεσίας, ενώ εισήγαγαν την αρχή της συλλογικής ευθύνης. Η συγγένεια κάποιου ατόμου με κομμουνιστή, ήταν αρκετό για να θεωρεί ύποπτος με αποτέλεσμα να εκτοπιστεί, να μη λάβει το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων.⁶²

Η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης θα στιγματίσει όχι μόνο τη δεκαετία του '50 αλλά και τις μετέπειτα και θα αποτελέσει τη διαχωριστική γραμμή στην ελληνική κοινωνία.

Οι μη εθνικόφρονες θα αποκλειστούν από τις δημόσιες θέσεις, από τα διάφορα επιδόματα, τις συντάξεις⁶³ ακόμη και από τη δυνατότητα να λάβουν μέρος ως εργολάβοι σε κάποιο δημόσιο έργο.

Ο «αντικομμουνιστικός αγώνας» τόσο σε ιδεολογικό επίπεδο όσο και σε πολιτικό θα συνεχιστεί σε όλες τις επόμενες δεκαετίες. Πέρα από τον αποκλεισμό των αριστερών από τις δημόσιες υπηρεσίες και τις παροχές, ιδιαίτερα σε περιόδους όπου υπήρχε αύξηση των ποσοστών της ΕΔΑ, το επίσημο κράτος που εκφραζόταν από τις κυβερνήσεις του Εθνικού Συναγερμού (Ε.Σ.) και της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ), εφάρμοσε όλο το νομοθετικό πλαίσιο του εμφυλίου κατά της Αριστεράς αλλά και οπαδών του Κέντρου. Οι διοικητικές εκτοπίσεις χωρίς να υπάρχει καν δικαστική

---

⁵⁹ Αλιβιζάτος Ν.: «Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974), Όψεις της ελληνικής εμπειρίας», Εκδόσεις Θεμέλιο Αθήνα 1983, σελ.447-448

⁶⁰ Μάνεσης Αρ.: «Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση» στο «Η Ελλάδα σε εξέλιξη», Εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1986, σελ. 24.

⁶¹ Αλιβιζάτος Ν., Ο.π., σελ.495

⁶² Μπουρνάζος Στρ: Ο.π. σελ. 15

⁶³ Ν.Δ. 617/1948, «Περί στέρησης πάσης παροχής των συμμετεχόντων εις τον συμμαρτυρικό αγώνα» (ΦΕΚ 101 τ. Α')

απόφαση, οι παραπομπές σε στρατοδικεία για κατασκοπεία, οι απολύσεις δημοτικών και κοινοτικών αρχόντων που δεν ήταν αρεστοί, η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών στην πρώτη θητεία της κυβέρνησης Ε.Σ. αποτέλεσαν επαναλαμβανόμενες πρακτικές σε όλη τη δεκαετία του 1950.⁶⁴ Οι κυβερνήσεις της ΕΡΕ θα ακολουθήσουν παρόμοια τακτική ιδιαίτερα μετά το 1958, χρονιά όπου στις εκλογές που διεξάχθηκαν η ΕΔΑ αναδείχθηκε στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης.⁶⁵

Ακόμη και η προστασία της παιδικής ηλικίας θα τεθεί κάτω από το πρίσμα της εθνικοφροσύνης και της εθνικής διαπαιδαγώγησης των παιδιών. Χιλιάδες παιδιά θα αποκλειστούν από τα προγράμματα παιδικής προστασίας γιατί οι γονείς τους εντάχθηκαν «οικιοθελώς στους συμμορίτες». Στα κρατικά ιδρύματα παιδικής προστασίας αλλά και σε αυτά της Βασιλικής Πρόνοιας δίνονταν στα παιδιά εθνική διαπαιδαγώγηση. Ο αποκλεισμός από τις προσλήψεις στο δημόσιο αλλά και η διακοπή των συντάξεων σε όσους συμμετείχαν στο ΕΑΜ και το Δ.Σ.Ε., βάζοντας με αυτό τον τρόπο εμπόδια στην ανεύρεση εργασίας, οδηγούσε στην εξαθλίωση χιλιάδες ανθρώπους, τις οικογένειές τους και βέβαια τα ίδια τα παιδιά.

---

⁶⁴ Λιναρδάτος Σπ.; «Από τον Εμφύλιο στην Χούντα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1978, τ. Β' Σελ. 107, 267 – 269, 295- 296

⁶⁵ Στεφανίδης Ι.: «...Η δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του “αντικομμουνιστικού αγώνα 1958 -1961” . Περιοδικό Μνήμων, τ. 29, Αθήνα 2008, σελ. 206

3. ΟΡΙΣΜΟΙ

3.1. Κοινωνική Πολιτική

Η ανάλυση των όρων κοινωνική πολιτική και πρόνοια στηρίχτηκε στην ορολογία της εποχής και στις θεωρητικές αναζητήσεις της περιόδου εκείνης.

Η κοινωνική πολιτική αποτέλεσε επακόλουθο της βιομηχανικής επανάστασης και των δύσκολων συνθηκών που επέφερε στην εργασία και τη ζωή των εργατών από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα.⁶⁶

Ο ορισμός της κοινωνικής πολιτικής ταυτίζονταν με την εργατική πολιτική. Στην Ευρώπη και στην Αμερική, κάτω από την επίδραση του πολέμου αλλά και της οικονομικής κρίσης του 1929, είχαν ξεκινήσει ήδη οι συζητήσεις για την ανάπτυξη και διεύρυνση της κοινωνικής πολιτικής.⁶⁷

Η έλλειψη οικονομικής ασφάλειας και η αβεβαιότητα για το μέλλον γενικεύουν την ανάγκη της ασφάλειας, η κοινωνική πολιτική διευρύνεται ώστε να καλύψει όλο τον πληθυσμό, περιλαμβάνει όλα πλέον τα εισοδήματα. Ο όρος εισάγεται για πρώτη φορά με αμερικάνικο νόμο ο οποίος εισηγήθηκε την ασφάλιση της αναπηρίας, του γήρατος και ταυτίζεται με την κοινωνική ασφάλιση. Το περιεχόμενο του διευρύνεται από την έκθεση Μπέβεριτζ (Beveridge)⁶⁸, και σημαίνει πλέον όχι μόνο την απαλλαγή από την ένδεια αλλά την πλήρη αξιοποίηση της ανθρώπινης προσωπικότητας. Την ευθύνη αυτή αναλαμβάνει το κράτος το οποίο οφείλει να εξασφαλίσει σε κάθε άτομο ένα ελάχιστο όριο αγαθών, υπηρεσιών και ευκαιριών, έτσι ώστε οι δημιουργικές του ικανότητες να μην παραλύουν από το φόβο της ανάγκης και οι εθνικοί πόροι να μην σπαταλούνται εξαιτίας της κακής υγείας, διατροφής ή στέγασης καθώς και την αρνητικών συνεπειών της ανεργίας.⁶⁹

Η κοινωνική πολιτική αποκτούσε και θετικό πρόσημο με την αυξανόμενη συμμετοχή των οικονομικά αδυνάτων στα αγαθά του πολιτισμού. Η κοινωνική πολιτική απέβλεπε

---

⁶⁶Μητσόπουλος Π.: «Πρωταρχικές Γραμμές από την επιστήμην της κοινωνικής πολιτικής», », Μάθημα κατατοπιστικό δια την Ανωτέραν σχολήν στελεχών κοινωνικής προνοίας Χ.Ε.Ν, [χ.ε.], Αθήνα 1957, σελ.8

⁶⁷Τσουκάτος Ε.: «Γένεσις και περιεχόμενον της κοινωνικής πολιτικής», Δελτίον του ΙΚΑ, Αθήνα, Μάρτιος 1957, Έτος Ε' τ. 3, σελ. 100 - 105

⁶⁸Οι βασικές μεταρρυθμίσεις που εισήγαγε ο Μπέβεριτζ (Beveridge) ήταν το καθολικό σύστημα ασφάλισης, η ενοποίηση των οργανισμών ασφάλισης σε έναν δημόσιο, η βελτίωση και επέκταση παροχών, η ίδρυση εθνικού συστήματος υγείας, η εποπτεία μέσω Υπουργείου Κοινωνικών Ασφαλίσεων και μια οικονομική πολιτική για την πλήρη απασχόληση.

⁶⁹Τσουκάτος Ε.: Ό.π.

στην ανύψωση του βιοτικού επιπέδου ενός κράτους στην ολοένα μεγαλύτερη ευημερία. Η κοινωνική ασφάλεια διευρύνεται και μετατρέπεται σε ευημερία. Οι Αγγλοσάξονες χρησιμοποιούν πρώτοι τον όρο και διακρίνουν τη γενική ευημερία από την οικονομική, το μέρος της οποίας είναι μετρήσιμο με το χρήμα. Η ευημερία είχε να κάνει με ψυχικές καταστάσεις και τις μεταξύ τους σχέσεις, οι οποίες επηρεάζονται όχι μόνο από το μέγεθος του εισοδήματος αλλά και από τον τρόπο που αποκομίζεται αυτό και από τον τρόπο που διατίθεται. Η κοινωνική πολιτική μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο επιδίωκε να δημιουργήσει ένα αίσθημα ισορροπίας στο άτομο εντός του κοινωνικού περιβάλλοντος. Εκτός από την ικανοποίηση των βασικών αναγκών στόχευε στην κοινωνική αναπροσαρμογή των ατόμων.⁷⁰

Η διάταξη της συνθήκης των Βερσαλλιών που αφορούσε την εργασία σύμφωνα με την οποία «η εργασία να μη θεωρείται απλώς εμπόρευμα ή αντικείμενο εμπορίας» συνδυάστηκαν με τον Χάρτη της Φιλαδέλφειας (1944), τον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών του Αγ. Φραγκίσκου και την απόφαση της 27^{ης} Διεθνούς Συνδιάσκεψης της Εργασίας του 1945, στο Παρίσι. Ο Χάρτης της Φιλαδέλφειας, στον οποίο στηρίχτηκε και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας επιβεβαίωνε τα εξής:

- α) Η εργασία δεν αποτελεί εμπόρευμα.
- β) Η ελευθερία της γνώμης και του συνεταιρίζεσθαι είναι απαραίτητος όρος προόδου.
- γ) Η πείνα, όπου αυτή υφίσταται, αποτελεί κίνδυνο για την ευτυχία όλων.
- δ) Η πάλη κατά της ένδειας πρέπει να διεξάγεται με ακαταπόνητη δραστηριότητα στους κόλπους κάθε έθνους και μιας συνεχούς και διεθνούς συμφωνίας κατά την οποία οι αντιπρόσωποι των εργαζομένων και των εργοδοτών, συνεργαζόμενοι ισότιμα με τους αντιπροσώπους του κράτους θα μετέχουν σε ελεύθερες συζητήσεις και αποφάσεις δημοκρατικού χαρακτήρα για την προαγωγή του κοινού αγαθού.⁷¹

Η Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας ενσωματώθηκε και στην ελληνική νομοθεσία με το Ν.Δ.399/1947 «Περί κυρώσεως Πράξεως τροποποιήσεως του Καταστατικού Χάρτου (Συντάγματος) της Διεθνούς Οργανώσεως της Εργασίας» (ΦΕΚ 183, τ.Α'). Οι αρχές της θα επηρεάσουν τους Έλληνες κοινωνιολόγους και οικονομολόγους, στο σύνολο τους θα έχουν αναφορές στη διακήρυξη καθώς και στη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας.

⁷⁰Τσουκάτος Ε.: «Γένεσις και περιεχόμενον της κοινωνικής πολιτικής», Δελτίον του ΙΚΑ, Αθήνα, Μάρτιος 1957, Έτος Ε' τ. 3, σελ. 100 - 105

⁷¹Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, Τόμος Ι, Εκδόσις της Εγκυκλοπαιδικής Επιθεωρήσεως «ΗΛΙΟΣ», Αθήνα, σελ. 958

Αυτό δεν είναι τυχαίο καθώς τόσο στη Δ. Ευρώπη και την Αμερική εγκαταλείπονται οι ιδέες του νεοφιλελευθερισμού, αρχίζει η οικοδόμηση του κράτους πρόνοιας. Το κράτος αναλαμβάνει να παίζει καθοριστικό ρόλο στην αναδιανομή του εισοδήματος, στην κοινωνική ασφάλεια και ευημερία των πολιτών, παίρνει μέτρα πρόνοιας για τα στρώματα του πληθυσμού που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της καθημερινής επιβίωσης.

Στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, συγγραφέας του λήμματος κοινωνική πολιτική είναι ο Π. Μητσόπουλος, αναφέρει ότι η εύρεση του ορισμού της κοινωνικής πολιτικής, ήδη πριν τον πόλεμο, είχε επιζητηθεί στη βάση του σκοπού και του πνεύματος της, μέσω της θεωρητικής επιστημονικής επεξεργασίας του περιεχομένου της κατά τρόπο γενικότερο, αφηρημένο και ανεξάρτητο από τα ιστορικά δεδομένα. Οι ορισμοί αυτοί όμως παρουσίαζαν μεγάλη ποικιλία και ασυμφωνία. Ως κοινωνική πολιτική ορίστηκε *«η πολιτική που αποσκοπούσε στην εξασφάλιση της διαρκούς επίτευξης των κοινωνικών σκοπών»* ή αλλιώς *«το σύνολο των μέτρων που απέβλεπαν στην εξομάλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων»* ή ως *«το σύνολο των πολιτικών προσπαθειών για την εξυπηρέτηση της διατήρησης και της ενίσχυσης της εσωτερικής ουσιαστικής συνοχής της κοινωνίας»*, στην περίπτωση αυτή υπάρχει διάκριση μεταξύ της τυπικής συνοχής της κοινωνίας η διατήρηση της οποίας είναι έργο της δικαιοσύνης, από την ουσιαστική συνοχή στην οποία αποβλέπει η κοινωνική πολιτική.⁷²

Οι ορισμοί αυτοί, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ελλιπείς καθώς δεν χαρακτηρίζουν ακριβώς τα μέτρα, τα οποία έχουν καθοριστεί από την πράξη ως κοινωνική πολιτική, είναι πολύ αφηρημένοι και προβληματικοί έχουν ανάγκη μεγαλύτερης ανάπτυξης των εννοιών οι οποίες ανήκουν στην κοινωνιολογία και την κοινωνική φιλοσοφία.⁷³

Ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει σε άλλο κείμενό του ότι η κοινωνική πολιτική όπως και η γενική πολιτική είναι κρατική δράση, για την εξυπηρέτηση κατά βάση μεν του γενικού «καλού». Σύμφωνα με τον συγγραφέα αυτό όμως που ξεχωρίζει την κοινωνική πολιτική από τη γενική είναι η καλυτέρευση των όρων εργασίας και ζωής όσων αποζούν από τη διάθεση των εργατικών δυνάμεων, των αποχειροβιωτών.⁷⁴

---

⁷² Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Εκδοτικός Οίκος «Ο Φοίνιξ», Αθήνα, τ. 14^{ος}, σελ. 661-662

⁷³ Ο.π.

⁷⁴ Μητσόπουλος Π.: «Πρωταρχικές Γραμμές από την επιστήμη της κοινωνικής πολιτικής», Μάθημα κατατοπιστικό δια την Ανωτέραν σχολήν στελεχών κοινωνικής προνοίας Χ.Ε.Ν., [χ.ε.] Αθήνα 1957, σελ.13-14

Στη διάκριση της κοινωνικής πολιτικής από τη γενική προστίθεται ένα ειδικότερο κριτήριο που αποτελεί την ειδοποιό διαφορά και αυτό είναι η ειδίκευση του αντικειμένου και των σκοπών της κρατικής φροντίδας στους αποχειροβίωτους ανθρώπους, στους μεροκαματιάρηδες.⁷⁵

Η κοινωνική πολιτική οφείλει να ξεκινά από όσο το δυνατόν ακριβέστερη γνώση της εμπειρικής πραγματικότητας με στοχαστική επεξεργασία της και κατόπιν να προσπαθεί να επηρεάσει την πραγματικότητα για την εξυπηρέτηση των σκοπών της. Ως επιστήμη στηρίζεται στην ακριβέστερη συλλογή και την επιτυχή εξήγηση των διαφόρων στοιχείων της συμπεριφοράς των ατόμων καθώς και των μορφών και των νόμων των κοινωνικών σχέσεων και των κοινωνικών σχηματισμών. Για την εξήγησή τους παραλαμβάνει όσα πορίσματα της χρειάζονται από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες ώστε να επεξεργαστεί κριτικά την υπάρχουσα πραγματική κατάσταση. Στη συνέχεια χρησιμοποιώντας κατάλληλα τη γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας και τα συμπεράσματα της επιστημονικής επεξεργασίας πρέπει να διαμορφώσει ένα λογικά θεμελιωμένο σύστημα μέσων, τρόπων ενέργειας και μέτρων, να καταστρώσει σταθερό πρόγραμμα δράσης και ένα μελετημένο σχέδιο λεπτομερειακών ενεργειών για να μπορέσει να εξυπηρετήσει την υλική και πολιτιστική καλυτέρευση της τύχης των αποχειροβιτών.⁷⁶

Ο καθορισμός της έννοιας της κοινωνικής πολιτικής αποτελούσε ένα από τα δυσκολότερα προβλήματα της κοινωνικής επιστήμης σε όλες τις χώρες. Η δυσκολία προέρχονταν από τη δυσχέρεια την οποία είχαν να υπερνικήσουν οι επιστήμονες και δεν ήταν άλλη από το καθορισμό του όρου κοινωνική, η δυσχέρεια μεγάλωνε καθώς παρεμβάλλονταν και η λέξη πολιτική.⁷⁷ Ο Βογιατζής διακρίνει τρεις κατηγορίες ορισμών για την κοινωνική πολιτική:

1. Ορισμοί οι οποίοι παρέμεναν στα στενά όρια της κοινωνικής κλάσης και οι οποίοι θεωρούν ότι η κοινωνική πολιτική αφορά και εξασκείται χάρη μόνο μιας ορισμένης τάξης της εργατικής. Σε αυτούς ανήκουν οι μαρξιστές (κομμουνιστές), οι σοσιαλιστές, τα εργατικά συνδικάτα και διάφοροι επιστήμονες.⁷⁸

---

⁷⁵ Ο.π.

⁷⁶ Ο.π.

⁷⁷ Βογιατζής Β., Κοινωνική Πολιτική, Αθήνα 1959, Εκδοτικός Οίκος Αφοι Σάκουλα, σελ. 63

⁷⁸ Ο.π. σελ. 65- 71

2. Ορισμοί οι οποίοι υπερβαίνουν μεν τα στενά όρια της κοινωνικής τάξης, οι οποίοι όμως θεμελιώνουν την κοινωνική πολιτική στην ηθική, το δίκαιο καθώς και σε αξιολογικές κρίσεις.⁷⁹ Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι εκκλησίες, διάφοροι επιστήμονες.⁸⁰

3. Ορισμοί οι οποίοι αποδίδουν μεγαλύτερη σημασία σε άλλους παράγοντες πέρα των ορίων της κοινωνικής τάξης καθώς και της ηθικής, του δικαίου και των αξιολογικών κρίσεων τα οποία θεωρούν δευτερεύοντα.⁸¹ Κυριότεροι εκπρόσωποί της είναι μια σειρά οικονομολόγοι, ανάμεσά τους και Α. Weber.⁸²

Ο ίδιος υποστηρίζει ότι η κοινωνική πραγματικότητα είναι εκείνη που επιβάλλει την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής. Ο βαθμός και η έκταση της καθορίζονται από την υφιστάμενη ή μη διάσταση των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων, τον υφιστάμενο παραγωγικό μηχανισμό, τις δυνατότητες ανάπτυξης της οικονομίας.⁸³

Ο Καλιτσούνακης Δ. υποστήριξε ότι η κοινωνική πολιτική αποτελούσε σημαντικό τμήμα της οικονομικής πολιτικής και εν γένει όλης της πολιτικής γιατί η οικονομική ζωή του κράτους βρίσκεται σε επικοινωνία με την παγκόσμια οικονομία. Διευκρίνιζε ότι με τον όρο κοινωνική πολιτική *«εννοούμεν το σύνολο των μέτρων και διαρρυθμίσεων εκείνων, οι τίθενται αφ' ενός μεν υπό του κράτους, αφ' ετέρου δε υπό της οργανωμένης αυτοβοηθείας των εργατικών τάξεων, με τον σκοπόν να προφυλάξουν από την εξαθλίωσιν και εκμετάλλευσιν τας τάξεις ταύτας, να βελτιώσουν τους όρους της ζωής των, να ανυψώσουν την εργατικήν δύναμιν των, και γενικώς να επιτύχουν αι τάξεις αιταί, μεγαλύτερην συμμετοχή, εις τα αγαθά του σημερινού πολιτισμού.»*⁸⁴

Στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια αναφέρεται ότι σκοπός της κοινωνικής πολιτικής *«είναι η διατήρηση της κοινωνικής ενότητας, αντικείμενό της η διατήρηση και η φειδώ της εργατικής δύναμης, η εξύψωση του ηθικοπνευματικού επιπέδου του λαού. Το εισόδημα του μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού δεν μπορεί να επαρκέσει για την κάλυψη των αναγκών του και για αυτό πρέπει να παρέμβει η πολιτεία η οποία με δικά της*

---

⁷⁹ Ο. π. σελ. 65

⁸⁰ Ο.π. σελ. 71- 76

⁸¹ Ο. π. σελ. 65

⁸² Ο. π. σελ. 76-78

⁸³ Ο.π. σελ. 86

⁸⁴ Καλιτσούνακης Δ., Εφαρμοσμένη Πολιτική Οικονομία, , Αθήνα 1957, Εκδοτικός Οίκος Παπαζήση, σελ. 225

*μέσα πρέπει να προβαίνει στην ικανοποίησή τους. Από το επίπεδο του πολιτισμού των στρωμάτων κρίνεται και το επίπεδο της κοινωνικής πολιτικής μιας χώρας».*⁸⁵

Για την επιτυχία των σκοπών της η κοινωνική πολιτική προνοεί για την προστασία της υγείας, της μητρότητας, της κατοικίας, του επαγγελματικού προσανατολισμού, την εξεύρεση εργασίας. Επιδιώκει την προστασία της υγείας και της εργατικής δύναμης, λαμβάνοντας μέτρα για την προστασία στους χώρους δουλειάς, τον περιορισμό της εργασίας των παιδιών και των γυναικών, την ασφάλιση κατά της ασθένειας και του ατυχήματος. Προλαμβάνει μέτρα για τη ληστρική εκμετάλλευση της ξένης εργασίας με διάφορα προστατευτικά μέτρα. Εισάγει τη σύνταξη γήρατος, αναπηρίας, θανάτου, το βοήθημα ανεργίας και το επίδομα ασθένειας. Επιδιώκει την εφαρμογή του πνεύματος της κοινωνικής δικαιοσύνης. Δημιουργεί τις προϋποθέσεις της κοινής ευημερίας μέσα στα όρια των οικονομικών δυνατοτήτων καθώς και της κοινωνικής ασφάλειας με την πλήρη απασχόληση και ανύψωση του βιοτικού επιπέδου του λαού.⁸⁶

Κύριος φορέας της κοινωνικής πολιτικής είναι το κράτος γιατί μόνο αυτό μπορεί να έχει καθολική έννοια της επιδιωκόμενης κοινωνικής διάρθρωσης. Η εξέλιξη της κοινωνικής πολιτικής δεν ήταν ενιαία σε όλα τα κράτη, εξαιτίας φυσικών όρων, όπως το κλίμα, η διαμόρφωση του εδάφους αλλά και εξαιτίας των οικονομικών συνθηκών, της κατάστασης της βιομηχανίας, της συγκοινωνίας και της εργατικής κίνησης.⁸⁷

Ορισμένοι επιστήμονες της εποχής θεωρούν την κοινωνική πολιτική ως μέρος της εφαρμοσμένης οικονομικής. Ως τέτοια λοιπόν ρυθμίζει τη δράση της επί των αναγκών και των ικανοτήτων της εθνικής οικονομίας. Δεν μετατρέπει τα οικονομικά μέσα αυτά καθ' αυτά σε σκοπό. Βρίσκει τα όρια της στα πλαίσια της εθνικής οικονομίας μέσα στα πλαίσια της οποίας ασκείται. Όσο περισσότερο ελαστική είναι μια οικονομία, τόσο μεγαλύτερα είναι τα περιθώρια της κοινωνικής πολιτικής.⁸⁸

Το 1954 διεξάγεται από την Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών υπό την αιγίδα του Διεθνούς Γραφείου Εργασίας (Δ.Ο.Ε.) το Α' Δεκαήμερον Σπουδών Κοινωνικής Πολιτικής. Στο τέλος της εισήγησής του ο Στρ. Παπαϊωάννου ανέφερε ότι «η κοινωνική πολιτική υπήρξε και είναι όργανον προόδου και ευημερίας, μέσο εναρμόνισης της

---

⁸⁵ Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Κοινωνική Πολιτική, Τόμος ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ», σελ. 661-662

⁸⁶ Ο.π.

⁸⁷ Ο.π.

⁸⁸ Τσουκάτος Ε., Δελτίον του ΙΚΑ «Γένεσις και περιεχόμενον της κοινωνικής πολιτικής», Αθήνα, Μάρτιος 1957, Έτος Ε' τ. 3, σελ. 105

*Ελευθερίας και της Δικαιοσύνης, μέσον δηλονότι της εξυψώσεως του εργαζομένου και ως ατόμου και ως μέλους της κοινωνίας και ως παραγωγού και ως καταναλωτού».*⁸⁹

Ο Χρ. Αγαλλόπουλος στο ίδιο συνέδριο επισήμαινε ότι η οικονομική και κοινωνική πολιτική πρέπει να συμβαδίζουν. Μετά την οικονομική κρίση του 1929 αποτελούσε απαίτηση του εργαζόμενου κόσμου ο οποίος πρόσφερε εκατόμβες αίματος στον αγώνα για δημοκρατία και ελευθερία, ότι η κοινωνική πολιτική έπρεπε να μην περιορίζεται μόνο στα κοινωνικά μέτρα, αλλά να επιδιώξει μια γενικότερη αναμόρφωση της οικονομικής ζωής που θα τον εξασφάλιζε περισσότερο. Οι θέσεις αυτές διατυπώθηκαν στο Χάρτη του Ατλαντικού που συντάχτηκε τον Αύγουστο του 1941 στον οποίο οι ΗΠΑ και η Μ. Βρετανία υπόσχονταν σε όλα τα έθνη τα μέσα για να παραμείνουν ασφαλή εντός των συνόρων τους και να εξασφαλίσουν σε όλους τους ανθρώπους, σε όλες τις χώρες τη δυνατότητα να ζήσουν προστατευμένα από τον φόβο και την ανάγκη. Τις αρχές αυτές θα τις επαναλάβουν σε όλες τις επόμενες μεταπολεμικές διεθνείς πράξεις όπως η Διακήρυξη της Φιλαδέλφειας, η οικουμενική διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίες ανύψωσαν τις αρχές της κοινωνικής πολιτικής σε «γενικούς αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου». Η επίδραση αυτή καταγράφηκε σε όλα τα μεταπολεμικά Συντάγματα με πλήρεις και όχι απλές κατευθυντήριες σχετικές διατάξεις, εκτός όμως από το ελληνικό Σύνταγμα.⁹⁰

Οι θεωρίες των Beveridge και Keynes έφεραν ανατροπή στις επιδιώξεις της κοινωνική πολιτικής διευρύνοντας πλέον το πεδίο δράσης της. Οι θεωρίες αυτές διαπίστωναν ότι μπορεί να επιτευχθεί η πλήρης απασχόληση και να ληφθούν μέτρα για τη δικαιότερη ανακατανομή του εθνικού εισοδήματος. Δημιουργήθηκε η έννοια της κοινωνικής ασφάλειας η οποία απέβλεπε να απαντήσει και να καταπολεμήσει το αίσθημα της ανάγκης με μια σειρά μέτρων όπως: η εξασφάλιση της πλήρους απασχόλησης με αμοιβή σε όλους τους ικανούς για εργασία με οικονομική οργάνωση που θα απέφευγε τις οικονομικές κρίσεις. Η πολιτική μισθών που θα εξασφάλιζε εισοδήματα τέτοια που θα εξαρτιόνταν όχι μόνο από την παραγωγικότητα και την απόδοση της εργασίας αλλά και από τις ανάγκες του ατόμου. Τμήμα της πολιτικής της

---

⁸⁹ Παπαϊωάννου Στρ. : «Οι γενεσιουργοί λόγοι της κοινωνικής πολιτικής», στο Α' Δεκαήμερον Σπουδών Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 1954, Έκδοση, Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών, σελ. 36

⁹⁰ Αγαλλόπουλος Χρ : «Η εξέλιξ της κοινωνικής πολιτικής και αι σύγχροναι κατευθύνσεις της» στο Α' Δεκαήμερον Σπουδών Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 1954, Έκδοση Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών, σελ. 42 – 47.

κοινωνικής ασφάλειας αποτελούσε η ανάγκη της έννοιας του ζωτικού και όχι μόνο του ελάχιστου ορίου συντήρησης καθώς και η ισότητα του μισθού ανδρών και γυναικών. Η λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων που εξασφαλίζουν την ικανότητα για εργασία, την εφαρμογή μέτρων εναντίων όλων εκείνων των παραγόντων που απειλούν την ικανότητα προς εργασία, εφαρμόζοντας μέτρα ιατρικής φροντίδας, υγιεινής κ.λπ. Η εξασφάλιση της ηθικής ισορροπίας όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα στο περιβάλλον στο οποίο καλείται να ζήσει ο άνθρωπος και που είναι η εξασφάλιση της οικογενειακής σταθερότητας, η εγγύηση της σταθερότητας των κοινωνικών σχέσεων, μεταξύ του ατόμου, της οικογένειας και των ατόμων και ομάδων μέσα στις οποίες καλείται να συνυπάρξει. Η εξασφάλιση της πλήρους απασχόλησης απαιτούσαν μια σειρά μέτρων νομισματικής, πιστωτικής και εμπορικής πολιτικής αλλά και επενδύσεων στο δημόσιο τομέα από τη μεριά του κράτους.⁹¹

Η δημοσιονομική πολιτική έπρεπε να έχει αντικυκλικό προσανατολισμό, οι φόροι και τα δάνεια έπρεπε να χρησιμοποιούνται όχι για την κάλυψη μόνο των δημοσίων δαπανών αλλά και για την κίνηση των αργουσών οικονομικών δυνάμεων και την αύξηση της κατανάλωσης μέσω της αναδιανομής του εθνικού εισοδήματος προς όφελος των φτωχότερων τάξεων η ροπή των οποίων προς την κατανάλωση είναι μεγαλύτερη. Επίσης η δημοσιονομική πολιτική συνέβαλε στη μείωση της ανισότητας των εισοδημάτων, με την ένταση της προοδευτικότητας της φορολογίας, με την αφαίρεση των υπερβολικών εισοδημάτων και της αναδιανομής τους δια μέσου των δημοσίων και κοινωνικών δαπανών ταυτόχρονα με την επέκταση της επιχειρηματικής δράσης του κράτους μέσω των εθνικοποιήσεων. Τα οικονομικά μέτρα εξαρτώνται από την ιδιομορφία κάθε χώρας και από το βαθμό οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης.⁹²

Η πλήρης εξάλειψη της ανεργίας δεν υπήρχε και αυτό λόγω της οικονομικής ανάπτυξης, η περίοδο ανεργίας όμως δεν έπρεπε να υπερβαίνει την περίοδο την οποία μπορεί να καλύψει το επίδομα ανεργίας χωρίς τον κίνδυνο να μειωθεί η ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η πλήρης απασχόληση σήμαινε και την χρησιμοποίηση των εργαζομένων σε θέσεις που μπορούσαν να αποδώσουν το μέγιστο των ικανοτήτων και των γνώσεών τους ώστε να συμβάλουν στην κοινή ευημερία. Αυτό θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη

---

⁹¹ Ο.π.

⁹² Ο.π.

δυνατότητα μόρφωσης σε όλους. Η ισότητα στο μορφωτικό και το σχετικό με την εκπαίδευση τομέα ήταν απαραίτητη προϋπόθεση.⁹³

Οι παραπάνω απόψεις για την κοινωνική πολιτική και το ρόλο της παρόλο που είχαν διατυπωθεί και στην ελληνική βιβλιογραφία δε φαίνεται να υιοθετήθηκαν από το ελληνικό κράτος. Η έλλειψη κοινωνικής πολιτικής δεν σχετίζονταν με την ανυπαρξία θεωρίας στην ελληνική βιβλιογραφία αλλά με πολιτικές επιλογές που εφαρμόστηκαν, οι οποίες δε στόχευαν στην άμβλυνση των κοινωνικών αντιθέσεων, στην ευημερία των πολιτών, στην κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα, στην εξάλειψη της ανεργίας, στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου.

3.2 Κοινωνική Πρόνοια

Η έννοια της «κοινωνικής πρόνοιας» δεν έχει γενικά παραδεκτό και σταθερό περιεχόμενο. Το περιεχόμενό του διαφέρει από εποχή σε εποχή και από χώρα σε χώρα, ανάλογα με το πολιτικοκοινωνικό σύστημα, τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, τις κοινωνικές και διοικητικές δομές, τις ιστορικά διαμορφωμένες τάσεις και τις κρατούσες θεωρητικές τοποθετήσεις.⁹⁴

Μέχρι και το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στις περισσότερες χώρες ο όρος «κοινωνική πρόνοια» αναφερόταν κυρίως σε υλικές κατά κανόνα παροχές, για την ικανοποίηση αναγκών ορισμένων «οριακών» ομάδων του πληθυσμού, όπως οι ανάπηροι, οι άγαμες μητέρες, τα ορφανά, οι ηλικιωμένοι κ.ά. Οι ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές που επακολούθησαν δημιούργησαν, μεταξύ άλλων, δυσχέρειες ή και προβλήματα προσαρμογής σε μεγάλες ομάδες πληθυσμού, με σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχική και κοινωνική τους υγεία. Η οικονομική ανάπτυξη δεν εξάλειψε τις διαφορές στην ποιότητα ζωής των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού, ενώ η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη γινόταν όλο και περισσότερο αισθητή.⁹⁵

Τα μεταπολεμικά χρόνια έγινε φανερό σε διεθνές επίπεδο, ότι η κοινωνική πρόνοια με τον παραδοσιακό της χαρακτήρα δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες της εποχής και αναγνωρίστηκε η ανάγκη διεύρυνσης της αποστολής και του περιεχομένου της.⁹⁶

---

⁹³ Ο.π.

⁹⁴ Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Θέματα Προγραμματισμού, Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1983-1987, Κοινωνική Πρόνοια

⁹⁵ Ο.π

⁹⁶ Ο.π

Στους συγγραφείς δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με την έννοια και το περιεχόμενο της κοινωνικής πρόνοιας. Αυτό είναι φυσικό γιατί ο σκοπός και η αποστολή της πρόνοιας μεταβάλλονται και εξελίσσονται ανάλογα με τις κοινωνικές ανάγκες και τις παραδοσιακές δομές.⁹⁷

Οι διαφορετικές απόψεις καταγράφονται και στην ελληνική βιβλιογραφία. Ορισμένοι συγγραφείς κάνουν σαφή διάκριση μεταξύ κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής πολιτικής ενώ άλλοι προεκτείνουν τα όρια της και την ταυτίζουν με τις πρακτικές της κοινωνικής πολιτικής.

Το σύνολο των συγγραφέων συμφωνούν ότι η κοινωνική πρόνοια παρέχεται από το κράτος αλλά και από οργανωμένους φορείς και ομάδες οι οποίες εποπτεύονται όμως από το κράτος.

Στην Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια ο όρος κοινωνική πρόνοια αναφέρεται *«το σύνολον των μέτρων, των αποσκοπούντων εις την παροχήν εις πάντας τους αναξιοπαθούντας, άτομα ή ομάδας, τους στερουμένους της ικανότητας, όπως δι' ιδίων μέσων αντιμετωπίσουν τας απαραίτητους ανάγκας της ζωής, πάσης φύσης υλικής και ηθικής αμέσου ενισχύσεως, είτε δια των κρατικών υπηρεσιών και νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, είτε δια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, τελούσης υπό αρμοδίαν κρατικήν εποπτείαν, ως εις την ασφάλισιν της υγείας και της ευημερείας του λαού δι' αμέσων ειδικών μέτρων προληπτικών και θεραπευτικών ή επανορθωτικών.»*⁹⁸

Ο συγγραφέας περιορίζει την έννοια του όρου στις περιπτώσεις άμεσης ενίσχυσης καθώς θεωρεί ότι ο ορισμός που προεκτείνει την κοινωνική πρόνοια στην πρόσληψη της εξαθλίωσης των ανθρώπων είναι γενικός, μπορεί να περιλάβει όλα τα μέτρα της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής. Η έλλειψη μέτρων κοινωνικής και οικονομικής πολιτικής για την προστασία μιας σειράς κλάδων θα οδηγούσε αναγκαστικά στη λήψη άμεσων κοινωνικής πρόνοιας για την προστασία χιλιάδων εξαθλιωμένων ανθρώπων. Τα μέτρα αυτά θα αποτελούσαν άμεση ενίσχυση σε αντίθεση με τα υπόλοιπα μέτρα που

---

⁹⁷Κοινωνική Πρόνοια, (Διερεύνηση και αξιολόγηση ενός νέου συστήματος) (Ερευνητικό έργο στα πλαίσια του Προγράμματος Ανάπτυξης της Έρευνας και Τεχνολογίας/Υπουργείου Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας), Επιστημονικός Υπεύθυνος: Κων/νος Κρεμαλής, σελ. 21

⁹⁸Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1960, Εκδοτικός Οίκος Ι. Σιδέρη, τ. Η', σελ. 548-549. Συγγραφέας του λήμματος είναι ο Ε. Πουλαντζάς, διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας και μετέπειτα υπουργός Πρόνοιας της Χούντας.

έμμεσα μόνο επηρεάζουν την εξέλιξη των ανθρώπων προς την εξαθλίωση και καθιστούν αναγκαία τη λήψη μέτρων κοινωνικής πρόνοιας.⁹⁹

Η σύγχρονη κοινωνική πρόνοια, σύμφωνα με τον συγγραφέα, επηρεάζει τη φυσιογνωμία της κοινωνικής ζωής μιας χώρας και την κοινωνική της ισορροπία και τάξη, αποτελεί αναμφισβήτητη κοινωνική πολιτική, είναι μέρος των καθηκόντων και του ρόλου του κράτους καθώς με την κοινωνική πρόνοια ασχολείται και η ιδιωτική πρωτοβουλία η αρμοδιότητα αυτή έπρεπε να τελείται κάτω από την εποπτεία και τον έλεγχο της πολιτείας. Η λειτουργία των διαφόρων ιδιωτικών ιδρυμάτων κοινωνικής πρόνοιας (ορφανοτροφεία, γηροκομεία, νοσοκομεία, κ.λπ.) ενδιαφέρουν άμεσα το κράτος και έχει όχι μόνο το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να ελέγχει και να παρακολουθεί τον τρόπο λειτουργίας των ιδρυμάτων αυτών τα οποία αποτελούσαν μέρος της κοινωνικής πολιτικής και κάλυπταν κενά στον τομέα της κρατικής δραστηριότητας, υποχρεωμένα να τηρούν ορισμένους κανόνες και πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις.¹⁰⁰

Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η κοινωνική πρόνοια δημιουργεί νόμιμη αξίωση σε πολλές περιπτώσεις ιδίως με την περίθαλψη ολόκληρων κοινωνικών κατηγοριών π.χ. τα θύματα πολέμου και δωρεάν δεν παρέχονταν εξ' ολοκλήρου με χαρακτηριστικό παράδειγμα την νομοθεσία για την Αποκατάσταση των Αστών Προσφύγων.¹⁰¹

Στη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια καταγράφονται οι διαφορετικές απόψεις που υπήρχαν για τον ορισμό. Σύμφωνα με τον συντάκτη ο όρος αυτός συνήθως ή ταυτιζόνταν με τον όρο κοινωνική πολιτική ή ήταν δηλωτικός κλάδος της κοινωνικής πολιτικής. Άλλοτε σήμαινε τα μέτρα που λαμβάνονταν για την εξασφάλιση της επάρκειας των αναγκών για τη διατήρηση της ζωής σε άτομα που δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα. Σε αυτή την περίπτωση τη διακρίνει από την κοινωνική ασφάλιση κυρίως γιατί η πρόνοια παρέχεται χωρίς προηγούμενη συνεισφορά αυτού που τη λαμβάνει και χωρίς να υπάρχει νομική υποχρέωση αυτού που την παρέχει.¹⁰²

Στο Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν του Ήλιου, ο συντάκτης εντάσσει στα μέτρα κοινωνικής πρόνοιας τα εκπολιτιστικά μέτρα καθώς και την έμμεση ή άμεση

---

⁹⁹ Ο.π.

¹⁰⁰ Ο.π.

¹⁰¹ Ο.π.

¹⁰² Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Κοινωνική Πρόνοια, Τόμος ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ», σελ. 662

οικονομική βοήθεια που χορηγείται σε διάφορα τμήματα του πληθυσμού, την εκπαίδευση, την νοσηλεία των ανθρώπων που δε διαθέτουν οικονομικά μέσα, τη στέγαση, την κρατική παρέμβαση για την διασφάλιση ενός κατώτατου ορίου διαβίωσης. Αναφέρεται μάλιστα στον περιορισμό του όρου από μια σειρά επιστημόνων.¹⁰³

Ο ίδιος υποστηρίζει πως ο όρος κοινωνική πρόνοια δεν είναι από πλευράς ορολογίας ο ορθότερος καθώς δημιουργεί συχνά σύγχυση. Σύμφωνα με τον συντάκτη στην Ελλάδα αρχικά αντί του όρου πρόνοια χρησιμοποιήθηκε ο όρος «δημόσια κρατική αντίληψη». Η χρήση του όρου πρόνοια έγινε για τα ασφαλιστικά ταμεία συντάξεων ή για οργανισμούς οι οποίοι παρείχαν συμπληρωματική οικονομική βοήθεια στους συνταξιούχους. Σταδιακά η έννοια «κοινωνική πρόνοια» επεκτάθηκε ως προς το περιεχόμενο ώστε να περιλάβει όλα τα θέματα που αντιστοιχούσαν στην αγγλική έννοια social welfare. Ωστόσο ο ίδιος υποστηρίζει ότι οι έννοιες κοινωνική πολιτική και κοινωνική πρόνοια δεν είναι αντίθετες, ούτε όμως και ταυτόσημες. Η κοινωνική πολιτική ταυτίστηκε με την κοινωνική πρόνοια μετά την εφαρμογή του σχεδίου Beveridge, το οποίο συμπεριέλαβε και άλλες κατηγορίες του πληθυσμού. Ωστόσο και εδώ αναφέρεται ως διαφορά της κοινωνικής πολιτικής με την πρόνοια το γεγονός ότι τα άτομα που περιλαμβάνει η κοινωνική πολιτική έχουν αχώριμα δικαιώματα σε αντίθεση με την πρόνοια που παρέχεται σε όλους.¹⁰⁴

Η κοινωνική πρόνοια είναι έννοια δυναμική, σύμφωνα με τον συγγραφέα, προέρχεται από την ανάπτυξη και τη βελτίωση των μεθόδων της φιλανθρωπίας και παρά τη σχηματική της μεταβολή εξακολουθεί να έχει τα γνωρίσματα της προέλευσής της. Η κοινωνική πρόνοια επεκτάθηκε από την προστασία των ατόμων και σε άλλες ομάδες του πληθυσμού όπως το παιδί και οι ανάπηροι, εφαρμόστηκε η εξατομίκευση της κοινωνικής πρόνοιας με την έρευνα των κοινωνικών υπηρεσιών των αναγκών του συγκεκριμένου ατόμου.¹⁰⁵

Ο Β. Βογιατζής θεωρεί ότι η βασική έννοια της κοινωνικής πρόνοιας είναι συμπληρωματική δηλ. επεμβαίνει εκεί που ο άνθρωπος δεν μπορεί να ανταπεξέλθει από τη δύσκολη θέση στην οποία περιέπεσε. Η κοινωνική πρόνοια εξετάζει τόσο το άτομο,

---

¹⁰³ Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, Έκδοσις της εγκυκλοπαιδικής επιθεωρήσεως «ΗΛΙΟΣ», τ. ΙΣΤ', σελ. 411-413. Συντάκτης του λήμματος είναι ο Γ. Βούτσης Διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας τη δεκαετία του 1950

¹⁰⁴ Ο.π.

¹⁰⁵ Ο.π.

το οποίο πρόκειται να βοηθηθεί όσο και τις περιστάσεις τις οποίες αυτό διατελεί καθώς και τα αίτια, τα οποία το οδήγησαν στη κατάσταση που βρίσκεται. Και αυτό γιατί σε κάθε περίπτωση υπάρχει διαφορετική μεταχείριση μέσω αλλαγών δράσης.¹⁰⁶

Ο ίδιος διακρίνει την κοινωνική πολιτική από την κοινωνική πρόνοια. Η κοινωνική πολιτική έχει να κάνει με κοινωνικές κλάσεις και ομάδες και αγνοεί το άτομο, προστατεύει τους εργαζόμενους από τις αδικίες του καπιταλισμού, οι παροχές της προϋποθέτουν κατά κανόνα συμμετοχή του ατόμου στην παραγωγική διαδικασία, στηρίζεται μάλλον στην αυτοβοήθεια, έχει χαρακτήρα προληπτικό και στηρίζεται σε δημιουργημένες νομικές απαιτήσεις. Αντίθετα η κοινωνική πρόνοια προστατεύει το κατ' ιδίαν άτομο, το οποίο αποτελεί το κέντρο της φροντίδας της, οι παροχές της δεν προϋποθέτουν συνήθως ούτε συμμετοχή ούτε και ανάλογη συμβολή, στηρίζεται στην ξένη βοήθεια, έχει χαρακτήρα επανορθωτικό και στηρίζεται σε εθελούσιες εισφορές.

Σύμφωνα με τον Ανδρέα Ψαρά, Διευθυντή του υπουργείου Πρόνοιας τη δεκαετία του '50, σε μαθήματα που παρέδωσε στη σχολή Κοινωνικών Λειτουργιών της ΧΕΝ και που εκδόθηκαν και σε βιβλίο, αναφέρει την πρόνοια ως «*χαρακτηριστική εξειδικευμένη*» έννοια που συναντάται στον όρο «Κράτος Πρόνοιας». Κατά τον ίδιο η κυριολεκτική μετάφραση του γερμανικού όρου *wohlfahr* δεν ήταν πρόνοια αλλά ευημερία. Οι όροι της κοινωνικής πρόνοιας στις περισσότερες περιπτώσεις δεν μπορούν να μεταφραστούν με ακρίβεια ώστε να μεταδίδουν από τη μια γλώσσα στην άλλη την ακριβή απόδοση περιεχομένου έννοια του όρου καθώς οι θεσμοί της ήταν σε διαρκή εξέλιξη.¹⁰⁷

Οι μελετητές θα έπρεπε να αποβλέπουν στο λογικό περιεχόμενο της τεχνικής έννοιας και όχι στην γραμματική ακριβολογία γιατί τότε θα υπερέβαινε τα όρια και της κοινωνικής πολιτικής, της οποίας αποτελεί μέρος, και θα επεκτείνονταν σε όλες τις δραστηριότητες του κράτους. Ο ίδιος αναφέρει ότι στην αμερικάνικα λεξιλόγια ο όρος «κοινωνική πρόνοια» δεν είχε την ίδια έννοια όπως στην Ελλάδα. Ο όρος ήταν “Public Welfare” που σήμαινε δημόσιος και οδηγούσε στο σχηματισμό της άποψης για την λήψη μέτρων αποκλειστικά από το κράτος. Ο όρος Social θα αποτελούσε κίνδυνο

---

¹⁰⁶Βογιατζής Β.: Κοινωνική Πολιτική, κατά τις παραδόσεις του καθηγητού, Αθήνα 1959 [χ.ό], , σελ. 170-175

¹⁰⁷ Ψαράς Α.: «Κοινωνική Πρόνοια», Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά, Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις. [χ.ε.], Αθήνα 1950, σελ. 25-26

καθώς θα μπορούσε να σημαίνει την καθαρά «κοινωνική» δράση χωρίς την άμεση συμμετοχή του κράτους. Η δυσκολία αυτή οδήγησε στην ανάγκη χρήσης του όρου “Security” δηλ. «ΑΣΦΑΛΙΣ».¹⁰⁸

Η κοινωνική πρόνοια, σύμφωνα με τον Ψαρά έχει ως αντικείμενο όλα τα προληπτικά μέτρα για να μη δημιουργηθεί στο άτομο η κατάσταση της ανάγκης, με αυτό τον ορισμό ήταν ο αντίθετος και παράλληλος ταυτόχρονα τομέας της «Δημόσιας Αντίληψης»¹⁰⁹, καθώς η δεύτερη εξασφάλιζε ορισμένες ανάγκες του ατόμου όπως η τροφή, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αλλά δεν ασχολούνταν με τη διερεύνηση των αιτιών που δημιουργήσαν την ένδεια ούτε όμως και με τον τρόπο της μελλοντικής πρόληψης των αιτιών αυτών. Με τη διευρυμένη έννοια του όρου κοινωνική πρόνοια, η «δημόσια αντίληψη» υποχρεωτικά τοποθετείται στο πλαίσιο της πρόνοιας.¹¹⁰

Ο Βούτσης, διευθυντής του υπουργείου πρόνοιας σε βιβλίο που κυκλοφόρησε το 1948, περίοδος κατά την οποία αναδιοργανώνονταν οι υπηρεσίες του υπουργείου κάτω από την καθοδήγηση της αμερικάνικης αποστολής, αναφέρει ως κοινωνική πρόνοια «το σύνολο των ενεργειών του κράτους και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, που στόχο έχουν την αύξηση της ικανότητας των πολιτών με σκοπό να φθάσουν στα ανώτατα όρια της ανθρώπινης απόδοσης, στην πρόληψη των εμποδίων που τείνουν να μειώσουν την απόδοση της ενεργητικότητας των πολιτών και στη βοήθεια των αδύναμων για να ανακτήσουν την πρωταρχική τους ικανότητα ώστε να καταστούν παραγωγικά μέλη της κοινωνίας». Ο βασικός σκοπός της είναι η ανάταση του λαού που θα είναι σύμφωνη με τις αρχές και την έννοια της αναγνώρισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ο ίδιος θέτει πέντε προϋποθέσεις στις οποίες θα στηρίζεται η κοινωνική πρόνοια :

1. Σεβασμός του ατόμου και αναγνώριση των δικαιωμάτων του ως μέλος της κοινωνίας.
2. Εξακρίβωση των αναγκών και ειδικότερα του μέρους των αναγκών που δεν μπορεί να βελτιώσει ο ίδιος.
3. Τήρηση της μυστικότητας εκεί όπου οι περιστάσεις το απαιτούσαν.
4. Παροχή βοήθειας με τρόπο που να μην μειώνει ηθικά αυτόν που τη λαμβάνει.
5. Εξακρίβωση των αιτιών που προκαλούσαν τη δυσπραγία του βοηθούμενου.

---

¹⁰⁸ Ο.π.

¹⁰⁹ Ο συγγραφέας όπως ο ίδιος αναφέρει στο πλαίσιο της δημόσιας αντίληψης εντάσσει τη κρατική αντίληψη που ασκείται από κρατικά ιδρύματα αλλά και τα πάσης φύσεως φιλανθρωπικά ιδρύματα.

¹¹⁰ Ο.π.

Ο ίδιος σε άρθρο του στο περιοδικό Αρχαία Υγιεινής το 1962 αναφέρει ότι επιδίωξη της κοινωνικής πρόνοιας ήταν η αρχή της ελάχιστης συντήρησης που συνεπάγονταν την υποχρέωση της Πολιτείας να διασφαλίσει ένα ικανοποιητικό όριο γενικής περίθαλψης των αναγκών των αναξιοπαθούντων ατόμων μέχρι ενός ορισμένου βαθμού. Η εξεύρεση των πόρων που απαιτούνται για τη συντήρηση του ατόμου αφορά αρχικά εξ' ολοκλήρου τον ενδιαφερόμενο, όταν όμως αυτή η δυνατότητα υστερεί φανερά από το καθορισμένο όριο συντήρησης θα πρέπει να τεθεί σε εφαρμογή ο μηχανισμός της κοινωνικής πρόνοιας, που θα κληθεί να υψώσει το βιοτικό επίπεδο του ατόμου μέχρι του φυσιολογικού του βαθμού. Η πολιτική αυτή εφαρμόζεται αποκλειστικά σε περιπτώσεις αναίτιας δυσπραγίας, διαφορετικά θα ήταν παράλογο και επικίνδυνο να εγγυηθεί η Πολιτεία την οικονομική συντήρηση ατόμων που θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την κυβερνητική μέριμνα δημιουργώντας οικονομικά, δημοσιονομικά και ηθικά προβλήματα.¹¹¹

Η ηθική βάση που καθιερώνει την υποχρέωση της Πολιτείας να παρέμβει συνοψίζονταν στο τρίπτυχο: Πολίτης, ανάγκη, και βαθμός ικανότητας του πολίτη για τη θεραπεία των αναγκών του. Θεωρητική βάση του σχήματος είναι πως εφ' όσον υπάρχει άνθρωπος ασφαλώς θα υπάρχει και ανάγκη, η ύπαρξη της οποίας δεν προδικάζει και την αντίστοιχη ύπαρξη ικανότητας για τη θεραπεία της καθώς είναι πιθανόν να λείπει η ικανότητα αυτή.¹¹²

Στην Ελλάδα υπήρχαν δύο υπηρεσίες που ασχολούνταν με την βοήθεια των ατόμων που είχαν ανάγκη, η κοινωνική πρόνοια και οι κοινωνικές ασφαλίσεις. Εξαιτίας των διαφορετικών φορέων άσκησης πολιτικής οι πολίτες χωρίζονταν σε ασφαλισμένους και σε ανασφάλιστους. Η λειτουργία των υπηρεσιών κοινωνικών ασφαλίσεων προκαλείται από το δικαίωμα του ασφαλισμένου που δημιουργείται από την τμηματική καταβολή μηνιαίου ποσού τόσο από τον ασφαλισμένο όσο και από τον εργοδότη στον ασφαλιστικό οργανισμό στον οποίο υπάγεται. Η λειτουργία των υπηρεσιών πρόνοιας δημιουργείται από την αναγνώριση μιας ελπίδας την ύπαρξη της οποίας επιβάλει ο άγραφος νόμος της κοινωνικής ηθικής και του δικαίου. Η ικανοποίηση τόσο του δικαιώματος του ασφαλισμένου όσο και η ανταπόκριση στην ελπίδα των

---

¹¹¹ Βούτσης Γ.: «Κοινωνικά Θέματα» Ανάτυπον εκ των «Αρχαίων Υγιεινής», Αθήνα 1962, τ. 10-12, , σελ. 4-5.

¹¹² Ο.π.

ανασφάλιστων αποτελεί τον κύκλο της αληθινής έννοιας του όρου κοινωνική πρόνοια στην καθολική της μορφή. Ο ίδιος υποστήριζε ότι ο όρος κοινωνική ασφάλεια που χρησιμοποιούνταν σε άλλες χώρες δεν έγινε κοινωνικά αποδεκτός στην Ελλάδα. Ο όρος κοινωνική πρόνοια προσφέρεται να καλύψει όλες τις εκδηλώσεις μέριμνας για τη βοήθεια των αναξιοπαθούντων πολιτών είτε με τη μορφή της κοινωνικής αντίληψης είτε με τη μορφή των κοινωνικών ασφαλίσεων.¹¹³

Ο Μ. Γούτος, γραμματέας του Υ.Κ.Π. και πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού «Δελτίον Ι.Κ.Α.», σε ομιλία που δημοσιεύτηκε στο παραπάνω περιοδικό υποστήριζε ότι η κοινωνική προστασία τεχνικά στη χώρα μας αναφέρονταν ως Πρόνοια είχε ή έπρεπε να έχει τρεις βασικές αρχές:

α) Ο κάθε άνθρωπος που βρίσκεται σε κατάσταση μεγάλης ανάγκης και ο οποίος δεν μπορεί να την αντιμετωπίσει ο ίδιος ή οικογένεια του λόγω προσωπικών συνθηκών έχει ανάγκη από κοινωνική βοήθεια.

β) Η κοινωνική βοήθεια δεν είναι μόνο υλική ορισμένων ατόμων, αλλά κάθε βοήθεια που παρέχεται στο άτομο για να ζήσει καλύτερα στο κοινωνικό περιβάλλον, να προσαρμοστεί σε αυτό και να εξελιχθεί.

γ) Η βοήθεια πρέπει να δίνεται με αξιοπρέπεια.

Ο ίδιος υποστήριζε ότι εξαιτίας της βιομηχανικής ανάπτυξης και της συγκέντρωσης του αγροτικού πληθυσμού στις πόλεις και του απρόσωπου της ομαδικής κοινωνικής πολιτικής η πρόνοια είχε ανάγκη μιας νέας τεχνικής της εξατομικευμένης κοινωνικής βοήθειας μέσω του κοινωνικού λειτουργού.

Όλες οι παραπάνω θέσεις και απόψεις για την κοινωνική πρόνοια θέτουν στο κέντρο τους το άτομο που βρίσκεται σε μια δύσκολη κατάσταση έχει ανάγκη από βοήθεια ώστε να μπορέσει να ζήσει καλύτερα. Την πρόνοια θα παρέχουν το κράτος και οι ιδιώτες με τη μορφή της φιλανθρωπίας. Δεν μας διαφεύγει ότι η ανάμειξη των ιδιωτών και της φιλανθρωπίας στα θέματα κοινωνικής πρόνοιας είχαν αναπτύξει δράση στο ελληνικό κράτος, τη μεταπολεμική περίοδο ιδιαίτερα όμως μετά τον Εμφύλιο συνυπήρχε παράλληλα με το κράτος, χρηματοδοτούνταν από αυτό. Η παρουσία αυτή έπρεπε να έχει και ιδεολογική κάλυψη. Η αξιοπρεπής παροχή της βοήθειας παρόλο που αναγνωρίζεται από όλους δεν υλοποιήθηκε όπως θα φανεί στη συνέχεια της εργασίας.

---

¹¹³Βούτσης Γ.: «Κοινωνικά Θέματα» Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής», Αθήνα 1962,τ. 10-12, , σελ. 4-5

3.3. Η ανάπτυξη του κράτους – πρόνοιας στην Ελλάδα

Η άσκηση κοινωνικής πολιτικής και η εφαρμογή ενός κράτους πρόνοιας δεν αναπτύχθηκε στην Ελλάδα όπως στην υπόλοιπη Δ. Ευρώπη.

Ο όρος κράτος πρόνοιας αναφέρεται σε μια δεδομένη ιστορικά μορφή του αστικού, εθνικού κράτους καθώς δεν αποτελεί ένα ιδιαίτερο κράτος αλλά μια ιστορικά ξεχωριστή στιγμή του, με κύρια χαρακτηριστικά του τη διευρυμένη κοινωνική λειτουργία του, αποτελεί ευθύνη του η κοινωνική προστασία των πολιτών του και η επίτευξη της ευημερίας του. Το ελληνικό κράτος πρόνοιας όπως οικοδομήθηκε στην Ελλάδα μετά τη γερμανική κατοχή και τον εμφύλιο είχε υπολειμματικό χαρακτήρα¹¹⁴, στηρίζονταν στην οικογενειακή φροντίδα και στην εθελοντική προσφορά. Μεταξύ κρατους και πολίτη θα αναπτυχθούν πελατειακές σχέσεις ενώ η κοινωνική πολιτική του κράτους αλλά και των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων θα χρησιμοποιηθεί για να επιβληθεί ο κοινωνικός έλεγχος και η πειθαρχηση.¹¹⁵

Η κοινωνική πολιτική όπως ασκήθηκε στην Ελλάδα δε συνέβαλε στην άμβλυνση των ανισοτήτων, στη προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και αλληλεγγύης, στην ενίσχυση των δημοκρατικών θεσμών με την κατοχύρωση των κοινωνικών και ατομικών δικαιωμάτων και στην ανάδειξη ενός αποτελεσματικού συστήματος κοινωνικής προστασίας με την ισόρροπη εναρμόνιση κοινωνικών αναγκών και οικονομικών πόρων. Όλα τα προηγούμενα έμειναν στη σκιά πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών υστερήσεων. Η κοινωνική πολιτική στη μεταπολεμική περίοδο στερήθηκε ιδεολογικής υποδομής και στρατηγικού προγραμματισμού. Ήταν ενταγμένη στο βραχυπρόθεσμο εκλογικό πολιτικό σχεδιασμό και στον κορπορατισμό της ελληνικής κοινωνίας τον οποίο και εξέθρεψε. Η κοινωνική πρόνοια είχε περιθωριακό και αποσπασματικό ρόλο

¹¹⁴ Το υπολειμματικό πρότυπο αναπτύχθηκε στη διάρκεια της αρχικής διεύρυνσης της κοινωνικής λειτουργίας του κράτους και διαμορφώθηκε σε σχέση με το κράτος πρόνοιας την περίοδο του μεσοπολέμου και τα πρώτα χρόνια μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο μοντέλο αυτό το κράτος παρεμβαίνει επικουρικά σε σχέση με την αγορά και την οικογένεια και μόνο για ορισμένους πληθυσμούς, ως ένα «δίκτυ ασφαλείας» με στόχο να αποτρέψει την εξαθλίωση για όσους δεν έχουν τα μέσα και τη δυνατότητα να πετύχουν από μόνοι τους την ευημερία. Υποστηρικτές του είναι οι νεοφιλελεύθεροι. Το κράτος παρεμβαίνει περιορισμένα στην οικονομία και την κοινωνία, ο ρόλος του έχει χαρακτήρα υποστηρικτικό και διευκολυντικό της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, μέσω της αγοράς και του εθελοντισμού. Η δημόσια κοινωνική προστασία πρέπει να περιορίζεται σε αυτούς που την έχουν απόλυτη ανάγκη και να θέτει τέτοιους όρους ώστε οι ευεργετημένοι να εντάσσονται στη λογική της εργασίας και όχι της παθητικής εξάρτησης. (Ο. Στασινοπούλου: «Σημειώσεις για το μάθημα Κοινωνική πολιτική, βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα», Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 2006, σελ. 56)

¹¹⁵ Στασινοπούλου Ο.: «Σημειώσεις για το μάθημα Κοινωνική πολιτική, βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα», Αθήνα 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, σελ. 48-53

χωρίς να μπορεί να εξασφαλίσει διαχρονικά καθολικά βασικές κοινωνικές ανάγκες. Καλλιέργησε ένα υπολειμματικό σύστημα πρόνοιας, το οποίο στηρίζονταν στην οικογενειακή αλληλεγγύη και στην κοινωνική ασφάλιση.¹¹⁶

Η ιδιομορφία ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, δεν αποτελεί αποκλειστικά ελληνικό προνόμιο. Μέχρι ένα βαθμό ιδιομορφίες χαρακτηρίζουν και άλλα νοτιοευρωπαϊκά κράτη, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία και λιγότερο η Ιταλία. Ωστόσο στην Ελλάδα δεν ήταν θέμα αριθμών αλλά ρυθμίσεων μέσα στις συγκεκριμένες πολιτικές και οικονομικές συγκυρίες. Η ελληνική αστική τάξη επέβαλε τον αποκλεισμό των ηττημένων του εμφυλίου από την εργασία στο δημόσιο και τις κοινωνικές παροχές. Ταυτόχρονα οι ΗΠΑ επιδίωκαν τη σταθεροποίηση μιας πειθαρχημένης δημοκρατίας, την ενίσχυση και την ετοιμότητα του στρατού. Οι επιλογές αυτές καταγράφηκαν στην κατανομή των δημοσίων επενδύσεων οι οποίες δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες μιας κοινωνίας με μεγάλες ανθρώπινες, οικονομικές απώλειες και καταστροφές στις υποδομές.¹¹⁷

Για την καθυστέρηση της ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες οι οποίες σύμφωνα με τον Δημήτρη Σωτηρόπουλο¹¹⁸ μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις: την μαρξιστική – λειτουργιστική, μαρξιστική – οικονομολογική και πολιτική – κοινωνιολογική.

Σύμφωνα με την μαρξιστική – λειτουργιστική θεωρία, εκπροσωπείται από τους Μαλούτα και Οικονόμου¹¹⁹, το κράτος πρόνοιας είναι ένα σύνολο κοινωνικών διαδικασιών οι οποίες διευκολύνουν την κοινωνική αναπαραγωγή διαμορφώνοντας, παράλληλα σε μεγάλο βαθμό της φυσιογνωμίας της.¹²⁰

Η εξέλιξη του κράτους πρόνοιας γίνεται κατανοητή ως αποτέλεσμα των σχέσεων κεφαλαίου – εργασίας στο πλαίσιο του σύγχρονου φορντισμού. Οι κυριότεροι λόγοι της υστέρησης της ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας ήταν η έλλειψη πίεσης προς μια τέτοια κατεύθυνση τόσο από το κεφάλαιο όσο και από την εργασία. Ενώ στις

¹¹⁶Βενιέρης Δ.: «Αποσύνθεση και Ανασύνθεση κοινωνικής πολιτικής: Η ελληνική εμπειρία», στο «Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και προοπτικές». Αθήνα 2009, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, σελ. 41-44.

¹¹⁷Σωτηρόπουλος Δ.. «Όψις Βαβυλωνίας» Ερμηνείες της Μεταπολεμικής Ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα, στο «Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα, Προκλήσεις και Προοπτικές», Αθήνα 2009, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 104 -105

¹¹⁸Ο.π. σελ. 94

¹¹⁹ Μαλούτας Θ. – Οικονόμου Δ. (Επιμέλεια): «Προβλήματα Ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα», Χωρικές και Τομεακές Προσεγγίσεις, Αθήνα 1988, Εκδόσεις Εξάντας

¹²⁰Ο.π. σελ. 95-98

δυτικοευρωπαϊκές χώρες το κράτος πρόνοιας ήταν επιφορτισμένο με τη λειτουργία της ενεργού προλεταριοποίησης, στην Ελλάδα αυτό δεν ήταν απαραίτητο γιατί υπήρχε φθηνή εργατική δύναμη.¹²¹

Το κράτος πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη συνέβαλε στη νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος και της επίτευξης κοινωνικής σταθερότητας, στη χώρα μας εξυπηρετούνταν πάλι από άλλο σκέλος του ελληνικού κράτους: από τους κατασταλτικούς μηχανισμούς οι οποίοι είχαν προκύψει από τον Εμφύλιο. Συμπληρωματικά με την καταστολή, επιδιώχθηκε και η μερική νομιμοποίηση του μετεμφυλιακού καθεστώτος μέσω προσλήψεων στο δημόσιο και κοινωνικών παροχών προς αυτούς. Επιπλέον οι τρεις διαδικασίες της καπιταλιστικής συσσώρευσης, της νομιμοποίησης και της αναπαραγωγής των αστικών στρωμάτων, οι οποίες στις αναπτυγμένες χώρες επιτελούνταν μέσω του κράτους πρόνοια, στην Ελλάδα διαμορφώθηκαν σε μεγάλο βαθμό – όχι συνειδητά αλλά εξ αντικειμένου- από ένα λειτουργικό ισοδύναμο του κράτους αυτού, από το σύστημα γης και κατοικίας. Μέσω του συστήματος γης και κατοικίας στην μεταπολεμική Ελλάδα αντιμετωπίστηκε η ύφεση, ενσωματώθηκαν από πολιτική άποψη και αναπαράχθηκαν από οικονομική άποψη ευρύτερα μεσαία και κατώτερα στρώματα, για τα οποία δημιουργήθηκαν και εισοδήματα, φθάνοντας έτσι το κράτος στο ίδιο αποτέλεσμα που σε άλλες χώρες ήταν δυνατόν μέσω του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας και πρόνοιας.¹²²

Την μαρξιστική – οικονομολογική προσέγγιση διατυπώνουν ο Ρομπόλης και Χλέτσος¹²³. Σύμφωνα με αυτήν «το κράτος πρόνοιας νοείται ως ένας συγκεκριμένος τρόπος οργάνωσης του κοινωνικού, ο οποίος επικράτησε στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δ. Ευρώπης μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο».

Η ερμηνεία γίνεται με όρους καπιταλιστικής αναπαραγωγής και συμπληρώνεται με παράθεση των εξωτερικών μεταβλητών, που προσδιορίζουν το μέγεθος των ασφαλιστικών παροχών, και των εσωτερικών μεταβλητών του ασφαλιστικού συστήματος, που προσδιορίζουν την ποιότητα των παροχών. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή η ιδιομορφία του ελληνικού κράτους πρόνοιας έναντι των δυτικοευρωπαϊκών οφείλεται σε τέσσερα συγκεκριμένα αίτια. α) Μικρή αναλογία των μισθωτών σε σχέση

---

¹²¹ Ό.π. σελ. 95-98

¹²² Ό.π. σελ. 95-98

¹²³ Ρομπόλης Σ. –Χλέτσος Μ.: «Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας» Θεσσαλονίκη 1995, Εκδόσεις Παρατηρητής.

με τον οικονομικά ενεργό πληθυσμό, β) μεγάλος αριθμός ανασφάλιστων, γ)αργή επέκταση του ΙΚΑ σε όλη την επικράτεια και δ)την υπαγωγή της κοινωνικής ασφάλισης στους βραχυχρόνιους στόχους της κρατικής πολιτικής και της συσσώρευσης κεφαλαίου.

Η κοινωνιολογική προσέγγιση θέτει στο επίκεντρό της το κράτος και προτείνεται από τους Πετμεξίδου Μ. και τον Τσουκαλά Κ.. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το κράτος είναι ένα σύνολο θεσμών που κατοχυρώνουν τη χρησιμοποίηση της κρατικής εξουσίας για το μετασχηματισμό της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης και τη συντήρηση του μη εργαζόμενου πληθυσμού σε μια καπιταλιστική κοινωνία. Η προσέγγιση αυτή υπογραμμίζει τις διαφορές του ελληνικού από τα δυτικά κράτη πρόνοιας μετά τον πόλεμο, αρχίζοντας από τις ιδιομορφίες του ελληνικού κράτους γενικά. Τέτοιες είναι η υψηλή αναλογία των δαπανών για την άμυνα επί του συνόλου των δημοσίων δαπανών, οι υψηλές λειτουργικές δαπάνες της δημόσιας διοίκησης και η σημασία της δημόσιας απασχόλησης στην αγορά εργασίας. Τα αίτια της καθυστερημένης και άνισης εξέλιξης του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα συνδέονται με αυτές ακριβώς τις ιδιομορφίες. Η αύξηση της δημόσιας απασχόλησης λειτουργούσε ως ιδιότυπη κοινωνική πολιτική – πολιτική κοινωνικοπολιτικής ενσωμάτωσης που ακολούθησε ολόκληρη τη μεταπολεμική περίοδο. Σύμφωνα με την κοινωνιολογική προσέγγιση η ελληνική ιδιομορφία οφείλεται στην υπανάπτυξη του εργατικού κινήματος καθώς και στα διαφορετικά πολιτικά διαπιστευτήρια άνισων μεταξύ τους κοινωνικών ομάδων και στην πελατειακή λογική του πολιτικού συστήματος στο σύνολό του, αίτια που οδήγησαν στον κατακερματισμό του κράτους πρόνοιας.¹²⁴

Η Ελλάδα εξαιτίας της κοινωνικής πόλωσης και των διεθνών εξαρτήσεων δεν ενδιαφέρθηκε να αναπτύξει τις δομές πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης για το σύνολο του πληθυσμού ώστε να δημιουργηθούν δεσμοί κοινωνικής αλληλεγγύης μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων. Κύριο μέλημά του υπήρξε ο διαχωρισμός των πολιτών στη βάση των πολιτικών φρονημάτων, ο αποκλεισμός, η απομόνωση όσων δεν υποστήριζαν το καθεστώς, έναντι των υποστηρικτών του. Οι αποκλεισμένοι μπορούσαν

---

¹²⁴ Σωτηρόπουλος Δ.: «Όψις Βαβυλωνίας» Ερμηνείες της Μεταπολεμικής Ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα, στο «Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα, Προκλήσεις και Προοπτικές» Αθήνα 2009, Ελληνικά Γράμματα, σελ. 101-105

να αναζητήσουν εργασία είτε ως εργάτες είτε ως υπάλληλοι σε αναπτυσσόμενους τομείς είτε να γίνουν ελεύθεροι επαγγελματίες.¹²⁵

Η κατανομή των κοινωνικών παροχών στους εργαζόμενους του ιδιωτικού τομέα γίνονταν με βάση τη λογική της εξυπηρέτησης συγκεκριμένων συλλογικών συμφερόντων και όχι ισότιμα και προγραμματισμένα οδηγώντας στην προνομιακή μεταχείριση ως προς το ύψος και την έκταση των παροχών τις ισχυρότερες επαγγελματικές ενώσεις. Η πρακτική αυτή οδηγούσε στην πολυδιάσπαση και την ανισομέρεια των φορέων ασφάλισης και πρόνοιας και αύξησε την ασυμβατότητα των συμφερόντων των υπαλληλικών και εργατικών στρωμάτων και των αυτοαπασχολούμενων στις πόλεις και των αυτοαπασχολούμενων στην ύπαιθρο.¹²⁶

Το πελατειακό κράτος επιμέριζε παροχές όχι μόνο στους φιλικά προσκείμενους πολίτες αλλά και σε ολόκληρες κοινωνικές ομάδες που είχαν ενταχτεί στη λογική του. Η διαμόρφωση του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο στηρίχτηκε στην ανατροφοδότηση των κοινωνικών ανισοτήτων μέσα από τις διαφοροποιημένες ασφαλιστικές εισφορές και παροχές. Η μεγαλύτερη πολιτική συνέπεια κατά την περίοδο 1949-1961 ήταν η αδυναμία των κατώτερων στρωμάτων των πόλεων και της υπαίθρου να διαμορφώσουν μέτωπο ενάντια στο κράτος και τις πολιτικές και κοινωνικές ελίτ που κυβερνούσαν.¹²⁷

Το κράτος – πρόνοιας στην Ελλάδα άργησε να αναπτυχθεί παρά τις αυξημένες δημόσιες δαπάνες¹²⁸, εξαιτίας αφενός του χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης της παραγωγικής διαδικασίας, της περιορισμένης συγκέντρωσης κεφαλαίου, του χαμηλού ποσοστού μισθωτής εργασίας, της διευρυμένης οικογένειας, και αφετέρου δεν σχηματίστηκε η αντίληψη που οδήγησε στη δημιουργία του. Στην Ελλάδα άργησαν να ολοκληρωθούν τα στοιχεία που το συγκροτούσαν. Η ομοιογένεια της ελληνικής κοινωνίας ήταν αδύνατη μετά τον εμφύλιο. Το πολιτικό καθεστώς επιδίωξε να νομιμοποιηθεί στηρίζοντας με μια σειρά μέτρα, για μεγάλο χρονικό διάστημα, τις μικροαστικές κοινωνικές ομάδες οι οποίες αποτέλεσαν ανασταλτικό παράγοντα εμφάνισής του. Απαραίτητη πολιτική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του κράτους –

---

¹²⁵ Σωτηρόπουλος Δ.: «Οψεις του κράτους πρόνοιας στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1949-1961», στο «Κοινωνία των 2/3: διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος»: Διεθνές συνέδριο, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 10-12 Νοεμβρίου 1997, σελ. 851-860

¹²⁶ Ο.π.

¹²⁷ Ο.π.

¹²⁸ Δημόσιες δαπάνες είναι οι δαπάνες για την αγορά αγαθών και υπηρεσιών τις οποίες πραγματοποιούν η τοπική αυτοδιοίκηση και η κεντρική κυβέρνηση.

πρόνοιας ήταν η φιλελευθεροποίηση του καθεστώ, αιτία η οποία όμως απουσίαζε μέχρι το 1974.¹²⁹

Κριτική στον τρόπο άσκησης της κοινωνικής πρόνοιας θα διατυπωθούν και τη δεκαετία του 1950. Ο Μ. Γούτος εκτιμούσε ότι η κοινωνική προστασία στην Ελλάδα που τεχνικά αναφερόταν ως «Πρόνοια» περνούσε κρίση όχι μόνο οικονομική και οργανωτική αλλά βρισκόταν σε δυσαρμονία με το πνεύμα της εποχής.

Η αναγνώριση και η εφαρμογή των κοινωνικών δικαιωμάτων, αποτελούσε ανάγκη για τις χώρες που ήθελαν να είναι κοινωνικά ανεπτυγμένες. Σε πολλά Συντάγματα και νόμους υποανεπτυγμένων χωρών γίνεται αναφορά στα δικαιώματα του παιδιού, της τρίτης ηλικίας, η ανάγκη της πλήρους απασχόλησης. Η μη ικανοποίησή τους ήταν αποτέλεσμα είτε της έλλειψης συνείδησης αυτών των δικαιωμάτων είτε δεν υπήρχε οργάνωση ή έμπυχο υλικό ή υλικές προϋποθέσεις. Η αναγνώριση τους με νομοθετικά κείμενα αλλά η μη υλοποίησή τους δημιουργούσε κρίση της κοινωνικής προστασίας, η οποία χαρακτήριζε και την Ελλάδα. Ο ίδιος τη χαρακτηρίζει κοινωνικά και οικονομικά υποανάπτυκτη και ιδιαίτερα στον κοινωνικό τομέα και αυτό αποτελούσε κρίση στην κοινωνική πολιτική. Το πρόβλημα δεν ήταν μόνο οικονομικό γιατί σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του μέσα στα τότε υπάρχοντα οικονομικά πλαίσια η κοινωνική προστασία θα μπορούσε να καλύπτει τις ανάγκες μεγαλύτερου αριθμού ανθρώπων με καλύτερο τρόπο.¹³⁰

Η καθυστέρηση στην υλοποίηση της είχε σαν βασικό λόγο τις «εθνικές συμφορές» που είχαν πλήξει στο παρελθόν τη χώρα (Μικρασιατική Καταστροφή, εμφύλιες διενέξεις, επαναστάσεις, κινήματα, πληθωρισμός, κατοχή, συμμοριτοπόλεμος, σεισμοί και πολλοί άλλοι). Τα «εθνικά ατυχήματα» όπως τα αποκαλεί έδωσαν στην κοινωνική προστασία το χαρακτήρα επείγουσας αντιμετώπισης, δημιούργησαν μια ιδιάζουσα νοοτροπία του επείγοντος και της περίθαλψης στα κρατικά όργανα και τους παντός φύσεως φορείς της. Ο λόγος αυτός είχε σαν αποτέλεσμα η κοινωνική προστασία να μην είναι συγχρονισμένη από πλευράς αρχών, συστήματος και τεχνικής.¹³¹

Οι βασικές αρχές της κοινωνικής πρόνοιας (η παροχή κοινωνικής βοήθειας σε όσα άτομα βρίσκονται σε μεγάλη ανάγκη, η παροχή κάθε είδους βοήθειας προς το άτομο για

---

¹²⁹ Χλέτσος Μ.: «Σκέψεις γύρω από την ύπαρξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα», Περιοδικό Λεβιάθαν, Αθήνα 1990, τ. 10, σελ. 117-130

¹³⁰ Γούτος Μ.: «Κοινωνική Προστασία», Δελτίον Ι.Κ.Α., Αθήνα, Αύγουστος 1956, τ. 3, σελ. 458-465

¹³¹ Ο.π.

να ζήσει καλύτερα στο κοινωνικό περιβάλλον και η τήρηση της αξιοπρέπειας στην παροχή της βοήθειας), δεν υπηρετούνταν από την παρεχόμενη κοινωνική βοήθεια. Το άτομο είχε αντικατασταθεί με άτομα ή ομάδες ατόμων που είχαν κάποια ιδιότητα και λόγω της ιδιότητας τύχαιναν «ειδικής βοήθειας» ακόμη και όταν η ιδιότητα είχε ξεπεραστεί. Ο σεβασμός της αξιοπρέπειας υπολείπονταν καθώς ο πολίτης είχε πειστεί πως ο κανόνας για να τύχει οποιασδήποτε προστασίας ήταν το «μέσον», το οποίο αποτελούσε πανίσχυρο παράγοντα προστασίας. Η αναγνώριση και η πραγμάτωση των κοινωνικών δικαιωμάτων στηρίζονταν στον κρατικό μηχανισμό η ύπαρξή τους εξαρτιόνταν σε μεγάλο βαθμό από την άριστη οργάνωση της κοινωνικής υπηρεσίας. Η ελλιπής ανάπτυξη του κοινωνικού μηχανισμού και οι παρεμβάσεις εξωγενών παραγόντων της δημόσιας ζωής εμποδίζαν την ολοκλήρωση του κοινωνικού δικαιώματος.¹³²

Στην Ελλάδα κοινωνική πρόνοια ασκούσαν διάφορα υπουργεία. Ο συγγραφέας θεωρούσε αναγκαία όχι την ενοποίηση όλων των δραστηριοτήτων της πρόνοιας σε ένα υπουργείο αλλά τη συνεννόηση μεταξύ όλων των φορέων για τη χάραξη πραγματικής κοινωνικής πολιτικής ώστε να μη γίνονται σπατάλες σε πρόσωπα και μέσα. Αιτία της μη συνεννόησης ήταν η ίδια η επείγουσα φύση των ελληνικών κοινωνικών προβλημάτων έτσι ώστε δεν είχε αναπτυχθεί η συνήθεια της μελέτης και της έρευνας τους, η ανάγκη ύπαρξης προγράμματος μακράς διάρκειας, η εκπόνηση και η υλοποίηση ενός προγράμματος δεν γίνονταν πολλές φορές σεβαστή καθώς μεταβάλλονταν μαζί με τις κυβερνήσεις.¹³³ Αυτό που επηρέαζε την άσκηση κοινωνικής πολιτικής ήταν όχι η ύπαρξη της υφιστάμενης δομής της κρατικής μηχανής αλλά η εξεύρεση ενός συστήματος που θα εξασφάλιζε τον προγραμματισμό, τον συντονισμό και την εκτέλεση της κοινωνικής πολιτικής.¹³⁴

Το σύστημα πρόνοιας στην Ελλάδα είχε τρία αδύναμα σημεία α)τον συγκεντρωτισμό της κρατικής μηχανής, β)Προστασία ομάδων, πολλές από τις οποίες δεν ήταν οικονομικά ασθενέστερες γ)έλλειψη συγχρονισμού στον προγραμματισμό.¹³⁵

Η εξατομίκευση της πρόνοιας, η ανάπτυξη του κατάλληλου έμψυχου υλικού ήταν απαραίτητη για να έχει η πρόνοια πραγματικό νόημα και να μην είναι μόνο ένα νομικό

---

¹³² Ο.π.

¹³³ Ο.π.

¹³⁴ Ο.π.

¹³⁵ Ο.π.

σχήμα. Ήταν αναγκαίο να υπάρξει κοινωνική έρευνα με επιστημονική βάση και με αντικείμενο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Ήταν απαραίτητη η εγκατάλειψη των διαφόρων επιτροπών που αποτελούσαν βιοποριστική απασχόληση ρουτίνας και η στροφή στην επιστημονική μελέτη των κοινωνικών προβλημάτων και των αιτιών τους, η αξιολόγηση των κοινωνικών υπηρεσιών η οποία θα διαπίστωνε εκπλήξεις και ανυπέρβλητα εμπόδια εξαιτίας της μη θέλησης εξωγενών παραγόντων να παρέχουν βοήθεια.¹³⁶

Ο Γούτος θεωρούσε ότι η λύση του κοινωνικού προβλήματος θα δίδονταν μέσα από τη συμφωνία όλων των πολιτικών δυνάμεων πάνω σε ένα μακρόπνοο σχέδιο οργάνωσης της κοινωνικής προστασίας, μέσα στα πλαίσια της αυξανόμενης οικονομικής ανάπτυξης. Το σχέδιο αυτό να γίνονταν αποδεκτό και να εξασφαλιζονταν η σταθερή εφαρμογή του ανεξάρτητα από τις πιθανές πολιτικές μεταβολές, αναφέροντας ως τέτοιο παράδειγμα την Αυστρία. Η αδυναμία στον κοινωνικό τομέα οφείλονταν όχι στην έλλειψη οικονομικών μέσων αλλά στην έλλειψη προγράμματος, οργάνωσης και συνέχειας μιας ορθής πολιτικής.¹³⁷

Τα διευθυντικά στελέχη του υπουργείου πρόνοιας θα θέσουν μέσα από άρθρα τους το θέμα και της πολυδιάσπασης των φορέων της παρεχόμενης κοινωνικής πρόνοιας. Μια σειρά υπουργείων αλλά και πλήθος Ν.Π.Δ.Δ. καθώς και Ν.Π.Ι.Δ. παρείχαν κοινωνική πρόνοια.

Ο Α. Ψαράς, θεωρούσε ότι ο πολυκερματισμός είχε σαν αποτέλεσμα η δράση να είναι αλυσιτελής, τα υπάρχουν αλληλοεφαπτόμενα σημεία στις δράσεις των φορέων και να διασταυρώνονται στα σημεία αυτά οι αντιτιθέμενες απόψεις υπουργών αλλά και υπαλλήλων. Ο σημαντικότερος κίνδυνος που προέκυπτε από την πολυδιάσπαση και την έλλειψη δυνατότητας ενιαίου και ασφαλούς ελέγχου στην κοινωνική πολιτική ήταν η δαπάνη τεράστιων κονδυλίων με πολύ μικρά όμως αποτελέσματα. Ο ίδιος πρότεινε ως λύση του όλου προβλήματος την ίδρυση ενός Υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων το οποίο θα περιλάμβανε τις δραστηριότητες των τότε υπουργείων Υγιεινής και Κοινωνικής Πρόνοιας θα ασχολιόταν εφ' ενός με τη δημόσια και ατομική υγιεινή του ελληνικού λαού προληπτικά ή κατασταλτικά και αφ' ετέρου θα περιλάμβανε την προστασία της οικογένειας όσο και με την προστασία, κατασταλτικά ή προληπτικά, όσων είχαν περιπέσει ή κινδύνευαν να βρεθούν σε κατάσταση ανάγκης. Στο υπουργείο

---

¹³⁶ Ο.π.

¹³⁷ Ο.π.

αυτό έπρεπε να ενταχθούν και οι κοινωνικές ασφαλίσεις, ως άλλο σκέλος της κοινωνικής πολιτικής. Σκοπός ενός τέτοιου υπουργείου θα ήταν όχι πλέον η συμπτωματική αντιμετώπιση παροχή περίθαλψης αλλά κυρίως το περιθαλπτόμενο άτομο να βοηθηθεί και να βρει την ηθική και υλική δύναμη να μπορεί να συντηρεί μόνο του τον εαυτό του, να αποκτήσει πάλι τη θέση του στην κοινωνία.¹³⁸

Τη μεταφορά και τη συγκέντρωση της παρεχόμενης πρόνοιας σε ένα υπουργείο θα θέσει σε άρθρο του ένας άλλος διευθυντής του υπουργείου ο Ε. Πουλαντζάς. Ο ίδιος πρότεινε ότι η συγχώνευση σε ένα φορέα θα είχε σαν αποτέλεσμα να αποφεύγονται συγχύσεις, σπατάλη δυνάμεων και συγκρουόμενων αρμοδιοτήτων για όσα άτομα χρειάζονται ανεξάρτητα από επαγγελματική προέλευση των ατόμων που βρέθηκαν σε κατάσταση ανάγκης. Επαναλαμβάνει και αυτός την πρόταση για ένταξη των κοινωνικών ασφαλίσεων στο Υπουργείο Πρόνοιας, υποστηρίζοντας ότι οι τότε τάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής στις περισσότερες χώρες έτειναν στην απόσπαση των κοινωνικών ασφαλίσεων από το υπουργείο Εργασίας και την ενσωμάτωση τους στο περισσότερο συγγενές από απόψεων σκοπού και αρμοδιοτήτων Υπουργείο Πρόνοιας ή Υπουργείο Κοινωνικών Υποθέσεων.¹³⁹

Ο ίδιος υποστηρίζει ότι τα κύρια προγράμματα της κοινωνικής πολιτικής όπως αυτή εφαρμόζονταν στην Ελλάδα ασκούσαν από το Υπουργείο Εργασίας. Αναφέρει μάλιστα ότι είχε συζητηθεί επίμονα και είχε υποστηριχτεί και από τους εκπροσώπους της αμερικάνικης αποστολής η υπαγωγή των κοινωνικών ασφαλίσεων και των ασφαλιστικών ταμείων στο υπουργείο Πρόνοιας χωρίς όμως αυτό να είχε γίνει κατορθωτό. Είχαν γίνει επανειλημμένες συζητήσεις για την συγχώνευση του υπουργείου Πρόνοιας και Εργασίας σε ένα υπουργείο Κοινωνικής Πολιτικής στο οποίο θα περιλαμβανόταν κάθε αρμοδιότητα των δύο υπουργείων καθώς και της οικιστικής και λαϊκής στέγης καθώς και όσες υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας υπάγονταν σε άλλα υπουργεία. Η δημιουργία ενός ενιαίου υπουργείου Κοινωνικών Υποθέσεων θα δημιουργούσε ολοκληρωμένο κάτω από έναν ενιαίο φορέα σύστημα κοινωνικής προστασίας, με πλήρη συντονισμό όλων των διάσπαρτων αρμοδιοτήτων γεγονός που θα είχε όφελος για το κοινωνικό σύνολο και το κράτος.¹⁴⁰

¹³⁸ Ψαράς Α.: «Κοινωνική πρόνοια», Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις. Αθήνα 1950, [χ.ε.], σελ. 28-30

¹³⁹ Πουλαντζάς Ε.: «Η συμβολή της κοινωνικής πρόνοιας εις την απάμβλυνσιν της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητας», Περιοδικό «Αρχαία Υγιεινή», Αθήνα 1958, τ. 1-3, σελ. 100

¹⁴⁰ Ο.π. σελ. 95- 101

Οι απόψεις που διατύπωναν οι τότε παράγοντες του Υ.Κ.Π. δεν ασκούσαν κριτική στην οικονομική και πολιτική διαχείριση που εφάρμοσαν όλες οι κυβερνήσεις της περιόδου, έθιγαν ωστόσο πλευρές της έλλειψης κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας. Τα ζητήματα όμως αυτά ήταν αποτέλεσμα των πολιτικών επιλογών που εφαρμόστηκαν και οι οποίες δεν έθεσαν στο κέντρο τους την ύπαρξη μιας κοινωνικής πολιτικής που θα άμβλυne τις κοινωνικές αντιθέσεις. Το πολιτικό προσωπικό της περιόδου επιθυμούσε και επιδίωκε τη δημιουργία πελατειακών σχέσεων με κοινωνικές ομάδες προκειμένου να εξασφαλίσει την ανοχή τους αλλά και τη δική του νομιμοποίηση και όχι τη γενικευμένη άσκηση πρόνοιας. Η επιβολή όμως μιας τέτοιας επιλογής θα συμπεριλάμβανε το σύνολο της ελληνικής κοινωνίας, της οποίας όμως ένα μεγάλο κομμάτι ήταν αποκλεισμένο εξ' αιτίας της διχοτόμησης της ελληνικής κοινωνίας που είχαν επιβληθεί από την περίοδο του εμφυλίου.

4. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ και ΚΕΝΤΡΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ

Το 1951 συγχωνεύονται τα υπουργεία Πρόνοιας και Υγιεινής σε Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας (Υ.Κ.Π.), μορφή που διατηρεί σε όλη τη δεκαετία του 1950.

Το υπουργείο Πρόνοιας διαιρέθηκε σε τρεις μεγάλες γενικές διευθύνσεις: Υγιεινής – Κοινωνικής Πρόνοιας – Οικισμού και σε Περιφερειακές Υπηρεσίες: τα Υγειονομικά Κέντρα, τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας και τις Υπηρεσίες Ανοικοδομήσεως. Η διεύθυνση οικισμού μεταφέρθηκε το 1953 στο υπουργείο Συγκοινωνιών και Δημοσίων Έργων και αποτέλεσε Υφυπουργείο Οικισμού. Στη γενική διεύθυνση Πρόνοιας υπάγονταν οι Διευθύνσεις Εθνικών Ορφανοτροφείων και Παιδικών Σταθμών (Ε.Ο.Π.Σ.), Ιδρυμάτων και Σωματείων, Κρατικής Αντιλήψεως, Αποκατάστασης Προσφύγων, Συντονισμού, Διεκπεραίωσης και Διοίκησης.¹⁴¹

Με τον Α. Ν. 388/9-6-1945 (ΦΕΚ 146, τ. Α΄) ιδρύονται τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας (Κ.Κ.Π.) ως Ν.Π.Δ.Δ. στην έδρα κάθε Νομού μέσω της συγχώνευσης του Εθνικού Οργανισμού Χριστιανικής Αλληλεγγύης (Ε.Ο.Χ.Α.), της Κεντρικής Επιτροπής Συσσιτίου (Κ.Ε.Σ.) και της Φιλανθρωπικής Εταιρείας. Με τον Α.Ν. 836 (ΦΕΚ 16, τ. Α΄) (20/1/1946) «περί συστάσεως Κέντρων Κοινωνικής Πρόνοιας», τα Κέντρα μετατράπηκαν ανά νομό σε περιφερειακές Δημόσιες Υπηρεσίες του Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας.¹⁴²

4.1. Η παρέμβαση των Αμερικάνων και οι κριτικές που ασκήθηκαν

Οι Αμερικάνοι μέσω της Αμερικάνικης Διοίκησης Οικονομικής Συνεργασίας ασκούσαν εξονυχιστικό και ασφυκτικό έλεγχο σε όλο τον κρατικό μηχανισμό, είχαν βαρύνουσα γνώμη, καθαρά συμβουλευτική σύμφωνα με τα προπαγανδιστικά κείμενα της εποχής. Το τμήμα Διεύθυνσης Πολιτικής Διοικήσεως ασχολιόνταν με την αναμόρφωση της οργάνωσης του ελληνικού κράτους με στόχο τη μείωση του αριθμού των υπουργείων, τον καθορισμό των αρμοδιοτήτων του καθενός, την παροχή της απαιτούμενης βοήθειας για την «ευρύτερη δημοκρατική λειτουργία», την επίτευξη της αποκέντρωσης από τον κεντρικό έλεγχο και την καθιέρωση ενός «σύγχρονου τύπου δημοσίων υπηρεσιών». Το τμήμα Πολιτικής Διοίκησης διέθετε Περιφερειακές

---

¹⁴¹ Μαστρογιάννης Ι.: 'Οπ., σελ. 453

¹⁴² 'Οπ., σελ. 453-454

Υπηρεσίες αποτελούνταν από μια ομάδα Αμερικάνων με ποικίλες αρμοδιότητες που διέμεναν στην επαρχία διέθεταν επιτελείο από Έλληνες οι οποίοι συνεργαζόταν με τους νομάρχες αλλά και τους ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους και επόπτευαν τα έργα που σχετίζονταν με τη βοήθεια. Παρότι οι Αμερικάνοι υποστήριζαν ότι οι περιφερειακές υπηρεσίες δεν καθόριζαν την πολιτική γραμμή οι υποδείξεις και οι εκθέσεις τους είχαν μεγάλη βαρύτητα για όσους ασκούσαν συγκεκριμένες αρμοδιότητες.¹⁴³

Η αμερικάνικη αποστολή παρενέβη στη λειτουργία, τη συγκρότηση των υπηρεσιών αλλά και στην εκπόνηση μιας σειράς προγραμμάτων του Υ.Κ.Π.. Επικεφαλείς των επιτροπών τέθηκαν αμερικάνοι ειδικοί οι οποίοι μαζί με τις ελληνικές υπηρεσίες κατέστρωσαν σχέδια περίθαλψης των προσφύγων, της ανοικοδόμησης των χωριών και της αναδιοργάνωσης της δημόσιας υγείας καθώς και την αντιμετώπιση των προβλημάτων της κοινωνικής πρόνοιας τα οποία αφορούσαν την προστασία των ορφανών και απροστάτευτων παιδιών, των ανίκανων προς εργασία και χωρίς προστασία αναπήρων, ηλικιωμένων και των ασθενών.¹⁴⁴

Ωστόσο οι προτάσεις των Αμερικάνων για την αναδιάρθρωση των υπηρεσιών πρόνοιας δέχτηκαν κριτική από πλευράς παραγόντων του υπουργείου. Ο Γ. Βούτσης, διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας, θεωρούσε ότι η επιβολή και η μηχανική μεταφορά θεσμών από άλλες χώρες χωρίς να έχει εξασφαλιστεί η εκπαίδευση του λαού και η εξασφάλιση των κατάλληλων οργάνων που θα αναλάμβαναν την εφαρμογή τους θα οδηγούσε στη μη ευδοκίμησή τους. Ο ίδιος θεωρούσε να δοθεί η αναγκαία οργάνωση στη διοικητική διάρθρωση του κράτους ώστε να εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα των πολιτών.¹⁴⁵

Την ίδια κριτική άσκησε το 1950 και ο Α. Ψαράς, διευθυντής και μετέπειτα γενικός γραμματέας του Υπουργείου Πρόνοιας, σε σειρά μαθημάτων που παρέδωσε στη σχολή Κοινωνικών Λειτουργιών.

Η ίδρυση των Κ.Κ.Π. τα οποία είχαν αρχικά σκοπό να εντοπίσουν τα άτομα που θα χαρακτηρίζονταν άπορα και θα λάμβαναν δωρεάν την βοήθεια σε τρόφιμα που θα έστελναν οι σύμμαχοι χαρακτηρίστηκε καλοπροαίρετη αλλά στηριγμένη σε θεωρητικές βάσεις και απροσάρμοστη στην ελληνική πραγματικότητα και τη δυνατότητα του

---

¹⁴³ Λυμπεράτος Μ.: Μετά τον Εμφύλιο, Ό.π. σελ. 112 -113

¹⁴⁴ Ό.π. σελ. 454

¹⁴⁵ Βούτσης Γ.: «Γενική και παιδική πρόνοια στην Αμερική και στην Ελλάδα», Αθήνα 1948, [χ.ε.], σελ. 57

τόπου. Η αποκέντρωση των υπηρεσιών που πρότειναν οι αμερικάνοι των υπηρεσιών από την κεντρική εξουσία αγνοούσε την πραγματικότητα. Χρησιμοποιήθηκε από την πολιτική ηγεσία για το διορισμό, με το πρόσχημα τους επείγοντος, χιλιάδων ατόμων χωρίς όμως διαγωνισμούς, αλλά και χωρίς κανένα προσόν, ο αριθμός τους μάλιστα ξεπέρασε τους 4.500. Με αυτό το προσωπικό έγινε προσπάθεια να δημιουργηθούν νέοι επιστημονικοί και κοινωνικοί θεσμοί. ο Ψαράς θεωρούσε ότι ένα μέρος των υπαλλήλων ήταν ακατάλληλο, λόγω πολιτικών παρεμβάσεων ούτε απολύθηκαν αλλά ούτε και απομακρύνθηκαν, ενώ ταυτόχρονα υπήρχε η πιθανότητα πρόσληψης άλλων πολύ χειρότερων αφού δεν υπήρχε διαγωνισμός για τις προσλήψεις.¹⁴⁶

Τα Κ.Κ.Π. είχαν ανάγκη από την πλαισίωσή τους από προσωπικό εντός όμως λελογισμένων ορίων και από καθήκοντα και αρμοδιότητες ικανές να αποδώσουν μέσα στις οικονομικές δυνατότητες της χώρας με πρακτικές προοπτικές και όχι θεωρητικές, η βάση των οποίων θα έπρεπε να αποτελούσε η μέριμνα της προστασίας του.¹⁴⁷

Η παρέμβαση των Αμερικάνων και στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας δεν έμεινε στην παροχή τεχνογνωσίας και επιστημονικής βοήθειας, βαθύτερος στόχος ήταν ο έλεγχος της κρατικής μηχανής, η παρακολούθηση των οικονομικών στόχων που έθετε η Αμερικάνικη Αποστολή, η συμμόρφωση προς στις κατευθύνσεις που δίνονταν στις ελληνικές κυβερνήσεις. Οι κατευθυντήριες γραμμές και τα σχέδια που υλοποιήθηκαν με τη βοήθεια των Αμερικάνων υπηρετούσαν τις παραπάνω πολιτικές.

Τη δεκαετία του 1950 κοινωνική πρόνοια ασκούν κυρίως τρεις φορείς.

1. Το επίσημο ελληνικό κράτος, με κύριο φορέα το Υ.Κ.Π. Αρμοδιότητες πρόνοιας ασκούσαν ταυτόχρονα και άλλα υπουργεία όπως το Παιδείας, Δικαιοσύνης, Εργασίας και Γεωργίας.
2. Φιλανθρωπικές οργανώσεις και Ν.Π.Ι.Δ., ορισμένα από αυτά χρηματοδοτούνταν από το ελληνικό κράτος, αλλά και η εκκλησία.
3. Ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις.

---

¹⁴⁶ Ψαράς Α.: «Κοινωνική Πρόνοια, Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις», Αθήνα 1950, [χ.ε.], σελ. 62-65

¹⁴⁷ Ο.π.

4.2. Η έννοια της απορίας

Οι παροχές κοινωνικής πρόνοιας σχετίζονταν άμεσα με την απορία. Ένα παιδί ή οικογένειά του γινόταν αποδέκτης κοινωνικής πρόνοιας μόνο αν ήταν αποδεδειγμένα άπορος.

Μέχρι το 1946 η απορία στην Ελλάδα βεβαιώνονταν από τις τοπικές αρχές, Ενοριακές, Κοινοτικές, Αστυνομικές, κατά την κρίση κάποιου ενάρετου πολίτη. Μετά το 1945 και τη γενική διανομή καταναλωτικών αγαθών και τις δωρεάν παροχές υπηρεσιών ακολούθησε ο προοδευτικός περιορισμός τους μόνο σε άπορους. Το 1946 προέκυψε το πρόβλημα της δημιουργίας κριτηρίων για την διαδικασία εξακρίβωσης και διαβάθμισης της απορίας των πολιτών.

Το Μάιο του 1946 εκδίδεται Β.Δ. (ΦΕΚ. 167 τ.Α'): «Περί εννοίας της απορίας και του τρόπου αποδείξεως αυτής», το οποίο συμπληρώθηκε με τα Β.Δ. της 8/1/1947, (ΦΕΚ 39/1947), της 8/6-12/8/1948 (ΦΕΚ 203/1948), 5/4-18/6/ (ΦΕΚ 93/1949). Σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 1, του Β.Δ. του 1946, τα Κ.Κ.Π. έπρεπε να συστήσουν σε κάθε ενορία ή συνοικισμό ή χωριό επιτροπή εξακρίβωσης της απορίας που αποτελούνταν από τρεις ή πέντε έγκριτους κατοίκους της ενορίας ή του συνοικισμού ή του χωριού. Εκδίδονται μια σειρά εγκύκλιοι που όριζαν ότι είχε σχέση με την απόδειξη της απορίας και τις παροχές που λάμβαναν οι άποροι. Στο άρθρο 2 του Διατάγματος του 1946 αναφέρεται ότι: 1) *«άπορος λογίζεται παν πρόσωπον, ανεξαρτήτως φυλής ή θρησκείας, εφ' όσον δεν διαθέτει ούτε αυτό ούτε τα μέλη της οικογένειάς του, επαρκείς πόρους προς τον σκοπόν της αντιμετώπισης των βιοτικών αναγκών»*.¹⁴⁸

Σε υπόμνημα που κοινοποίησε το υπουργείο προς τα Κ.Κ.Π. με τίτλο «Καθορισμός απορίας και ποσού παροχής βοήθειας» ανέφερε ότι *«η απορία είναι η κατάσταση η οποία υφίσταται όταν οι άμεσα διαθέσιμοι πόροι ενός ατόμου ή μιας οικογένειας είναι ανεπαρκείς για να καλύψουν έστω και τις ελάχιστες ανάγκες τροφής, στέγης, ιματισμού καθώς και άλλα απαραίτητα εφόδια.»* Τόνιζε δε την ανάγκη να γίνεται διάκριση μεταξύ των ανθρώπων που έχουν τα μέσα να καλύψουν τις ανάγκες τους αλλά δεν μπορούν να τα χρησιμοποιήσουν γιατί υπήρχε έλλειψη διαθέσιμων ειδών.¹⁴⁹

Σύμφωνα με το υπόμνημα η ένδεια ήταν συνώνυμο της απορίας. Βασικές ανάγκες που προσδιόριζαν την απορία ήταν η τροφή, η στέγαση, ο ιματισμός, η καύσιμη ύλη, η

¹⁴⁸ ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου, Εγκύκλιοι απορίας 1945 -1957.

¹⁴⁹ Ο.π.

ύδρευση, η ιατρική περίθαλψη και τα φάρμακα. Στις ανάγκες εντάσσονταν αν ήταν απαραίτητο για την αποκατάσταση του δικαιούχου τα οικιακά σκεύη, μεταφορικά, εργαλεία, σχολικά είδη κ.λπ.¹⁵⁰

Ο ενδιαφερόμενος έπρεπε ο ίδιος να υποβάλει αίτηση. Οι πόροι ήταν δύο κατηγοριών σύμφωνα με τους συντάκτες η πρώτη συμπεριλάμβανε το εισόδημα είτε σε είδος είτε σε χρήμα και την κινητή ή ακίνητη περιουσία η οποία μπορούσε να μετατραπεί εύκολα σε χρήμα ή να ανταλλαγεί για να καλύψει τις ανάγκες ή μέρος αυτών. Η δεύτερη συμπεριλάμβανε την κινητή ή ακίνητη περιουσία που δεν μπορούσε και δεν έπρεπε να μετατραπεί σε χρήμα ή να ανταλλαγεί για να αντιμετωπιστούν ανάγκες.¹⁵¹

Οι υπάλληλοι των Κ.Κ.Π. για την εξακρίβωση της απορίας λάμβαναν υπ' όψιν όλους τους πόρους της οικογένειας (κέρδη, εισοδήματα, αγροτικά προϊόντα, συντάξεις, κρατικές επιχορηγήσεις, βοηθήματα, πολεμικές αποζημιώσεις κ.λπ.). Συμβούλευαν μάλιστα τους υπαλλήλους που συνέτασσαν τα σχέδια βοήθειας να μην ζητούν από τους αιτούντες να εκποιήσουν την περιουσία τους για να καλύψουν τις ανάγκες τους καθώς η διατήρησή της θα ήταν περισσότερο ωφέλιμη κατά τη μελλοντική αποκατάστασή τους, τέτοιες περιπτώσεις ήταν το σπίτι ή το αγρόκτημα το οποίο καλλιεργούσαν. Οι υπάλληλοι ωστόσο μπορούσαν να προτείνουν στους αιτούντες να χρησιμοποιήσουν τις τυχόν οικονομίες τους για να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους πριν λάβουν βοήθεια.¹⁵²

Σύμφωνα με το Β.Δ. του 1946 οι επιτροπές αναζητούσαν στοιχεία και από άλλες υπηρεσίες ή οργανισμούς σχετικά με την οικονομική κατάσταση των αιτούντων. Ο άπορος θα λάμβανε βοήθεια μόνο αν ο ίδιος έκανε αίτηση αποκλείοντας έτσι την αυτεπάγγελτη παρέμβαση του κρατικού μηχανισμού ακόμη και στην περίπτωση που διαπιστώνονταν η δύσκολη θέση του. Οι επιτροπές συνέτασσαν πίνακες απόρων. Το Β.Δ. έδινε το δικαίωμα της ένστασης εντός τριάντα ημερών (άρθρο 5, παρ. 10). Το Β.Δ. προέβλεπε σε κάθε Κ.Κ.Π. την ίδρυση δευτεροβάθμιας επιτροπής¹⁵³ που εκδίκαζε τις ενστάσεις.

---

¹⁵⁰ Ο.π.

¹⁵¹ Ο.π.

¹⁵² Ο.π.

¹⁵³ Με την υπ' αρ. 69944/1946 η δευτεροβάθμια επιτροπή αποτελούνταν από τον Ειρηνοδίκη που τελούσε χρέη προέδρου και τέσσερα μέλη τα οποία ορίζονταν σύμφωνα με την ελεύθερη κρίση του διευθυντή του Κ.Π. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων Φ. 443, Εγκύκλιος 18, "Η έννοια της απορίας και ο τρόπος αποδείξεως αυτής" σελ. 16]

Το Νοέμβριο του 1947 με εγκύκλιο του¹⁵⁴ το υπουργείου κατέταξε τους απόρους σε τέσσερις κατηγορίες Α', Β', Γ', Δ', για κάθε δε περιοχή ορίστηκαν οι πραγματικές ανάγκες ανά άτομο θέτοντας έτσι ανώτατο όριο. Η κατάταξη γινόταν με βάση την αξία της τροφής και τι μέρος της κάλυπτε το εισόδημα κάθε άπορου¹⁵⁵. Για την παροχή δωρεάν ιματισμού παρέμεναν οι ίδιες κατηγορίες. Όσοι άνηκαν στην Α' και Β' κατηγορία χαρακτηρίζονταν καθολικά άποροι είχαν δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη είτε σε νοσοκομεία είτε σε κατ' οίκον νοσηλεία. Οι περιλαμβανόμενοι στη Γ' και Δ' κατηγορία χαρακτηρίζονταν μερικώς άποροι και οι παροχές ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που λάμβαναν καθορίζονταν με εγκυκλίους και αποφάσεις του υπουργείου Υγιεινής. Η κρατική βοήθεια περιοριζόταν σε όσους είχαν τον μεγαλύτερο βαθμό απορίας, για κάθε κρατική παροχή έπρεπε να καθοριστεί ειδικό κριτήριο απορίας, μέσω όμως των υπάρχουσών δυνατοτήτων.¹⁵⁶

Στην εγκύκλιο αναφέρονταν η ανάγκη να δοθεί σε όλα τα άπορα άτομα επαρκής κρατική βοήθεια ώστε να μπορούν να διατηρούν τους στοιχειώδεις όρους υγιούς και καλής ζωής. Εξαιτίας όμως της άσχημης οικονομική κατάσταση του κράτους καθιστούσαν σαφές από την αρχή ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο το κράτος να μπορεί να παρέχει στους άπορους πολίτες *«την άπασαν την απαιτούμενη επαρκή βοήθειαν προς εξασφάλησιν ενός τοιούτου ορίου ζωής»*. Το κράτος ήταν υποχρεωμένο να περιορίσει τη στήριξή του, να εναποθέτει τις ελπίδες του

---

¹⁵⁴ ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Φ. 51, Αρ. Πρωτ. 104.105, «Εγκύκλιος προς τας Υπηρεσίας Κοινων. Προνοίας αι τα Υγειονομικά Κέντρα του Κράτους».

¹⁵⁵ Το 1951, ο διευθυντής του Κέντρου Πρόνοιας Αγρινίου σε εγκύκλιο του προς τους Προέδρους των Κοινοτήτων περιέγραφε τον τρόπο κατανομής σε κάθε κατηγορία. Στα έσοδα περιλαμβάνονταν ο μισθός, η σύνταξη, ημερομίσθια, η εργασία στον καπνό η τιμή του υπολογίζονταν σε 10.000 δρχ., λάδι (η τιμή του σε 10.000 δρχ.), καλαμπόκι 2000 δρχ. η οκά, σιτάρι 2.500 δρχ. η οκά, πρόβατα (το κάθε πρόβατο υπολογίζονταν ότι απέδιδε 100.000 δρχ. ετησίως, η μία αγελάδα 240.000 ετησίως, το ένα γουρούνι απέδιδε 100.000 δρχ. ετησίως. Η οικονομική κατάσταση και τα έσοδα της οικογένειας καταγράφονταν σε ειδικό έντυπο οικονομικής κατάστασης συμπληρωμένο πλήρως και υπογράφονταν από τον αρχηγό της οικογένειας και στη συνέχεια από την επιτροπή. Κανείς, σύμφωνα με τον προϊστάμενο, δε θα έπαιρνε πλέον χαρτί απορίας αν δεν είχε συμπληρώσει το έντυπο. Τα έσοδα αθροίζονταν και διαιρούνταν με το 12 ώστε να φανούν τα μηνιαία έσοδα της κάθε οικογένειας. Ο καθολικά άπορος που άνηκε στην Α' κατηγορία δεν μπορούσε να καλύψει πέρα από το ¼ των πραγματικών αναγκών που ήταν 50.000 δρχ. το μήνα το άτομο. Το ποσό αυτό πολλαπλασιάζονταν με τον αριθμό των μελών της οικογένειάς του. Όσοι μπορούσαν να καλύψουν το 50% των αναγκών τους άνηκαν στη Β' κατηγορία, όσοι το 75% στη Γ' και όσοι το 100% στη Δ'. Για την περιοχή του Αγρινίου οι πραγματικές ανάγκες ανά άτομο ορίστηκαν στις 200.000 δρχ. [ΓΑΚ Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο Κοινωνικής Πρόνοιας Αγρινίου, Φ. 51, Προστασία Απόρων, 1945-1956, Εγκύκλιος του Υπουργείου Υγιεινής προς τα Κ.Κ.Π. και τα Υγειονομικά Κέντρα του Κράτους, Αρ. Πρωτ. 104.105]

¹⁵⁶ ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου 1945 – 1956 Φ.51, Νέες Κατηγορίες απόρων.

στη μελλοντική βελτίωση των οικονομικών συνθηκών, μέσω των οποίων θα ήταν στην ευχάριστη θέση να παρέχει στους απόρους την απαιτούμενη κρατική βοήθεια.¹⁵⁷

Το 1951 με την εγκύκλιο αρ. 14 και αρ. πρωτ. 72396/51 το υπουργείο παροτρύνει την ανασυγκρότηση και την εύρυθμη λειτουργία των τοπικών επιτροπών εξακρίβωσης της απορίας. Προτείνει μάλιστα τα μέλη τους να *«συγκροτούνται από πρόσωπα ευϋπόληπτα και γνωστά δια την φιλανθρωπικήν και κοινωνικήν δραστηριότητα των»*, θα έπρεπε οπωσδήποτε να περιλαμβάνουν στις Κοινότητες *«τον Πρόεδρον της Κοινότητος, τον δημοδιδάσκαλον και τον Πρόεδρον της Εκκλησιαστικής Επιτροπής ή τον ιερέα»*. Στις ενορίες των πόλεων *«τον ιερέα και ευϋπόληπτα πρόσωπα της ενορίας γνωστά δια την φιλανθρωπικήν και κοινωνικήν των δράσιν, προτιμωμένων των δημοσίων υπαλλήλων»*. Το Υ.Κ.Π. συνέχισε να διατηρεί τις τέσσερις κατηγορίες απόρων έθεσε όμως χρηματικά ποσά για την κατάταξη σε κατηγορίες.¹⁵⁸

Τον Δεκέμβριο του 1951 με την 119344 εγκυκλιό του το υπουργείο καταργεί τις τέσσερις κατηγορίες απόρων και καθιερώνει τρεις, την Α', Β' και Γ'. Στην Α' κατατάχτηκαν τα άτομα εκείνα των οποίων το οικογενειακό μηνιαίο εισόδημα σε χρήμα ή σε είδος ήταν μικρότερο των 120.000 δρχ. ανά άτομο της οικογένειας. Στη Β' κατηγορία τα άτομα εκείνα τα οποία η οικογένεια είχε εισόδημα σε χρήμα ή σε είδος μικρότερο των 180.000 δρχ. κατ' άτομο της οικογένειας και κατά μήνα. Στη Γ' κατηγορίας τα άτομα εκείνα των οποίων η οικογένεια είχε συνολικό εισόδημα σε χρήμα ή σε είδος μικρότερο των 240.000 δρχ. κατ' άτομο της οικογένειας και κατά μήνα.¹⁵⁹

Τον Μάιο του 1952 εκδίδεται η υπ' αριθμό 18 εγκύκλιο για την απορία. Στην εγκύκλιο αναφέρονταν οι κατηγορίες απόρων, τα κριτήρια ένταξης σε αυτές, τις παροχές για κάθε κατηγορία καθώς και τη διαδικασία εξακρίβωσης της απορίας. Μοναδική αρμόδια αρχή για την έκδοση πιστοποιητικού απορίας καθιερώνονται τα Κ.Κ.Π. Σε κάθε χωριό, συνοικία και ενορία συστήθηκαν Ενοριακές Επιτροπές εξακρίβωσης της απορίας αποτελούμενες από τρία έως πέντε έγκριτα άτομα¹⁶⁰ κατά

---

¹⁵⁷Ο.π.

¹⁵⁸ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου, Εγκύκλιοι Απορίας 1945 – 1956,

¹⁵⁹ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Υλικό του Κ.Κ.Π., Εγκύκλιοι Απορίας 1945 – 1956.

¹⁶⁰Στην εγκύκλιο τονίζονταν η ανάγκη να καταβάλλεται «παρ' υμών η προσήκουσα μέριμνα, ώστε να εξασφαλίζονται τα καταλληλότερα πρόσωπα χάριν της δικαίας και αμερολήπτου κρίσεως, άνευ ουδεμίας διακρίσεως. Τα πρόσωπα ταύτα δέον να επιλέγονται κατά προτίμησιν μεταξύ ατόμων, άτινα επιδεικνύουν ενδιαφέρον εις έργα κοινωφελών σκοπών, κατέχουσι τα κοινωνικά προβλήματα και απολαμβάνουσι της εμπιστοσύνης των κατοίκων και γενικώτερον δέον να καταβάλληται κάθε προσπάθεια δια τον διορισμόν προσώπων εκείνων, τα οποία κρίνεται ότι κατά τον καλλίτερον ή λυσιτελέστερον τρόπον θέλουσι εξυπηρετήσει εν τω έργω τούτω τα συμφέροντα των απόρων κατοίκων

προτίμηση δημόσιοι υπάλληλοι και για τους οποίους η συμμετοχή ήταν υποχρεωτική. Στην εγκύκλιο αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες στη συγκρότηση των επιτροπών άφηνε μια ελαστικότητα στις ιδιότητες των μελών της. Προτείνονταν στις ενοριακές επιτροπές να συμμετέχουν ο ιερέας και από ένας ή δύο δημόσιοι υπάλληλοι εφόσον υπήρχαν αυτοί και στις κοινοτικές επιτροπές να μετείχαν ο πρόεδρος της Κοινότητας, ο ιερέας και ο δάσκαλος. Οι εργασίες των επιτροπών διεξάγονταν σύμφωνα με τις αποφάσεις, τις οδηγίες και τις μεθόδους των υπηρεσιών του υπουργείου.¹⁶¹ Η θητεία των επιτροπών ήταν διετής, με δυνατότητα ανανέωσης αν είχε επιτελέσει σωστά το έργο της, σε αντίθετη περίπτωση να αντικατασταθούν τα μέλη της.¹⁶²

Οι ενδιαφερόμενοι υπέβαλαν αίτηση σε ειδικό έντυπο με τίτλο «*Οικονομική Κατάσταση και αίτηση προς παροχήν βοηθήματος*». Η εξακρίβωση γινόταν από κάποιο από τα μέλη της επιτροπής. Στην αίτηση καταγράφονταν όλα τα οικονομικά στοιχεία του απόρου. Επίσης ο εξακριβωτής παρουσίαζε και κατέγραφε όποιο άλλο αποδεικτικό στοιχείο, προσφεύγοντας ακόμη και σε δημόσιες υπηρεσίες, σχετικό με την οικονομική κατάσταση του υποψηφίου. Στην εγκύκλιο περιγράφονταν ο τρόπος εργασίας των επιτροπών και των εξακριβωτών της απορίας. Δικαίωμα αίτησης είχε κάθε πολίτης, η επιτροπή δεν μπορούσε να αρνηθεί την υποβολή της αίτησης.

Το δικαίωμα της ένστασης και η εκδίκαση της καθορίζονταν από το Β.Δ. του 1946 (άρθρο 5, παρ. 10) αλλά και εγκυκλίους προγενέστερες του 1952 οι οποίες παρέμεναν ενεργές. Και αυτή η εγκύκλιος καθιστούσε σαφές ότι οι παροχές του κράτους θα ήταν περιορισμένες εξαιτίας των οικονομικών συνθηκών εναποθέτοντας για το αόριστο μέλλον την πλήρη κάλυψη των αναγκών. Η παρεχόμενη κρατική βοήθεια συνέχιζε να παρέχεται «εις τους έχοντας τον μεγαλύτερον βαθμόν απορίας».

Οι επιτροπές ήταν υποχρεωμένες κάθε χρόνο πραγματοποιούν έλεγχο στους καταλόγους των απόρων για πιθανές αλλαγές.¹⁶³ Οι κατηγορίες των απόρων και τα κριτήρια κατάταξης παρέμειναν όπως στην εγκύκλιο του 1951. Στην Α' κατηγορία εντάχθηκαν επίσης τα άτομα που περιλαμβάνονταν στα προγράμματα του υπουργείου Πρόνοιας α) προστασίας απροστάτευτων παιδιών και β) ανίκανοι προς εργασία

της Κοινότητας.» [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 443, Εγκύκλιος 18, "Η έννοια της απορίας και ο τρόπος αποδείξεως αυτής"]

¹⁶¹ ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου 1945 - 1956, Προστασία Απόρων, Φ. 51, Εγκύκλιος του Κέντρου Πρόνοιας Αγρινίου προς τις Επιτροπές Εξακρίβωσης Απορίας.

¹⁶² ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Υλικό του Κέντρου Πρόνοιας Αγρινίου, Εγκύκλιοι Απορίας 1945 - 1956, Εγκύκλιος Υ.Κ.Π. προς τα Κ.Κ.Π., Αρ. Πρ. 2633/1954

¹⁶³ ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου, Εγκύκλιος αρ. 221, 4/12/1957

ενήλικες.¹⁶⁴ Μετά την υποτίμηση του 1953 τα ποσά έγιναν 120 δρχ., 180 δρχ. και 240 δρχ. αντίστοιχα.

Το Γενάρη – Φλεβάρη του 1959 για τη διαβίωση μιας τετραμελούς εργατικής οικογένειας απαιτούνταν 2.742 δρχ. σύμφωνα με τον μηνιαίο προϋπολογισμό που κατάρτιζε η ΓΣΕΕ. Την περίοδο 1955 -1961 οι μηνιαίες αποδοχές ενός απασχολούμενου κάλυπταν το 49 – 59% των αναγκαίων δαπανών του προϋπολογισμού μιας τετραμελούς εργατικής οικογένειας. Το εισόδημα των απόρων την περίοδο 1955 – 1958 κάλυπτε μόνο το 30 -50% των αναγκών που συμπεριλαμβάνονταν στον εργατικό προϋπολογισμό.¹⁶⁵

Οι ομογενείς της Β. Ηπείρου αλλά και οι εκτοπισμένοι από τις αρχές εγγράφονταν στους προσωρινούς καταλόγους απορίας με βάση το Β.Δ. της 29 Δεκεμβρίου του 1946 (ΦΕΚ 365, τ. Α').

Το δελτίο της απορίας δεν εκδίδονταν εν όψει συγκεκριμένης ανάγκης, αλλά αποτελούσε μian γενική διαπίστωση απορίας, με την οποία συνδέονταν ορισμένες παροχές^{166 167}.

---

¹⁶⁴ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 443, Εγκύκλιος 18, “Η έννοια της απορίας και ο τρόπος αποδείξεως αυτής”

¹⁶⁵ Μπαμπανάσης Στ.: «Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20ου αιώνα (1900 – 1981), Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, Μάιος – Δεκέμβριος 1981, τ. 42-43, σελ. 137 -139

¹⁶⁶Οι άποροι της κατηγορίας Α' δικαιούνταν δωρεάν ανοικτή και κλειστή περίθαλψη σε νοσοκομεία. Οι άποροι Β' και Γ' κατηγορίας κατέβαλαν αντίτιμο, διαφορετικό για κάθε κατηγορία, προκειμένου να εξεταστούν στα εξωτερικά ιατρεία των νοσοκομείων, καθώς επίσης κατέβαλαν νοσήλια για την παραμονή τους στα νοσοκομεία. Η Α' και Β' κατηγορία είχε δικαίωμα δωρεάν εξέτασης και νοσηλείας στα Σανατόρια και στα Ψυχιατρεία, η κατηγορία Γ' εξεταζόταν δωρεάν και κατέβαλε νοσήλια. Και στις τρεις κατηγορίες παρέχονταν δωρεάν φάρμακα εφόσον νοσηλεύονταν σε κρατικά νοσοκομεία, Κέντρα Υγείας καθώς και σε δημοτικά, κοινοτικά και Ιδιωτικού Δικαίου νοσοκομεία που επιχορηγούνταν από το Κράτος. Επίσης τους παρέχονταν δωρεάν φάρμακα από τα φαρμακεία των παραπάνω νοσοκομείων εφόσον είχαν εξεταστεί από τα εξωτερικά ιατρεία τους. Και οι τρεις κατηγορίες δικαιούνταν πλήρη, δωρεάν φαρμακευτική περίθαλψη από τα Υγειονομικά Κέντρα, τα Λαϊκά και Αγροτικά Ιατρεία καθώς και από τα Λαϊκά Φαρμακεία. Όσοι ήταν ασφαλισμένοι σε κάποιο ασφαλιστικό οργανισμό δεν ήταν δικαιούχοι δωρεάν ιατροφαρμακευτικής και νοσηλευτικής περίθαλψης ακόμη και εάν άνηκαν σε κάποια από αυτές τρεις κατηγορίες απόρων και δεν χορηγούνταν σε αυτούς πιστοποιητικό απορίας. (ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Υλικό Αρχείο Κ.Κ.Π. Αγρινίου, Εγκύκλιος Υπουργείου Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 662 Οικ. Αρ. Εγκυκλίου 1, Ιανουάριος 1953.)

Οι άποροι μαθητές Μ. Εκπαίδευσης απαλλάσσονταν από την καταβολή κάθε εκπαιδευτικού φόρου, εκπαιδευτικών τελών, ενσήμων, εισφοράς, (Α.Ν. 1556/1950, άρ. 3 παρ. 2), από τα τέλη εγγραφής στις Επαγγελματικές Σχολές (Ν. 5197/1931 άρ. 20 και Α.Ν. 1853/1939), Οι άποροι απαλλάσσονταν από τα τέλη αποθήκευσης των ταχυδρομικών δεμάτων εξωτερικού και εσωτερικού (Ν. 841/1948, άρθ. 6), Κατέβαλαν μειωμένα τέλη εκτελωνισμού δεμάτων εξωτερικού με Κ.Υ.Α. Οικονομικών και Συγκοινωνιών (Υπουργική Απόφαση 90748/1949, ΦΕΚ 114/49, τ. Β'), Εισάγονταν καθ' υπέρβαση στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες οι άποροι μαθητές πολύτεκνων οικογενειών (ν. 1910/1944 άρ. 10 και Ν. 1324/1949 άρθ. 45), Απαλλάσσονταν από την καταβολή παραβόλου δικαστικών εξόδων για το παραδεκτόν της αίτησης χάριτος (Ν. 3861/1929, άρθ. 7), δικαιούνταν δωρεάν ατμοπλοϊκά εισιτήρια από τις λιμενικές αρχές (Β.Δ. 26/11/1934), Απαλλάσσονταν από την καταβολή ενοριακής εισφοράς (Α.Ν. 536/45 και υπ. αρ. 1096/50 πράξη του Υπ. Συμβουλίου), Εγγράφονταν τα άπορα αγόρια και κορίτσια στις

Το 1957 ξεκίνησε νέος τρόπος καταγραφής των απόρων από τους υπαλλήλους των Κ.Κ.Π. σε όλους τους νόμους ο οποίος απέφερε μείωση του αριθμού των απόρων σε ποσοστό 35 – 40%. Το Υ.Κ.Π. στόχευε στην παραπέρα μείωση του αριθμού τουλάχιστον 30%, αρκεί να προχωρούσε η αύξηση των πιστώσεων των εξόδων κίνησης.¹⁶⁸ Με βάση τα στοιχεία που είχαν συγκεντρωθεί ο αριθμός των απόρων άγγιζε το 25 - 27% του πληθυσμού, δηλ. περίπου το ¼ του πληθυσμού παρέμενε στην κατηγορία των απόρων.¹⁶⁹ Η επιδιωκόμενη μείωση του αριθμού των απόρων δεν μπορεί να θεωρηθεί ξεκομμένη από τη γενικότερη οικονομική πολιτική, μικρότερος αριθμός απόρων θα σήμαινε λιγότερες δαπάνες για τη νοσηλεία, την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Μικρότερος αριθμός απόρων θα επέτρεπε να φανεί βελτίωση και του επιπέδου ζωής των Ελλήνων.

Για τον τρόπο καθορισμού της απορίας και των παροχών της ασκήθηκε ιδιαίτερη κριτική ακόμη και από υπηρεσιακούς παράγοντες.

Ο Ψαράς, το 1950 ανέφερε ότι ο θεσμός καθιερώθηκε κάτω από την πίεση των αμερικάνων συμβούλων, μεταφέροντας το αμερικάνικο μοντέλο. Οι βάσεις του προγράμματος δεν ανταποκρίνονταν στις οικονομικές δυνατότητες της χώρας ενώ έλειπε η μελέτη και ο πειραματισμός. Η κατηγοριοποίηση των απόρων με κριτήριο το τμήμα κόστους της διατροφής που μπορούσε να καλύψει κάθε άτομο ήταν προβληματική. Ο ορισμός της απορίας αλλά και οι τίτλοι ερχόταν σε αντίθεση με τους περιορισμούς που έμπαιναν εξαιτίας της οικονομικής ανέχειας του κρατικού

Λέσχες Εργαζόμενου Κοριτσιού και στο Εθνικό Ίδρυμα Εργαζόμενου Παιδιού (εγκύκλιος Υ.Κ.Π. υπ. αρ. 3226/1953), Τα παιδιά άπορων οικογενειών νοσηλεύονταν δωρεάν στα Πρεβεντόρια (Β.Δ. 19/9/50, ΦΕΚ 213/1950). Με τους άπορους της Α' κατηγορίας εξισώθηκαν: α) οι αγρότες εφ' όσον δεν χαρακτηρίζονταν εύποροι από τις τοπικές επιτροπές ασφάλισης (ν. 3487/1955, άρ. 7), β) οι ανάπηροι και τα θύματα πολέμου, οι πολύτεκνοι, οι ανάπηροι της χωροφυλακής, οι αστυνομικοί υπάλληλοι, τα όργανα της Αγροφυλακής, οι τρόφιμοι των Ε.Ο., Γηροκομείων, Ε.Π.Σ., Α.Μ.Ο.Σ., Αναμορφωτικών Καταστημάτων, Οίκου Κωφάλλων και άλλων Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων κλειστής περίθαλψης, οι μαθήτριες Σχολών Επισκεπτριών Νοσοκόμων, Μαιών, Στελεχών Πρόνοιας Χ.Ε.Ν. οι Έλληνες που επέστρεφαν από τις Ανατολικές χώρες, οι αλλοδαποί φυγάδες, ομογενείς της Κύπρου και της Β. Ηπείρου, τα έκθετα, εξώγαμα, ορφανά και απροστάτευτα παιδιά που έμεναν σε θετές οικογένειες κατά την εφαρμογή του προγράμματος παιδικής προστασίας, τα μη ασφαλισμένο έκτακτο προσωπικό των νοσηλευτικών ιδρυμάτων, όσοι έπασχαν από λοιμώδη, αφροδίσια και επικίνδυνα ψυχικά νοσήματα και οι εκτοπισμένοι από τις επιτροπές ασφαλείας. (εγκ. 9505/1956, συμπληρωμένες από τις 6749/1957, 9186/1957, 10404/1958) [Αγγέλης Ι.: «Η απορία εν Ελλάδι», Αρχαία Υγιεινής, Ιούλιος – Δεκέμβριος 1958, τ. 7-12, σελ. 40-41

¹⁶⁷ «Κοινωνική Προστασία Εν Ελλάδι. Έρευνα επί της υφιστάμενης καταστάσεως και προοπτικά» Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών: Αθήνα 1970, Σελ. 281

¹⁶⁸ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λίνας Τσαλδάρη, «Σύντομος έκθεσις περί της πολιτικής και των πεπραγμένων του υπουργείου κοινωνικής προνοίας κατά το έτος 1957, Διεύθυνσις Συντονισμού, σελ. 14» 7/3/12/14

¹⁶⁹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λίνας Τσαλδάρη, 7/3/14/2

μηχανισμού. Οι αυστηρές διατυπώσεις για τον καθορισμό των απόρων δεν απέτρεψαν την εμφάνιση ενός πολύ μεγάλου αριθμού απόρων. Οι τίτλοι απορίας δημιουργούσαν «φρούδες προσδοκίες» στους δικαιούχους καθώς η μοναδική παροχή που μπορούσαν να εξασφαλίσουν ήταν η νοσηλεία χωρίς και αυτή να είναι εφικτή καθώς ο συνολικός αριθμός κλινών ήταν μόνο 20.000.¹⁷⁰ Το 1958 σε σύνολο 42.700 κλινών, μόνο οι 15.000 διατίθεντο για τους απόρους.¹⁷¹

Το 1958 στο περιοδικό «Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξις¹⁷²» υπάρχει ανώνυμο άρθρο για το θέμα των απόρων. Ασκείται κριτική στον αριθμό των απόρων καθώς πάντα δεν ανταποκρίνονταν στην πραγματικότητα και σε πολλές περιπτώσεις εκδίδονταν κάτω από πολιτικές πιέσεις. Όλοι όσοι ασχολούνταν με την έκδοση των πιστοποιητικών γνώριζαν ότι δεν ανταποκρίνονταν στις προϋποθέσεις που αναγράφονταν στις εγκυκλίους. Δύο ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά του καθεστώ των απόρων από τη μια εκατοντάδες άνθρωποι ήξεραν ότι απέκτησαν πιστοποιητικό ενώ δεν το δικαιούνταν και από την άλλη οι αρχές εξέδιδαν πιστοποιητικά που γνώριζαν ότι δεν ήταν αληθινά. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο υπαίτιοι μπορεί να μην είναι ούτε οι πολίτες, πιθανόν ούτε οι αρχές που τα εξέδιδαν, αυτό που κυρίως έφταιγε ήταν το σύστημα το οποίο δημιουργούσε πελατειακές σχέσεις και έπρεπε να αλλάξει.¹⁷³

Παρόμοια κριτική θα διατυπώσει και ο Μ. Γούτος, ο οποίος διατέλεσε γενικός γραμματέας του Υπουργείου Πρόνοιας. Ο αρθρογράφος υποστήριζε ότι οι κατάλογοι των απόρων ήταν πλασματικοί καθώς πολλοί από τους δικαιούχους δεν ήταν πραγματικά άποροι, γεγονός που μπορούσε να αποδειχθεί από μια απλή εξέταση των δικαιολογητικών, επίσης περιείχαν ονόματα νεκρών ή αγνοούμενων. Οι νόμοι αναφέρονταν στην έννοια της απορίας χωρίς να καθορίζουν το περιεχόμενό της. Οι υπάλληλοι που έκριναν τους πολίτες ήταν κατά κανόνα ημερομίσθιοι υπάλληλοι χωρίς τυπικά και ουσιαστικά και τυπικά προσόντα, διορισμένοι συλλήβδην λόγω πολιτικής εύνοιας. Ασκούσαν τα καθήκοντά τους όχι με τρόπο αδιάβλητο και με συνέπεια, ενώ συνέπραξαν τα πρώτα χρόνια μετά την απελευθέρωση, με τους Νομάρχες στη

---

¹⁷⁰Ψαράς Α.: «Κοινωνική Πρόνοια, Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις», [χ.ε.], Αθήνα 1950, σελ. 62-65.

¹⁷¹ΕΛΣΤΑΤ, Αποτελέσματα της απογραφής των θεραπευτηρίων της χώρας της 31ης Δεκεμβρίου 1958, Αθήνα 1960, Πίνακας IV: Αριθμός θεραπευτηρίων, θαλάμων και κλινών κατά κατηγορίας και κατά νομούς.

¹⁷²Το περιοδικό ήταν όργανο του Εθνικού Συμβουλίου Κοινωνικής Πρόνοιας.

¹⁷³«Οι άποροι», ανυπόγραφο άρθρο στο περιοδικό «Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξις», Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1958, τ. 19, σελ. 73.

συμπλήρωση των καταλόγων με ονόματα νεκρών και αγνοούμενων και αυτό γιατί η ιδιότητα του απόρου ήταν ιδιαίτερα προσοδοφόρα και αύξανε την εκλογική πελατεία του εκάστοτε κόμματος. Ο ίδιος πρότεινε την κατάργηση του μέχρι τότε προσδιορισμού της απορίας γιατί ήταν αναξιοπρεπής. Η πλήρης κατάργηση του σύμφωνα με τον Γούτο θα πραγματοποιούνταν όταν η Ελλάδα αποκτούσε αυτοδιοίκηση των κοινωνικών υπηρεσιών, χρηστή διοίκηση και προσωπικό με ήθος και ειδικευμένες γνώσεις κοινωνικής πρόνοιας γιατί μόνο τότε *«μόνον θα δυνηθώμεν να εξαφανίσωμεν το φαινόμενον να φέρεται το αυτό πρόσωπον εγγεγραμμένον εις καταλόγους δανεισμού της Αγροτικής Τραπέζης ως ιδιοκτήτης γής, παραλλήλως δε και εις τας δέλτους Του Υπουργείου Προνοίας ως άπορος.»*¹⁷⁴

Στο άρθρο αυτό καταγράφεται εν μέρει ο τρόπος λειτουργίας των υπηρεσιών πρόνοιας στην Ελλάδα. Τα πενιχρά επιδόματα, σε περίοδο όμως εξαθλίωσης και γενικευμένης φτώχειας, χρησιμοποιήθηκαν ως πελατειακός μηχανισμός για την εξαγορά συνειδήσεων και ψήφων, ταυτόχρονα δε οι υπηρεσίες κοινωνικών υπηρεσιών στερούνταν εργαζομένων με ειδικευμένες γνώσεις.

Η εφημερίδα «Αυγή» στις 23 Ιουνίου του 1956 σχολίαζε αρνητικά την πρόθεση της κυβέρνησης της ΕΡΕ και ενώ ο αριθμός των απόρων άγγιζε τα τρία εκατομμύρια, να καταργήσει το δελτί απορίας στην ύπαιθρο. Η εφημερίδα με ειρωνικό τρόπο σχολίαζε την άθλια οικονομική κατάσταση των Ελλήνων και την ασκούμενη οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Καραμανλή *«Νομίζουμε ότι η κυβέρνησις έχει δίκιο... Αφού σε λίγο, χάρις στο «δημιουργικόν έργον» της, όλοι σχεδόν οι Έλληνες θα είναι άποροι, τι χρειάζονται τα δελτία απορίας; Μάλλον θα πρέπει να εκδοθούν «δελτία ευπορίας» για τους λίγους παγοποιούς. Αν τους... ανακαλύψει ποτέ η κυβέρνησις!»*¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ Γούτος Μ.: «Οι άποροι και η προστασία των» Βήμα, 12/4/1954, σελ. 4

¹⁷⁵ Αυγή, 23/6/1956.

5. ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

5.1. Το θέμα των παιδιών στα τέλη της δεκαετίας του 1940 και στις αρχές του 1950

Ο Ι. Αγγέλης, διευθυντής του Υπουργείου Πρόνοιας, έδωσε τον παρακάτω ορισμό για την παιδική προστασία *«υπό τον όρον παιδική προστασία νοείται το σύνολον των μέτρων, τα οποία λαμβάνει το Κράτος εν συνεργασία μετά της Εκκλησίας και των δια την εξυπηρέτησιν του σκοπού τούτου λειτουργούντων οργανισμών ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δια την εξασφάλισιν αφ' ενός της κοινωνικής, σωματικής, ψυχικής και πνευματικής αναπτύξεως και αφ' ετέρου της κοινωνικής και επαγγελματικής αποκαταστάσεως των διανυόντων την περίοδον τα παιδικής ηλικίας μελών της Κοινωνίας. Η προστασία αυτή δια να ανταποκρίνεται προς το εθνικόν και κοινωνικόν σκοπόν όν υπηρετεί, πρέπει να αρχίζει από τις συλλήψεως και να εξικνείται μέχρι της ενηλικιώσεως του παιδιού.»*¹⁷⁶

Ο πόλεμος, η τριπλή κατοχή αλλά και ο εμφύλιος πέρα από τις οικονομικές καταστροφικές συνέπειες είχε και σοβαρότατες κοινωνικές επιπτώσεις και έπληξε ιδιαίτερα την παιδική ηλικία.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις άφησαν χιλιάδες παιδιά ορφανά ακόμη και από τους δύο γονείς. Η φτώχεια, η πείνα, η εξαθλίωση, οι ασθένειες έπληξαν ιδιαίτερα την παιδική ηλικία. Τα παιδιά της περιόδου της κατοχής και του εμφυλίου έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει μέσα στον πόλεμο. Έζησαν τη φρίκη του πολέμου, τις εκτελέσεις, την πείνα, τη βία. Πολλά από αυτά πήραν μέρος στην αντίσταση, αλλά και στον εμφύλιο. Στα παιχνίδια τους συμπεριλαμβάνονταν ο πόλεμος, έπαιζαν με τις σφαίρες που έβρισκαν, με οβίδες και βλήματα των βομβαρδισμών.¹⁷⁷ Η προστασία τους θα απασχολήσει τις υπηρεσίες πρόνοιας. Δομές παιδικής προστασίας και φορείς που την παρείχαν (Παιδικοί Σταθμοί, Ορφανοτροφεία, κ.λπ.) υπήρχαν πριν τον πόλεμο.

Στη δεκαετία του 1940 και τη διάρκεια της Κατοχής η κρατική παρέμβαση για την προστασία των παιδιών περιλάμβανε κυρίως το ζήτημα της επιβίωσής τους. Ο ρόλος του ήταν επιβοηθητικός στις προσπάθειες του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και των άλλων οργανώσεων οι οποίες είχαν αναλάβει τις αρμοδιότητες κοινωνικής πρόνοιας

¹⁷⁶ Αγγέλης Ι.: «Προστασία Παιδικών Ηλικιών» Δελτίον Ι.Κ.Α., Σεπτέμβριος 1962, τ. 9, σελ. 60 -76.

¹⁷⁷ Βερβενιώτη Τασούλα: «Τα παιδιά του Εμφυλίου, παιδομάζωμα ή /και παιδοφύλαγμα», στο Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770 – 2000, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, τ. 8ος, σελ.273

μέσα στα πλαίσια της συνεργασίας ανάμεσα στο κράτος και στους οργανισμούς αυτούς, μετά από τις διεθνείς συμφωνίες που έγιναν για την άρση του ναυτικού αποκλεισμού των συμμάχων. Την περίοδο 1947 – 1948 το ΠΙΚΠΑ και ο Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός (Ε.Ε.Σ.) παρείχαν παιδική προστασία λόγω της απουσίας κρατικής μέριμνας, εξαιτίας όμως των πολλών ελλείψεων η συνολική προστασία ήταν ανεπαρκής. Επίσης με την προστασία των παιδιών ασχολήθηκαν και άλλοι μηχανισμοί που είχαν δραστηριοποιηθεί στο παρελθόν όπως η Παιδική Ιματιοθήκη. Την περίοδο 1945 -1947 η U.N.R.R.A. έπαιξε καθοριστικό ρόλο και στην προστασία του παιδιού.¹⁷⁸

5.2. Η μεταπολεμική κατάσταση των παιδιών στην Ελλάδα

Το 1951 ο πληθυσμός της Ελλάδας ανέρχονταν στα 8.020.000 κατοίκους. Από αυτούς οι 5.590.000 κατοικούσαν στην ύπαιθρο και τα 2.430.000 στις πόλεις. Ο παιδικός πληθυσμός ηλικίας 0 – 15 ετών ανέρχονταν στα 2.640.000 ποσοστό 32,9% του συνολικού πληθυσμού. Από αυτόν 670.000, το 25,3% διέμεναν στις πόλεις και 1.970.000 το 74,7% στην ύπαιθρο.¹⁷⁹ Ο παιδικός πληθυσμός κατανέμονταν με βάση τις τρεις περιόδους της παιδικής ηλικίας παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.2.1.

Πίνακας 1: Ο παιδικός πληθυσμός με βάση τις περιόδους της παιδικής ηλικίας

	Πόλεις	Ύπαιθρος	Σύνολο
0 -2 ετών	120.000	330.000	453.000
2- 6 ετών	147.000	425.000	572.000
6 -15 ετών	430.000	1.195.000	1.615.000

Πηγή: Παπαδάκος Β.: «Επί των ιατροκοινωνικών μέτρων προς προστασίαν της μητρότητος και της παιδικής ηλικίας», Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα 1952, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 1952, τ. 10-12, σελ. 50

Ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο, την κατοχή και τον εμφύλιο η διατροφή των κατοίκων της υπαίθρου βρισκονταν μπροστά σε αδιέξοδο. Τα παιδιά της υπαίθρου στερούνταν βασικά τρόφιμα απαραίτητα για την υγιή ανάπτυξή τους εξαιτίας του χαμηλού εισοδήματος των αγροτών και της δυσκολίας προμήθειας των απαραίτητων μέσων συντήρησης καθώς τα έσοδα από τα αγροτικά προϊόντα ανταποκρίνονταν στο κόστος ζωής και τη δυνατότητα προμήθειας των βιομηχανικών και εμπορικών ειδών.

¹⁷⁸ Στρατάκης Α.: «Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα κατά την δεκαετία του 1940: Η Κοινωνική Πρόνοια και το υπουργείο Εθνικής/Κοινωνικής Πρόνοιας», Μεταπτυχιακή Εργασία, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης -Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, σελ. 167 – 181.

¹⁷⁹ Παπαδάκος Β.: «Επί των ιατροκοινωνικών μέτρων προς προστασίαν της μητρότητος και της παιδικής ηλικίας», Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα 1952, Οκτώβριος – Δεκέμβριος 1952, τ. 10-12, σελ. 60-64.

Η ύπαιθρος παρουσίαζε φοβερές ελλείψεις σε γιατρούς, νοσοκομεία, φάρμακα, μαίες, σε σημείο μάλιστα να μπορούσε να ειπωθεί ότι είχε κυριολεκτικά εγκαταλειφθεί. Στερούνταν σε μέτρα προληπτικής υγιεινής και νοσοκομειακής περίθαλψης και το υγειονομικό προσωπικό ήταν ελάχιστο και ανεπαρκέστατο για να αντιμετωπίσει τις ποικίλες περιπτώσεις των υγειονομικών αναγκών.¹⁸⁰

Η κοινωνική πρόνοια και η προληπτική υγιεινή βρίσκονταν σε υποτυπώδη κατάσταση. Τα σχέδια που κατέστρωναν οι δήμοι και οι κοινότητες δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν εξαιτίας της έλλειψης οικονομικών πόρων. Τα διασπαρμένα χωριά και οι κοινότητες δεν μπορούσαν να προσφέρουν περίθαλψη αφού δεν είχαν γιατρούς. Η περίθαλψη της παιδικής ηλικίας από ιατρική και υγειονομική πλευρά ακολουθούσε ανάλογη γραμμή.

Για την προστασία του παιδιού έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η πολιτεία αλλά και διάφορα σωματεία, οργανώσεις και ιδρύματα. Στόχος ήταν να αποφευχθεί και να μετριαστεί *«το κακόν της δεινοπαθείας ελλείπει ιατρικής περιθάλψεως και προληπτικής υγιεινής και αποτραπή κατά το δυνατόν ο κίνδυνος της καχεξίας και της εξασθενίσεως του οργανισμού δια την αντοχήν εις την ζωήν όταν ενηλικιωθή και ανδρωθή»*. Οι προσπάθειες αυτές δεν επαρκούσαν παρά στο ελάχιστο για την υλοποίηση του σκοπού τους. Η δράση των Ιδρυμάτων που επεκτείνονταν στην ύπαιθρο, με εξαίρεση ορισμένες περιοχές όπου και εκεί η προσφορά δεν ήταν ικανοποιητική με βάση τις ανάγκες αλλά περιορισμένη σε έκταση, στις ορεινές περιοχές η κατάσταση ήταν αποκαρδιωτική.

Η περίθαλψη του παιδιού παρουσίαζε την εικόνα της πλήρους εγκατάλειψης, εκτός από τις ειδικές διανομές (γάλατος κ.λπ.) του Ε.Ε.Σ. που γίνονταν σε όλη την έκταση της χώρας. Οι παιδικοί σταθμοί όπου υπήρχαν δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στο έργο τους. Ακόμη και στις παιδικές εξοχές και τα παιδικά συσσίτια όπου ήταν ανάγκη να συμπεριληφθούν περισσότερα παιδιά γίνονταν περικοπές λόγω οικονομικής αδυναμίας. Μάλιστα υπήρχαν φωνές και διαμαρτυρίες κατά προσώπων γιατί αποκλείονταν παιδιά που είχαν πολύ σοβαρούς λόγους να μετέχουν. Στην έκθεση καταγράφονται και οι προτάσεις του για την προστασία της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας.¹⁸¹

Το 1955 η βρεφική θνησιμότητα παρά την κάμψη που παρουσίαζε εξακολουθούσε να βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα καταγράφοντας ποσοστό 43,5%. Αυξημένο παρέμενε το ποσοστό γεννήσεων νεκρών βρεφών. Στην περιφέρεια τέως Διοικήσεως

---

¹⁸⁰ Ο.π.

¹⁸¹ Ο.π.

Πρωτευούσης οι γεννήσεις νεκρών βρεφών ανέρχονταν σε ποσοστό 28‰ έναντι 12,02‰ σε όλο το κράτος. Οι αιτίες των θανάτων της βρεφικής και παιδικής ηλικίας νεογέννητων βρεφών οφείλονταν σε ανωμαλίες της διάπλασης, σε συγγενική εξασθένιση, σε οξέα νοσήματα του αναπνευστικού, σε νοσήματα του πεπτικού συστήματος, σε λοιμώδη νοσήματα καθώς και σε άλλες αιτίες.¹⁸²

5.3. Κρατικό Πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας

Το 1948 τα ορφανά παιδιά των πολεμικών συγκρούσεων μέχρι την ηλικία των 18 ετών έφτασαν περίπου τα 324.000¹⁸³, περίπου το 1/8 του πληθυσμού. Υπήρχαν επίσης παιδιά που ήταν άπορα, εγκαταλελειμμένα, εξώγαμα, που έπασχαν από ψυχικές ασθένειες, ήταν ανάπηρα. Ένα μεγάλο ποσοστό των παιδιών αυτών τα φρόντισε το οικείο οικογενειακό περιβάλλον. Περίπου 125.000 όμως τελούσαν χωρίς καμία προστασία.¹⁸⁴

Η φροντίδα των παιδιών κρίθηκε αναγκαία όπως ανέγραφαν σε διάφορα κείμενα υπηρεσιακοί παράγοντες του υπουργείου και έστρεψαν κατά απόλυτη προτεραιότητα όλες τις προσπάθειες στη συστηματική βοήθεια των απροστάτευτων παιδιών μέσω συγκεκριμένου προγράμματος.¹⁸⁵

Οι κατευθυντήριες γραμμές του προγράμματος, όπως περιγράφονται σε κείμενα υψηλά ιστάμενων υπαλλήλων του Υ.Κ.Π., αποτέλεσαν «η εξασφάλισης δι'άπαντας τους παίδας τούτους, ευνοϊκών όρων ομαλής αναπτύξεως. Ούτω την προσοχήν των Κοινωνικών Υπηρεσιών και Ιδρυμάτων προσήλκουν ποικίλα σχετικά θέματα, άτινα και εγίνοντο αντικείμενον ειδικής μελέτης και προγραμματισμού. Η διατροφή, επένδυσις, υγιεινή παρακολούθησις, εθνική και κοινωνική διαπαιδαγώγισις, επαγγελματική μόρφωσις, φυσιολογική ανάπτυξη της προσωπικότητας, υπήρξαν θέματα Κεντρικού ενδιαφέροντος και μελέτης.»¹⁸⁶

Το πρόγραμμα εκτελέστηκε με την «λίαν ενεργός η ανάμειξη του Κράτους» και ιδιαίτερα του υπουργείου Πρόνοιας τόσο με την εφαρμογή ειδικών προγραμμάτων από τις δημόσιες υπηρεσίες που υπάγονταν σε αυτό όσο και μέσα από την ενίσχυση,

¹⁸² Παπαδάκος Β.: «Στατιστική μελέτη έτους 1955 (Παιδικός Πληθυσμός – Βρεφική Παιδική Θνησιμότητα)», Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1957, τ. 10 - 12, σελ. 136 - 143

¹⁸³ Πιθανόν αυτός ο αριθμός να είχε προκύψει από την απογραφή στην οποία είχε προβεί το υπουργείο Πρόνοιας.

¹⁸⁴ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 511 – 513.

¹⁸⁵ Ό.π.

¹⁸⁶ Ό.π.

συστηματοποίηση, ενθάρρυνση και εποπτεία της «δράσης αγαθοεργούς ιδιωτικής πρωτοβουλίας».¹⁸⁷

Το πρόγραμμα αποτέλεσε για τους σχεδιαστές «αρκούντος» συντονισμένο και «μακράς πνοής» προγραμματισμός παιδικής προστασίας. Το νέο πρόγραμμα θεωρήθηκε ότι κρατούσε αποστάσεις από τις μέχρι τότε καθιερωμένες μορφές παιδικής προστασίας, την παροχή δηλαδή προστασίας σε ορφανά παιδιά εντός ιδρυμάτων. Αυτό οφείλονταν σε δύο λόγους: α) τα τότε υπάρχοντα ιδρύματα αδυνατούσαν να φιλοξενήσουν έναν τόσο μεγάλο αριθμό παιδιών, η χωρητικότητά τους ήταν μόλις 7.500 – 8.000, καθώς και στα τεράστια ποσά που απαιτούσε η ανέγερση και η λειτουργία ορφανοτροφείων, προϋπολογισμοί που υπερέβαιναν τις οικονομικές επιλογές της κυβερνητικής πολιτικής. β) οι νέες αντιλήψεις στην κοινωνική προστασία του παιδιού οδηγούσαν σε νέες κατευθύνσεις βασισμένες σε επιστημονικές αρχές προσαρμοσμένες στις συνθήκες του ελληνικού χώρου.¹⁸⁸

Το υπουργείο διατύπωσε τις αρχές, τους σκοπούς, τις αρμοδιότητες και οι βασικές γραμμές του προγράμματος παιδικής προστασίας σε έκθεση της διεύθυνσης των Ε.Ο.Π.Σ..

Οι αρχές, οι σκοποί, οι αρμοδιότητες αλλά και οι βασικές γραμμές που έθεσε το Υ.Κ.Π. διαμόρφωναν μεγάλες προσδοκίες για την παιδική προσδοκία, δεν έκαναν καμία αναφορά για την οικονομική ενίσχυση και στήριξη του προγράμματος που αποτελούσε ωστόσο βασικό παράγοντα υλοποίησης. Η εφαρμογή και η έκταση του προγράμματος δεν πρόσφερε κοινωνική προστασία στο σύνολο του παιδικού πληθυσμού, τόσο γιατί υπήρχαν αποκλεισμοί παιδιών όσο και γιατί οι οικονομικές επιλογές των κυβερνήσεων της δεκαετίας του '50, με την προσπάθεια εφαρμογής ισοσκελισμένων προϋπολογισμών, των περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες, οδηγούσε αναγκαστικά σε περιορισμένης έως ανύπαρκτης παιδικής προστασίας.

Ο Βούτσης το 1960 ανέφερε ότι το πρόγραμμα θα μπορούσε να συμπεριλάβει περισσότερα παιδιά αν τα κριτήρια επιλογής ήταν λιγότερο αυστηρά.¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ Ο.π.

¹⁸⁸ Ο.π

¹⁸⁹ Βούτσης Γ.: «Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής» τ. 7-8, Αθήνα 1960, σελ. 6

5.3.1. Αρχές του Προγράμματος παιδικής προστασίας

1. Στήριξη του οικογενειακού περιβάλλοντος καθώς αυτό θεωρήθηκε ότι προσέφερε ευνοϊκότερο περιβάλλον για την ψυχική, φυσική, ηθική ανάπτυξη του παιδιού. Αποφυγή του διαχωρισμού του παιδιού από την οικογένεια μόνο για οικονομικούς λόγους.
2. Η ιδρυματική προστασία του παιδιού να επιδιώκονταν μόνο σε ειδικές περιπτώσεις και υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Η χρήση των ιδρυμάτων να γίνονταν λελογισμένα σε συνδυασμό με την προοδευτική αναδιοργάνωση των ιδρυμάτων από πλευράς, σκοπού, μεθόδων, εξειδίκευσης του προσωπικού, της ομαδικής ζωής των παιδιών, με στόχο την άμβλυνση των αρνητικών επιδράσεων της ιδρυματικής ζωής και την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της. Ιδιαίτερη προτίμηση να υπήρχε στη λειτουργία ιδρυμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και ημερήσιας φροντίδας νηπίων για εργαζόμενες γυναίκες, καθώς και ιδρύματα για την προστασία των σωματικά, ψυχικά και νοητικά ανάπηρων παιδιών, των έκθετων και των εκτός γάμου. Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στον τομέα της προληπτικής υγιεινής του παιδιού με την εφαρμογή των θεσμών των Συμβουλευτικών Μονάδων, των Πρεβεντορίων και των Παιδικών Εξοχών.
3. Η μελέτη των αναγκών του κάθε παιδιού να ενεργείται μέσα στο πλαίσιο του οικογενειακού και οικονομικού περιβάλλοντος του. Η επιλογή του κατάλληλου μέσου παροχής προστασίας σε κάθε περίπτωση να είναι ανάλογη με τις διαπιστωμένες ανάγκες του και να ανατίθεται σε αποκεντρωμένα όργανα τα οποία θα απαρτίζονταν από άτομα που διέθεταν πείρα, ειδίκευση και ενδιαφέρον για την παιδική προστασία. Η απόφασή τους να βασίζεται σε ειδικές και αιτιολογημένες εκθέσεις υπηρεσιακών οργάνων που θα διέθεταν επιστημονικό προσωπικό, κατάλληλο να έρθει σε συνεργασία με την οικογένεια, να μελετήσει και να διαγνώσει τις ανάγκες της κάθε περίπτωσης.
4. Ενίσχυση του απροστάτευτου παιδιού ανεξάρτητα από φυλή, εθνικότητα ή θρησκεία με απόλυτη προτεραιότητα από κάθε άλλη κατηγορία που βρίσκονταν σε κατάσταση ανάγκης.
5. Η προστασία να μην περιορίζονταν μόνο σε υλική βοήθεια αλλά να επεκτείνονταν ώστε να αναπτύσσονταν ολόπλευρα οι οικογενειακές δυνατότητες, με στόχο η οικογένεια να καταστεί αυτοδύναμη και ανεξάρτητη.

6. Χρησιμοποίηση ειδικά εκπαιδευμένου προσωπικού. Θεωρήθηκε απαραίτητη η μετεκπαίδευση του υπάρχοντος, ενώ κρίθηκε αναγκαία η οργάνωση υπηρεσίας συνεχούς επιμόρφωσης.

7. Ανάπτυξη συστήματος εποπτείας και επιστημονικής παρακολούθησης των προγραμμάτων παιδικής προστασίας.¹⁹⁰

5.3.2. Σκοποί του Προγράμματος παιδικής προστασίας

1) Εξασφάλιση παροχής καθώς και ηθικής και υλικής βοήθειας στις οικογένειες που βρίσκονταν σε μειονεκτική θέση και έφερναν το βάρος της ανατροφής του παιδιού. Στις οικογένειες παρέχονταν υπό προϋποθέσεις οικογενειακά επιδόματα, εφαρμόζονταν κοινωνική εργασία από τις κοινωνικές λειτουργούς ώστε να αντιμετωπίζονται καλύτερα τα οικογενειακά προβλήματα, καθώς και ανάπτυξη του θεσμού των θετών οικογενειών.

2) Αναδιοργάνωση των δραστηριοτήτων των ιδρυμάτων κοινωνικής προστασίας με την επιχορήγηση, εποπτεία, έλεγχο και συντονισμό της δράσης τους ως και την αναπροσαρμογή των επιδιωκόμενων σκοπών τους και των μεθόδων λειτουργίας τους και την ενθάρρυνση βέβαια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας.¹⁹¹

Το πρόγραμμα εφαρμόστηκε από τις αρμόδιες υπηρεσίες του υπουργείου, από την ιδιωτική πρωτοβουλία, το ΠΙΚΠΑ καθώς και από άλλες υπηρεσίες και οργανώσεις αρμοδιότητας του υπουργείου. Το πρόγραμμα σύμφωνα με τον Μαστρογιάννη, διευθυντή του Υ.ΚΠ., αναπτύχθηκε σταδιακά και σε βάθος χρόνου εξαιτίας τεράστιων δυσχερειών και ελλείψεων. Ο ίδιος εκφράζοντας και τις απόψεις του υπουργείου, υποστηρίζει ότι το πρώτο που επιτεύχθηκε ήταν η ανίχνευση των δεδομένων των περιπτώσεων που είχαν ανάγκη βοήθειας καθώς και η παραπέρα μελέτη των αναγκών της κάθε μιας ενώ παράλληλα και προοδευτικά επεκτείνονταν η εφαρμογή των μέτρων προστασίας. Προηγήθηκε η κάλυψη των πιο δυσχερών περιπτώσεων σε όλη τη χώρα.¹⁹²

5.3.4. Αρμοδιότητες του προγράμματος παιδικής προστασίας

- i. Η κατάρτιση προγραμμάτων κοινωνικής Προστασίας της Μητρότητας και των Βρεφών καθώς και η παρακολούθηση της εφαρμογής τους. Στον τομέα αυτό υπάγονταν τα Βρεφοκομεία και η δραστηριότητα του ΠΙΚΠΑ.

---

¹⁹⁰ Ο.π. σελ. 514 - 517

¹⁹¹ Ο.π. σελ. 517- 519

¹⁹² Ο.π. σελ. 519

- ii. Η κατάρτιση προγραμμάτων ημερήσιας περίθαλψης παιδιών στους παιδικούς σταθμούς.
- iii. Η ιδρυματική περίθαλψη απροστάτευτων παιδιών και η οικοκυρική μόρφωση των άπορων κοριτσιών.
- iv. Η προστασία του παιδιού μέσα στην ίδια συγγενική ή θετή οικογένεια και η υιοθεσία.
- v. Οι παιδικές εξοχές και τα Πρεβεντόρια.
- vi. Η προστασία και η αποκατάσταση των ανάπηρων παιδιών, τυφλών κωφαλάλων ανιάτων και διανοητικά καθυστερημένων.
- vii. Ο καθορισμός και η παρακολούθηση της εφαρμογής των μέτρων υγιεινής, μητρότητας, βρεφικής και παιδικής ηλικίας, τα οποία είχαν γενική εφαρμογή σε όλα τα κρατικά ή δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικά ιδρύματα ή κλινικές που είχαν σχέση με τη μητρότητα και τη βρεφική και παιδική ηλικία.
- viii. Η κατάρτιση προγραμμάτων εκπαίδευσης μαιών ή οργάνωση και εποπτεία των Σχολών μαιών.
- ix. Η λήψη μέτρων υπέρ των ψυχικά ασθενών παιδιών.¹⁹³

Το πρόγραμμα της προστασίας του παιδιού σύμφωνα με τον Μαστρογιάννη άρχισε να εφαρμόζεται πιο συστηματικά τη δεκαετία του 1950 ανατέθηκε στη Διεύθυνση Ε.Ο.Π.Σ. καθώς σύμφωνα με το άρθρο 3 παρ. 2, του Κανονιστικού Διατάγματος της 10^{ης} Ιουλίου 1942 (ΦΕΚ 226/1942) στην παραπάνω διεύθυνση υπάγονταν η προστασία των ορφανών. Η χρηματοδότηση του προγράμματος γινόταν από τον κρατικό προϋπολογισμό βάση του Α.Ν. 421/5-7-1937 (ΦΕΚ 2, τ. Α') «περί διαθέσεως εσόδων τινών υπέρ της Κοινωνικής Πρόνοιας».¹⁹⁴

Το 1950 από τα 340.000 παιδιά που είχαν πληγεί από τα πολεμικά γεγονότα της δεκαετίας του '40, τα 36.000 ήταν ορφανά και από τους δύο γονείς, 226.000 ορφανά από πατέρα, και 77.000 από μητέρα. Σε μελέτη που διενήργησε το υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας για την οικονομική κατάσταση των οικογενειών διαπιστώθηκε ότι 80.000 περίπου παιδιά στερούνταν τα βασικά μέσα ζωής η δε οικονομική κατάσταση της οικογένειας ήταν κάτω από τα καθορισμένα όρια. Από τα προγράμματα που εφαρμόζονταν προστατεύονταν 18.000 παιδιά ως εξής:

¹⁹³Πουλαντζάς Ε.: «Αι κοινωνικάι υπηρεσίαι δια το παιδί και ειδικότερον η κατάλληλος προληπτική εργασία προστατεύουν την κοινωνίαν εκ της εγκληματικότητος και της ελλείψεως προσαρμογής», Αρχαία Υγιεινής, Δεκέμβριος 1961, τ. 10-12, σελ.

¹⁹⁴Μαστρογιάννης Ι. Ό.π.

1. Μέσω του προγράμματος της κατ' οίκον περίθαλψης 8.000 παιδιά.
2. Στα κρατικά ορφανοτροφεία 3.500 παιδιά.
3. Στα ορφανοτροφεία οργανισμών Δημοσίου Δικαίου και της Ιδιωτικής Πρωτοβουλίας 6.500 παιδιά.¹⁹⁵

Ένα μεγάλος αριθμός παιδιών παρέμενε εκτός οποιουδήποτε προγράμματος. Για την προστασία των παιδιών επιλέχτηκε η μορφή στήριξης μέσω του οικογενειακού περιβάλλοντος, εφόσον βρίσκονταν ο κατάλληλος οικογενειακός χώρος να αναλάβει την φροντίδα και την ανάπτυξη του παιδιού, με την προϋπόθεση ότι θα του παρέχονταν όλα τα αναγκαία υλικά μέσα. Η ανέγερση Ορφανοτροφείων¹⁹⁶ απαιτούσε τεράστια χρηματικά ποσά και τα ήδη υπάρχοντα δεν μπορούσαν να καλύψουν τις υπάρχουσες ανάγκες. Το πρόγραμμα ονομάστηκε «Κατ' οίκον βοήθεια απροστάτευτων παιδιών».¹⁹⁷

Στο εξωτερικό τόσο στην Ευρώπη όσο και στις ΗΠΑ το μοντέλο της τοποθέτησης των παιδιών σε ανάδοχες οικογένειες εφαρμόζονταν ήδη από το 1850. Η ανάδοχη οικογένεια αποτελούσε το πλησιέστερο προς την οικογενειακή ζωή (επιχείρημα που τόνιζε η Επιτροπή για τους Πτωχούς του Εδιμβούργου στα 1850) και στοίχιζε πολύ φθηνότερα συγκρινόμενο με τη συντήρηση των παιδιών στα Σπίτια των Φτωχών. Την περίοδο αυτή η ανάδοχη οικογένεια χαρακτηρίστηκε ως «υποκατάστατο των γονέων» γιατί μεγάλωνε το παιδί ως δικό της χωρίς την ανάμειξη της φυσικής του οικογένειας, καθώς δεν επρόκειτο να επιστρέψει σε αυτή εξαιτίας της χωρικής απόστασης (τα παιδιά τοποθετούνταν σε απόσταση 150 έως 400 χμ. από τον τόπο γέννησής τους) και της αποκοπής του από αυτή.¹⁹⁸

5.3.5. Βασικές γραμμές του προγράμματος παιδικής προστασίας

1. Μελέτη και εφαρμογή για πρώτη φορά ενός προγράμματος παιδικής προστασίας σε όλη την επικράτεια.
2. Εφαρμογή ενιαίων κριτηρίων.
3. Εφαρμογή εξατομικευμένης άσκησης πρόνοιας.

¹⁹⁵Βούτσης Γ.: «Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής» τ. 7-8, Αθήνα 1960, σελ. 3

¹⁹⁶Στην εφημερίδα «Εμπρός» σε άρθρο της Λ. Πετρίστη με τίτλο «Χιλιάδες ορφανά που ζουν ξανά στην θαλπωρή της οικογένειας» υπολογίζει ότι χρειάζονταν 800 ορφανοτροφεία για να περιθάλψουν τα χιλιάδες ορφανά, η ανέγερση των ιδρυμάτων αυτών ήταν αδύνατη καθώς απαιτούνταν τεράστια ποσά που ξεπερνούσαν ακόμη και τον κρατικό προϋπολογισμό. Εμπρός, 10/2/1952.

¹⁹⁷Ο.π. .

¹⁹⁸Τσαγκαράκη Ι.: Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, «Η κοινωνική ένταξη των αποφοίτων ιδρυμάτων παιδικής προστασίας», Αθήνα 1994, σελ. Α2, 17

4. Πρόσληψη και μετεκπαίδευση για πρώτη φορά Κοινωνικών Λειτουργών και άλλων υπαλλήλων που γνώριζαν την Κοινωνική Εργασία.
5. Εφαρμογή πλήρους αποκέντρωσης.
6. Καθορισμός αρμόδιων τοπικών οργάνων που είχαν σχέση με την παρακολούθηση των εφαρμοσμένων συστημάτων ανάπτυξης των παιδιών (Εισαγγελέας, Επιθεωρητής Στοιχ. Εκπαίδευσης κλπ.)
7. Καθιέρωση συστήματος άσκησης κοινωνικής εργασίας.
8. Καθιέρωση συστήματος παρακολούθησης των τοπικών οργάνων για την εκτέλεση των εργασιών τους.
9. Σύσταση στην πρωτεύουσα κάθε νομού Επιτροπή Παιδικής Προστασίας και ανάθεση της Προεδρίας της σε Εισαγγελέα Πρωτοδικών.¹⁹⁹

5.4. Ανοικτή Προστασία

5.4.1. Η καταγραφή και η κατ' οίκον βοήθεια απροστάτευτων παιδιών

Τον Νοέμβριο του 1945 το Υπουργείο Πρόνοιας εντάσσει με επείγουσα εγκύκλιό του την αρμοδιότητα της παιδικής προστασίας στα Κ.Κ.Π.. Στην εγκύκλιο καθορίζονταν σε γενικές γραμμές οι αρμοδιότητες της Προστασίας του Παιδιού που ήταν η περίθαλψη του παιδιού στην οικογένεια, η τοποθέτηση του σε συγγενικό οικογενειακό περιβάλλον ή σε θετή οικογένεια, η εισαγωγή του σε ορφανοτροφείο. Στην προστασία του παιδιού συμπεριλαμβάνονταν η διανομή τροφίμων μέσω των διανομών γάλατος, παιδικών συσσιτίων, σχολικών συσσιτίων κ.λπ. καθώς και η υγιεινή της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας των Συμβουλευτικών Σταθμών Επίτοκων, των Παιδικών Ιατρείων κ.λπ.²⁰⁰

---

¹⁹⁹Βούτσης Γ.: «Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής» τ. 7-8, Αθήνα 1960, σελ. 4

²⁰⁰ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υγείας – Πρόνοια (Υ-Π), Φ. 2300 Παιδική Προστασία, Επείγουσα Εγκύκλιος του Υπουργείου Πρόνοιας. Η σχετική εγκύκλιος είναι γραμμένη στα ελληνικά και στα αγγλικά. «Το Κράτος υπέχει μεγάλην και ιδιαιτέραν ευθύνην δια την προστασίαν του παιδιού και κατ' ακολουθίαν το Υ.Κ.Π. εν προκειμένω ως αρμόδιον όργανον της Πολιτείας, αισθάνεται ιδιαιτέραν υποχρέωσιν δια την άσκησιν της αρμοδιότητος της προστασίας των παιδιών εκείνων τα οποία στερούντα της απαιτούμενης και καταλλήλου οικογενειακής περιθάλψεως και προστασίας.... Εντασσόμενης και της αρμοδιότητος ταύτης εις το Κ.Κ.Π., τούτο θα αποτελή τον κατά τόπους οργανισμόν ο οποίος θα είναι αρμόδιος δια την εκτέλεσιν του έργου τούτου και το σχετικόν πρόγραμμα του Υ.Κ.Π., το αφορών την Προστασίαν του Παιδιού.»

Τον Φεβρουάριο του 1946 το Υ.Π.Κ. ξεκίνησε την απογραφή των απροστάτευτων²⁰¹ ορφανών παιδιών. Το σοβαρό αυτό ζήτημα, το είχε επιληφθεί σε συνεργασία με την U.N.R.R.A. αλλά και με ξένους και εγχώριους οργανισμούς. Μετά από συζητήσεις αποφασίστηκε ότι όσα ορφανά δεν μπορούσαν να εισαχθούν σε ορφανοτροφεία είτε λόγω νομικών κωλυμάτων είτε λόγω έλλειψης επαρκούς χώρου θα τοποθετούνταν σε συγγενικές οικογένειες οι οποίες θα παρείχαν στα παιδιά αυτή στοργική μέριμνα. Στις οικογένειες θα παρέχονταν οικονομική ενίσχυση. Το μέτρο αυτό είχε να αντιμετωπίσει δύο εμπόδια σύμφωνα με την εγκύκλιο: α) την εξεύρεση των αναγκαίων πόρων, η οποία λύθηκε μέσω της οικονομικής ενίσχυσης κατά $\frac{1}{3}$ από το κράτος και κατά $\frac{2}{3}$ από φιланθρωπική οργάνωση του εξωτερικού και β) την εξεύρεση των ορφανών, των χαμένων παιδιών και εκείνων που για οποιοδήποτε λόγο αποχωρίστηκαν από την οικογένειά τους μέχρι την ηλικία των 16 ετών.²⁰²

Η καταγραφή τους ανατέθηκε στα Κ.Κ.Π. μέσω δύο ειδικών δελτίων απογραφής, το «Δελτίον Απροστάτευτου Παιδιού» στο οποίο καταγράφονταν τα παιδιά που ήταν απροστάτευτα και το «Δελτίον Προστασίας Παιδιού» (Αναζητούμενα Παιδιά) στο οποίο καταγράφονταν τα εξαφανισμένα παιδιά.²⁰³ Η αρχική εφαρμογή του προγράμματος δεν έγινε σε όλη τη χώρα αλλά σε κάποιες περιφέρειες σε συνεργασία με την Αμερικάνικη Περίθαλψη Πολεμοπαθών Παιδιών (Α.Π.Π.Π.)²⁰⁴ η οποία το χρηματοδότησε.²⁰⁵

---

²⁰¹ Ως απροστάτευτο παιδί θεωρούνταν «κάθε παιδί που έχασε την στέγη του για λόγους θανάτου, αρρώστειας, φυλακίσεως, αναρμοδιότητος ή εγκαταλείψεως των γονέων και δεν έχει συγγενείς ή φίλους να του δώσουν διαρκή στέγη» [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300, Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, Οδηγίες για την συμπλήρωση των δελτίων των απροστάτευτων παιδιών]

²⁰² ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300 Παιδική Προστασία, Εγκύκλιος προς τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 108627

²⁰³ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ - Π, Φ. 2300 Παιδική Προστασία, Εγκύκλιος του Υπουργείου Πρόνοιας προς τους Γενικούς Διοικητές, Νομάρχες και Κέντρα Πρόνοιας.

²⁰⁴ Η Α.Π.Π.Π., είχε υπογράψει σύμβαση με το Ελληνικό Δημόσιο τον Φεβρουάριο του 1949. Η σύμβαση επικυρώθηκε με το Ν.Δ. 1102/1949 (ΦΕΚ 232, τ. Α') τον Σεπτέμβριο του 1949 και τον Οκτώβριο του 1949 με το Ν.Δ. 1296 (ΦΕΚ 298, τ. Α') απέκτησε την ισχύ νόμου. Με βάση τη σύμβαση η Α.Π.Π.Π. παρείχε βοήθεια είτε σε ορφανά παιδιά τα οποία είχαν χάσει τον έναν από τους δύο ή και τους δύο γονείς είτε σε παιδιά που είχαν καταστεί ανάπηρα παιδιά εξαιτίας του πολέμου και της «συμμοριακής επιθέσεως» και είχαν ανάγκη προστασίας με τη μορφή είτε της χρηματικής ενίσχυσης είτε σε παροχή αναγκαίων ειδών ακόμη και σε ιατρική περίθαλψη. Μπορούσε να αποστείλει στο εξωτερικό παιδιά για νοσηλεία και να αναλάβει τα έξοδα της επιστροφής τους. Η επιλογή των παιδιών θα γινόταν από την ίδια την οργάνωση χωρίς να υπάρχει πολιτική, θρησκευτική ή φυλετική διάκριση. Για την εκλογή, την παρακολούθηση και των έλεγχω των παιδιών η οργάνωση θα συνεργαζόταν με το Υπουργείο Πρόνοιας. Στην Α.Π.Π.Π. είχαν παραχωρηθεί προνόμια, απαλλαγές αλλά και διευκολύνσεις. [Ν.Δ. 1102/1949, ΦΕΚ 232/1949].

²⁰⁵ ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300 Παιδική Προστασία, Εγκύκλιος προς τα Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 108627

Τον Μάιο του 1947 το υπουργείο εξέδωσε την υπ. αρ. 60841 εγκύκλιο με την οποία καθόριζε τα θέματα που αφορούσαν την προστασία των ορφανών παιδιών και την ενίσχυση των οικογενειών τους. Η εγκύκλιος αυτή θα εφαρμοστεί μέχρι τον Νοέμβριο του 1950. Με την εγκύκλιο αυτό καθιερώθηκε η ενιαία εφαρμογή της οικονομικής ενίσχυσης των απροστάτευτων παιδιών σε όλη τη χώρα. Ο συνολικός αριθμός των επιδοτούμενων παιδιών σε κάθε περιφέρεια εξαρτιόνταν από το διατιθέμενο ποσό που καθορίζονταν με κοινή απόφαση του Υπ. Πρόνοιας και του Υπ. Οικονομικών. Εξαιρούνταν τα παιδιά που διέμεναν σε Ορφανοτροφεία, άσυλα και παιδικές φυλακές. Στο πρόγραμμα μπορούσαν να ενταχθούν όσα ορφανά και απροστάτευτα:

1. Δεν είχαν κλείσει τα δεκαέξι.
2. Ήταν ορφανά και από τους δύο γονείς. Ο γονέας που ήταν εν ζωή ή και οι δύο δεν μπορούσαν να τα φροντίσουν επαρκώς λόγω σωματικής ή ψυχικής ασθένειας, πνευματικής ανεπάρκειας ή ηθικής αναξιοτήτας, τα είχε εγκαταλείψει ή ήταν φυλακισμένος. Η μητέρα ήταν χήρα ανεξάρτητα αν μπορούσε να εργαστεί και εφόσον είχε περισσότερα από ένα παιδιά κάτω των τριών ετών, δύο ή περισσότερα παιδιά κάτω των δέκα ετών, τρία ή περισσότερα παιδιά κάτω των δώδεκα ετών. Τα έκθετα θεωρήθηκαν ορφανά. Τα εξώγαμα που διέμεναν με τη μητέρα θεωρήθηκαν ως τέκνα χήρας, σε περίπτωση που η μητέρα τα εγκατέλειπε ή πέθαινε εντάχθηκαν στα ορφανά. Αν ο πατέρας τα είχε εγκαταλείψει και είχε ξαναπαντρευτεί θεωρούνταν ορφανά από γονείς. Τα υιοθετημένα παιδιά κρίνονταν με βάση την κατάσταση του γονέα που τα είχε υιοθετήσει ανεξάρτητα αν οι φυσικοί γονείς ήταν στη ζωή ή όχι. Τον Μάιο του 1949 στην κατηγορία των *«εγκατελειφθέντων παρά του ζώντος πατρός θα θεωρούνται ως τέκνα χήρας»* εντάχθηκαν α) τα παιδιά των οπλιτών υπηρετούσαν στον στρατό *«δια την εκπλήρωσιν του ιερωτάτου προς την πατρίδα καθήκοντος»*. β) τα παιδιά των οποίων ο πατέρας ήταν φυλακισμένος πάνω από τρεις μήνες για αδίκημα *«μη έχον σχέσιν με την προδοσίαν και την ανταρσίαν εναντίον της Πατρίδος»*.²⁰⁶

3. Η οικονομική ενίσχυση καταβάλλονταν όταν οι πόροι ή το εισόδημα που διέθετε η οικογένεια για τη φροντίδα των παιδιών ήταν κατώτερο του 40% των αναγνωρισμένων μηνιαίων εξόδων για τη διατροφή ενός ατόμου στην περιφέρεια της οποίας διέμενε.

Σε κάθε Κ.Κ.Π. ιδρύθηκε τριμελής Επιτροπής αποτελούμενη από τον διευθυντή του Κ.Κ.Π., τον Επιθεωρητή Παιδικής Προστασίας και έναν εκπρόσωπο της Ελληνικής

---

²⁰⁶ Ο.π. αρ. πρωτ. 38997, 19/5/1949.

Πολεμικής Περίθαλψης Αμερικής. Μετά την καταγραφή στα ειδικά έντυπα ακολουθούσε από τον Επιθεωρητή Παιδικής Προστασίας σε συνεννόηση με τον αντιπρόσωπο της Α.Π.Π.Π. ο καθορισμός της προτεραιότητας των εξακριβώσεων ο οποίος στηρίζονταν στα στοιχεία που είχαν καταγραφεί. Προτεραιότητα δίνονταν στις αιτήσεις των τελείως απόρων και απροστάτευτων παιδιών τα οποία δεν είχαν το 25% των μηνιαίων εξόδων διατροφής. Σε αυτή την κατηγορία εντάχθηκαν όσα παιδιά δεν είχαν σπίτι, οικογένεια, συγγενείς ή φίλους που μπορούσαν να τα φροντίσουν, ήταν εκτεθειμένα σε σοβαρές μολυσματικές ασθένειες, ζητιάνευαν ή τα εκμεταλλεύονταν, ήταν εκτεθειμένα σε ηθικό ή σωματικό κίνδυνο ή αναξιοσύνη των γονέων. Μετά την εξακρίβωση εξετάζονταν οι αιτήσεις με χαμηλά εισοδήματα.²⁰⁷

Βασική αρχή για την επιλογή και το ποσό της ενίσχυσης ήταν ότι αυτό θα καθορίζονταν από τη διαφορά μεταξύ των αναγνωρισμένων αναγκών δηλ. το 40% των μηνιαίων εξόδων για τη διατροφή και των διαθέσιμων πόρων για τη συντήρηση των παιδιών. Τα παιδιά χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη περιλάμβανε όσα παιδιά διέμεναν με τον αρχηγό της οικογένειας και ο οποίος μπορεί να ήταν ο πατέρας ή μητέρα ή ο ενήλικος άγαμος αδελφός ή αδελφή, ο παππούς ή γιαγιά αποτελούσαν μια οικογενειακή ομάδα. Η δεύτερη κατηγορία όσα παιδιά φιλοξενούνταν σε συγγενικό περιβάλλον (θείος, θεία έγγαμος αδελφός ή αδελφή).²⁰⁸

Για τα παιδιά που ήταν τοποθετημένα σε θετές οικογένειες προτείνονταν από το υπουργείο να εξετάζεται με επιμέλεια η προθυμία και η ικανότητα της οικογένειας να μεριμνά για τη συντήρηση των παιδιών. Οι επιτροπές να έπαιρναν υπόψη τους το χρόνο παραμονής των παιδιών στις θετές οικογένειες. Αν τα παιδιά μετά από μακροχρόνια παραμονή στην οικογένεια είχαν αφομοιωθεί από αυτή ήταν αναγκαίο να θεωρηθούν ότι τα παιδιά διέμεναν σε συγγενικό περιβάλλον.

Ο τρόπος επιλογής των παιδιών και το ποσό της επιδότησης ήταν διαφορετικές για τις τρεις κατηγορίες στις οποίες είχαν καταταχτεί τα παιδιά. Όσα παιδιά έμεναν σε συγγενικό περιβάλλον αποτελούσαν ξεχωριστή οικογενειακή ομάδα. Η τρίτη κατηγορία ήταν τα παιδιά που επρόκειτο να τοποθετηθούν σε θετές οικογένειες.²⁰⁹

---

²⁰⁷ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300 Παιδική Προστασία. Εγκύκλιος του Υπ. Πρόνοιας προς τους Γενικούς Διοικητές, Νομάρχες, Έπαρχους και Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 60841

²⁰⁸ Ο.π.

²⁰⁹ Ο.π.

Για τις δύο πρώτες κατηγορίες παιδιών οι αναγνωρισμένες ανάγκες ήταν το 40% των εξόδων για διατροφή της περιφέρειας διαμονής. Επιτρέπονταν να συνυπολογίζεται και ένας υπεύθυνος ενήλικας εφ' όσον τα υπάρχοντα μέσα για τη συντήρησή του δεν υπερέβαιναν το 40% των μηνιαίων εξόδων για τη διατροφή του. Για την τρίτη κατηγορία παιδιών οι αναγνωρισμένες ανάγκες τους ήταν το 100% των μηνιαίων εξόδων διατροφής. Αν στην οικογένεια είχαν τοποθετηθεί περισσότερα από ένα παιδιά η παρεχόμενη ενίσχυση δεν θα υπερέβαινε το 75% των μηνιαίων εξόδων διατροφής κάθε παιδιού.²¹⁰

Στους υπολογισμούς των εισοδημάτων λαμβάνονταν υπ' όψιν το καθαρό εισόδημα, το οποίο ήταν το υπόλοιπο των μηνιαίων εισπράξεων μετά την αφαίρεση των απαραίτητων εξόδων που απαιτούνταν για τη δημιουργία του εισοδήματος. Ως εισόδημα θεωρούνταν οι συντάξεις, ενοίκια, συνεισφορές συγγενών και φίλων, καθώς και εισοδήματα από εργασία όπως ο μισθός. Τα επιδοτούμενα παιδιά προηγούνταν στη διάθεση διαφόρων ενισχύσεων συμπεριλαμβανομένων και εφοδίων της Α.Π.Π.Π.. Ο τρόπος διανομής των εφοδίων εγκρίνονταν από κοινού από τον Διευθυντή του Κ.Κ.Π., του Επιθεωρητή Παιδικής Πρόνοιας και τον αντιπρόσωπο της Α.Π.Π.Π..²¹¹

Κατά τους πρώτους μήνες της εφαρμογής του προγράμματος το υπουργείο έκρινε σκόπιμο η εξακρίβωση της απορίας να γίνονταν από κοινού από τον διευθυντή του Κ.Κ.Π., τον επιθεωρητή παιδικής προστασίας και τον αντιπρόεδρο της Α.Π.Π.Π. ώστε να καθιερωθεί ενιαίος τρόπος εργασίας και συμφωνίας ως προς τη μέθοδο της έγκρισης και απόρριψης της αίτησης. Ο επιθεωρητής υπέβαλε προς τελική έγκριση τις προτάσεις επιδότησης στον διευθυντή του Κ.Κ.Π. και στον αντιπρόεδρο της Α.Π.Π.Π. Για κάθε επιδοτούμενο παιδί τηρούνταν φάκελος που περιείχε τα έντυπα που συμπληρώθηκαν καθώς και έκθεση του εξακριβωτή ο οποίος όφειλε να συμπληρώνει και να επαληθεύει τις πληροφορίες που αναγράφονταν στις αιτήσεις. Στην έκθεση καταγράφονταν εξακριβωμένες πληροφορίες για την άμεση οικογένεια των παιδιών και των συγγενών, στοιχεία που αφορούσαν το παιδί όπως η κατάσταση της κατοικίας, η οικονομική κατάσταση καθώς και οι συστάσεις του εξακριβωτή. Οι πληρωμές των επιδοτήσεων γίνονταν στα Κ.Κ.Π..²¹²

---

²¹⁰ Ο.π.

²¹¹ Ο.π.

²¹² Ο.π.

Οι οικονομικές δυσχέρειες στην υλοποίηση του οδηγούν το Υ.Κ.Π. να εκδώσει το 1948 εγκύκλιο στην οποία ζητούσε από τα Κ.Κ.Π. να περιορίσουν τις πληρωμές των επιδομάτων εντός του πλαισίου των χρηματικών ενταλμάτων. Επίσης τους καλούσε όπως οι εκδιδόμενες αποφάσεις να καταχωρούνται με σειρά προτεραιότητας όχι όμως ημερολογιακής αλλά βάση της ανάγκης της επιδότησης. Τα Κ.Κ.Π. στο τέλος κάθε μήνα θα ανακοίνωναν τόσες αποφάσεις όσες θα ήταν δυνατόν να εκτελεστούν από τα χρήματα που θα παρέμεναν στη διάθεσή τους.²¹³

Τον Οκτώβριο του 1948 προτάθηκε η απευθείας ανάληψη από το κράτος της παροχής μηνιαίας οικονομικής ενίσχυσης στα ορφανά και απροστάτευτα παιδιά και η αντικατάσταση στις τριμελείς Επιτροπές των Κ.Κ.Π. του εκπροσώπου της Α.Π.Π.Π. από τον οικονομικό έφορο. Για την υλοποίηση της απόφασης αυτής τον Ιούνιο του 1949 διατέθηκε από τον προϋπολογισμό του υπουργείου των πιστώσεων του Υ.Κ.Π.. Τα διατιθέμενα χρήματα καταμερίστηκαν στις περιφέρειες της χώρας.

Τον Σεπτέμβριο του 1950 εκδόθηκε η υπ' αρ. 100000/1950 εγκύκλιος του υπουργείου Πρόνοιας «*Περί την ενίσχυσιν απροστάτευτων παιδιών*» η οποία ρύθμιζε τα θέματα που αφορούσαν την παροχή του ορφανικού επιδόματος και καταργούσε κάθε προηγούμενη εγκύκλιο.²¹⁴ Σύμφωνα με το εγκύκλιο το Υ.Π.Κ. έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην αύξηση του αριθμού των επιδοτούμενων απροστάτευτων παιδιών και την ανάπτυξη του προγράμματος και στα πιο απομακρυσμένα χωριά.²¹⁵

Σε κάθε Κ.Π.Π. συστήνονταν Επιτροπή Παιδικής Προστασίας που αποτελούνταν από τον διευθυντή του κέντρου, τον επιθεωρητή Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, τον προϊστάμενο παιδικής προστασίας.²¹⁶ Το 1951 με κοινή υπουργική απόφαση των υπουργείων Δικαιοσύνης και Υ.Κ.Π. ορίστηκε πρόεδρος των επιτροπών ο εισαγγελέας Πρωτοδικών.²¹⁷ Στην επιτροπή συμμετείχαν επίσης ο Νομίατρος και η Κοινωνική Λειτουργός²¹⁸ η οποία μελετούσε και εισηγούνταν για την κάθε περίπτωση παίρνοντας

---

²¹³ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300 Παιδική προστασία, Εγκύκλιος του υπουργείου προς τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας, αρ. πρωτ. 66381

²¹⁴ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²¹⁵ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος του Κέντρου Κοινωνικής Πρόνοιας Κυκλάδων προς το Περιφερειακό Γραφείο Κοιν. Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 3514

²¹⁶ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²¹⁷ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, «Προς κ.κ. Εισαγγελείς Πρωτοδικών», Αρ. Πρωτ. 79694

²¹⁸ Η εφαρμογή του θεσμού της κοινωνικής λειτουργού πρέπει να έγινε με πρόταση των αμερικάνων, καθώς ο θεσμός εφαρμόζονταν ήδη στις ΗΠΑ.

Το 1945 ιδρύεται από το Αμερικάνικο Κολλέγιο η Σχολή Κοινωνικής Πρόνοιας καθώς υπήρχε ανάγκη στελέχωσης των Κέντρων Πρόνοιας από κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό. Το 1948 η ΧΕΝ Ελλάδας ίδρυσε τη δεύτερη σχολή Κοινωνικής Εργασίας με την υποστήριξη της Βασιλικής Πρόνοιας.

υπόψιν της τα κριτήρια που έθεταν οι εγκύκλιοι του υπουργείου αλλά και άλλα προβλήματα που παρουσίαζε η κάθε περίπτωση. Για κάθε παιδί συντάσσονταν αφηγηματική έκθεση²¹⁹ από την κοινωνική λειτουργό του κέντρου ή από τους δασκάλους των κοινοτήτων. Μετά την έγκριση των περιπτώσεων τα επιδόματα καταβάλλονταν στους δικαιούχους μέσω των Ταχυδρομικών Ταμειυτηρίων.²²⁰

Τα Κ.Π.Π. όφειλαν να επιληφθούν την απογραφή όλων των απροστάτευτων παιδιών της περιφέρειάς τους καθώς και αυτών που είχαν ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης. Κάθε 1^η Ιανουαρίου και 1^η Ιουλίου του έτους γινόταν αναθεώρηση των εγκεκριμένων περιπτώσεων που στηρίζονταν σε πληροφορίες σχετικά με τις μεταβολές στην οικογενειακή και οικονομική κατάσταση. Η εφαρμογή της εγκυκλίου ορίστηκε η 1 Νοεμβρίου του 1950.²²¹

Δικαίωμα επιδότησης είχαν τα παιδιά ηλικίας κάτω των 15 ετών, συμπεριλαμβανομένων των έκθετων και των τοποθετημένων σε θετές οικογένειες και τα οποία α) ήταν ορφανά και από τους δύο γονείς, β) ορφανά από πατέρα ανεξάρτητα αν η μητέρα ήταν ικανή για εργασία, γ) ο πατέρας δεν μπορούσε να τα συντηρήσει λόγω «σωματικής ανικανότητας, διανοητικής ανεπάρκειας, ασθενείας, ηθικής αναξιοσύνης,

---

[Σταθόπουλος Π.: «Η κοινωνική πρόνοια: Ιστορική Εξέλιξη – Νέες Κατευθύνσεις, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2005, σελ. 180-181]. Το 1957 ιδρύθηκε η Μόνιμος Επιτροπή Επιμορφώσεως εις την Κοινωνικήν Εργασίαν. Το 1954 το Ανώτατο Φροντιστήριο Κοινωνικής Πρόνοιας στην Πάντειο, το οποίο τα επόμενα χρόνια εξελίχθηκε σε αυτόνομη σχολή υπό την αιγίδα του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος. Το 1957 η Σχολή Κοινωνικής Εργασίας της Αποστολικής Διακονίας και το 1960 η Ανώτατη Σχολή Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων Αθήνας. [Κριτσωτάκη Δέσπω, «Ψυχική Υγιεινή για παιδιά και νέους, το παράδειγμα του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών 1956-1978» Αθήνα 2014, σελ. 30 -31.

Το 1952 οι Κοινωνικοί Λειτουργοί ήταν 64. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1232, Έκθεση της Λελούδα για την τρίμηνη δράση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής για την Παιδική Προστασία]. Το 1956 – 1957 εργάζονταν 80 κοινωνικοί λειτουργοί κατανεμημένες στα 51 Κ.Κ.Π. [Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, Τα πεπραγμένα του Υ.Κ.Π. από 1^{ης} Μαρτίου 1956 μέχρι 31 Μαΐου 1957, 6/2/5/8].

²¹⁹ Στην έκθεση αναφέρονταν τα προσωπικά στοιχεία του παιδιού, το όνομα του συντάκτη, το ιστορικό και η σύνθεση της οικογένειας, οι συνθήκες κατοικίας, η υγιεινή κατάσταση, η σχολική και επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών, η οικονομική κατάσταση, τυχόν συγγενείς των παιδιών, γενικός τρόπος διαβίωσης της οικογένειας, τα ατομικά γνωρίσματα των παιδιών, τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η οικογένεια και τέλος καταγράφονταν οι προτάσεις του συντάκτη. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300, Οδηγίες του Διευθυντή του Κ.Κ.Π. Κυκλάδων προς τους υπαλλήλους των περιφερειακών γραφείων των Κ.Κ.Π. και των δημοδιδασκάλων]. Ο διευθυντής μάλιστα έδινε οδηγίες στο ίδιο έγγραφο για τον τρόπο με τον οποίο θα προσέγγιζαν την οικογένεια, από ποιους θα αναζητούσαν στοιχεία και πληροφορίες, και ποια ακριβώς ζητήματα θα εξέταζαν σχετικά με το παιδί και την οικογένεια.

²²⁰ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1232, Έκθεση της Λελούδα για την τρίμηνη δράση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής για την Παιδική Προστασία.

²²¹ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

εγκαταλείψεως, φυλακίσεως, στρατιωτικής υπηρεσίας.». Βασική προϋπόθεση για την καταβολή του επιδόματος στις παραπάνω περιπτώσεις ήταν η ύπαρξη απορίας.²²²

Μια οικογένεια²²³ θεωρούνταν άπορη όταν τα εισοδήματά της ήταν κάτω από τα καθορισμένα όρια που έθετε η εγκύκλιος και τα οποία εξαρτιόνταν από τον αριθμό των μελών της οικογένειας και τα έσοδά της από όπου και αν προέρχονταν.²²⁴

Η εξακρίβωση των στοιχείων των παιδιών γίνονταν σε συνεργασία με τις δημοτικές ή κοινοτικές αρχές, ενώ η «*διανοητική ανεπάρκεια ή ανικανότητα*» των γονέων στηρίζονταν σε βεβαίωση του οικείου Υγειονομικού Κέντρου ή Κρατικού ή Δημοτικού Νοσοκομείου ή του Ε.Ε.Σ. και των ιατρικών του ή από ιδιώτη γιατρό θεωρημένη όμως έπρεπε να είναι μεγαλύτερη των έξι μηνών.

Η Επιτροπή Παιδικής Προστασίας των Κ.Κ.Π. έκρινε αν η ηθική αναξιοότητα των γονέων επηρέαζε τα παιδιά. Η εγκατάλειψη των παιδιών διαπιστώνονταν από τα Κ.Κ.Π. και απαιτούσε βεβαίωση της αστυνομικής αρχής, ενώ η φυλάκιση των γονέων, μεγαλύτερη των έξι μηνών, από βεβαίωση που κατέθετε ο γονέας ή αν αυτό δεν ήταν δυνατό τα Κ.Κ.Π. την αναζητούσαν από τις δικαστικές αρχές ή τις διευθύνσεις των φυλακών.²²⁵

Τα επιδοτούμενα παιδιά χωρίστηκαν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο διαβιούσαν. Στην πρώτη κατηγορία εντάχθηκαν τα παιδιά που ζούσαν με την οικογένειά τους ή με συγγενείς μέχρι δεύτερου βαθμού. Στη δεύτερη κατηγορία όσα βρίσκονταν ή επρόκειτο να τοποθετηθούν σε θετές οικογένειες από τα Κ.Κ.Π. Τα υιοθετημένα παιδιά δικαιούνταν οικονομική ενίσχυση εφόσον αποδεικνύονταν ότι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας είχε επιδεινωθεί μετά την υιοθεσία και εφ' όσον οι γονείς εντάσσονταν σε μία από τις παραπάνω κατηγορίες.²²⁶

---

²²² ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²²³ Ως οικογένεια θεωρούνταν: «Όλα τα άτομα ασχέτως συγγενείας, τα οποία συγκατοικούν έχουν κοινήν τράπεζαν συνεισφέρουν αναλόγως των δυνατοτήτων ενός εκάστου εις την συντήρησιν.» Μέλη της οικογένειας θεωρούνταν και όσοι/όσες μετακινούνταν για εργασία, φοιτούσαν ως μαθητές σε σχολείο άλλου χωριού, απουσίαζαν για εργασία σε αγροτικές εργασίες σε άλλες περιοχές. Όταν η απομάκρυνση είχε αναγκαστικό χαρακτήρα, όπως η στρατιωτική θητεία, η φυλάκιση, η μακροχρόνια είσοδος του σε νοσηλευτικό ίδρυμα, ήταν αγνοούμενος δεν θεωρούνταν μέλος της οικογένειας. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, Εγκύκλιος «Περί προγραμμάτων και τρόπου εφαρμογής των προγραμμάτων Κοινωνικής Προνοίας», Αρ. Πρωτ. 121040

²²⁴ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²²⁵ Ο.π.

²²⁶ Ο.π.

Για κάθε κατηγορία παιδιών καθορίστηκε μηνιαίο επίδομα. Στην περίπτωση που τα παιδιά διέμεναν με την οικογένειά τους ή σε συγγενική ή επιδότηση εξαρτιόταν από τον αριθμό των μελών της οικογένειας και την ηλικία των παιδιών. Σε αυτή την περίπτωση στον υπολογισμό τους εισοδήματος συμπεριλαμβάνονταν το εισόδημα²²⁷ όλων των μελών.²²⁸

Σύμφωνα με τους συντάκτες αυτό ήταν απαραίτητο γιατί η οικογένεια είχε την ευθύνη για την συντήρηση του παιδιού, *«η κρατική βοήθεια εις απροστάτευτα παιδιά σκοπόν έχει να χρησιμοποιήται μόνον όταν οι γονείς ή συγγενείς δεν έχουν αρκετόν εισόδημα ή είναι ανάκανοι προς εργασίαν»*. Η αντίληψη αυτή θα χαρακτηρίσει όλη την παρέμβαση του κράτους στην παιδική προστασία αλλά και την κοινωνική πρόνοια. Στα εισοδήματα δεν υπολογίζονταν τα έσοδα από: α) τα επιδόματα ασθενείας για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, επιδόματα ασθενείας σε μέλος της οικογένειας. β) από την μηνιαία αντιμισθία από προσωπική εργασία κάθε μέλους της οικογένειας αφαιρούνταν το ποσό των 50.000 δρχ., εξαιρούνταν ο πατέρας ή μητέρα των παιδιών. γ) Για κάθε παιδί κάτω των 15 ετών αφαιρούνταν το ποσό των 50.000 δρχ. από το καθαρό εισόδημα μιας οικογένειας η οποία δεν δικαιούταν επιδότηση, είχε δικιά της παιδιά κάτω των 15 και είχε ή ήθελε να αναλάβει την προστασία συγγενικού απροστάτευτου παιδιού.²²⁹

Η εγκύκλιος καθόριζε ότι βοήθεια μπορούσε να δοθεί σε κάποιο άτομο της οικογένειας όπως στην μητέρα των παιδιών αν ζούσε μαζί τους, στον πατέρα εάν ζούσε με την οικογένεια αλλά δεν μπορούσε να εργαστεί για να συντηρεί την οικογένειά του εξαιτίας σωματικής, νοητικής αναπηρίας, ασθενείας, ηθικής αναξιοσύνης, εγκατάλειψης, φυλακής, στρατιωτικής θητείας.²³⁰

---

²²⁷ Η οικονομική κατάσταση προσδιορίζονταν από το κεφάλαιο που διέθετε και το εισόδημα. Η οικογένεια δεν μπορούσε να επιδοτηθεί αν είχε ιδιοκτησία, αποταμιεύσεις ή άλλης μορφής επενδύσεις οι οποίες αν εκποιούνταν ή με κατάλληλη εκμετάλλευση μπορούσαν να διατεθούν για τις ανάγκες της οικογένειας. Αυτό δε σήμαινε ότι θα απαιτούνταν από την οικογένεια να πωλήσει το σπίτι της ή το κτήμα που καλλιεργούσε. Δεν επιδοτούνταν η οικογένεια που είχε περίσσεια χώρου τον οποίον μπορούσε να εκμισθώσει ή αν είχε αγροτική γη την οποία δεν μπορούσε να καλλιεργήσει αλλά αρνιόταν να εκμισθώσει σε άλλους. Πρώτα καθορίζονταν το ακαθάριστο εισόδημα και στη συνέχεια αφαιρούνταν τα απαραίτητα έξοδα που απαιτούνταν για την πραγματοποίηση του εισοδήματος. Στην γεωργία αφαιρούνταν τα έξοδα για την αγορά σπόρων, κτηνοτροφών, λιπασμάτων, μεταφοράς προϊόντων, καταβληθέντα μεροκάματα. Στις άλλες εργασίες οι εκπτώσεις αφορούσαν την απόσβεση της αξίας των εργαλείων, τα έξοδα κίνησης κ.λπ. [Ο.π.]

²²⁸ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²²⁹ Ο.π.

²³⁰ Ο.π.

Με μεταγενέστερη διευκρινιστική εγκύκλιό του το Υ.Κ.Π. διατήρησε μόνο τη σωματική ή πνευματική αναπηρία του πατέρα, ενώ καθόρισε τότε η μητέρα λογίζονταν ως ανίκανη για εργασία.²³¹ Στην περίπτωση που τα παιδιά ζούσαν σε συγγενικό περιβάλλον βοήθεια καταβάλλονταν σε αυτόν που είχε τη φροντίδα των παιδιών. Στις θετές μη συγγενικές οικογένειες καταβάλλονταν μηνιαίο επίδομα 200.000 δρχ. ανεξάρτητα από το εισόδημα της οικογένειας. Προϋπόθεση το παιδί να έχει τοποθετηθεί με ευθύνη του Κ.Κ.Π. Το υπουργείο εφιστούσε την προσοχή των κέντρων στην επιλογή των θετών οικογενειών, πρότεινε να αποφεύγονταν οι οικογένειες με πολύ χαμηλό εισόδημα οι οποίες μπορεί ενδεχομένως να χρησιμοποιούσαν το επίδομα για δική τους χρήση, ή να υπήρχε πιθανότητα κακοποίησης ή εκμετάλλευσης των παιδιών. Σε περίπτωση που διαπιστώνονταν κάτι τέτοιο το παιδί έπρεπε να απομακρυνθεί από την οικογένεια και να διακόπτονταν η χρηματοδότηση της θετής οικογένειας.²³²

Η εγκύκλιος απαγόρευε την επιδότηση παιδιών που ενισχύονταν από άλλο πρόγραμμα, στην περίπτωση αυτή επιλέγονταν το πρόγραμμα που πρόσφερε τη μεγαλύτερη ενίσχυση, μπορούσαν ωστόσο να ενταχθούν στο πρόγραμμα τα υπόλοιπα αδέλφια. Στις οικογένειες χορηγούνταν ανώτατο επίδομα 100 δραχμών για κάθε παιδί, το οποίο μειώνονταν αναλογικά με τον αριθμό των παιδιών (2 παιδιά 200 δρχ. 3 παιδιά 290 δρχ., 4 παιδιά 370 δρχ. κ.λπ.). Η κατ' άτομο ενίσχυση ελαττώνονταν γιατί εξοικονομούνταν έσοδα από τη χονδρική αγορά τροφίμων, καυσίμων κ.λπ., επίσης υπήρχε το ενδεχόμενο να εργάζονται περισσότερα μέλη της οικογένειας.²³³ Αν υπήρχαν στην οικογένεια αγόρια μεγαλύτερα των 15 ετών που ήταν ικανά για εργασία που δεν αποτελούσαν μέρος της οικογένειας μπορούσαν όμως να συμπληρώσουν μερικά ή

²³¹Ο ενήλικος άντρας 15-65 ετών θεωρήθηκε ανίκανος για εργασία εξαιτίας σωματικής ή πνευματικής πάθησης, βλάβης ή εξασθένησης δεν μπορούσε βάση ιατρικής γνωμάτευσης για έξι τουλάχιστον μήνες να κερδίσει από τη δουλειά του το μισό του μεροκάματου του ανειδίκευτου εργάτη της ίδιας ηλικίας στην αγορά εργασίας της περιφέρειάς του. Η εργασία έπρεπε να ανταποκρίνεται στις δυνάμεις του, δεν θα απαιτούσε εξαιρετική προσπάθεια ώστε να απειλείται η ζωή του. Η ανικανότητα οφείλονταν σε σωματική αναπηρία, σε οργανικές βλάβες όπως τύφλωση, επιληψία κ.λπ. Η γυναίκα ηλικίας 15 – 60 ετών θεωρούνταν ανίκανη προς εργασία έξι βδομάδες πριν τον τοκετό και έξι μετά τον τοκετό. Το διάστημα της εγκυμοσύνης η μητέρα μπορούσε να θεωρηθεί ανίκανη για εργασία μετά από αίτησης της. Απαραίτητη ήταν η επανεξέταση μετά το τέλος της περιόδου που είχε κριθεί ανίκανος. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 803, Εγκύκλιος «Περί των προϋποθέσεων και τρόπων εφαρμογής των προγραμμάτων Κοινωνικής Προνοίας», Αρ. Πρωτ. 121040]

²³² ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 2300, Εγκύκλιος 100.000, 29/9/1950.

²³³Στην εγκύκλιο αναφέρεται συγκεκριμένα «*Η κατάσταση είναι τελείως διαφορετική όταν το Κ.Κ.Π. αναλάβει την ευθύνη της τοποθέτησής ενός ορφανού εις μια μη συγγενικήν θετήν οικογένειαν. Εις την περίπτωσιν αυτήν η θετή οικογένεια δίδουσα εις ορφανόν ή απροστάτευτον παιδί το πλεονέκτημα της οικογενειακής ζωής προσφέρει υπηρεσίαν και εις το παιδί και εις την κοινωνίαν. Η θετή οικογένεια εφ' όσον δεν είχε ουδεμίαν νόμιμον ή ηθικήν ευθύνην δια την συντήρησιν του παιδιού θα χορηγείται επίδομα δρχ. 200.000 μηνιαίως ασχέτως του εισοδήματος της θετής οικογένειας.*»

ολικά το εισόδημα της οικογένειας δεν παρέχονταν καμία οικονομική ενίσχυση ή της παρέχονταν μόνο το υπόλοιπο από την συμπλήρωση ποσό.²³⁴

Από τον Ιανουάριο του 1955 η οικονομική ενίσχυση σε παιδιά τα οποία οι γονείς τελούσαν σε διάσταση ή είχαν εγκαταλειφθεί από τον πατέρα δίνονταν μετά από ομόφωνη απόφαση της Επιτροπής Παιδικής Προστασίας. Η πρόταση έπρεπε να ήταν επαρκώς τεκμηριωμένη, να στηρίζονταν σε αναντίρρητα πειστήρια για την εγκατάλειψη ή τη μη καταβολή διατροφής από τον πατέρα.²³⁵

Η οικονομική ενίσχυση των οικογενειών θεωρήθηκε μικρή, και υπήρχε κριτική για την αναπροσαρμογή της ώστε να ανταποκρίνεται στις μεταβολές του τιμάριθμου.²³⁶ Ο Βούτσης πρότεινε το 1960 την αναπροσαρμογή των μηνιαίων χρηματικών βοηθημάτων με τέτοιο τρόπο ώστε τα ποσά να καλύπτουν τις πραγματικές ανάγκες των επιδοτούμενων παιδιών. Θεωρούσε αναγκαία την αύξηση του ποσού των αναγνωρισμένων δαπανών της οικογένειας ώστε να μπορέσει να καταστεί δυνατή η βοήθεια σε περισσότερα παιδιά.²³⁷

Με απόφαση του υπουργείου από τον Ιούλιο του 1957 αυξήθηκε η μηνιαία επιχορήγηση στις θετές οικογένειες από 200 σε 300 δρχ. για κάθε παιδί ανεξάρτητα από το εισόδημα της.²³⁸

Τη περίοδο 1955 – 1958 επιδοτήθηκαν 29.000 παιδιά από τα οποία το 53,5% ήταν ορφανά από πατέρα, το 1% ορφανά και από τους δύο γονείς, το 9% ο πατέρας ήταν στρατιώτης, το 14% ο πατέρας ήταν ανίκανος για εργασία εξαιτίας βαριάς σωματικής ή ψυχικής ασθένειας ή αναπηρίας, το 6% ήταν εξώγαμα, το 8% ήταν εγκαταλελειμμένα, το 1% ήταν παιδιά διαζευγμένων γονέων, το 0,5% ήταν παιδιά ηθικά ανάξιων γονέων, το 3% ήταν παιδιά «συμμοριτών», το 2% ο πατέρας ήταν φυλακισμένος, και το 2% βρίσκονταν σε θετές οικογένειες.²³⁹ Οι αρχικές στοχεύσεις ωστόσο του προγράμματος ήταν διαφορετικές καθώς επιδιώκονταν η οικονομική ενίσχυση πολύ μεγαλύτερου αριθμού παιδιών.

²³⁴ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ – Π, Φ. 803, Εγκύκλιος «Περί των προϋποθέσεων και τρόπων εφαρμογής των προγραμμάτων Κοινωνικής Προνοίας.», Αρ. Πρωτ. 121040.

²³⁵ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π Φ. 658Αα', Περί μη επιδοτήσεως εγκαταλελειμμένων Παιδιών, Αρ. Πρωτ. Ο.Α. 6637

²³⁶ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 525.

²³⁷ Βούτσης Γ.: «Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής» τ. 7-8, Αθήνα 1960, σελ. 6

²³⁸ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών, Φ. 104, Αρ. Εγκυκλίου 110, Αρ. πρωτ. 6836

²³⁹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λίνας Τσαλδάρη, «Τα πεπραγμένα του Υ.Κ.Π. από 1^{ης} Μαρτίου 1956 μέχρι 31 Μαΐου 1957», 6/2/5/9

Η εφαρμογή του προγράμματος προστασίας των παιδιών μέσα στην οικογένεια, που για διάφορους λόγους είχαν στερηθεί την πατρική προστασία έγινε σε 6.100 δήμους και κοινότητες.²⁴⁰ Η οικονομική διαχείριση των παρεχόμενων οικογενειακών επιδομάτων ανατέθηκε στο Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο²⁴¹, ώστε να οι χρηματικές ενισχύσεις να φτάνουν και στα πιο απομακρυσμένα χωριά. (ΚΥΑ Υπ. Οικονομικών, Συγκοινωνιών, Κοιν. Πρόνοιας αριθ. 77.000/29-8-1951).²⁴² Στις πόλεις οι πληρωμές εκτελούνταν από τα Ταχυδρομικά Γραφεία ενώ στα χωριά από τον ταχυδρομικό διανομέα.²⁴³

Σύμφωνα με το Υ.Κ.Π. κατά τη διάρκεια των χρόνων ο αριθμός των παιδιών που έχασαν τους γονείς τους εξαιτίας του πολέμου μειώθηκε. Παρέμεναν όμως παιδιά που η πατρική ή μητρική φροντίδα για διάφορους λόγους ήταν ανύπαρκτη ή αδύνατη. Η αντιμετώπιση της προβλήματος της προστασίας τους «προείχε από εθνικής πλευράς», τα παιδιά αυτά εξαιτίας της έλλειψης της προστασίας κάποιου ενήλικα «διάγουν υπό δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και κατά συνέπειαν υφίστανται εις μεγαλύτερα κλίμακα της συνέπειας της κακής διατροφής και της πλημμελούς πνευματικής αναπτύξεως των». Η φροντίδα και η περίθαλψη δεν μπορούσε να δοθεί στα Ορφανοτροφεία τα οποία μπορούσαν να φιλοξενήσουν μόνο 15.000 παιδιά.²⁴⁴

Το 1950 στο Υπουργείο συστάθηκε «Η Επιτροπή Παιδικής Προστασίας». Η ανασυγκρότηση και διεύρυνση της επιτροπής κρίθηκε αναγκαία για την πρόοδο του προγράμματος. Στην επιτροπή συμμετείχαν υπηρεσιακοί παράγοντες του υπουργείου (ο Γενικός Γραμματέας του Υ.Κ.Π. ο οποίος και προήδρευε, αναπληρούμενος σε περίπτωση απουσίας του από τον γενικό διευθυντή, δύο διευθυντές και έναν τμηματάρχη του), ο/η εκπρόσωπος του Π.Β.Ε.Ε., η επιστημονική σύμβουλος του Υπουργείου²⁴⁵, και ο/η εκπρόσωπος των ξένων φιλανθρωπικών οργανώσεων στην Ελλάδα.²⁴⁶ Το 1953 η Επιτροπή συμπληρώθηκε με τη συμμετοχή του Εισαγγελέα του

---

²⁴⁰ Αλεξανδράκη Λ.: «Κοινωνική Προστασία του Παιδιού», Ανάτυπον εκ του μηνιαίου δελτίου «Ελληνικά Θέματα» τόμος 3^{ος}, 1958, Εκδόσεις της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών, Αθήνα 1958, σελ.4

²⁴¹ Η πληρωμή των επιδομάτων από τα Κέντρα Πρόνοιας ήταν δυσχερής για τους δικαιούχους. Εφημερίδα Ελευθερία, «Ορφανικό Επίδομα», 5/11/1950, σελ. 6

²⁴² Μαστρογιάννης Ι.: Ο.π. , σελ. 521-522

²⁴³ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, Κοινή Απόφαση των υπουργών Οικονομικών και Κοιν. Πρόνοιας, Αρ. Πρωτ. 107959

²⁴⁴ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 29/2/37/2

²⁴⁵ Το 1952 και για αρκετά χρόνια επιστημονική σύμβουλος διετέλεσε η Λ. Αλεξανδράκη, η οποία αργότερα εργάστηκε στο Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ».

²⁴⁶ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων. Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 156^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών»

Αρείου Πάγου, ο οποίος ασκούσε καθήκοντα προέδρου και ενός εκπαιδευτικού ο οποίος ορίζονταν από το Υπουργείο Παιδείας. Τον Ιούλιο του 1954 η επιτροπή μετονομάστηκε σε «Γνωμοδοτική Επιτροπή Παιδικής Προστασίας και Κοινωνικής Εργασίας»²⁴⁷.²⁴⁸ Τις εργασίες της επιτροπής μπορούσε να παρακολουθεί ο Υπουργός Πρόνοιας.²⁴⁹

Στη Διεύθυνση Ε.Ο.Π.Σ. συστάθηκε η Υπηρεσία Τομεαρχών επικεφαλής της ήταν Ειδική Επιστημονική Σύμβουλος. Η παρακολούθηση και η επαφή της Κεντρικής Επιτροπής με τις τοπικές επιτροπές γίνονταν μέσω των τομεαρχών οι οποίοι επισκέπτονταν τις κατά τόπους τοπικές Επιτροπές. Οι τομεάρχες ανέλυναν το πρόγραμμα, μελετούσαν τα προβλήματα κάθε περιοχής, επόπτευαν και συντόνιζαν τις διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις που ασχολιόντουσαν με την παιδική προστασία, επίσης εκπαίδευαν τις κοινωνικές λειτουργούς. Οι τομεάρχες κατέθεταν έγγραφες εκθέσεις για την πορεία των προγραμμάτων.²⁵⁰

Πίνακας 2: Δαπάνες κρατικού προϋπολογισμού για την επιδότηση παιδιών και οικογενειών

Έτος	Ενισχυμένες οικογένειες	Ενισχυμένα παιδιά	Ενίσχυση σε δραχμές
1951	34.978	62.548	
1952	34.110	61.886	
1953	27.805	46.394	
1954	25.523	43.088	44.635.477
1955	21.886	37.013	38.798.635
1956	18.825	31.583	33.587.400
1957	16.381	27.119	29.449.000
1958	14.980	34.880	27.426.900
1959	13.890	22.945	26.188.679

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Ψηφιακή Βιβλιοθήκη, στοιχεία για τα έτη 1951 – 1955 προέρχονται από τη Στατιστική Επετηρίδα του 1955 σελ. 93. Για τα έτη 1954- 1959 από τη Στατιστική Επετηρίδα του 1959-1960 σελ.131

Ο αριθμός των παιδιών που επιδοτούνταν ήταν μικρός σε σχέση με το μεγάλο αριθμό των ορφανών παιδιών. Οι αρχικές προβλέψεις του Υπουργείου ήταν να

²⁴⁷ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 213^{ης} Συνεδρίασης Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών»

²⁴⁸ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά της 209^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής Εράνου «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών».

²⁴⁹ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1232, Έκθεση της Λελούδα για την τρίμηνη δράση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής για την Παιδική Προστασία..

²⁵⁰ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1232, Έκθεση της Λελούδα για την τρίμηνη δράση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής για την Παιδική Προστασία.

ενταχθούν στο πρόγραμμα της επιδότησης 125.000 που ήταν εντελώς στερημένα κάθε οικογενειακής δυνατότητας.²⁵¹ Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας ο αριθμός των επιδοτούμενων παιδιών και των οικογενειών τους μειώνονταν κάθε χρόνο. Αυτό δεν μπορεί να είναι άσχετο από τις οικονομικές επιλογές, τη μείωση των κρατικών δαπανών στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας. Η Λ. Τσαλδάρη το 1959, ως εισηγήτρια στο Ν.Δ. «περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών» ανέφερε ότι περιορίστηκε ο αριθμός των επιδοτούμενων παιδιών εξαιτίας της ενηλικίωσης των ορφανών του πολέμου.²⁵²

Η έλλειψη πιστώσεων οδήγησαν το υπουργείο τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1951 να διατάξει τη μείωση του παρεχόμενου χρηματικού επιδόματος κατά 15%.²⁵³ Το 1951 λόγω έλλειψης πόρων το υπουργείο προχώρησε στη μείωση του ορίου ηλικίας από 15 σε 14 ετών των επιδοτούμενων παιδιών.²⁵⁴ Το 1953 η Γνωμοδοτική Επιτροπή του υπουργείου αποφάσισε τον περιορισμό των επιδοτούμενων μέσω της διακοπής της επιδότησης των υπεύθυνων ενηλίκων.²⁵⁵ Ο μειούμενος αριθμός των παιδιών δεν οφείλονταν στη βελτίωση των συνθηκών ζωής τους ή στην έλλειψη «απροστάτευτων παιδιών» αλλά στη μη εγγραφή νέων. Νέες εγγραφές μπορούσαν να γίνουν μόνο στην περίπτωση που προέκυπταν οικονομικά περιθώρια από τη διαγραφή παιδιών λόγω συμπλήρωσης του ορίου ηλικίας.²⁵⁶

Το Υ.Κ.Π. είχε υπογράψει σύμβαση με την Π.Β.Ε.Ε., μετέπειτα Β.Π., για την υλοποίηση του προγράμματος. Οι κοινωνικοί λειτουργοί²⁵⁷ προσλαμβάνονταν από τον Π.Β.Ε.Ε. καθώς το υπουργείο δεν είχε αυτήν την ευχέρεια.²⁵⁸

---

²⁵¹Εμπρός, 10/2/1952, «Χιλιάδες ορφανά που ζουν ξανά την θαλπωρή της οικογένειας», Συνέντευξη του Γ. Βούτση Διευθυντή του Υπουργείου Πρόνοιας

²⁵² Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδρίασις ΡΛΑ' 16/10/1959, Εφ' άπαξ συζήτησις επί της αρχής των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου Ν.Δ. «περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών»

²⁵³ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας, κιβώτιο 5.

²⁵⁴Για να αιτιολογήσει την απόφαση του επικαλέστηκε α)τη δυνατότητα που δίνονταν από την εργατική νομοθεσία για εργασία στα παιδιά που είχαν συμπληρώσει το 13^ο έτος, β)τη δυσανάλογη ανάπτυξη του προγράμματος σε σχέση με τις επιχορηγούμενες πιστώσεις γ)η μη επιχορήγηση πολλών παιδιών που είχαν πραγματική ανάγκη και η επιθυμία του υπουργείου «όπως εν πνεύματι δικαίου» να παρέχονταν η οικονομική ενίσχυση σε αυτούς που την είχαν πραγματική ανάγκη και όχι σε αυτούς (εννοώντας τα παιδιά άνω των 14 ετών) που από την εργασία τους μπορούσαν να εξασφαλίσουν τις δαπάνες για τη συντήρησή τους. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, Εξαιρετικώς επείγον απολύτου προτεραιότητας, Αρ. Πρωτ. 122243

²⁵⁵ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά της 209^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής Εράνου «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών».

²⁵⁶ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, Εγκύκλιοι του υπουργείου Πρόνοιας προς τα Κ.Κ.Π., Αρ. Πρωτ. Ο.Α. 3272, Ο. 3778, Ο. 9610, Ο. 6044 και Φ.658 α', Αρ. Πρωτ. Ο.Β. 3646

²⁵⁷Η παρουσία των κοινωνικών λειτουργιών στις επιτροπές παιδικής προστασίας θεωρήθηκε απαραίτητη. Χωρίς την παρουσία τους το πρόγραμμα θα ήταν ένας απλός οικονομικός απολογισμός εσόδων της

Το πρόγραμμα συγχρηματοδοτούσε και ο Π.Β.Ε.Ε. Με συνεχείς αποφάσεις της η Εκτελεστική Επιτροπή ενέκρινε την ενίσχυση του προγράμματος καθώς και την πληρωμή των εξόδων μετακίνησης²⁵⁹ των κοινωνικών λειτουργών.²⁶⁰ Από τον Μάιο του 1949 ο Π.Β.Ε.Ε. επιδοτούσε κάθε μήνα 5.000 ορφανά με το συνολικό ποσό των 250.000.000 δρχ., το οποίο αυξήθηκε από τον Οκτώβρη του 1950 σε 300.000.000 δρχ. Με τα ποσά αυτά καλύπτονταν και η μισθοδοσία και τα έξοδα κίνησης του προσωπικού που είχε προσληφθεί για τις ανάγκες του προγράμματος Παιδικής Προστασίας.

Ο Π.Β.Ε.Ε. το 1952 αλλά και το 1953 κατέβαλε εξ' ολοκλήρου το ορφανικό επίδομα. Τον Δεκέμβριο του 1951 κάτω από τον κίνδυνο αναστολής νέων εγγραφών, του περιορισμού της ηλικίας επιδότησης και τη μη καταβολή του επιδόματος του Δεκεμβρίου εξαιτίας της εξάντλησης των πιστώσεων ο Π.Β.Ε.Ε.²⁶¹ αποδέχτηκε την πρόταση του Υ.Κ.Π. για την οικονομική συνδρομή του ύψους 9 δις δρχ., για την πληρωμή των επιδομάτων μέχρι τα τέλη του οικονομικού έτους δηλ. έως και τον Ιούλιο του 1952.²⁶² Το ποσό θα αποδίδονταν τμηματικά κατά μήνα βάση των διαβιβαζόμενων προϋπολογισμών στον Έρανο.²⁶³

ενισχυμένης οικογένειας χωρίς επιστημονικό περιεχόμενο. Οι κοινωνικοί λειτουργοί θα συνέβαλαν στη θεραπεία των γενικότερων αναγκών και των ιδιαιτέρων προβλημάτων κάθε οικογένειας, στην αρτιότερη και επιστημονικότερη ανάπτυξη του προγράμματος παιδικής προστασίας και της κοινωνικής εργασίας καθώς και στην ουσιαστική ανάπτυξη και πρόοδο όλου του θεσμού. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 644, Θέμα: «Περί υπηρεσίας των κοινωνικών λειτουργών και αναθεώρησης περιπτώσεων», Αρ. Πρωτ. Ο.Α. 7043]

²⁵⁸ΕΛΙΑ, Βασιλική Πρόνοια, Πρακτικά 1^{ου} Συνεδρίου Αρχηγών Παιδοπόλεων, 1956, Εισήγηση της Ε. Λελούδα, σελ.10

²⁵⁹Το 1951 η ημερήσια αποζημίωση εκτός έδρας για την εφαρμογή του προγράμματος επιδότησης ορφανών και απροστάτευτων παιδιών ήταν: α)για τους ειδικευμένους κοινωνικούς λειτουργούς 40.000 δρχ. άσχετα από το μισθό, β)για τους συμβασιούχους Τομεάρχες 75.000 δρχ. ημερησίως και για όσους ήταν αποσπασμένοι στο Υπουργείο Πρόνοιας και χρησιμοποιούνταν ως Τομεάρχες σε 75.000 δρχ. σε αυτή συμπεριλαμβάνονταν η καταβαλλόμενη για τους δημοσίους υπαλλήλους ημερήσια αποζημίωση ίση με το 1/30 των μηνιαίων αποδοχών. [ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά της 153^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής Εράνου «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών».

²⁶⁰ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά Συνεδριάσεων Εκτελεστικής Επιτροπής Εράνου «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών».

²⁶¹Η Εκτελεστική Επιτροπή αποδέχτηκε την πρόταση δικαιολόγησε την απόφασή της ως «πρωταρχικήν εκδήλωσιν κοινωνικής προνοίας», ο Έρανος «φρονεί ότι επιβάλλεται προβή εις οιαδήποτε άλλην περικοπήν δαπανών ίνα ικανοποιήση την εν προκειμένω αίτησιν του Υπουργείου». [Ο.π.]

²⁶²ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 153^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών». Η εξάντληση των πιστώσεων αποδόθηκε στην αύξηση του αριθμού των επιδοτούμενων παιδιών και της ανάγκης επέκτασης του κοινού προγράμματος της Παιδικής Προστασίας σε όλες τις Κοινότητες της χώρας.

²⁶³ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 154^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών».

Τον Απρίλιο του 1953 η ίδια η Φρειδερίκη σε συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής του Π.Β.Ε.Ε. ανακοίνωσε την πρόθεσή της να καλύψει πλήρως ο Έρανος το ορφανικό επίδομα για τους Απρίλιο, Μάιο, Ιούνιο του 1953, ενώ σε αντίθετη περίπτωση το πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας κινδύνευε να σταματήσει. Η απόφαση πάρθηκε λόγω της πρόθεσης του Παπάγου και του Μακεζίνη να περικόψει το επίδομα. Η πρόθεση αυτή εντάσσονταν στα σχέδια της κυβέρνησης του Ε.Σ. για ισοσκελίση του προϋπολογισμού και την εφαρμογή της περικοπής δαπανών. Ο Παπάγος δήλωσε ότι δεν σχεδίαζε την κατάργησή του δεν μπορούσε όμως να υποσχεθεί το ύψος των νέων πιστώσεων. Ο Παπάγος και ο Μακεζίνης υποσχέθηκαν, πιθανόν για να έχουν τη συναίνεση της Εκτελεστικής Επιτροπής, την καταβολή των παρακρατημένων εισφορών του Π.Β.Ε.Ε. για τα τσιγάρα εντός του προσεχούς οικονομικού έτους και την κανονική απόδοσή τους μετά την 1^η Ιουλίου του 1953. Η Εκτελεστική Επιτροπή, όχι αδιαμαρτύρητα εξαιτίας της ασυνέπειας του Υπουργείου Οικονομικών, αποφάσισε την απόδοση 18 δις δρχ. στο Υπουργείο Πρόνοιας για την κάλυψη του Προγράμματος Παιδικής Προστασίας.²⁶⁴

Από το Μάρτιο του 1953 με απόφασή του ο Π.Β.Ε.Ε. τα χρηματικά υπόλοιπα του Υ.Κ.Π. μεταφέρθηκαν σε ειδικό λογαριασμό στην Εθνική Τράπεζα με τίτλο «Λογαριασμός διαχείρισεως εις εφαρμογήν προγράμματος Παιδικής Προστασίας». Τα διαθέσιμα ποσά του Π.Β.Ε.Ε. για το ορφανικό επίδομα, τίθονταν στη διάθεση του Υπουργείου Οικονομικών για λογαριασμό του Υπ. Πρόνοιας, εισάγονταν στον κρατικό προϋπολογισμό όπως είχε καθοριστεί από τη Γενική Διεύθυνση Δημόσιου Λογιστικού. Τα ποσά που προορίζονταν για την πληρωμή και τα έξοδα κίνησης των κοινωνικών λειτουργών καθώς και όσα έξοδα σχετίζονταν με την εφαρμογή του προγράμματος Παιδικής Προστασίας θα κατατίθονταν στον ειδικό λογαριασμό του Εράνου στην Εθνική Τράπεζα. Ο εκάστοτε υπουργός Πρόνοιας θα είχε την εξουσιοδότηση του Εράνου ώστε να κινεί τον λογαριασμό βάσει εντολών που θα στηρίζονταν στις αποφάσεις της Επιτροπής Παιδικής Προστασίας. Η απόφαση πάρθηκε μετά και από εισήγηση του Υπουργείου Πρόνοιας προς τον Έρανο, ο οποίος δεν μπορούσε πλέον να

---

²⁶⁴ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 186^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών».

τηρεί το σχετικό λογαριασμό μετά από απόφαση του υπουργείου Οικονομικών κατ' εφαρμογή του Α.Ν. 1500/1950.²⁶⁵

Ο έρανος επιχορήγησε το Υ.Κ.Π. με το ποσό του 1 δις. δρχ. για τη μισθοδοσία και τα έξοδα μετακίνησής του προσωπικού καθώς και αυτών που θα προσλαμβάνονταν μέχρι τον Ιούλιο του 1954.²⁶⁶

Από τον Ιούλιο του 1954, μετά από εισήγηση του Γενικού Διευθυντή του Υ.Κ.Π., οι κοινωνικοί λειτουργοί και το ειδικευμένο προσωπικό που ήταν απαραίτητο για την εκτέλεση του Προγράμματος Παιδικής Προστασίας θα προσλαμβάνονταν από τον Έρανο μετά από αίτηση του υπουργείου Πρόνοιας η οποία θα στηρίζονταν σε απόφαση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής και θα αποσπόταν στη συνέχεια στη Διεύθυνση Ε.Ο.Π.Σ. του υπουργείου. Η μισθοδοσία του καταβάλλονταν από τον Έρανο στο υπουργείο. Με την ίδια απόφαση ο Έρανος προχώρησε στην άρση της εξουσιοδότησης της κίνησης του λογαριασμού της Εθνικής Τράπεζας από το υπουργείο Πρόνοιας. Η κίνηση θα γινόταν από τον ίδιο τον Έρανο, στηριζόμενος όμως σε αντίστοιχες αποφάσεις του υπουργείου Πρόνοιας.²⁶⁷

Ωστόσο παρ' όλες τις διακηρύξεις για προστασία όλων των παιδιών το θέμα της ενίσχυσης των παιδιών των ανταρτών αποτελούσε συχνό ερώτημα προς τις υπηρεσίες του Υ.Κ.Π.

Η Λελούδα στην έκθεσή της προς την Εκτελεστική Επιτροπή του Π.Β.Ε.Ε. αναφέρει ότι σε συζήτηση που έγινε στη Γνωμοδοτική Επιτροπή του υπουργείου, παρουσία του υπουργού τέθηκε το ερώτημα αν θα γινόταν *«καταβολή επιδομάτων ή μη εις τέκνα συμμοριτών ευρισκόμενων εις χώρας του Σιδηρού Παραπετάσματος και απολεσάντων την Ελληνικήν Ιθαγένειαν.»* Η επίσημη απάντηση των υπηρεσιακών παραγόντων ήταν ότι μέχρι *«της λήξεως των επιχειρήσεων κατά των συμμοριτών, η υπηρεσία ήτο εφικτή ως προς την έγκρισιν χορηγήσεως επιδομάτων εις τας εν λόγω περιπτώσεις. Μετέπειτα όμως ήρχισε η καταβολή των επιδομάτων αφ' ου ελήφθησαν όλα τα αναγκαία μέτρα δια την*

---

²⁶⁵ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά της 185^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών».

²⁶⁶ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 200^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών».

²⁶⁷ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Βασιλική Πρόνοια, Φ. 1230, Πρακτικά 200^{ης} Συνεδρίασης της Εκτελεστικής Επιτροπής του Εράνου «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών».

καλήν διαχείρισιν.»²⁶⁸ Ο Κ. Αδαμόπουλος, υπουργός Πρόνοιας της κυβέρνησης του Ε.Σ., δήλωσε πως είχε αιτηθεί την έγκριση της νέας κυβέρνησης²⁶⁹, καθώς αυτό ήταν ζήτημα κυβερνητικής πολιτικής τονίζοντας ότι η γραμμή της νέας κυβέρνησης ήταν η πολιτική της λήθης του παρελθόντος για όποιον επιθυμούσε να επανέλθει στην «Εθνική Οικογένεια».²⁷⁰ Η εγκύκλιος 100000/1950 δεν απαγόρευε την επιδότηση παιδιών που ο γονέας ή οι γονείς είχαν ενταχθεί στο ΕΑΜ και το Δ.Σ.Ε.

Τον Σεπτέμβριο του 1951 το Κ.Κ.Π. Λευκάδας με έγγραφό του στο υπουργείο ζητούσε να του διευκρινιστεί ποιοι κατατάσσονταν στους συμμορίτες²⁷¹. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους με νέο έγγραφο ζητούσε διευκρινίσεις για το αν δικαιούνταν επίδομα «ορφανά παιδιά των οποίων οι πατέρες έδρασαν αντεθνικώς μόνον ενόπλως ή και εκείνων οι οποίοι ήσαν πλαισιομένοι εις αντεθνικήν οργάνωσιν» επίσης τα παιδιά «των οποίων οι πατέρες ανέπτυξαν μεν αντεθνική δράσιν αλλ' απεβίωσαν φυσικώς», τα παιδιά «οι πατέρες εξηφανίσθησαν ή απήχθησαν παρά των συμμοριτών ή ηυτομόλησαν εκ των τάξεων του στρατού», εάν δικαιούνταν επίδομα «ορφανά πατρός εκτελεσθέντος παρά Στρατοδικείου» και τέλος αν θεωρούνταν «συμμορίται οι ανήκοντες εις αντεθνικάς οργανώσεις προ του έτους 1945». Το Κέντρο Πρόνοιας ζητούσε την καθοδήγηση του υπουργείου καθώς η Επιτροπή Παιδικής Προστασίας σε αναμονή της απάντησης του υπουργείου επιφυλασσόταν να αποφανθεί για περιπτώσεις που άνηκαν σε αυτές τις κατηγορίες και να αντιμετωπίζει τις έντονες διαμαρτυρίες των ενδιαφερομένων.²⁷² Ο αποκλεισμός επιβεβαιώνεται και από την απάντηση του Κέντρου Πρόνοιας Καστοριάς προς την κ. των Τιμών της Φρειδερίκης, το 1957. Ο διευθυντής του Κέντρου Πρόνοιας

²⁶⁸ Η επιδότηση των ορφανών παιδιών ανταρτών δεν απαγορεύονταν μέχρι τον Νοέμβριο του 1950. Η επιδότηση των ορφανών γίνονταν με βάση την εγκύκλιο 60841 σε συνδυασμό με τις υπ. αριθ. ΕΠ. 540, 935. [ΓΑΚ, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας, Αρ. Ε.Π. 2, «Περί διενεργουμένης ανακρίσεως παρά των Ενταύθα Στρ. Αρχών επί παραβάσει του Ν. 509/48, κιβώτιο 5]

²⁶⁹ Η συζήτ διεξάχθηκε τον Δεκέμβριο του 1952 όπου ο Εθνικός Συναγερμός είχε κερδίσει τις εκλογές.

²⁷⁰ ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1232, Έκθεση της Λελοῦδα για την τρίμηνη δράση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής για την Παιδική Προστασία.

²⁷¹ Το Κέντρο Πρόνοιας κατέθεσε το παρακάτω ερώτημα: «Θεωρούνται συμ/ται 1) μόνον οι δράσαντες αντεθνικώς ενόπλως ή κάθε άτομον όπερ έδρα ούτω αδιακρίτως με τον τρόπον δράσεως αυτού; 2) εκείνοι οι οποίοι καθ' όν χρόνον απεβίωσαν ανήκον απλώς εις μίαν οργάνωσιν αντεθνικήν; 3) εκείνοι οι οποίοι ανάπτυσαν μεν αντεθνικήν δράσιν αλλ' απέθανον αργότερον εξ ασθενείας π.χ. πνευμονία κ.λ.π. 4) Οι βιαίως απαχθέντες παρά των συμ/των; 5) ως τοιούτοι οι εξαφανισθέντες; 6) Οι ανήκοντες εις αντεθνικές οργανώσεις από του έτους 1945 και εντεύθεν ή και προ του έτους τούτου 1942 – 1955; Στο έγγραφο μάλιστα θα αναφερθεί σε συγκεκριμένη περίπτωση ρωτώντας αν τα παιδιά δολοφονημένου ιερέα από τον ΕΔΕΣ, ο οποίος κατέδιδε στις ιταλικές αρχές της κινήσεις του, θα έπρεπε να θεωρηθούν τέκνα συμμορίτη.» [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας, Αρ. Ε.Π. 35, κιβώτιο 5.]

²⁷² ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας κιβώτιο 5.

προέβη στην διακοπή της επιδότησης δύο αδελφών μετά από «Διαταγή» του προϊσταμένου του καθώς ο πατέρας των παιδιών ήταν «κομμουνιστοσυμμορίτης» η προσχώρηση του ήταν μάλιστα οικιοθελής.²⁷³

Ακόμη και ο στρατός, ένας από τους φορείς που ασκούσαν εξουσία στην Ελλάδα, παρενέβη στην παροχή ορφανικού επιδόματος σε παιδιά ανταρτών. Τον Φεβρουάριο του 1951 σε βάρος του διευθυντή του Κ.Κ.Π. Λάρισας διεξάχθηκε ανάκριση από τις στρατιωτικές αρχές της περιοχής για παράβαση του Α.Ν. 509/48. Σύμφωνα με το κατηγορητήριο το Κ.Κ.Π. παράνομα επιδοτούσε παιδιά ανταρτών.²⁷⁴ Ο διευθυντής κλήθηκε να δώσει εξηγήσεις. Στην Ελλάδα του '50 ο στρατός και η αστυνομία αποτελούσαν κέντρο εξουσίας, παρέμβαιναν σε όλα τα ζητήματα, ήταν αυτά που εξέδιδαν τα πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων.

Το 1951 εκδίδει την υπ' αρ. 109455 εγκύκλιο σύμφωνα με την οποία αποκλείονταν από την επιδότηση όσα παιδιά «συμμοριτών» δεν ήταν ορφανά και από τους δύο γονείς.²⁷⁵ Το Απρίλιο του 1953 το Υ.Κ.Π. διευκρίνιζε ότι: α) Παιδιά των οποίων και οι δύο γονείς είχαν ενταχθεί οικιοθελώς στους «συμμορίτες» και αγνοούνταν από τότε η τύχη τους, είχαν τοποθετηθεί με απόφαση της Επιτροπής Παιδικής Προστασίας σε θετές εθνικόφρονες οικογένειες δικαιούνταν επιδότηση από το Πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας. β) Οικονομική ενίσχυση δικαιούνταν και τα παιδιά ο πατέρας τους είχε ενταχθεί οικιοθελώς στους «συμμορίτες» και αγνοούνταν η τύχη του εφ' όσον η μητέρα τους είχε πεθάνει ή νοσηλεύονταν σε σανατόριο ή άλλο νοσηλευτικό ίδρυμα λόγω ανίατης ή μακροχρόνιας ασθένειας. γ) Τα παιδιά των δύο παραπάνω περιπτώσεων που κατοικούσαν με συγγενείς τους χωρίς την έγκριση των επιτροπών παιδικής προστασίας δε δικαιούνταν επιδότηση προσωρινά μέχρι να εκδίδονταν νεότερη διαταγή. δ) Τα παιδιά που ο πατέρας τους αποδεδειγμένα με βεβαίωση των στρατιωτικών ή αστυνομικών αρχών είχε *«απαχθή βιαίως παρά των συμμοριτών»* θα συνεχίζονταν η επιδότησή τους.²⁷⁶

---

²⁷³ ΓΑΚ, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Κέντρα Κοινωνικής Πρόνοιας, Φ. 1295, Απάντηση του Κ.Κ.Π. Καστοριάς προς την Κυρίαν των Τιμών της Α.Μ. της Βασιλίσσης, Αρ. Πρωτ.: Ε.Π. 9

²⁷⁴ ΓΑΚ, Αταξινόμητο Αρχείου Υπουργείου Πρόνοιας, Αρ. Ε.Π. 2, «Περί διενεργουμένης ανακρίσεως παρά των Ενταύθα Στρ. Αρχών επί παραβάσει του Ν. 509/48, κιβώτιο 5.

²⁷⁵ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας, κιβώτιο 5.

²⁷⁶ ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, «Προς το Κέντρον Κοινωνικής Πρόνοιας Ροδόπης» Αρ. Πρωτ. Ο.Α. 88

Οι προϋποθέσεις που έθεσε το Υ.Κ.Π. για την επιδότηση των παιδιών των ανταρτών οδηγούσε στον αποκλεισμό και το περιθώριο χιλιάδες παιδιά. Η επιδότηση όσων παιδιών είχαν τοποθετηθεί σε εθνικόφρονες οικογένειες καταδεικνύει την προσπάθεια ιδεολογικής χειραγώγησης των παιδιών.

Όσοι υπηρετούσαν στα TEA και απασχολούνταν τουλάχιστο για ένα τρίωρο καθημερινά δικαιούνταν οικονομική ενίσχυση από το Πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας εφ' όσον συνέτρεχαν και οι προϋποθέσεις της εγκυκλίου 100.000/50.²⁷⁷ Τα παιδιά των τσιγγάνων αποκλείστηκαν από την ένταξη στο πρόγραμμα παιδικής προστασίας.²⁷⁸

Με την προστασία του παιδιού αναμείχθηκαν και άλλα υπουργεία που ανέπτυξαν τα δικά τους προγράμματα. Στο Υπουργείο Δικαιοσύνης για την πρόληψη και περιστολή της Εγκληματικότητας Ανηλίκων - Απροσάρμοστων ή εν ηθικώ κινδύνω²⁷⁹ λειτουργούσαν (Παιδικά Δικαστήρια – Εταιρείες Ανηλίκων – Αναμορφωτικά Ιδρύματα – Παιδικές Φυλακές – Επιμελητές Ανηλίκων). Επίσης το υπουργείο Εργασίας μέσω των Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το Υπουργείο Παιδείας μέσω της Σχολικής Υγιεινής, των μαθητικών κατασκηνώσεων, των μαθητικών ροφημάτων, της μαθητικής πρόνοιας, κ.λπ.. Δομές κοινωνικής προστασίας για το παιδί είχαν το υπουργείο Γεωργίας αλλά και το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας. Η έλλειψη συντονισμού μεταξύ όλων αυτών των υπηρεσιών δυσκόλευε και δε συνέβαλε στην καλύτερη οργάνωση και λειτουργία των υπηρεσιών Παιδικής Προστασίας.²⁸⁰

5.4.2. Υιοθεσία

Στο πρόγραμμα προστασίας του παιδιού περιλάμβανε και την προστασία των παιδιών εκτός γάμου και των μητέρων τους είτε με απευθείας οικονομική ενίσχυση της μητέρας είτε με την τοποθέτηση των παιδιών σε θετές οικογένειες. Το ΠΙΚΠΑ

---

²⁷⁷ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, «Προς τα Κέντρα Κοινωνικής Προνοίας», Αρ. Πρωτ. Ο.Α. 4353

²⁷⁸ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων Αρχείο Υ-Π, Φ. 658 α'. Εγκύκλιος του Υπουργείου προς τα Κ.Κ.Π., Αρ. Πρωτ. ΟΑ 3772, Θέμα: «Περί μη επιδοτήσεως τέκνων σκηνιτών». Η μη επιδότηση στηρίχτηκε στο γεγονός ότι οι τσιγγάνοι δεν είχαν μόνιμη κατοικία, στοιχείο που αποτελούσε μια από τις βασικές προϋποθέσεις για την επιδότηση των παιδιών.

²⁷⁹Για τον τομέα αυτό της κοινωνικής πρόνοιας, το ρόλο του και τον τρόπο λειτουργίας του υπάρχουν στο βιβλίο της κ. Αβδελά Έφης: «Νέοι εν κινδύνω»: επιτήρηση, αναμόρφωση, και δικαιοσύνη ανηλίκων μετά τον πόλεμο Αθήνα 2013, Εκδόσεις Πόλις.

²⁸⁰Πουланτζάς Ε.: «Αι κοινωνικάί υπηρεσίαι δια το παιδί και ειδικότερον η κατάλληλος προληπτική εργασία προστατεύουν την κοινωνίαν εκ της εγκληματικότητος και της ελλείψεως προσαρμογής», Αρχεία Υγιεινής, Δεκέμβριος 1961, τ. 10-12, σελ. 33

αναλάμβανε την τοποθέτηση των παιδιών εκτός γάμου σε θετές οικογένειες με σκοπό την προσωρινή διευκόλυνση της μητέρας ή την υιοθεσία.²⁸¹ Τα παιδιά επιδοτούνταν με μηνιαίο επίδομα ύψους 200 – 250 δρχ. Επίσης το ΠΙΚΠΑ τους χορηγούσε ρούχα, παπούτσια, γάλα και τρόφιμα.²⁸²

Το θέμα της υιοθεσίας θα ταλανίσει την ελληνική κοινωνία τη δεκαετία του '50 καθώς θα υπάρξουν καταγγελίες για παράνομες υιοθεσίες και αγοροπωλησίες βρεφών.

Το 1957 συστήνεται με απόφαση της υπουργού Πρόνοιας Λ. Τσαλδάρη επιτροπή για τη μελέτη του θέματος των υιοθεσιών. Σκοπός της επιτροπής ήταν *«όπως μελετήσει τα μέτρα δια την ανάπτυξιν του θεσμού των υιοθεσιών ως οργάνου κοινωνικής προστασίας της απόρου ηλικίας εντός ενός πλαισίου μιας ορθής, κοινωνικής και εθνικής πολιτικής.»* Η επιτροπή δε θα διερευνούσε τη φιλοσοφία του θεσμού της υιοθεσίας αλλά *«καλείται να μελετήσει και να εισηγηθεί πρακτικάς λύσεις, εντός του πλαισίου της Ελληνικής πραγματικότητας της σήμερον και υπό το φως της άχρι τούδε πείρας, λύσεις άτινες θα καθίστων τον θεσμόν τούτον όργανον εθνικο – κοινωνικόν, όσον ένεστι λυσιτιλές και αποδοτικόν με βάσιν την προστασίαν του επιδεούς παιδιού»*. Στην επιτροπή συμμετείχαν ανώτεροι παράγοντες του υπουργείου Πρόνοιας, εκπρόσωπος του υπουργείου Εσωτερικών και του υπουργείου Δικαιοσύνης. Για το πόρισμα της επιτροπής κατέθεσαν εκθέσεις και προτάσεις και όσοι φορείς και Ν.Π.Δ.Δ. ασχολούντουσαν με την παιδική ηλικία όπως το ΠΙΚΠΑ και το ίδρυμα «ΜΗΤΕΡΑ», ορισμένες προτάσεις τους μάλιστα έγιναν αποδεκτές.

Οι τελικές προτάσεις της κατατέθηκαν στην υπουργό. Δύο είναι οι πιο χαρακτηριστικές: α) Η καθιέρωση ενός κρατικού φορέα ο οποίος θα κατεύθυνε την πολιτική των υιοθεσιών, *«ως θεσμού εθνικοκοινωνικού»*. Ο φορέας θα ρύθμιζε το ποσοστό προτεραιότητας των υιοθεσιών στην Ελλάδα και το εξωτερικό στηριζόμενος στην ανέλιξη του θεσμού, τις εκάστοτε προσφορές και ζητήσεις για υιοθεσία. Δε θα υποκαθιστούσε τους διάφορους φορείς που ασχολούνταν με την υιοθεσία αλλά θα ενημερωνόταν, θα παρακολουθούσε και θα συντόνιζε υποχρεωτικά τις δραστηριότητές τους. β) Για τις υιοθεσίες που αφορούσαν προτάσεις από το εξωτερικό οι γονείς θα έπρεπε να είναι Έλληνες στο γένος και Ορθόδοξοι στο δόγμα, αυτό κρίθηκε ως εθνικά

---

²⁸¹ Αλεξανδράκη Λ.: «Κοινωνική Προστασία του Παιδιού», Ανάτυπον εκ του μηνιαίου δελτίου «Ελληνικά Θέματα» τόμος 3^{ος}, 1958, Εκδόσεις της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών, Αθήνα 1958,

²⁸² Πολιτάκου Ε.: Οδηγός Κοινωνικής Πρόνοιας (δια την περιοχήν Τ.Δ/σεως Πρωτευούσης), Σύλλογος «Το Ελληνικόν Φως»: Επιμέλεια, Αθήνα 1955, σελ. 42 – 43.

συμφέρον. Ο ενιαίος φορέας θα ρύθμιζε τις εκάστοτε παρεκκλίσεις στις περιπτώσεις παιδιών τα οποία είχαν κληρονομικές ασθένειες ή ανωμαλίες ή ήταν τοποθετημένα σε βρεφοκομεία. Η πρόταση αυτή γίνονταν κυρίως για τις αμερικάνικες οικογένειες οι οποίες επιθυμούσαν να υιοθετήσουν και τέτοιες περιπτώσεις παιδιών. Ωστόσο οι οικογένειες έπρεπε να είναι χριστιανικές.²⁸³

Για τα ζητήματα της υιοθεσίας επιτροπή συγκρότησε και το Υπ. Δικαιοσύνης. Επίσης συζητήθηκε και στην Επιτροπή Προστασίας του Παιδιού στο Υ.Κ.Π. Για τη δημιουργία ενιαίου κρατικού φορέα υπουργείο Δικαιοσύνης δεν πήρε θέση. Η Επιτροπή Προστασίας θεώρησε ότι έπρεπε να δημιουργηθεί ειδική υπηρεσία υιοθεσιών πλαισιωμένη με κατάλληλο και ειδικευμένο προσωπικό το οποίο θα παρακολουθούσε και θα καθόριζε τον τρόπο διαπίστωσης των προϋποθέσεων υιοθεσίας. Θα συντόνιζε επίσης τις υιοθεσίες που πραγματοποιούσαν Ιδρύματα Δημόσιου ή Ιδιωτικού Δικαίου στην ημεδαπή ή το εξωτερικό. Σε σχέση με την υιοθεσία παιδιών από αλλόθρησκες οικογένειες η επιτροπή του υπουργείου Δικαιοσύνης αποδέχτηκε κατά πλειοψηφία ότι το θρήσκευμα δεν έπρεπε να αποτελεί κώλυμα, αλλά «δέον ήταν να αντιμετωπίζονταν ιδιαιτέρως οι περιπτώσεις υιοθεσιών από αλλόθρησκους ή ετερόδοξους». Αντίθετα το Συμβούλιο Παιδικής Προστασίας πρότεινε οι υιοθεσίες ορθόδοξων ελληνόπουλων από αλλόθρησκους καθώς και από αλλοεθνείς ετερόδοξους στην ημεδαπή ή στην αλλοδαπή να αποκλειστούν εντελώς. Αντίθετα να επιτρέπονταν υιοθεσίες από ετερόδοξους ομοεθνείς και από Έλληνες ετερόδοξους της αλλοδαπής. Έπρεπε να αποκλειστούν οι υιοθεσίες αλλοεθνών ορθοδόξων.²⁸⁴

Την περίοδο 1945 – 1959 εκδόθηκαν συνολικά 9723 αποφάσεις δικαστηρίων που αφορούσαν υιοθεσίες.

---

²⁸³ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, Εισήγηση της Επιτροπής που συγκροτήθηκε στο Υ.Κ.Π. για τις υιοθεσίες, 8/4/2/3 έως 8/4/9/33

²⁸⁴ Πουланτζάς Ε.: «Πολιτική Παιδικής Προστασίας», Αθήνα 1965, Ανάτυπο από το 6^ο τεύχος του περιοδικού «Σπουδαί» της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής, τ. ΙΕ', Σελ. 37 - 39.

Πίνακας 3: Αριθμός υιοθεσιών από το 1945 έως το 1959

Έτος	Αριθμός Υιοθεσιών	Έτος	Αριθμός Υιοθεσιών
1945	644	1954	664
1946	598	1955	804
1947	618	1956	641
1948	534	1957	734
1949	578	1958	825
1950	798	1959	262
1951	615	ΣΥΝΟΛΟ:	9.723
1952	680		
1953	728		

Η μείωση των υιοθεσιών κατά το 1959 οφείλονταν στις καταγγελίες που είχαν γίνει για εμπόριο βρεφών.²⁸⁵

Τον Ιανουάριο του 1959 δημοσίευμα της εφημερίδας «Ελευθερία» θα αναφερθεί στο εμπόριο βρεφών από την Ελλάδα προς την Αμερική. Ο συντάκτης ανέφερε ότι 2.000 παιδιά από τη Γερμανία, την Ελλάδα, την Κορέα και την Ιαπωνία είχαν υιοθετηθεί από αμερικάνικες οικογένειες οι οποίες όμως είχαν αποκλειστεί από το θεσμό της υιοθεσίας από τα Κέντρα Πρόνοιας στην Αμερική, το μεγαλύτερο μέρος των παιδιών προέρχονταν από την Ελλάδα και την Κορέα. Πολλά από αυτά τα παιδιά μεταπουλήθηκαν σε άλλες οικογένειες. Ένα τεράστιο κύκλωμα είχε αναπτυχθεί στην Αμερική το οποίο αναζητούσε παιδιά προς υιοθεσία. Σε έκθεση του «Συνδέσμου Παιδικής Προστασίας» των ΗΠΑ ανέφερε ότι στην Ελλάδα «μια πυκνή μάζα ατόμων από ιερείς έως άεργους έχουν ριφθή με πάθος στην επιχείρηση των υιοθεσιών». Ο αρθρογράφος σημείωνε και την άποψη υπαλλήλου της Αμερικάνικης Αποστολής σύμφωνα με την οποία 87 δικηγόροι ασχολούνταν με τη συλλογή βρεφών. Το κόστος «αγοράς ενός βρέφους» έφτανε τα 2.600 δολάρια, τα οποία πλήρωναν οι υποψήφιοι γονείς στους μεσάζοντες.²⁸⁶

Από το 1953 έως το 1958 1.200 ελληνόπουλα υιοθετήθηκαν από αμερικάνικες οικογένειες. Ο πιο εύκολος τρόπος ήταν η υιοθεσία μέσω «αντιπροσώπου». Στην περίπτωση αυτή ένα άτομο συνήθως δικηγόρος λειτουργούσε ως πληρεξούσιος του υποψήφιου γονέα. Επέλεγε το παιδί και προχωρούσε στη νομιμοποίηση της υιοθεσίας ενώπιον του ελληνικού δικαστηρίου. Στη διαδικασία εξετάζονταν η διαφορά ηλικίας

²⁸⁵ Ο.π. σελ. 45

²⁸⁶ Εφημερίδα Ελευθερία, 18/1/1959 και 21/1/1959.

του υποψήφιου γονέα από το παιδί δεν ερχόταν σε αντίθεση με το δίκαιο της πολιτείας από το οποίο καταγόταν ο πρώτος. Οι παράνομες υιοθεσίες σύμφωνα με τον αρθρογράφο ήταν γνωστές από το 1954 στην Ελλάδα, χωρίς όμως να υπάρχει κάποια ουσιαστική παρέμβαση από την ελληνική πολιτεία.²⁸⁷

Τον Μάιο του 1959 δημοσιεύθηκε ρεπορτάζ πάλι στην «Ελευθερία» σύμφωνα με το οποίο ελληνοαμερικάνικος δικαστής ήταν μέλος σπείρας η οποία εμπορεύονταν βρέφη από την Ελλάδα ήδη από το 1956. Ο δικαστής συνεργάζονταν με Έλληνα δικηγόρο ο οποίος αναζητούσε βρέφη σε ορφανοτροφεία και τα προμήθευε σε αμερικάνικες οικογένειες.²⁸⁸

5.5. Προστασία των Παιδιών σε ιδρύματα

5.5.1. Φορείς που παρείχαν παιδική προστασία

Η προστασία στο παιδί παρέχονταν και σε ιδρύματα κρατικής και ιδιωτικής πρωτοβουλίας που επιχορηγούνταν από το κράτος. Στην Ελλάδα υπήρχαν 356 φορείς οι οποίοι παρείχαν προστασία σε 63.508 παιδιά.²⁸⁹ Από τους 356 φορείς οι 14 ήταν κρατικοί, οι 221 ήταν Ν.Π.Δ.Δ. και οι 121 Ν.Π.Ι.Δ. Ο μεγάλος αριθμός φορέων που ασχολούνταν με το παιδί αναδεικνύει τις τεράστιες διαστάσεις που είχε λάβει το πρόβλημα της παιδικής προστασίας. Παρά όμως το μεγάλο αριθμό των υπηρεσιών που ασχολούνταν με το παιδί, δεν επαρκούσαν και πάλι για να καλύψουν τις τεράστιες ανάγκες της παιδικής ηλικίας. Επίσης ο μεγάλος αριθμός υπηρεσιών, οι οποίες υπάγονταν σε διαφορετικά υπουργεία και νομικά πρόσωπα δε βοηθούσε στο συντονισμό των ενεργειών και των πρωτοβουλιών που θα μπορούσαν να ληφθούν. Το σύνολο τους χρηματοδοτούνταν από το κράτος, χωρίς να μπορεί όμως να ελέγχει και να συντονίζει τις δραστηριότητες τους ενιαία.

---

²⁸⁷ Ο.π.

²⁸⁸ Εφημερίδα Ελευθερία, 5/5/1959

²⁸⁹ ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίον Στατιστικής Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγιεινής, Στοιχεία Μαΐου – Δεκεμβρίου 1960

Πίνακας 4: Φορείς που παρείχαν κλειστή προστασία για το παιδί

Τομείς κοινωνικής κλειστής πρόνοιας	Γενικό Σύνολο		Κοιν. Πρόνοιας		Γεωρ- γίας		Δικαιοσύνης		Εθν. Παιδείας		Εσωτερι- κών		Αρχιεπι- σκοπή		Β.Π.		Β. Ι.		Διεθ. Οργαν.		Ε.Ε.Σ.		Χ.Α.Ν.		Χ.Ε.Ν.	
	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενος	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενος	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενοι	Φορείς	Προστατευό- μενο
Παιδική προστασία	356	63.508	201	38.242	1	20	6	1.121	80	17.895	15	884	25	1.772	10	2.094	8	1.142	4	293	2	53	-	-	3	146
Αναρρωτήρια	14	1.183	11	1.108	-	-	-	-	1	36	-	-	1	6	-	-	-	-	1	33	-	-	1	-	-	-
Βρεφοκομεία	7	506	3	200	-	-	-	-	-	-	4	306	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ε. Ο.	9	880	9	880	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Οικοτροφεία	31	1.822	12	919	-	-	-	-	2	179	5	150	7	361	-	-	-	-	1	56	1	53	-	-	2	104
Ορφανοτροφεία	64	5.294	49	4.611	-	-	-	-	-	-	1	32	13	627	-	-	-	-	1	24	-	-	1	-	-	-
Παιδικές Εξοχές	149	47.069	66	28.484	-	-	1	200	72	17.202	4	379	4	624	-	-	-	-	1	180	1	-	-	-	-	-
Παιδοπόλεις	7	1.733	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	1733	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Προστασία παραστρατημένων παιδιών	6	938	-	-	-	5	921	-	1	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Σχολές	69	4.083	51	2.040	1	20	-	-	5	478	0	0	0	0	3	361	3	1142	0	0	0	0	0	0	1	42
Αγροτικές	3	231	-	-	1	20	-	-	-	-	-	-	-	-	1	111	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-
Επαγγελματικές	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Α.Μ.Ο.Σ.	47	1.684	47	1.684	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Αγροτικές	2	146	-	-	-	-	-	-	1	46	-	-	-	-	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Οικοκυρικές	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Επαγγελματικές	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Εκπαιδύσεως	3	223	2	181	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	150	-	-	-	-	-	-	-	-	1	42
Οικοκυρικές	8	845	2	181	-	-	-	-	3	235	-	-	-	-	1	-	2	285	-	-	-	-	-	-	-	-
Επαγγελματικές	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Τεχνικές	6	954	-	-	-	-	-	-	1	197	-	-	-	-	-	-	5	757	-	-	-	-	-	-	-	-

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Δελτίον Στατιστικής Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγιεινής, Στοιχεία Μαΐου – Δεκεμβρίου 1960

Στο Υπουργείο Πρόνοιας στη διεύθυνση Εθνικών Ορφανοτροφείων και Παιδικών Σταθμών υπάγονταν τα Εθνικά Ορφανοτροφεία, οι Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί και τα Αγροτικά Νηπιοτροφεία, οι Αγροτικές Μεταβατικές Σχολές ως Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου. Το υπουργείο επόπτευε και το ΠΙΚΠΑ. Το 1959 ο αριθμός των δομών και των παιδιών που φιλοξενούνταν σε αυτά ήταν

Πίνακας 5: Αριθμός Ιδρυμάτων και φιλοξενούμενων παιδιών

ΚΡΑΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ	Αριθμός Ιδρυμάτων	Δυναμικότητα Ιδρυμάτων
Γενικό Σύνολο	169	12.683
Οικοτροφεία	30	3.583
Γενικά Ορφανοτροφεία	12	1.290
Αγροτικά Ορφανοτροφεία	5	428
Επαγγελματικά Ορφανοτροφεία	4	770
Ορφανοτροφεία Θηλέων με εργαστήρια	9	1.095
Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί	59	4.850
Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία	35	2.468
Α.Μ.Ο.Σ.	45	1.782
ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΙΚΠΑ		
Γενικό Σύνολο	23	1.900
Οικοτροφεία	2	420
Νηπιαγωγεία	21	1.480
Πρεβεντόρια	2	420

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα 1959 -1960, σελ. 132

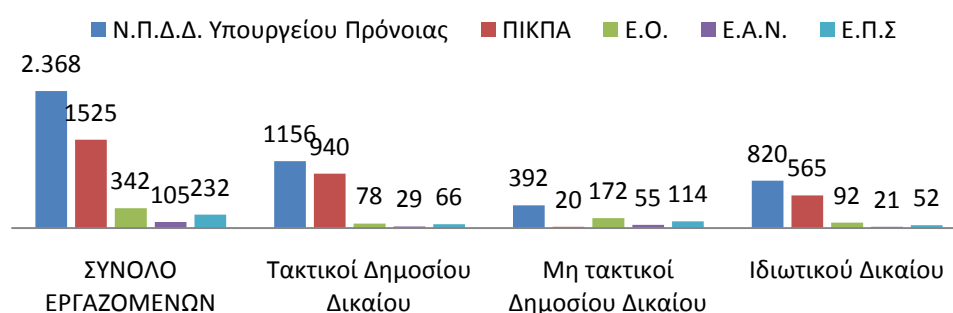
Ο αριθμός των φιλοξενούμενων παιδιών στα παραπάνω ιδρύματα ήταν πολύ μικρός σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας. Η εκτίμηση αυτή καταγράφεται και στα ίδια τα κείμενα του υπουργείου *«Δια των ως άνω Ιδρυμάτων δεν καθίσταται δυνατή η αντιμετώπισης εν τω συνόλω του του προβλήματος της προστασίας του παιδιού, καθ' όσον αι ανάγκαι εις έκτασιν και εις οξύτητα είναι τεράστιαι.»* Πρότεινε μάλιστα την ενίσχυση της προσπάθειας με την αύξηση των ιδρυμάτων κλειστής προστασίας και τον εκσυγχρονισμό της λειτουργίας τους, των κτηριακών εγκαταστάσεων, του εξοπλισμού τους αλλά και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και αγωγής που παρείχαν.²⁹⁰

²⁹⁰Ιδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 6/3/29/16, «Στοιχεία περί των αναγκαιουσών επενδύσεων του Υ.Κ.Π. κατά την πενταετίαν 1956-1960, σελ. 16»

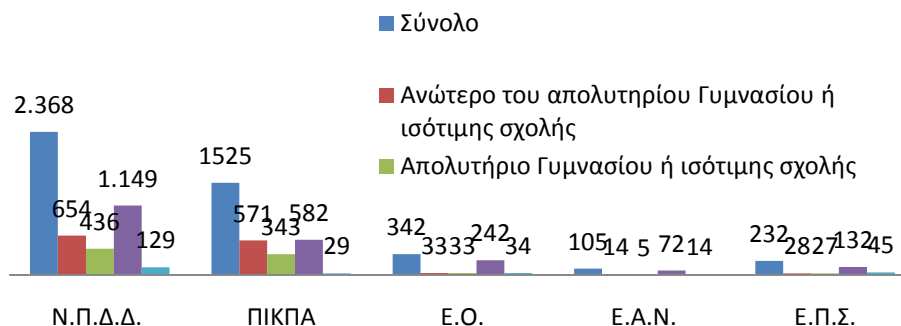
Το 1950 για να διευκολυνθεί η ανέγερση, διαρρύθμιση και επισκευή οικημάτων των ιδρυμάτων κλειστής προστασίας καθώς και της ημερήσιας περίθαλψης βρεφών και νηπίων επιτράπηκε με το άρθρο 2 του ν. 1456 (ΦΕΚ 158, τ. Α', 19/7/1950) η ανάθεση από το Υ.Κ.Π. στο υπουργείο Ανοικοδομήσεως την εκτέλεση αυτών των εργασιών. Οι πιστώσεις εγγράφονταν σε ειδικούς προϋπολογισμούς των ιδρυμάτων και έμπαιναν στη διάθεση του υπουργείου Ανοικοδόμησης μετά από απόφαση της Δ. Επιτροπής του κάθε ιδρύματος.

Στα ιδρύματα του Υ.Κ.Π. εργάζονταν μόνιμοι (τακτικοί) αλλά και έκτακτοι υπάλληλοι²⁹¹. Το μόνιμο προσωπικό το 1957 αποτελούσε μόνο το 64% των υπαλλήλων. Το 66% των υπαλλήλων είχαν γραμματικές γνώσεις απολυτηρίου Γυμνασίου ή κατώτερου Γυμνασίου, μόνο το 28% ήταν κάτοχοι πτυχίου ανώτερου του Γυμνασίου. Οι γραμματικές γνώσεις των εργαζόμενων επηρέαζαν τις παρεχόμενες υπηρεσίες που πρόσφεραν καθώς ασχολούνταν με την εκπαίδευση, τη φροντίδα και τη διαπαιδαγώγηση βρεφών, παιδιών και εφήβων.

Γράφημα 2: Αριθμός Εργαζομένων ανά κατηγορία Ν.Π.Δ.Δ. του Υ.Κ.Π.

Γράφημα 3: Γραμματικές γνώσεις Εργαζομένων Ν.Π.Δ.Δ. του Υ.Κ.Π.

²⁹¹ΕΛΣΤΑΤ, Αποτελέσματα Απογραφής Ν.Π.Δ.Δ., της 1^{ης} Οκτωβρίου 1957

5.5.2. Χρηματοδότηση των φορέων άσκησης πρόνοιας για το παιδί

Η παροχή κοινωνικής πρόνοιας συνδέεται άμεσα με την ασκούμενη οικονομική πολιτική. Στη δεκαετία του '50 η προσπάθεια ισοσκελισμένων προϋπολογισμών, είχε άμεσο αντίκτυπο στις δαπάνες του Υ.Κ.Π..

Η άσκησης κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας θεωρήθηκε αναγκαία και επιβεβλημένη σκόνταφτε όμως στις οικονομικές πιστώσεις που χορηγούσε ο κρατικός προϋπολογισμός. Οι μειωμένες δαπάνες αφορούσαν τις κτηριακές υποδομές, την κατασκευή και την ίδρυση νέων ιδρυμάτων, τον εξοπλισμό των ήδη υπαρχόντων, τις προσλήψεις προσωπικού.

Η εγγραφή του τομέα της κοινωνικής πρόνοιας στα προγράμματα δημοσίων επενδύσεων είτε παραμερίζονταν είτε αναβάλλονταν στο αόριστο μέλλον καθώς οι δαπάνες για τα ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας δεν χαρακτηρίζονταν παραγωγικές ή τόσο παραγωγικές όσο άλλες οι οποίες θέτονταν σε προτεραιότητα.²⁹² *«Το Υπουργείον Κοιν. Πρόνοιας ποιούμενον χρήσιν των εις την διάθεσίν του χορηγούμενων ψυχίων του Δημοσίου προϋπολογισμού, της έξωθεν περιοδικής βοήθειας και της πολυτίμου συμβολής των ειδικευμένων παρ' ημίν Εθνικών Ιδρυμάτων και Οργανώσεων, ως και πλήθους ιδρυμάτων και σωματείων ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αντιμετωπίζει κατά το δυνατόν τας εκτεταμένας ανάγκας των ασθενέστερων τάξεων της κοινωνίας δια της προοδευτικής αναπτύξεως των μάλλον κατεπειγούσης φύσεως προγραμμάτων κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας.»*²⁹³

Σε έγγραφο της Λ. Τσαλδάρη στον υπουργό Οικονομικών και το οποίο αφορούσε την κατάρτιση του προϋπολογισμού για το Γ' εξάμηνο του οικονομικού έτους 1955 – 1956, ανέφερε ότι το υπουργείο Πρόνοιας προχώρησε σε περικοπές πιστώσεων μετά από υπόδειξη του υπουργείου Οικονομικών «εις τα κατώτατα ανεκτά όρια», ωστόσο «στον προϋπολογισμό των εξόδων της Γενικής Διεύθυνσης Κοινωνικής Πρόνοιας ουδεμία απολύτως περικοπή είναι δυνατή.» Στην έκθεση επισημαίνεται «ότι πάσα περαιτέρω περικοπή δαπανών θα είναι όχι μόνον αντίθετος προς τας στοιχειώδεις υποχρεώσεις του Κράτους ας τούτο δένα να εκπληροί εις τον κοινωνικό τομέα έναντι του

²⁹² Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 6/3/29/15, Στοιχεία περί των αναγκαιουσών επενδύσεων του Υ.Κ.Π. κατά την πενταετίαν 1956-1960, σελ. 15»

²⁹³ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 6/3/29/15, Στοιχεία περί των αναγκαιουσών επενδύσεων του Υ.Κ.Π. κατά την πενταετίαν 1956-1960, σελ. 15»

πάσχοντος λαού, αλλά και εθνικώς επιζημία».²⁹⁴ Οι μειωμένες πιστώσεις που καταβάλλονταν για την κοινωνική πρόνοια περιγράφονται στις εκθέσεις του υπουργείου, αλλά και στις οδηγίες που δίνονταν για την κατάρτιση των προϋπολογισμών,²⁹⁵ στις απαντήσεις σε επερωτήσεις βουλευτών²⁹⁶ αλλά και στις πιστώσεις που είναι καταγεγραμμένες στους απολογισμούς του.

Οι περιορισμένες πιστώσεις στην κοινωνική πρόνοια είχαν αντίκτυπο και στον τομέα της παιδικής προστασίας. Οι περικοπές επηρέασαν τη λειτουργία των ιδρυμάτων στα οποία φιλοξενούνταν παιδιά.

Το 1957 στις οδηγίες που εξέδωσε το Υ.Κ.Π. για την κατάρτιση του προϋπολογισμού του 1958 παρότρυνε τα Ιδρύματα που επόπτευε να καταβάλουν προσπάθεια αύξησης των εσόδων τους από επιτόπιους πόρους όπως οι εισπράξεις από εργαστήρια ή γεωργικές εκμεταλλεύσεις, οι οποίες *«απεικονίζουν την δραστηριότητα των Ιδρυμάτων εις τον τομέα της επαγγελματικής μορφώσεως των παιδιών δια της εκτελέσεως οικονομικών πράξεων επιχειρηματικής μορφής»*. Τα αγροτικά ορφανοτροφεία μπορούσαν, σύμφωνα με το Υ.Κ.Π. να αποκομίσουν σημαντικά κέρδη από την εκμετάλλευση των κτισμάτων τους, το βιοτεχνικό μετασχηματισμό των πρώτων υλών στα βιοτεχνικά ορφανοτροφεία σε συνδυασμό με την προσωπική εργασία των τροφίμων. Τα ιδρύματα θα κατέγραφαν πρώτα τα έσοδα από τους επιτόπιους πόρους και μετά θα υπολόγιζαν τα έσοδα από την κρατική επιχορήγηση.²⁹⁷

Είναι χαρακτηριστικές οι οδηγίες που δόθηκαν για τον περιορισμό των εξόδων των ιδρυμάτων παιδικής προστασίας. Η εγκύκλιος παρότρυνε τους/τις

---

²⁹⁴ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 6/3/26/1, και 6/3/26/2 «Επιστολή της Λ. Τσαλδάρη προς τον Υπουργό Οικονομικών, Αρ. Πρωτ. Ο.Υ.Β. 2853».

²⁹⁵ «Αι πιστώσεις, αίτινες τίθενται εις την διάθεσίν μας δια την λειτουργίαν των προγραμμάτων παιδικής προστασίας, είναι λίαν περιορισμέναι και δια τούτο κατά την σύνταξιν των προϋπολογισμών σας δέον να πρυτανεύση πνεύμα λελογισμένης οικονομίας και να υπολογίσητε τας πιστώσεις σας μετά πάσης δυνατής οικονομίας και να υπολογίσητε τας πιστώσεις σας μετά πάσης δυνατής ακριβείας και με πρόβλεψιν ικανοποίησης των απολύτως απαραίτητων αναγκών» [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 897, Επείγουσα Εγκύκλιος προς τα Εθνικά Ιδρύματα Παιδικής Προστασίας, 7/12/1957, Αρ. Εγκ. 223]

²⁹⁶ Τον Δεκέμβριο του 1956 η Λ. Τσαλδάρη σε απάντησή της στην επερώτηση του βουλευτή Παπασταύρου για την ίδρυση Α.Μ.Ο.Σ. ανέφερε *«δεν διαλάθει της προσοχής μας η υφισταμένη ανάγκη της ιδρύσεως Εθνικών Ιδρυμάτων εις διαφόρους περιοχάς όπου αι εν γένει τοπικά οικονομικά και κοινωνικά συνθήκαι επιβάλλουσι τούτο. Η ανάπτυξις όμως του προγράμματος τούτου προϋποθέτει αφ' ενός οικονομικήν ευχέρειαν αφ' ετέρου δια την δυνατότητα του διορισμού προσωπικού προς συμπλήρωσιν των οργανικών των Ιδρυμάτων τούτων. Δυστυχώς επί του παρόντος αι εις την διάθεσίν μας τιθέμεναι πιστώσεις μόλις επαρκούσι δια την κάλυψιν των αναγκών των λειτουργούντων ήδη Ιδρυμάτων δεν μας επιτρέπουσι την σύστασιν νέων τοιούτων.»* [Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, Επί συστάσεως Βουλευτού κ. Χρ. Παπασταύρου δι' ίδρυσιν Α.Μ.Ο.Σχ. 5/1/78/1]

²⁹⁷ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 807, «Περί καταρτισμού του προϋπολογισμού», Αρ. Πρωτ. 223

διευθυντές/διευθύντριες των αγροτικών και βιοτεχνικών ορφανοτροφείων η πληρωμή των ημερομισθίων των εποχιακών εργατών που χρησιμοποιούσαν να πραγματοποιούνταν από τα έσοδα των εργαστηρίων και των γεωργικών εκμεταλλεύσεων των ορφανοτροφείων. Τα ιδρύματα έπρεπε να προχωρήσουν σε περιστολή δαπανών στα έξοδα διοίκησης, στα οδοιπορικά των εργαζόμενων. Στα έξοδα νοσηλείας του προσωπικού θα ανέγραφαν το ποσό της μιας δραχμής το οποίο αν προέκυπτε ανάγκη θα καλύπτονταν από το τυχόν αποθεματικό.²⁹⁸

Η τροφοδοσία των ιδρυμάτων γίνονταν από την CARE, το υπουργείο μάλιστα διευκρίνιζε ότι οι παρεχόμενες ποσότητες επαρκούσαν για να καλύψουν τις ανάγκες των τροφίμων και του προσωπικού. Το υπουργείο έδινε επίσης σαφείς οδηγίες για τον υπολογισμό των τροφίμων στα ιδρύματα και των ημερών λειτουργίας του κάθε ιδρύματος.²⁹⁹

Ο ρουχισμός που παρείχαν τα ιδρύματα στα παιδιά δέχτηκε και αυτός περικοπές. Τα Ε.Ο. ήταν υποχρεωμένα να παρέχουν ρούχα³⁰⁰ στους τρόφιμους αφού τα παιδιά έμεναν συνεχώς σε αυτά. Αν τα Ε.Ο. είχαν ύφασμα στις αποθήκες τους μειώνονταν το ποσό της πίστωσης επίσης αν τα ρούχα των παιδιών ήταν σε «καλή κατάσταση» δεν τους παρέχονταν καινούρια, πρότεινε μάλιστα και την κατάργηση του πηλίκιου. Η πίστωση για την ένδυση και την υπόδηση για κάθε τρόφιμο του Ε.Ο. δεν έπρεπε να ξεπερνά τις 900 δρχ. για τα αγόρια και τις 800 δρχ. για τα κορίτσια. Στους Ε.Π.Σ. και τα Ε.Α.Ν. θα παρέχονταν σε κάθε παιδί ένα ζευγάρι χειμωνιάτικα παπούτσια και μια ποδιά, καθώς η παροχή ρούχων και παπουτσιών δεν ήταν υποχρεωτική. Στις Α.Μ.Ο.Σ. παροχή ενδυμασίας έπρεπε να γίνονταν με μεγάλη φειδώ και μόνο για την εξασφάλιση της ομοιόμορφης εμφάνισης των κοριτσιών.³⁰¹

---

²⁹⁸ Ο.π.

²⁹⁹ Ο.π.

³⁰⁰ Οι τρόφιμοι των Ε.Ο. με βάση τον κανονισμό έπρεπε να φορούν ομοιόμορφες στολές. Μέσα από την εγκύκλιο διαφαίνεται η κατάργηση της ομοιόμορφης στολής, η απόφαση αυτή θα πρέπει να σχετίζεται και με οικονομικούς λόγους. Στα ιδρύματα, όπως φαίνεται και από την εγκύκλιο υπήρχαν υφάσματα που πιθανόν είχαν δοθεί από δωρεές, ίσως και η αγορά υφασμάτων να ήταν πιο συμφέρουσα από την ποιότητα που απαιτούσε η στολή. Για κάθε τρόφιμο θα εξασφαλιζονταν μια χειμερινή και μια θερινή ενδυμασία, η χειμερινή θα ήταν από «μαλλινοβάμβακον» με τιμή αγοράς 80 δρχ. το μέτρο η θερινή θα ήταν βαμβακερή με τιμή αγοράς 45 δρχ. το μέτρο. Η επιλογή των χρωμάτων γίνονταν από τις διευθύνσεις των ιδρυμάτων.

³⁰¹ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 807, «Περί καταρτισμού του προϋπολογισμού», Αρ. Πρωτ. 223

Η δαπάνη που σύμφωνα με την εγκύκλιο μπορούσε να δεχτεί τις περισσότερες περικοπές ήταν αυτή της καύσιμης ύλης, της καθαριότητας³⁰² και του φωτισμού. Δαπάνες για ανέγερση και επισκευή κτηρίων δεν θα αναγράφονταν καθώς αυτές θα γίνονταν μέσα από το πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων. Η εγκύκλιος περιόριζε έως και απαγόρευε τις δαπάνες για αλλαγή επίπλων και σκευών, αυτές θα μπορούσαν να γίνουν μόνο σε πολύ φθαρμένα έπιπλα και σκεύη. Οι δαπάνες για τα εργασήρια και τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις των ορφανοτροφείων έπρεπε να καλύπτεται εξολοκλήρου από τις εισπράξεις, οι οποίες μάλιστα έπρεπε να τους αφήσουν και κέρδη σε ποσοστό 20-30%³⁰³

Το Απρίλιο του 1957 το Υ.Κ.Π. πρότεινε στους Ε.Π.Σ. και στα Ε.Α.Ν. για να μειώσουν το κόστος ραφής του ιματισμού που παρείχαν στα νήπια να αναθέτουν την κατασκευή τους στις Α.Μ.Ο.Σ. που έδρευαν στην περιοχή τους.³⁰⁴

Ο Μαστρογιάννης σημειώνει για τα οικονομικά μέσα άσκησης της κοινωνικής πολιτικής *«από απόψεως οικονομικών μέσων σημειούται εκδήλως στενότης δυνατοτήτων εις βαθμόν ώστε να μη καθίσταται δυνατή ούτε η δια των παροχών εξασφάλισης του ελαχίστου ορίου συντηρήσεως, ούτε η παιδεία των Υπηρεσιών Κοινωνικής Προστασίας δια των απαιτούμενων στελεχών, επαρκών εις καταλληλότητα και αριθμόν.»* Η Ελλάδα εξαιτίας της οικονομικής κατάστασης και των επιλογών που γίνονταν στερούσε *«αισθητώς εις επάρκειαν μέσων προς άσκησιν Κοινωνικής Πολιτικής και ιδία αποκαταστατικής, εξασφαλίζούσης εις πάσαν περίπτωσιν το ελάχιστον όριον ζωής εις το άτομον και την αναγκαιούσαν μέριμναν της καταλλήλου θεραπείας και αποκαταστάσεως αυτού εις περίπτωσιν ανάγκης»*. Ο ίδιος τόνιζε ότι αποτελούσε *«ανάγκην εθνικήν»* η ανάπτυξη επαρκών μέτρων για την ανακούφιση των κοινωνικών τάξεων που πλήττονταν από τη φτώχεια όχι μόνο για λόγους αποκατάστασης των αδύναμων και όσων μειονεκτούσαν ώστε να μετατραπούν σε αυτόνομα και παραγωγικά στοιχεία αλλά και για λόγους διασφάλισης της σταθερότητας του ίδιου του συστήματος *«και αποθετικώς, από απόψεως διασφάλισεως της κοινωνικής σταθερότητος δια της*

---

³⁰² Η εγκύκλιος αναφέρει για την καθαριότητα *«τέλος η δαπάνη της καθαριότητος είναι σχετική κυρίως με τον τρόπον με τον οποίον αντιλαμβάνεται την έννοιαν της καθαριότητος οι διευθύνοντες τα Ιδρύματα και από την ποσότητα και τα είδη καθαριότητος, άτινα χρησιμοποιούνται»*

³⁰³

³⁰⁴ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π. Φ. 807, «Περί ραφής ιματισμού νηπίων», Αρ. Εγκ. 72

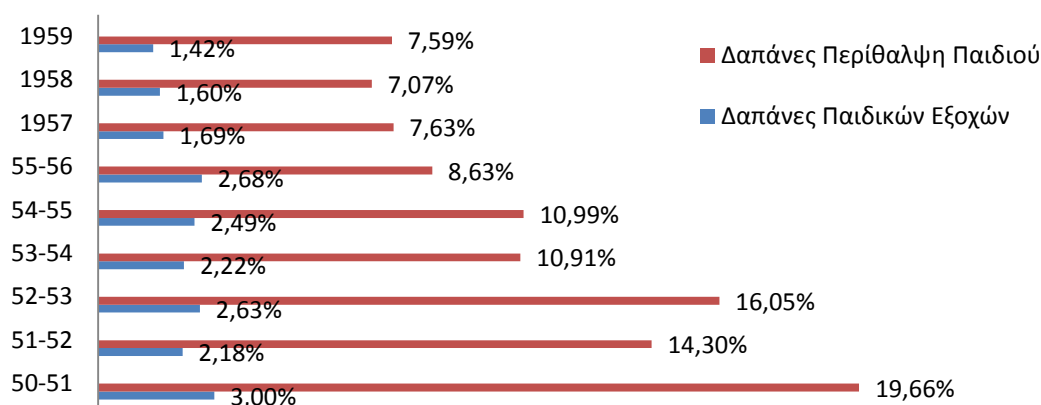

αμβλύνσεως των κοινωνικών αντιθέσεων και των αντικοινωνικών ροπών, εις άς άγει αναποφεύκτως η έλλειψις Προστατευτικής Κοινωνικής Πολιτικής».³⁰⁵

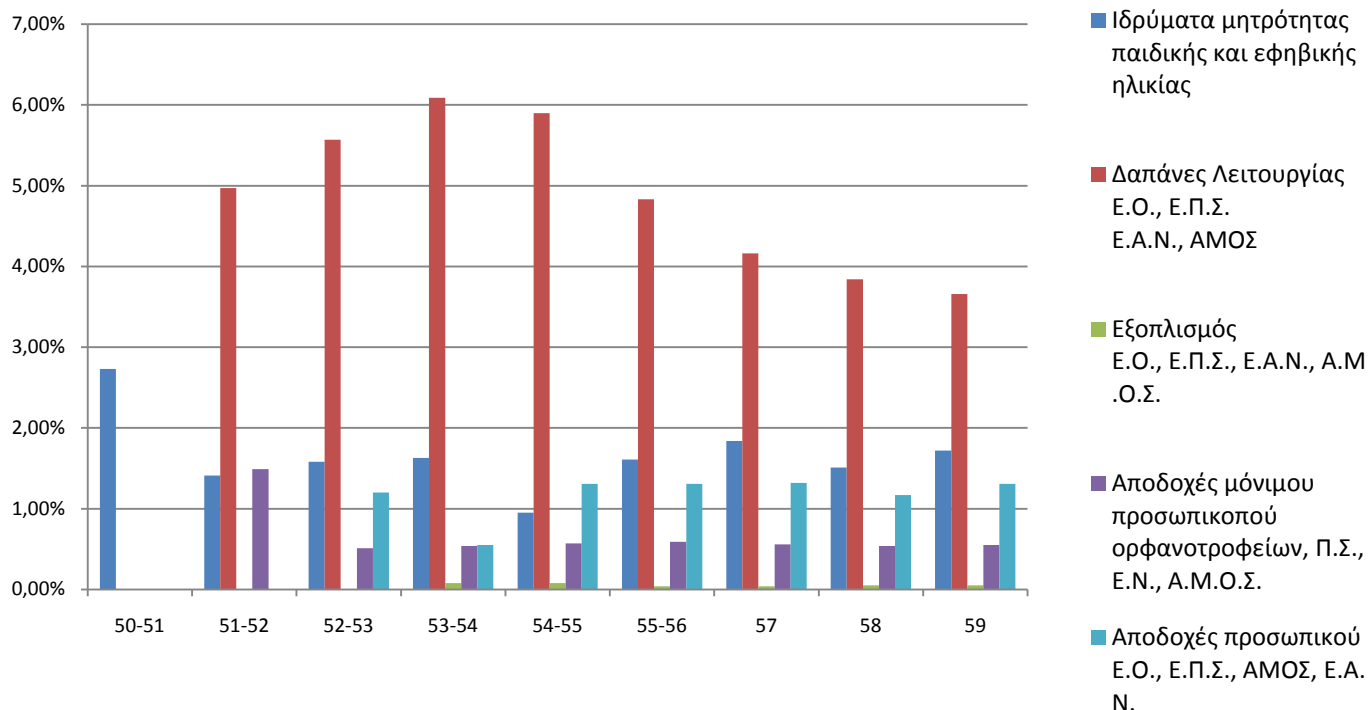
Η κατανομή των κοινωνικών πόρων ανάμεσα στις πληθυσμιακές κατηγορίες αποτελεί μια επιπλέον πληροφορία για τη σχέση κάθε κατηγορίας με την κοινωνική δομή.³⁰⁶ Με βάση αυτή την παρατήρηση παρουσιάζει ενδιαφέρον η κατανομή των πιστώσεων του Υ.Κ.Π. στον τομέα της παιδικής προστασίας.

Στα παρακάτω διαγράμματα καταγράφονται οι δαπάνες για την παιδική προστασία. Στον όρο περίθαλψη³⁰⁷ παιδιού αναφέρονταν μια σειρά δαπάνες, όχι καθορισμένες όλες από την αρχή της δεκαετίας.³⁰⁸

Γράφημα 4: Δαπάνες περίθαλψης Παιδιού και παιδικών εξοχών.

Γράφημα 5: Δαπάνες για Ιδρύματα παιδικής προστασίας

5.5.3. Κλειστή προστασία

5.5.3.1. Εθνικά Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία

Μεγάλος αριθμός ορφανοτροφείων στην Ελλάδα ιδρύονται κατά τον 19^ο και το πρώτο ήμισυ του 20^{ου} αιώνα πιθανόν εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των πολέμων που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος. Το πρώτο κρατικό ορφανοτροφείο ιδρύεται από τον Καποδίστρια στην Αίγινα και το πρώτο ιδιωτικό από τον Καΐρη στην Άνδρο. Στα μέσα της δεκαετίας του 1850 ιδρύονται τα πρώτα ορφανοτροφεία φιλανθρωπικής δραστηριότητας. Μέχρι την έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων ιδρύονται ιδρύματα κλειστής προστασίας από ιδιώτες εξαιτίας της απουσίας κρατικής παρέμβασης στον τομέα της κρατικής πρόνοιας. Επίσης υπήρχαν τα δημοτικά ορφανοτροφεία και βρεφοκομεία. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι, ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Μικρασιατική Καταστροφή και τα χιλιάδες ορφανά που έφεραν οδηγούν στην ανάγκη παρέμβασης του ίδιου του κράτους στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας.³⁰⁹

Στις 12/8/1919 με Ν.Δ. «Περί ιδρύσεως Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων υπέρ ορφανών και απόρων μαθητών εν Ανατολική Μακεδονία» (ΦΕΚ 179, τ. Α'), κυρώθηκε με τον ν. 2051/1920 «Περί κυρώσεως του από 7 Αυγούστου 1919 Ν.Δ. “περί ιδρύσεως Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων υπέρ ορφανών και απόρων μαθητών εν Ανατολική Μακεδονία”» (ΦΕΚ 53, τ.Α') ιδρύθηκε στην έδρα της Γενικής Διοίκησης Αν. Μακεδονίας το «Εθνικόν Ίδρυμα περιθάλψεως και μορφώσεως ορφανών και απόρων Ανατολικής Μακεδονίας» με παραρτήματα στις Σέρρες, το Σιδηρόκαστρο, την Καβάλα. Το 1926 με Ν.Δ. «Περί Εθνικών Αγροτικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων» (ΦΕΚ 200, τ.Α') καταργείται και εντάσσεται στα Εθνικά Ορφανοτροφεία.

Με το Ν. 2851/1922 (ΦΕΚ 114, τ. Α') «περί ιδρύσεως Εθνικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων απόρων μαθητών» ιδρύονται Εθνικά Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία για άπορους μαθητές. Τα ορφανοτροφεία λειτουργούσαν ως Ν.Π.Δ.Δ., υπάγονταν στην εποπτεία και εξάρτηση του Υπουργείου Περιθάλψεως και διοικούνταν από πενταμελή Διοικούσα Επιτροπή διορισμένη από το Υ.Κ.Π., με πρόεδρο τον Νομάρχη αν λειτουργούσε στην έδρα του Νομού, τον Επίσκοπο και εναλλακτικά από τον Πρόεδρο και τον Εισαγγελέα Πρωτοδικών, τον Δήμαρχο, τον Έφορο, τον

---

³⁰⁹Γεωργιάδου Ζ: «Ο Χώρος στα Ίδρυματα Παιδικής Μέριμνας, Κοινωνική Συνύπαρξη, Μορφές Ελέγχου Μέσω του Χώρου» Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 2001, σελ. 57-70, Αρχείο Διδακτορικών Ερευνών

Επιθεωρητή Μέσης ή Δημοτικής Εκπαίδευσης, τον Νομομηχανικό και τέσσερις πολίτες και από τα δύο φύλα. Ο νόμος καθόρισε τον τρόπο λειτουργίας των ορφανοτροφείων, τη σύσταση, την οργανικότητα³¹⁰, τους οικονομικούς πόρους, τον σκοπό, τη μεταφορά, την κατάργηση, την εκπροσώπηση και τη διαχείρισή τους. Τα Ορφανοτροφεία διακρίνονταν σε αρρένων και θηλέων και σε επαγγελματικά και αγροτικά.

Τον Ιούνιο του 1926 με Ν.Δ. «Περί Εθνικών Αγροτικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων» (ΦΕΚ 200, τ. Α') δόθηκε η δυνατότητα ιδρυμένα Ε.Ο. και Οικοτροφεία με διάταγμα του Υπ. Παιδείας να χαρακτηριστούν αγροτικά. Το Υπουργείο Περιθάλψεως εξέδωσε με την υπ' αρ. 15309 απόφαση του τον Ιανουάριο του 1926 τον Κανονισμό των Ε.Ο., ο οποίος τροποποιήθηκε το 1927. Ο κανονισμός περιέγραφε την εσωτερική λειτουργία, διαχείριση και διοίκηση των ορφανοτροφείων και οικοτροφείων, τα καθήκοντα του προσωπικού, τα ζητήματα πειθαρχίας και τον τρόπο εισαγωγής και μόρφωσης των ορφανών και απόρων.³¹¹

Σκοπός των Ε.Ο. ήταν σύμφωνα με τον Κανονισμό, η περίθαλψη, η μόρφωση των ορφανών αλλά *«και των στερουμένων επαρκούς συγγενικής αντιλήψεως ανηλίκων»*, η σωματική διάπλαση και η εθνική διαπαιδαγώγηση τους.³¹² Οι τρόφιμοι δεν μπορούσαν να είναι μικρότεροι των έξι ετών και μεγαλύτεροι των 13 αν επρόκειτο για αγόρια και 14 για κορίτσια, παρέμεναν στο ίδρυμα μέχρι να ολοκληρώσουν την εκπαίδευσή τους.³¹³

Οι τρόφιμοι, υποχρεούνταν να ολοκληρώσουν τη δημοτική εκπαίδευση είτε στα ιδρυμένα Δ.Σ. εντός των Ε.Ο. είτε στα πλησιέστερα σχολεία, αν δεν υπήρχε προσωπικό ή αίθουσα στο ίδρυμα για να στεγαστεί το σχολείο³¹⁴. Όσα παιδιά είχαν «κλίση στα γράμματα» και δεν είχαν υπερβεί το 15^ο έτος μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Αν ήταν μεγαλύτερα των 15 κατατάσσονταν στις πρακτικές ή δασολογικές σχολές ή συνέχιζαν την εκπαίδευσή τους σε κάποια από τα εργαστήρια των Ε.Ο. Οι τρόφιμοι των δύο τελευταίων τάξεων του Δ.Σ. όφειλαν να φοιτούν στα εργαστήρια των Ε.Ο.

---

³¹⁰Το προσωπικό των Ορφανοτροφείων αποτελούνταν από έναν διευθυντή, δύο παιδαγωγούς, έναν μουσικοδιδάσκαλο, έναν οικονόμο, έναν παιδονόμο, μια ράπτρια, έναν γιατρό, μια νοσοκόμα, ένα μάγειρα, τρεις υπηρέτριες, δύο πλύστρες, έναν κηπουρό. Επίσης τα οικοτροφεία αποτελούνταν από το ίδιο προσωπικό με εξαίρεση τους παιδαγωγούς.

³¹¹Ο.π. 35.Δ.δ.4, σελ. 636

³¹²Κανονισμός Ε.Ο., άρθρο 1 .

³¹³Ο.π. άρθρο 3 και 4.

³¹⁴Τη δεκαετία του '50 καταργήθηκαν τα σχολεία των Ε.Ο. και οι τρόφιμοι φοιτούσαν στα κοντινότερα δημόσια σχολεία. [Μαστρογιάννης Ι.: Ο.π., σελ. 528]

όπου διδάσκονταν κάποια τέχνη ανάλογα με τις κλίσης τους τουλάχιστο μια ώρα την ημέρα. Οι τρόφιμοι που δεν κατάφεραν να περατώσουν τη φοίτησή τους στο Δ.Σ. (ανεπίδεκτα μαθήσεως) μέχρι την ηλικία των 15 ετών κατατάσσονταν ανάλογα με την κλίση τους στα εργαστήρια των Ε.Ο. για την εκμάθηση μιας τέχνης έξι ώρες την ημέρα. Στα Ε.Ο. λειτουργούσαν νυχτερινά σχολεία με ειδικό πρόγραμμα για να φοιτούν οι τρόφιμοι της παραπάνω κατηγορίας και να αποκτήσουν τις στοιχειώδεις απαραίτητες γνώσεις. Στα σχολεία αυτά δίδασκαν ο διευθυντής και ο παιδαγωγός.³¹⁵

Η διαπαιδαγώγηση των τροφίμων συντελούνταν εκτός του σχολείου και με «*διηνεκή θρησκευτική και πατριωτική διδασκαλία*» τις μη εργάσιμες μέρες από μορφωμένους κληρικούς και λόγιους. Ανάλογα με το φύλο τους εξασκούσαν στη χειροτεχνία αλλά και σε οικιακές εργασίες ώστε να συμπληρώσουν τις γνώσεις τους. Οι διευθύνσεις των Ε.Ο. έπρεπε να καταβάλουν ιδιαίτερη μέριμνα για αυτού του είδους τη μόρφωση.³¹⁶

Οι πρόεδροι των Ε.Ο. μετά από γνωμοδότηση των διευθυντών χορηγούσαν άδεια στους τροφίμους για να επισκεφτούν τις οικογένειές τους κατά τη διάρκεια των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Μπορούσαν να λείψουν και σε περίπτωση ασθένειας συγγενικού προσώπου.³¹⁷

Το Ν.Δ. της 17/6/1926 «Περί καταργήσεως του Εθνικού Ιδρύματος περιθάλψεως και μορφώσεως ορφανών και απόρων Αν. Μακεδονίας» (ΦΕΚ 201, τ.Α'), όριζε ότι από το Σχ. Έτος 1926 – 1927 οι τρόφιμοι των Ορφανοτροφείων εγγράφονταν ατελώς σε όλα τα δημόσια σχολεία (Δημοτικά Σχολεία, Διδασκαλεία κ.λπ.). Επίσης οι τρόφιμοι των Ε.Ο. και Οικοτροφείων όφειλαν μετά το τέλος των σπουδών τους να διδάξουν όπου τους διόριζε το Υπ. Παιδείας και για χρονικό διάστημα ίσο με το χρόνο παραμονής τους στα Ε.Ο.. Σε περίπτωση άρνησής τους έπρεπε να καταβάλουν στο τελευταίο Ε.Ο. ή Οικοτροφείο από το οποίο αποχώρησαν τα ποσά που είχαν ξοδευτεί για αυτούς. Την ίδια υποχρέωση είχαν και όσοι τρόφιμοι αποχωρούσαν αδικαιολόγητα ή αποβάλλονταν ή απολύονταν από τη θέση τους λόγω πλημμελούς εκτέλεσης των καθηκόντων τους. Τα οφειλόμενα τροφεία καθορίζονταν από τη Διοικούσα Επιτροπή κάθε Ε.Ο..

Η επαγγελματική αποκατάσταση των τροφίμων έγινε προσπάθεια να ρυθμιστεί με τον Ν. 6162 του 1934 «Περί αποκαταστάσεως τροφίμων Εθνικών Ορφανοτροφείων και

---

³¹⁵ Κανονισμός Λειτουργίας Ε.Ο., άρθρο 6

³¹⁶ Ο.π.

³¹⁷ Κανονισμός Λειτουργίας Ε.Ο., άρθρο 13.

Οικοτροφείων» (ΦΕΚ 204, τ. Α'). Το υπουργείο μπορούσε να χρηματοδοτήσει από τους νομοθετημένους πόρους των Ορφανοτροφείων όσους Δήμους και τις Κοινότητες καθώς και Γεωργικούς Συνεταιρισμούς ήθελαν να προσλάβουν ως γεωπόνους τροφίμους Ε.Ο. είχαν γεωργική μόρφωση. Επίσης οι Δήμοι μπορούσαν να επιχορηγηθούν για την πρόσληψη τροφίμων ως δασκάλους τέχνης ή ως δημοδιδασκάλους.³¹⁸

Ο Α.Ν. 2139/1940 «Περί ιδρύσεως δημοσίων σχολείων στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως εις Ορφανοτροφεία ή έτερα κοινωφελή ιδρύματα και τροποποιήσεως και συμπληρώσεως εκπαιδευτικών τινών διατάξεων» (ΦΕΚ 35, τ. Α') έδινε τη δυνατότητα να ιδρυθούν σε ορφανοτροφεία αλλά και σε άλλα κοινωφελή ιδρύματα δημόσιας ή ιδιωτικής πρωτοβουλίας Δημοτικά Σχολεία αρμοδιότητας του υπουργείου Παιδείας, το πρόγραμμα που εφαρμόζονταν ήταν αντίστοιχο των Δ.Σ. το οποίο όμως μπορούσε να τροποποιηθεί μετά από πρόταση του Γενικού Επιθεωρητή.

Οι παραπάνω νόμοι διέπουν τη λειτουργία των Ε.Ο. και τη δεκαετία του 1950, ωστόσο έγιναν και νομοθετικές παρεμβάσεις που αφορούσαν τις οργανικές θέσεις του προσωπικού και τη δυνατότητα ίδρυσης, κατάργησης νέων Ορφανοτροφείων.

Το 1954 με το Β.Δ.³¹⁹ «Περί εφαρμογή του άρθρου 1 του Ν.Δ. 2500/1953 επί του προσωπικού των Ε.Ο. και Οικοτροφείων, Παιδικών Σταθμών και Αγροτικών Νηπιοτροφείων» (3/4/1954, ΦΕΚ 58, τ. Α') οι θέσεις του τακτικού προσωπικού των Ε.Ο. και Οικοτροφείων διαμορφώθηκαν ως εξής: 23 θέσεις διευθυντών, 22 διαχειριστών, 4 καθηγητών γεωπονικών μαθημάτων, 8 παιδαγωγών, 4 επιμελητών, 4 διδασκάλων τεχνών, 9 τεχνιτών γεωργίας. Διατηρήθηκαν ως προσωρινές οι 2 θέσεις μουσικοδιδασκάλων.³²⁰

Την ίδια χρονιά ωστόσο η κυβέρνηση προώθησε το Ν.Δ. 3054 «Περί ιδρύσεως Εθνικών Ορφανοτροφείων, Οικοτροφείων κ.λπ.» (ΦΕΚ 237, τ.Α', 8/10/1954) με το οποίο καθιέρωνε υποχρεωτικά σε κάθε Ε.Ο. να υπηρετεί ένας Διευθυντής, ένας Διαχειριστής και ένας παιδαγωγός ιδρύοντας ταυτόχρονα τις αντίστοιχες θέσεις ώστε να καλυφθούν τα κενά που υπήρχαν. Με το ίδιο Ν.Δ. θα δοθεί η δυνατότητα με Β.Δ. να

³¹⁸Ο.π. 35.Δ.ε.1 και 35.Δ.ε.2-3, σελ. 652 - 653

³¹⁹Το Β.Δ. εκδόθηκε για να εφαρμοστεί το Ν.Δ. 2500/1953 «περί περιορισμού της εις προσωπικών συνθέσεως των πολιτικών του Κράτους Υπηρεσιών» και όπως αυτό τροποποιήθηκε με το Ν.Δ. 2645/1953 και το Ν.. 2767/1954

³²⁰E- themis, Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας, Ραπτάρχης, τ. 35 Κοινωνική Πρόνοια, 35.Δ.ε.6-8

ιδρυθούν, να μεταφερθούν ή να καταργηθούν Ε.Ο., Ε.Π.Σ., Ε.Α.Ν. και Α.Μ.Ο.Σ.³²¹ Στην εισηγητική έκθεση του Υπουργείου αναφέρεται ότι οι διατάξεις του Α.Ν. 843/1948 (άρθρο 12, παρ. 4) δεν επέτρεπαν την ίδρυση με Β.Δ. Νομικών Προσώπων, εξουδετέρωναν τη δυνατότητα του Υπουργείου Πρόνοιας να προσφέρει περίθαλψη και προστασία στα ορφανά παιδιά. Ο νομοθέτης προφανώς δεν είχε υπόψιν του ότι οι διατάξεις αυτές θα έθιγαν Ιδρύματα Κοινωνικής Πρόνοιας τα οποία προορίζονταν να ανακουφίσουν άμεσα την πείνα και τον πόνο του ελληνικού λαού. Τέλος ζητούσε από τους βουλευτές να ψηφίσουν το Ν.Δ. το οποίο παρείχε στο Υ.Κ.Π. πληρέστερη ευχέρεια να επιτελεί το έργο της ιδρυματικής περίθαλψης των απροστάτευτων παιδιών.³²²

Τα ορφανοτροφεία επιχορηγούνταν από το Υ.Κ.Π. βάσει του ν. 2851/1922. Τα ιδρύματα αυτά μπορούσαν να έχουν και άλλους πόρους όπως εισφορές Δήμων, Κοινοτήτων, Ενοριακών Ναών και Μονών, δωρεές και κληροδοτήματα, το 90% των ακαθαρίστων εισπράξεων από τα προϊόντα της εργασίας των ορφανών. Τα έσοδα από τον ετήσιο έρανο που διεξάγονταν στις 25 Μαρτίου υπέρ των ορφανοτροφείων.³²³

Ο Ι. Μαστρογιάννης αναφέρει ότι τη δεκαετία του 1950 για την καλύτερη ανάπτυξη και διαπαιδαγώγηση των παιδιών λήφθηκαν τα παρακάτω μέτρα: **α)** Κατάργηση της ομοιόμορφης στολής των τροφίμων³²⁴. **β)** Προσπάθεια διαχωρισμού των μεγάλων θαλάμων ώστε να είναι δυνατή η ανάπτυξη μιας οικογενειακής κατά το δυνατόν ατμόσφαιρας μεταξύ των τροφίμων. **γ)** κατάργηση των ιδρυμένων δημοτικών σχολείων που λειτουργούσαν σε πολλά Ε.Ο. **δ)** Προσπάθεια βελτίωσης της διατροφής των τροφίμων με διαιτολόγιο που θα στηρίζονταν σε επιστημονικά δεδομένα. **ε)** Καθιέρωση ενιαίου συστήματος εισαγωγής των απροστάτευτων παιδιών στα Ορφανοτροφεία. Κεντρικός υπεύθυνος για τον καθορισμό του τρόπου και του είδους της παρεχόμενης βοήθειας η κατά τόπους Κεντρική Επιτροπή Παιδικής Προστασίας³²⁵. **στ)** Εγινε προσπάθεια συντονισμού των βιοτεχνικών ορφανοτροφείων με την ίδρυση και άλλων τεχνικών τμημάτων προσαρμοσμένες στις τεχνικές ανάγκες της εποχής.³²⁶ **ζ)** Καλλιεργήθηκε η επικοινωνία των παιδιών με τους γονείς τους, η κοινωνική επαφή

³²¹ Ν.Δ. 3045 8/10/1954, ΦΕΚ 237, τ. Α'

³²² Σιφναίου Κ.: «Πανδέκται Νέων Νόμων και Διαταγμάτων» τ. ΚΘ', σελ. 83

³²³ Ό.π. 35Δ.Δ.1-3, σελ. 633 - 634

³²⁴ Η ομοιόμορφη στολή καθιερώθηκε από τον Κανονισμό των Ε.Ο.

³²⁵ Για την εφαρμογή του ενιαίου τρόπου εισαγωγής εκδόθηκε η εγκ. 85216/29/8/1951.

³²⁶ Βούτσης Γ., «Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον Εκ των «Αρχείων Υγιεινής» Αθήνα 1960, τ. 7-9 σελ. 7-10

με το περιβάλλον, η επαγγελματική μαθητεία των τροφίμων στη βιομηχανία, σε εργαστήρια κ.λπ.³²⁷

Ο νόμος προέβλεπε θέση γιατρού στην πράξη όμως η φροντίδα της υγείας των παιδιών ανατίθεντο στον κοινοτικό γιατρό.

Με την υπ. αρ. 6391/1951 εγκύκλιο το Υ.Κ.Π. έθεσε περιορισμό στην εγγραφή τροφίμων στα εθνικά ορφανοτροφεία και οικοτροφεία. Ο μεγάλος αριθμός ορφανών και από τους δύο γονείς *«τα οποία ορφάνεψαν κατά τους χρόνους της κατοχής και την επακολουθήσασαν περίοδο του εναντίον των συμμοριτών σκληρού αγώνος της Πολιτείας»* επέβαλε να εξασφαλιστεί μέσω των ιδρυμάτων αυτών περίθαλψη και προστασία. Η εγκύκλιος υποδείκνυε να εγκρίνονται για εισαγωγή στα Ε.Ο. μόνο όσα παιδιά ήταν ορφανά και από τους δύο γονείς.

Τον Οκτώβριο του 1954 η εγκύκλιος ανακαλείται καθώς δεν *«ήδη όμως μη υφισταμένης πλέον της τότε οξύτητος ανακαλούμεν την ως άνω εγκύκλιον»*. Η εισαγωγή στα ορφανοτροφεία και οικοτροφεία γίνονταν πλέον με βάση το άρθρο 16 του Α.Ν. «Περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» (ΦΕΚ 527, τ. Α' 5/11/1935).³²⁸ Σύμφωνα με το άρθρο απαγορεύονταν η δωρεάν εισαγωγή ανηλίκων οι οποίοι είχαν και τους δύο γονείς. Εξαιρούνταν: α) τα παιδιά αναπήρων πολέμου που είχαν αναπηρία τουλάχιστον 30%, β) όταν ο ένας γονέας ήταν τυφλός ή κωφός ή φυματικός ή έπασχε από ψυχικό νόσημα ή εξέτιε ποινή φυλάκισης πάνω από τρία χρόνια, γ) παιδιά τα οποία οι γονείς διέμεναν στο εξωτερικό και δεν μπορούσαν να τους δώσουν ελληνοπρεπή μόρφωση. Απαγορεύονταν η εισαγωγή ορφανών παιδιών από πατέρα τα οποία η μητέρα δεν ήταν πολύτεκνη εκτός αν συνέτρεχαν κάποιοι από τους παραπάνω λόγους. Για να εισαχθεί ένας ανήλικος σε κρατικό Ε.Ο. έπρεπε να είναι ηλικίας 6 -15 ετών.

Στα Ε.Ο. εισάγονταν και τρόφιμοι του Βρεφοκομείου Αθηνών οι οποίοι λόγω ηλικίας δεν μπορούσαν να φιλοξενοούνται πλέον σε αυτό. Την κηδεμονία των παιδιών θα την ασκούσε το Βρεφοκομείο. Οι τρόφιμοι θα επέστρεφαν σε αυτό σε περίπτωση που επιβάλλονταν η διαγραφή τους από τα Ε.Ο. καθώς επίσης και όταν ολοκλήρωναν την τεχνική τους εκπαίδευση και δεν κατόρθωναν να αποκατασταθούν στην κοινωνία μέσω της μέριμνας της Διεύθυνσης των Ε.Ο. και Οικοτροφείων.³²⁹

³²⁷ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 526

³²⁸ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 658 α', Αρ. Πρωτ. 7292, 20/10/1954, Θέμα Ανάκλησις 6391/1951 εγκυκλίου.

³²⁹ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών, Φ. 104

Το 1952 ο διευθυντής του Υ.Κ.Π. δήλωνε ότι το υπουργείο επιδίωκε την αποσυμφόρηση των Ιδρυμάτων. Στόχος του υπουργείου ήταν η εγκατάλειψη της παλιάς ιδρυματικής περίθαλψης, φιλοδοξούσε να τα μετατρέψει σε κέντρα επιλογής. Από τα Ε.Ο. θα έφευγαν όσα παιδιά ήταν δυνατόν να απορροφηθούν από οικογένειες. Στα ιδρύματα θα έμεναν τα παιδιά που λόγω του ατίθασου χαρακτήρα τους δεν γίνονταν δεκτά από τους συγγενείς τους καθώς επίσης και όσα παιδιά ήταν ασθενικά.³³⁰

Το 1958 ο Ε. Πουланτζάς, διευθυντής του Υ.Κ.Π., ανέφερε ότι στην Ελλάδα, σε αντίθεση με τις ΗΠΑ όπου τα ορφανά παιδιά τοποθετούνταν είτε σε θετές είτε σε ανάδοχες οικογένειες, η Πολιτεία φρονούσε ότι δεν υπήρχαν οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την κατάργηση των Ορφανοτροφείων και την καθολική επέκταση του θεσμού της θετής οικογένειας. Κατά τη γνώμη του αρθρογράφου στις ΗΠΑ οι θετές οικογένειες διέθεταν και τον αναγκαίο χώρο αλλά και τα υπόλοιπα αναγκαία μέσα καθώς και την κοινωνική και ψυχική ωριμότητα για να υιοθετήσουν παιδιά χωρίς αυτά να νιώσουν αισθήματα κατωτερότητας και πικρία. Στην Ελλάδα *«ιδία μετά τους ανυπολόγιστους εκτάσεως υλικάς καταστροφάς και δυσαναλόγους προς την δύναμιν της φυλής θυσίας»* δεν υπήρχαν οι αναγκαίοι οικιστικοί χώροι αλλά και η ανάλογη ψυχική διάθεση για την υιοθεσία. Οι οικογένειες αγωνίζονταν να επιλύσουν τα δικά τους προβλήματα. Η ανοικτή περίθαλψη περιορίζονταν μεταξύ των κοντινών συγγενών του παιδιού και ασκούνταν μέσω της επιδότησης της οικογένειας του παιδιού που βρίσκονταν σε κατάσταση φτώχειας. Τα Ορφανοτροφεία θα αποτελούσαν για μικρό ακόμη διάστημα χρήσιμα και αναγκαία για την προστασία της παιδικής ηλικίας.³³¹

Το 1957 συμπληρώθηκαν κενές θέσεις προσωπικού συνολικά εβδομήντα ατόμων στα Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία, στους Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς, τα Αγροτικά Νηπιοτροφεία και τις Αγροτικές Μεταβατικές Σχολές.³³²

Την πενταετία 1955 - 1959 λειτουργούσαν συνολικά τριάντα (30) κρατικά ορφανοτροφεία.

---

³³⁰ Εμπρός, 10/2/1952, Σελ. 4

³³¹ Πουλαντζάς Ε.: «Η συμβολή της κοινωνικής πρόνοιας εις την απάμβλυνσιν της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητος», Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, Γενική Διεύθυνση Υγιεινής, Υπηρεσία Διαφώτισεως, Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα 1958, Ιανουάριος – Μάρτιος 1958, τ. 1-3, σελ.

³³² Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, Σημείωμα, 7/3/8/2

Πίνακας 6: Είδος Ορφανοτροφείων και αριθμός φιλοξενούμενων παιδιών

Αρ. Ιδρυμάτων		ΕΤΗ				
		1955	1956	1957	1958	1959
Αριθμός Παιδιών						
Ορφανοτροφεία	30	3665	3815	3123	3206	3407
Γενικά Ορφανοτροφεία	12	1280	1325	1152	1185	1174
Αγροτικά ορφανοτροφεία	5	465	500	351	364	395
Επαγγελματικά ορφανοτροφεία	4	780	780	630	668	769
Ορφανοτροφεία Θηλέων μετ' εργαστηρίων	9	1.140	1210	990	980	1069

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατικές Επετηρίδες των ετών 1955, 1956, 1957, 1958, 1959-1960

Συγκρίνοντας τα στοιχεία που παρουσιάζει ο πίνακας 5, τα γραφήματα 1 και 2 διαπιστώνεται ότι στα Ε.Ο. υπηρετούσε ένας μικρός αριθμός εργαζομένων σε σχέση με τον αριθμό των φιλοξενούμενων παιδιών. Ειδικότερα το 1957 φιλοξενούνταν συνολικά 3.123 παιδικά ο αντίστοιχος αριθμός εργαζομένων, μόνιμων και εκτάκτων ήταν 342, από αυτούς μόνο οι 78 ήταν μόνιμοι, οι υπόλοιποι ήταν μη τακτικοί δημοσίου δικαίου και ιδιωτικού δικαίου. Επίσης το 1957 από τους 342 εργαζόμενους μόνο οι 66 ήταν κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου και σχολής ανώτερης του Γυμνασίου, αν αναλογιστούμε ότι λειτουργούσαν συνολικά 30 Ε.Ο. σε κάθε ίδρυμα εργάζονταν περίπου δύο εργαζόμενοι κάτοχοι απολυτηρίου Γυμνασίου ή ανώτερης σχολής.

Οι τρόφιμοι των Ορφανοτροφείων εκπαιδευόνταν σε κάποια τέχνη, όπως στην ξυλουργική, την υποδηματοποιία, τη ραπτική. Ωστόσο η επαγγελματική τους αποκατάσταση ήταν ιδιαίτερα δύσκολη. Η τεχνική τους εκπαίδευση ωστόσο σκόνταφτε στην εξασφάλιση του ανάλογου προσωπικού που θα τις δίδασκε. Στις αρχές του 1952 ο Νομάρχης Λέσβου και στην τρίμηνη έκθεση προς το Υπουργείο Πρόνοιας αναφέρεται στα χαμηλά ημερομίσθια των δασκάλων τέχνης *«σήμερον αμοίβονται με 15.800 δρχ. ημερομίσθιο το οποίον ούτε τον κοινόν εργάτη δεν ικανοποιεί.»* Αποτέλεσμα του προβλήματος αυτού ήταν να υπάρχει έλλειψη δασκάλου ξυλουργικής στο Ορφανοτροφείο Αρρένων Μυτιλήνης. Στην έκθεση της γενικής διοίκησης Ηπείρου τίθεται τον Δεκέμβριο του 1952 η χαμηλή μηνιαία αμοιβή των δασκάλων τέχνης *«δεν είναι νοητόν κοινοί τεχνίται να αμείβονται με 60 -70 χιλιάδες δρχ. ημερησίως και*

διδάσκαλοι τέχνης των Ιδρυμάτων με 15 χιλ. δρχ.». Ο εισηγητής ζητούσε τη μονιμοποίηση τους ώστε να επιδίδονται απερίσπαστοι στο έργο τους. Ο αριθμός τους είναι πολύ μικρός ώστε «η τακτοποίηση τούτων δέον να μη προσκρούση εις αιτιάσεις οικονομικάς.» Τόνιζε ότι παρέμεναν στη θέση από ηθική υποχρέωση απέναντι στα ορφανά καθώς και αυτοί προέρχονται από Ιδρύματα. Ωστόσο η κατάσταση δεν μπορούσε να συνεχιστεί καθώς αυτό αποβαίνει σε βάρος και των εργαζομένων και των ιδρυμάτων.³³³ Είναι σαφές από τα παραπάνω ότι ο διορισμός προσωπικού προσέκρουε στις οικονομικές περικοπές δαπανών.

Οι περιορισμένες επιχορηγήσεις των Ε.Ο. επηρέαζαν και το διατροφή των τροφίμων. Όπως αναφέρει ο Μ. Λυμπεράτος το διαιτολόγιο των τροφίμων των Ε.Ο. επαρκούσε μόνο για τη στοιχειώδη επιβίωσή τους και όχι για την ομαλή ανάπτυξή τους.³³⁴ Το Υ.Κ.Π. για να αντιμετωπίσει το πρόβλημα της διατροφής των παιδιών στα κρατικά αλλά και ιδιωτικά ιδρύματα παιδικής προστασίας προχώρησε σε συμφωνία με την CARE για την προμήθεια τροφίμων.³³⁵ Με τον τρόπο αυτό το Υ.Κ.Π. μείωσε το κόστος λειτουργίας των κρατικών αλλά και ιδιωτικών ιδρυμάτων, αφού η διατροφή αποτελούσε σημαντικό τμήμα των εξόδων τους.

Η τεράστια ανεργία που έπληττε την Ελλάδα τη δεκαετία του '50 δεν έκανε εξαίρεση στους/στις τροφίμους των Ορφανοτροφείων. Οι απόφοιτοι των Βιοτεχνικών Ορφανοτροφείων είχαν μια καλύτερη επαγγελματική αποκατάσταση σε αντίθεση με τους απόφοιτους των Αγροτικών Ορφανοτροφείων, οι οποίοι ενώ είχαν μια γεωργική και κτηνοτροφική κατάρτιση δεν μπορούσαν να απορροφηθούν στην αγορά εργασίας.³³⁶ Σε μια περίοδο που η παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας αλλάζει προσανατολισμό, οι αγρότες εγκαταλείπουν μαζικά τη γη τους εξαιτίας της φτώχειας και

³³³ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείου Πρόνοιας, κ. 65

³³⁴ Λυμπεράτος Μ.: «Μετά τον πόλεμο», Ό.π. σελ. 195

³³⁵ Το 1959 παραχωρούνται στα ιδρύματα παιδικής προστασίας άλευρα τα οποία αποτελούσαν «δωρεά του Λαού των Η.Π.Α. προς τον Ελληνικόν Λαόν μέσω της C.A.R.E. και η διάθεση τους κατέστη δυνατή κατόπιν ειδικής συμφωνίας μεταξύ της Ελληνικής Κυβερνήσεως και της CARE της οποίας διατίθεται δωρεάν προς όλα τα ιδρύματα, εφ' όσον συμμορφούνται προς τα κάτωθι οδηγία» [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Ορφανοτροφείου Θηλέων, Φ. 187, αρ. πρωτ. 42870].

³³⁶ Βούτσης Γ.: «Παιδική Προστασία- Κοινωνικοί Λειτουργοί – Κοινωνική Εργασία», Ανάτυπον Εκ των «Αρχείων Υγιεινής», τ. 7-9, Αθήνα 1960, σελ. 10-11. Ο ίδιος μάλιστα στο κείμενό του πρότεινε, με τη μορφή ερωτημάτων, για την επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων των Αγροτικών Ορφανοτροφείων την παραχώρηση γεωργικού κλήρου τον οποίο θα μετέτρεπαν σε υποδειγματικό σταθμό γεωργικής καλλιέργειας. Επίσης τη χρησιμοποίησή τους «εις κατωτέρας γεωργικής θέσεις και να αποβούν τοιουτοτρόπως ουσιαστικά βοηθητικά στελέχη της ασκούμενης σήμερα γεωργικής πολιτικής;»

είτε μεταναστεύουν στο εξωτερικό είτε προς τις πόλεις ήταν αναμενόμενο οι απόφοιτοι των Αγροτικών Ορφανοτροφείων να μην μπορούν να βρουν εργασία.

5.5.3.2. Ιδιωτικά Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία

Το Υπ. Πρόνοιας επιχορηγούσε μια σειρά από ιδιωτικά ορφανοτροφεία και οικοτροφεία για τα απροστάτευτα παιδιά.

Τα Οικοτροφεία ήταν ιδρύματα που είχαν ιδρυθεί κυρίως από τις Μητροπόλεις, το Εθνικό Ίδρυμα «Βασιλεύς Παύλος» και φιλανθρωπικά σωματεία, δέχονται άπορα παιδιά, τα οποία φοιτούσαν σε γυμνάσια ή επαγγελματικές σχολές. Το κράτος επιχορηγούσε τα οικοτροφεία των Μητροπόλεων.

Πίνακας 7: Ιδιωτικά Ορφανοτροφείων και Οικοτροφεία

επιδοτούμενα από το Υ.Κ.Π.				
	Αρ. Ορφανοτροφείων	Αρ. παιδιών	Γυμνασιακά Οικοτροφεία	Αριθμός παιδιών
1956	21	2.106	2	345
1957	21	1.774	4	412
1958	21	1.774	4	412
1959	21	1.774	4	412

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα 1956, 1957, 1958, 1959-1960

Τα επιχορηγούμενα Ορφανοτροφεία και Οικοτροφεία ήταν Ν.Π.Ι.Δ. και εποπτεύονταν από το Υπ. Πρόνοιας. Το 1952 εκδίδεται εγκύκλιος σύμφωνα με την οποία ρυθμίζονταν ο τρόπος εισαγωγής των ορφανών παιδιών στα ιδιωτικά ορφανοτροφεία.³³⁷ Ένα μεγάλο μέρος των παιδιών που εισάγονταν στα ορφανοτροφεία κύρια αιτία ήταν η οικονομική αδυναμία της οικογένειάς του. Τα επιχορηγούμενα ορφανοτροφεία ελέγχονταν από το υπουργείο Πρόνοιας.

Αρκετά από τα ιδιωτικά Ορφανοτροφεία είχαν θεσπίσει τροφεία, ενώ άλλα ήταν δωρεάν. Οι αιτήσεις υποβάλλονταν στις διοικήσεις των ιδρυμάτων. Στα περισσότερα

³³⁷ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 2300, Αρ. πρωτ. 57216/26-5-1952. Οι αιτήσεις για εισαγωγές ορφανών παιδιών σε κρατικά ή ιδιωτικά ορφανοτροφεία και οικοτροφεία έπρεπε να αποστέλλονται στα Κ.Κ.Π. ώστε να υπάρξει γνωμοδότηση της Επιτροπής Παιδικής Προστασίας. Τα ιδιωτικά ορφανοτροφεία που επιχορηγούνταν από το κράτος, πριν από την εισαγωγή κάποιου ορφανού παιδιού, εφόσον έμπιπτε καταρχήν στις διατάξεις του καταστατικού και του εσωτερικού κανονισμού του υπέβαλε αίτηση του ενδιαφερόμενου στο Κ.Κ.Π. ώστε να εγκριθεί από την Επιτροπή Παιδικής Προστασίας. Σε περίπτωση που η αίτηση υποβάλλονταν στο Κ.Κ.Π., αν μετά από τη σχετική εξακρίβωση η Γνωμοδοτική Επιτροπή ενέκρινε την εισαγωγή του παιδιού, διαβίβαζε τον φάκελο στο ορφανοτροφείο για τη συνέχιση των διαδικασιών.

ιδρύματα συνδυάζονταν η περίθαλψη των παιδιών με την επαγγελματική εκπαίδευση. Η ηλικία εισόδου και τα χρόνια παραμονής ήταν διαφορετικά για κάθε ίδρυμα.³³⁸

5.5.3.3. Βρεφοκομεία

Η προστασία των βρεφών γίνονταν στα Βρεφοκομεία, σε αυτά εισάγονταν βρέφη εκτός γάμου ή έκθετα ή στερούμενα προστασίας λόγω αποδεδειγμένης αδυναμίας ή ανικανότητας των γονέων τους να τα αναθρέψουν. Επίσης στα βρεφοκομεία προσφέρονταν προστασία στην άγαμη μητέρα.³³⁹

Το κράτος δε διέθετε δικά του βρεφοκομεία και γι' αυτό επιδοτούσε δημοτικά βρεφοκομεία.

Πίνακας 8: Βρεφοκομεία επιχορηγούμενα από το Υ.Κ.Π.

Έτος	Βρεφοκομεία	Αρ. βρεφών
1956	4	427
1957	3	295
1958	3	295
1959	3	295

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα των ετών: 1957, 1958, 1959-1960

Τα επιχορηγούμενα Βρεφοκομεία ήταν το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, το Δημοτικό Βρεφοκομείο Θεσσαλονίκης ο «Άγιος Στυλιανός»,³⁴⁰ το Γερονυμάκειο Δημοτικό Βρεφοκομείο Ηρακλείου³⁴¹. Ένα από τα μεγαλύτερα δημοτικά βρεφοκομεία ήταν το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών. Στο ίδρυμα φιλοξενούνταν βρέφη και από άλλους δήμους οι οποίοι πλήρωναν τροφεία στο Δημοτικό Βρεφοκομείο, χωρίς πάντα να είναι συνεπείς στις πληρωμές τους.³⁴² Πολλά παιδιά δίνονταν για φροντίδα σε εξωτερικές παιδονόμους τις οποίες επισκέπτονταν κάθε βδομάδα οι επισκέπτριες του Βρεφοκομείου.³⁴³

Η χρηματοδότηση των βρεφοκομείων ήταν δυσχερής εξαιτίας και της πενιχρής οικονομικής ενίσχυσης των δήμων από τον κρατικό προϋπολογισμό. Οι μειωμένες χρηματοδοτήσεις έναντι των αυξανόμενων αναγκών τους έπλητταν και τις παρεχόμενες

³³⁸Πολιτάκου Ε.: Ό.π., σελ. 36-41.

³³⁹Ό.π., σελ.290

³⁴⁰ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1239, Αναφορά του Δοξιάδη προς τον Αυλάρχη Λελούδα για το Δημοτικό Βρεφοκομείο Θεσσαλονίκης.

³⁴¹ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1239. Επιστολή του Σ. Δοξιάδη προς την Εκτελεστική Επιτροπή του Εράνου.

³⁴²ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, Φ. 64 και Φ. 104

³⁴³ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών, Φ. 72

υπηρεσίες των ιδρυμάτων. Στα περισσότερα βρεφοκομεία η περίθαλψη ήταν σχετικά χαμηλή. Η περιποίηση που δέχονταν τα βρέφη δεν ευνοούσε την κανονική τους ανάπτυξη. Ανεπαρκής ήταν και η φροντίδα για την περίθαλψη των βρεφών. Το προσωπικό των βρεφοκομείων στερούνταν των απαραίτητων προσόντων.³⁴⁴ Σε πολλά από αυτά τα κτήρια ήταν ακατάλληλα.³⁴⁵

Οι μεγάλες δυσκολίες που υπήρχαν στη λειτουργία των επαρχιακών Βρεφοκομείων οδήγησε ορισμένα από αυτά να ζητήσουν τη βοήθεια του ιδρύματος «ΜΗΤΕΡΑ» είτε να συνεργαστούν μαζί του είτε να ιδρυθούν παραρτήματά του στις επαρχιακές πόλεις.³⁴⁶ Μια τέτοια περίπτωση ήταν το Γερωνυμάκειο Βρεφοκομείο Ηρακλείου Κρήτης και το Βρεφοκομείο Κέρκυρας που λειτούργησαν ως παραρτήματά του.³⁴⁷ Η συνεργασία και η επέκταση του «ΜΗΤΕΡΑ» με τα επαρχιακά βρεφοκομεία αποτελούσε απόφαση της ίδιας της Φρειδερίκης. Η ίδια είχε δώσει προς το Δ.Σ. του «ΜΗΤΕΡΑ», «σαφή και συγκεκριμένη εντολή όπως βοηθηθούν το ταχύτερον τα εις αθλίαν κατάστασιν ευρισκόμενα παιδιά των επαρχιακών Βρεφοκομείων είτε υπό την μορφήν συνεργασίας μας μετ' αυτών είτε υπό την μορφήν ιδρύσεως παραρτημάτων του «ΜΗΤΕΡΑ» εις τας επαρχιακὰς πόλεις». Ωστόσο μέχρι τα τέλη του 1958 η απόφαση δεν είχε προχωρήσει.³⁴⁸

5.6. Ημερήσια Προστασία του παιδικού πληθυσμού

Το Υ.Κ.Π. για την ημερήσια περίθαλψη και διαπαιδαγώγηση των παιδιών προσχολικής ηλικίας εργαζόμενων γυναικών διέθετε τους Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς και τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία, επίσης επιχορηγούσε ιδιωτικούς παιδικούς σταθμούς. Το Π.Ι.Κ.Π.Α λειτουργούσε παιδικούς σταθμούς που επιχορηγούνταν από το υπουργείο.

Η λειτουργία τους ήταν προσαρμοσμένη στο εργασιακό ωράριο των γυναικών που εξυπηρετούσε. Η φιλοξενία νηπίων στα Ε.Α.Ν. μέχρι αργά το απόγευμα καθώς και δυνατότητα διαμονής εσωτερικών νηπίων εξυπηρετούσε τις εργασιακές ανάγκες των

---

³⁴⁴Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών: Ό.π., σελ. 288-289

³⁴⁵ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1259. Εκθέσεις του Σ. Δοξιάδη για τα Βρεφοκομεία της Θεσσαλονίκης και του Ηρακλείου Κρήτης.

³⁴⁶ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1259. Επιστολή Σ. Δοξιάδη προς την Εκτελεστική Επιτροπή της Βασιλικής Πρόνοιας.

³⁴⁷ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1259. Πρακτικό συνεδρίασης της Διοικούσας Επιτροπής του Γερωνυμάκειου Βρεφοκομείου, 27/6/1958

³⁴⁸ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1239. Επιστολή Σ. Δοξιάδη προς την Εκτελεστική Επιτροπή της Βασιλικής Πρόνοιας.

γυναικών της υπαίθρου, οι οποίες έλειπαν όλη μέρα ιδιαίτερα την άνοιξη και το καλοκαίρι στα χωριά, ενώ άλλες φορές μετακινούνταν σε μακρινές αποστάσεις για να εργαστούν.

5.6.1. Εθνικοί Παιδικόι Σταθμοί (Ε.Π.Σ.)

Οι πρώτοι παιδικόι σταθμοί στην Ελλάδα λειτούργησαν από φιλανθρωπικές οργανώσεις. Ο πρώτος παιδικός σταθμός ιδρύθηκε από την Α. Λασκαρίδου στην Καλλιθέα στα πλαίσια της Σχολής Νηπιαγωγών με τίτλο «Πρότυπος Παιδικός Κήπος». Μετά τη μικρασιατική καταστροφή η ανάγκη ίδρυσης παιδικών σταθμών και νηπιαγωγείων γίνεται εντονότερη εξαιτίας των οξυμένων κοινωνικών προβλημάτων οδήγησε στη λειτουργία ιδρυμάτων ημερήσιας φροντίδας παιδιών σε προσφυγικές περιοχές. Τη δεκαετία του 1930 ιδρύθηκαν μια σειρά Παιδικόι Σταθμοί από το ΠΙΚΠΑ αλλά και από ιδιώτες.³⁴⁹

Οι πρώτοι εννιά Κρατικόι Παιδικόι Σταθμοί³⁵⁰ ιδρύθηκαν με το Ν.Δ. «Περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» (ΦΕΚ 379 τ. Α', 27/10/1926). Ο Α.Ν. «Περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών» το 1935 (ΦΕΚ 527, τ. Α') αντικαθίσταται το Ν.Δ. του 1926. Ο νόμος καθόρισε τους σκοπούς, τους πόρους, το προσωπικό των Παιδικών Σταθμών, τον τρόπο διοίκησής τους, εκπροσώπησης, διαχείρισης, τη μορφή τους. Οι Ε.Π.Σ. ήταν Ν.Π.Δ.Δ.. Έδινε τη δυνατότητα να ιδρυθούν μέχρι 20 Π.Σ. σε βιομηχανικά κέντρα, όχι όμως περισσότεροι από τρεις σε κάθε Νομό. Σκοπός τους ήταν η ημερήσια περίθαλψη και μόρφωση των άπορων παιδιών μέχρι την ηλικία των επτά ετών, κυρίως όσων ήταν ορφανά από πατέρα και η ανακούφιση της εργαζόμενης μητέρας. Στους Ε.Π.Σ. μπορούσε να λειτουργήσει τμήμα βρεφών και παιδικού συσσιτίου για παιδιά ηλικίας 7-13 ετών μετά από πρόταση της Δ.Ε. και έγκρισης του Υ.Κ.Π.

Ο σταθμός έπαιρνε το όνομα της πόλης που λειτουργούσε καθώς και το όνομα κάποιου μεγάλου ευεργέτη. (Α.Ν./1935, άρθρο 1, παρ. 6 και 7).

³⁴⁹ Μαστρογιάννης Ι. Ό.π. σελ. 364 - 365

³⁵⁰ Οι πρώτοι σταθμοί ιδρύθηκαν στην Αλεξανδρούπολη, Κομοτηνή, Ξάνθη, Καβάλα, Δράμα, Σέρρες (1927), Έδεσσα (1928), Φλώρινα, Βόλο, Ιωάννινα (1929), Κέρκυρα (1928), Πάτρα, Τρίπολη, Καλαμάτα, Χανιά, Βαθύ Σάμου, Χίο, Μυτιλήνη, τρεις στη Θεσσαλονίκη, τρεις στον Πειραιά και πέντε στην Αθήνα (ΦΕΚ 379 του 1926)

Το Μάιο του 1937 εκδόθηκε ο Κανονισμός Λειτουργίας των Ε.Π.Σ. βάση του Α.Ν. «Περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών», ο οποίος είχε συνταχτεί από τον Νοέμβριο του 1935.³⁵¹

Οι Ε.Π.Σ. Υπάγονταν στου Υ.Κ.Π. στη διεύθυνση Ε.Ο.Π.Σ., διοικούνταν από πενταμελή Διοικούσα Επιτροπή (Δ.Ε.) η σύνθεση της οποίας καθορίζονταν με απόφαση του Υπουργείου Πρόνοιας, ανάμεσα στις αρμοδιότητες της ήταν οι εγγραφές ή οι διαγραφές νηπίων, ο διορισμός ή απόλυση του κατώτερου προσωπικού, η οικονομική διαχείριση του Σταθμού. Η προεδρία της Δ.Ε. ανατίθεντο συνήθως σε ανώτατους ή ανώτερους κρατικούς λειτουργούς, μητροπολίτες κ.λπ., τα υπόλοιπα μέλη της ήταν δημόσιοι υπάλληλοι ή ιδιώτες και από τα δύο φύλα διακρινόμενοι για την κοινωνική τους δράση.

Επιχορηγούνταν από τον κρατικό προϋπολογισμό, εισέπρατταν μέρος των ειδικών φόρων που είχαν επιβληθεί για τα Ε.Ο., από εκούσιες εισφορές Δήμων και Κοινοτήτων καθώς επίσης και από δωρεές και κληροδοτήματα (άρθρο 3. Α.Ν./1935). Ο νόμος προέβλεπε να υπάρχει μία Διευθύντρια απόφοιτη της σχολής Νηπιαγωγών, μια μαγείρισσα και μια υπηρέτρια καθώς και μια θέση Βρεφοκόμου αν υπήρχε τμήμα βρεφών στον Παιδικό Σταθμό. Το 1942 με τον 2147 Α.Ν. του 1939 μπορούσε να διοριστεί μια παιδαγωγός, απόφοιτος των σχολών Νηπιαγωγών, στους Π.Σ. αν ο αριθμός των παιδιών ήταν μεγαλύτερος του πενήντα. Με το Ν.Δ.1316/1942 δόθηκε η δυνατότητα να αυξηθούν οι Παιδικοί Σταθμοί από 20 σε 30 στις βιομηχανικές περιοχές.

Στους Ε.Π.Σ. γίνονταν δεκτά παιδιά ηλικίας τριών έως έξι ετών και κατ' εξαίρεση από δύο ετών. Η μητέρα έπρεπε να είναι εργαζόμενη άπορη ή ασθενής, ανάπηρη και ανίκανη για εργασία. Οι γονείς έπρεπε να υποβάλουν αίτηση προς το Υ.Κ.Π. μέσω το Δ.Ε. του Σταθμού, μαζί προσκόμιζαν πιστοποιητικό απορίας και εργασίας της μητέρας ή ασθένειας ή αναπηρίας.³⁵²

Τα νήπια προσέρχονταν στους σταθμούς με βάση τον Κανονισμό, στις 7 π.μ., μισή ώρα πριν την έναρξη λειτουργίας των εργοστασίων και αποχωρούσαν μισή ώρα μετά τη λήξη εργασίας τους ή στις 6 μ.μ.³⁵³ Τα παιδιά ανάλογα με την ηλικία τους ασχολούνταν

³⁵¹ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Ε.Π.Σ., Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, Α.Β.Ε.: 210, κουτί 63, φάκ. 2.

³⁵² Πολιτικάκου Ε.: «Οδηγός Κοινωνικής Πρόνοιας», Εκδόσεις Σύλλογος Το Ελληνικόν Φως, Αθήνα 1955, σελ. 25

³⁵³ Τον Ιούνιο του 1957 το Υ.Κ.Π. με την εγκύκλιο 118, πρότεινε η προσέλευση των παιδιών να γίνεται απαραίτητα σύμφωνα με τις καθορισμένες ώρες του Κανονισμού των Ε.Π.Σ. και Ε.Α.Ν. και όχι μετά τις

με ασκήσεις και δραστηριότητες σύμφωνα με το καταρτιζόμενο πρόγραμμα το οποίο είχε εγκριθεί μετά από εισήγηση της διευθύντρια από τη Δ.Ε. και τον Επιθεωρητή της Στοιχειώδους Εκπαίδευσης. Εκτός από το παιδαγωγικό – εκπαιδευτικό πρόγραμμα οι υπόλοιπες ώρες των παιδιών μοιράζονταν μεταξύ της πρωινής καθαριότητας, της προσευχής, της ανάπαυσης και της ευχαριστήριας απογευματινής προσευχής. Τα νήπια κατά την παραμονή τους στους σταθμούς φόραγαν ομοιόμορφη στολή η οποία παρέχονταν από το ίδρυμα. Επίσης τους παρείχε ένα ζευγάρι παπούτσια ή πέδιλα αν το επέτρεπε ο προϋπολογισμός.³⁵⁴

Τα νήπια διαγράφονταν με απόφαση της Δ.Ε. είτε λόγω μεταδοτικής ασθένειας είτε για αδικαιολόγητη απουσία μεγαλύτερη των είκοσι ημερών. Για να εγγράφονταν ένα νήπιο ήταν απαραίτητη ιατρική εξέταση. Ο κανονισμός των Ε.Π.Σ. προέβλεπε τα παιδιά να εξετάζονταν κάθε βδομάδα από το γιατρό του σταθμού ο οποίος παρακολουθούσε τη συνολική τους ανάπτυξη.³⁵⁵ Στα νήπια παρέχονταν τρία γεύματα ημηρεσίας.³⁵⁶

Οι Ε.Π.Σ. λειτουργούσαν όλες τις ημέρες του χρόνου με εξαίρεση τις καθορισμένες από τον Κανονισμό αργίες.³⁵⁷

Η διευθύντρια του Σταθμού απασχολούσε τα νήπια με το παιδαγωγικό πρόγραμμα αν δεν υπήρχε παιδαγωγός. Είχε την ευθύνη λειτουργίας του σταθμού και εισηγούνταν στη Δ.Ε. όλα τα θέματα. Η παιδαγωγός απασχολούσε τα νήπια με το παιδαγωγικό πρόγραμμα και είχε την επιμέλεια της σωματικής καθαριότητας των νηπίων.³⁵⁸ Η εγγραφή των παιδιών γίνονταν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους εφ' όσον υπήρχαν κενές θέσεις.³⁵⁹

Η παρακολούθηση της εφαρμογής του Κανονισμού των Ε.Π.Σ. ανατίθεντο με απόφαση της Δ.Ε. του κάθε σταθμού σε δεκατετραμελή Εφορευτική Επιτροπή

---

9 π.μ. τους μήνες Οκτώβριο, Νοέμβριο, Δεκέμβριο, Ιανουάριο, Φεβρουάριο, Μάρτιο και Απρίλιο και στις 8 π.μ. τους υπόλοιπους μήνες. [ΓΑΚ Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 807]

354 ΓΑΚ Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας των Ε.Π.Σ., Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, άρθρο 16

³⁵⁵ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Ε.Π.Σ., Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, Α.Β.Ε.: 210, κουτί 63, Φ. 2, Άρθρα 4 - 10 και 16.

³⁵⁶ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 29/2/25/2

³⁵⁷ Οι καθορισμένες αργίες ήταν: Οι εθνικές γιορτές, η βασιλική γιορτή, η Πρωτοχρονιά, τα Θεοφάνεια, των Τριών Ιεραρχών, η Καθαρή Δευτέρα, η Μ. Παρασκευή, η Δεύτερη Μέρα του Πάσχα, του Αγίου Πνεύματος, ο Δεκαπεντάγουστος, η πρώτη και δεύτερη μέρα των Χριστουγέννων, η γιορτή του πολιούχου της πόλης ή της Κοινότητας που λειτουργούσε ο Ε.Π.Σ. καθώς και η ημέρα εορτασμού του εθνικού τοπικού γεγονότος, [Κανονισμός Ε.Π.Σ. Ό.π. άρθρο 33.]

³⁵⁸ Ό.π. άρθρα 11 και 12

³⁵⁹ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, Α.Β.Ε.: 210, κουτί 63, φάκ. 2, άρθρο 2., Κανονισμός Ε.Π.Σ.,

αποτελούμενη από κυρίες και δεσποινίδες, οι οποίες ανά δύο επισκέπτονταν εκ περιτροπής το σταθμό και παρακολουθούσαν τη λειτουργία του και υπέγραφαν το ημερήσιο δελτίο. Τα μέλη της επιτροπής σημείωναν τις παρατηρήσεις τους σε περίπτωση παράβασης του σε ειδικό βιβλίο το οποίο θέτονταν υπόψιν της Δ.Ε. σε κάθε συνεδρίαση. Η Εφορευτική Επιτροπή μπορούσε να δώσει την έγκρισή της για την εισαγωγή νηπίων σε έκτακτες περιπτώσεις. Η Δ.Ε. μπορούσε να αναθέσει στα μέλη της Εφορευτικής να προβούν στην εξακρίβωση της οικογενειακής και οικονομικής κατάστασης των εγγεγραμμένων νηπίων ή όσων επρόκειτο να εγγραφούν.³⁶⁰

5.6.2. Εθνικά Αγροτικά Νηπιοτροφεία (Ε.Α.Ν.)

Τα Ε.Α.Ν. ιδρύθηκαν με το Ν.Δ. 1316/1942 «Περί Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων και τροποποιήσεως διατάξεων περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών και Αγρ. Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών» (ΦΕΚ 115, τ. Α', 11/5/1942) στις αγροτικές περιοχές. Ήταν Ν.Π.Δ.Δ. και έπαιρναν το όνομα της πόλης ή της κοινότητας στην οποία είχαν ιδρυθεί. Σύμφωνα με το Ν.Δ. διοικούνταν από 5μελή Διοικούσα Επιτροπή, τα μέλη της διορίζονταν από τον εκάστοτε υπουργό Πρόνοιας. Στις αρμοδιότητές της περιλαμβάνονταν η εγγραφή των νηπίων, η οικονομική διαχείριση του νηπιοτροφείου.

Σκοπός τους όπως ορίζονταν από τον Κανονισμό³⁶¹ τους ήταν η περίθαλψη και η διαπαιδαγώγηση των νηπίων των αγροτικών περιοχών οι μητέρες των οποίων απασχολούνταν σε γεωργικές εργασίες μακριά από τα σπίτια τους και αδυνατούσαν να τα φροντίσουν.³⁶²

Ιδρύονταν με κοινά Διατάγματα του Υπουργείου Πρόνοιας και Οικονομικών. Το Ν.Δ. προέβλεπε την ίδρυση 90 Αγροτικών Νηπιοτροφείων. Όριζε ότι νήπια που φιλοξενούνταν για ημερήσια περίθαλψη ήταν ηλικίας 3- 6 ετών. Σε κάθε Ε.Α.Ν. επιτρεπόταν και η εισαγωγή εσωτερικών νηπίων τα οποία ήταν ορφανά πολέμου ή νήπια τα οποία στερούνταν επαρκούς συγγενικής φροντίδας και τα οποία δεν κατάγονταν από την πόλη ή την κοινότητα που ήταν η έδρα του Ε.Α.Ν. Τα νήπια δεν έπρεπε να ήταν μικρότερα από δύο ετών και μεγαλύτερα των πέντε. Τα εσωτερικά νήπια έμεναν στα Ε.Α.Ν. μέχρι την ηλικία των 6 ετών. Για την εισαγωγή τους

---

³⁶⁰ Ο.π. άρθρο 30.

³⁶¹ Ο κανονισμός εκδόθηκε το Φεβρουάριο του 1943 από το Υπουργείο Εθνικής Πρόνοιας, με αρ. πρωτ. 10834, στηριζόμενο στο Ν.Δ. 1316/1942. [ΓΑΚ, Ν. Σερρών, Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, Α.Β.Ε.: 210, κουτί 63, φάκ. 2, Κανονισμός Λειτουργίας Ε.Α.Ν.].

³⁶² ΓΑΚ, Ν. Σερρών, Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών, Α.Β.Ε.: 210, κουτί 63, φάκ. 2, Κανονισμός Λειτουργίας Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων, Άρθρο 1.

απαιτούνταν η έγκριση του Υπουργείου Πρόνοιας. Τα εσωτερικά νήπια δεν μπορούσαν να είναι περισσότερα από δέκα σε κάθε Νηπιοτροφείο. Η εγγραφή των νηπίων γινόταν με απόφαση του Δ.Σ. ή με έγγραφη εντολή του υπουργού.

Οι εγγραφές γίνονταν σε όλη τη διάρκεια του έτους, αρκεί να μην είχε συμπληρωθεί ο αριθμός των νηπίων που μπορούσε να φιλοξενήσει βάσει του προϋπολογισμού του.³⁶³ Το προσωπικό τους αποτελούνταν από μια διευθύντρια, πτυχιούχο νηπιαγωγό, η οποία δεν ασκούσε παιδαγωγικό έργο αλλά επόπτευε το υπόλοιπο προσωπικό, ήταν μέλος της Δ.Ε. του Σταθμού και τηρούσε τα βιβλία του σταθμού, μια νηπιοκόμο πτυχιούχο της σχολής Νηπιοκόμων η οποία υλοποιούσε το παιδαγωγικό πρόγραμμα, επιτηρούσε τα νήπια την ώρα του φαγητού και της προσευχής και αναπλήρωνε τη διευθύντρια. Στο προσωπικό περιλαμβάνονταν μια μαγείρισσα και μια καθαρίστρια (υπηρέτρια) οι οποίες προσλαμβάνονταν με απόφαση των Δ.Ε. των Νηπιοτροφείων. Ο κανονισμός των Ε.Α.Ν. περιλάμβανε στο προσωπικό και ένα γιατρό ο οποίος εξέταζε τα νήπια πριν την εγγραφή τους στο σταθμό και τουλάχιστο μία φορά τον μήνα. Καθόριζε τη δοσολογία των φαρμάκων και του μωρουνέλαιου σε όσα νήπια το είχαν ανάγκη, υποδείκνυε την αναγκαία μέτρα για την υγεία και υγιεινή του σταθμού και εμβολίαζε τα νήπια. Τηρούσε βιβλία παρατηρήσεων του οποίου λάμβανε γνώση η Διοικούσα Επιτροπή του Νηπιοτροφείου.³⁶⁴

Τα νήπια προσέρχονταν στο Ε.Α.Ν. στις εφτά το πρωί και αποχωρούσαν στις 7μ.μ. από τον Μάιο έως και τον Σεπτέμβριο, τους υπόλοιπους μήνες προσέρχονταν στις οκτώ και αποχωρούσαν στις 5 μ.μ. Στα νήπια παρέχονταν πρωινό ρόφημα, μεσημεριανό και απογευματινό. Στα νήπια προσφέρονταν, εάν το επέτρεπε ο προϋπολογισμός, ομοιόμορφη στολή και από ένα ζευγάρι παπούτσια και πέδιλα ανάλογα με την εποχή. Στα εσωτερικά νήπια δίνονταν ρούχα, εσώρουχα και κλινοσκεπάσματα.³⁶⁵

Οι Ε.Α.Ν. ακολουθούσαν το εγκεκριμένο πρόγραμμα των κρατικών νηπιαγωγείων, οι υπόλοιπες ώρες αφιερώνονταν στην πρωινή καθαριότητα, στην πρωινή και απογευματινή προσευχή, στη σίτιση που περιλάμβανε πρωινό ρόφημα, πρόγευμα, μεσημεριανό και στην ξεκούραση. Το καλοκαίρι ορισμένα Ε.Α.Ν. μετατρέπονταν σε θερινές Αγροτικές Κατασκηνώσεις στις οποίες εφαρμόζονταν ειδικό πρόγραμμα

---

³⁶³ Ο.π. άρθρο 4.

³⁶⁴ Ο.π. άρθρο 11 και 15.

³⁶⁵ Ο.π. άρθρο 5.

απασχόλησης των νηπίων. Οι υπόλοιπες απασχολούσαν τα νήπια με πρόγραμμα που καταρτίζονταν από το Υπουργείο Πρόνοιας.³⁶⁶

Το Ν.Δ. 1316/1942 «Περί Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων και τροποποιήσεως διατάξεως περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών και Αγρ. Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών» (ΦΕΚ 115, τ. Α', 11/5/1942), άρθρο 15, προέβλεπε για την κατάρτιση ειδικών νηπιοκόμων των Ε.Α.Ν. και βρεφοκόμων των Ε.Π.Σ. και την ίδρυση δύο σχολών Νηπιοκόμων στα Ε.Ο. των Ιωαννίνων και της Καστοριάς.

Το 1950 με τον ν. 1456 «Περί προσόντων διορισμού Παιδαγωγών Εθνικών Παιδικών Σταθμών και Διευθυντριών Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων και Παιδ. Σταθμών» (ΦΕΚ 158, τ. Α') καθορίστηκε ότι ως Παιδαγωγοί στους Ε.Π.Σ. και στα Ε.Α.Ν. διορίζονταν πτυχιούχοι του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών ή πτυχιούχοι των Τμημάτων Νηπιαγωγών των Παιδαγωγικών Ακαδημιών Ιωαννίνων και Φλώρινας καθώς και του Γυμνασίου Ξάνθης.

Το 1954 με το Β.Δ. (3/4/1954, ΦΕΚ 58, τ. Α') καθορίστηκαν οι θέσεις του τακτικού προσωπικού των Ε.Π.Σ.: 43 θέσεις Διευθυντριών και 22 παιδαγωγών. Στα Ε.Α.Ν. οι θέσεις τακτικού προσωπικού με βάση το Β.Δ. ήταν 16 θέσεις διευθυντριών και 9 νηπιοκόμων. Με το Ν.Δ. 3045/1954 η κυβέρνηση Παπάγου θεσμοθέτησε σε κάθε Παιδικό Σταθμό μια θέση διευθύντριας και μιας παιδαγωγού, και αντίστοιχα σε κάθε Αγροτικό Νηπιοτροφείο μια θέση διευθύντριας και μιας νηπιοκόμου. Οι ελλείψεις προσωπικού όμως στους Ε.Α.Ν. παραμένουν σε όλη τη δεκαετία. Το 1951 οι κενές θέσεις διευθυντριών στους Ε.Α.Ν. και τα προβλήματα που αυτό δημιουργεί αναφέρονται στην έκθεση της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου.³⁶⁷ Το 1958 το Υ.Κ.Π. σε

---

³⁶⁶ Ό.π. άρθρο 9.

³⁶⁷ «Ο Παιδικός Σταθμός Ηγουμενίτσας, το Ε.Α.Ν. Καστρίου, Φιλιατών κ.λπ. κατόπιν της ανακλήσεως των εν αυτοίς υπηρετουσών Δημοδιδασκαλισσών θα παραμείνουν άνευ Διευθυντριών και γεννάται το ερώτημα κατά πόσον θα είναι δυνατόν να λειτουργήσουν ιδρύματα άνευ Διευθυντριών ή εάν δυνήθωσιν αι υπηρετούσαι νηπιοκόμοι ν' αναλάβωσιν κατά την διεύθυνσιν αυτών. Το ζήτημα της πληρώσεως των κενών θέσεων ετονίσαμεν και σε προηγουμένας εκθέσεις προτείναντες, ίνα τους σχετικούς διορισμούς ενεργεί ο οικείος Νομάρχης εντός του πλαισίου του προϋπολογισμού, επί τω τελεί όπως αποφευχθεί το άτοπον της διεύθυνσεως των Ιδρυμάτων τούτων υπό νηπιοκόμων ή διδασκαλισσών τέχνης αποφοίτων Δημοτικού σχολείου.» Σε παρόμοια έκθεση της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου τίθεται ξανά το θέμα της συμπλήρωσης των κενών θέσεων τονίζεται μάλιστα «Κατά το συγκληθέν ενταύθα Συνέδριον των Διευθυντών των Κέντρων Κοινωνικής Πρόνοιας ετονίσθη υπό της καθ' ημάς αρμοδίας Υπηρεσίας η μέγιστη ανάγκη της συμπλήρωσεως των κενών θέσεων των Διευθυντριών των ανωτέρω Ιδρυμάτων, καθ' όσον είναι λίαν παρακεινδυνευμένον να λειτουργούν ταύτα υπό την Δ/σιν διδασκαλισσών τέχνης ή νηπιοκόμων αποφοίτων των Δημοτικών Σχολείων, αίτινες λόγω της αγνοίας των πολλάκις αποβαίνουν αντικείμενον εκμεταλλεύσεως επιτηδείων και κινδυνεύουσιν να παραπεμπώσιν εις τα δικαστήρια και να υποστώσιν τα νομίμους συνεπειάς. Κατόπιν τούτου δέον σοβαρώς να απασχολήση την αρμοδίαν Υπηρεσίαν του Υπουργείου Κοιν. Πρόνοιας η συμπλήρωσις των θέσεων των Διευθυντριών των ανωτέρω Ιδρυμάτων.»

απάντησή του προς την Πανεργατική Σπετσών, μέλους της ΓΣΕΕ, για το διορισμό νηπιοκόμου παραδέχονταν ότι τα ιδρύματα αυτά πανελλαδικά λόγω έλλειψης προσωπικού λειτουργούσαν υποχρεωτικά μόνο με τη διευθύντρια ή τη νηπιοκόμο ανεξάρτητα από τον αριθμό των τροφίμων και των δυσχερειών. Το υπουργείο ζητούσε συνεχώς πιστώσεις από το υπουργείο Οικονομικών για να συμπληρώσει των κενών θέσεων³⁶⁸, χωρίς όμως να βρίσκει ανταπόκριση. Η διευθύντρια δεν υπολογίζονταν στο παιδαγωγικό προσωπικό καθώς εκτελούσε διοικητική δουλειά.

Πίνακας 9: Αριθμός Π.Σ. – Νηπισγωγείων. Κρατικών – Ιδιωτικών – ΠΙΚΠΑ και φιλοξενούμενων Νηπίων

	1955	1956	1957	1958	1959					
Ιδρύματα	Αρ. Παιδίων	Ιδρύματα	Αρ. Παιδίων	Ιδρύματα	Αρ. Παιδίων					
Ε.Π.Σ.	55	4625	57	4400	57	3811	59	3643	59	4850
Ε.Α.Ν.	31	2236	37	2300	31	2111	24	2081	35	2468
Ιδιωτικοί φορείς επιχορηγούμενοι από το κράτος										
Παιδικοί σταθμοί		13	1622	13	1620	13	1620	13	1620	
Βρεφικοί σταθμοί		1	70	1	70	1	100	1	100	
Νηπιαγωγεία		21	1410	21	1425	21	1205			
ΠΙΚΠΑ										
Νηπιαγωγεία									21	1480
ΣΥΝΟΛΟ:	6861	9802	9037	8649	10698					

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα 1957, 1958, 1959-1960

Από τον παραπάνω πίνακα διαπιστώνεται ότι ο αριθμός των παιδιών που φιλοξενούνταν στις κρατικές αλλά και στις ιδιωτικές δομές φροντίδας ήταν πολύ μικρός. Τον Ιούνιο του 1959 το σύνολο των παιδιών ηλικίας 0-4 ετών ήταν 744.710³⁶⁹. Από αυτά τα 10.698, ποσοστό 1,4%, φιλοξενούνταν σε κρατικούς και ιδιωτικούς σταθμούς. Βεβαίως και πολλές μητέρες δεν εργάζονταν, όμως το ποσοστό αυτό δεν κάλυπτε το σύνολο των εργαζόμενων μητέρων. Η ανάγκη ίδρυσης παιδικών σταθμών ήταν αναγκαία. Η έλλειψή τους και η μη δημιουργία νέων μπορεί να εξηγηθεί από τα αυστηρά προγράμματα λιτότητας που εφαρμόζονταν τη δεκαετία του '50 στα οποία οι δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια ήταν περιορισμένες.

[ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υ.Κ.Π. κιβώτιο 65 ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υ.Κ.Π. κιβώτιο 65].

³⁶⁸ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1366, Απάντηση του Υ.Κ.Π. της διεύθυνσης Ε.Ο.Π.Σ. προς την Πανεργατικήν Σπετσών 28/7/1958

³⁶⁹ ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα 1959-1960, σελ. 39

5.6.3 Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.)

Οι Α.Μ.Ο.Σ. ιδρύθηκαν με τον Α.Ν. 2470/3-8-1940 «Περί ιδρύσεως Αγροτικών Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών» (ΦΕΚ 237, τ.Α') από το δικτατορικό καθεστώς του Ι. Μεταξά και λειτουργούσαν ως Ν.Π.Δ.Δ. Δεκτές γίνονταν ως τακτικές μαθήτριες απόφοιτοι της ΣΤ' τάξης του Δημοτικού Σχολείου, ηλικίας 13 μέχρι 17 ετών και οι οποίες διέμεναν στην κοινότητα που έδρευε η σχολή ή σε γειτονικές ακόμη όμως και σε άλλες κοινότητες. Μπορούσαν επίσης να γίνουν δεκτές και μαθήτριες που δεν ήταν τελειόφοιτοι του Δημοτικού Σχολείου ηλικίας 14-20 ετών για να παρακολουθήσουν ορισμένο κύκλο μαθημάτων. Οι σχολές επιχορηγούνταν από το Υπ. Πρόνοιας.³⁷⁰

Σε κάθε σχολή εισάγονταν μέχρι σαράντα (40) μαθήτριες. Οι μαθήτριες διακρίνονταν σε δύο κατηγορίες τις τακτικές οι οποίες εγγράφονταν από την αρχή της λειτουργίας της σχολής και διδάσκονταν όλα τα μαθήματα και οι έκτακτες οι οποίες εγγράφονταν για να παρακολουθήσουν μόνο ορισμένο κύκλο μαθημάτων. Οι τακτικές μαθήτριες ήταν απόφοιτες του Δημοτικού Σχολείου ηλικίας 13 έως 17 ετών και διέμεναν στην κοινότητα στην οποία έδρευε η σχολή ή σε γειτονικές. Οι έκτακτες μαθήτριες ήταν μέχρι ηλικίας 14 έως 20 ετών απόφοιτες του Δημοτικού Σχολείου. Οι έκτακτες μαθήτριες μπορούσαν να γραφούν κατά την αρχή του δεύτερου ή τρίτου έτους. Όσες επιθυμούσαν να εγγραφούν στις Α.Μ.Ο.Σ. κατέθεταν πιστοποιητικό από το δημοτολόγιο και το ενδεικτικό του Δημοτικού Σχολείου. Η επιλογή γίνονταν από τη Δ.Ε. της σχολής.³⁷¹ Οι μαθήτριες διαγράφονταν με απόφαση της Δ.Ε. η οποία εγκρίνονταν από το Υ.Κ.Π. για λόγους ανηθικότητας, ασέβειας, απείθιας ή αμέλειας ή αν εκδήλωναν χρόνιο μεταδοτικό νόσημα το οποίο έθετε σε κίνδυνο την υγεία των υπόλοιπων μαθητριών ή αν απουσίαζαν αδικαιολόγητα πάνω από δεκαπέντε μέρες.³⁷²

Οι μαθήτριες ήταν υποχρεωμένες να προσέρχονται την ώρα έναρξης των μαθημάτων και να φεύγουν με τη λήξη τους. Ήταν υποχρεωμένες, βάση του κανονισμού, να είναι πειθαρχικές και προσεκτικές και να κατέβαλαν την πρέπουσα προσπάθεια για την ομαλή εκτέλεση των εργασιών της σχολής. Επίσης έπρεπε να προσέρχονταν καθαρές και να μεριμνούσαν τόσο για την ατομική καθαριότητα όσο και την καθαριότητα της

³⁷⁰ Εθνικό Τυπογραφείο, Α.Ν. 2470/1940, άρθρο 6, παρ. 1&2

³⁷¹ Κανονισμός Λειτουργίας των Α.Μ.Ο.Σ. Ό.π. άρθρο 13

³⁷² Ό.π. άρθρο 14

σχολής, να φρόντιζαν για την καλή συντήρηση και διατήρηση των επίπλων, των σκευών και των μηχανημάτων της σχολής.³⁷³

Στις μαθήτριες παρέχονταν μεσημεριανό φαγητό και αν το επέτρεπαν τα αποθέματα της σχολής τους χορηγούνταν πρωινό και απογευματινό. Το εβδομαδιαίο διαιτολόγιο καθορίζονταν από ανά τρίμηνο από τη Δ.Ε. ανάλογα την εποχή του έτους.³⁷⁴ Πόροι των Α.Μ.Ο.Σ. ήταν η κρατική επιχορήγηση, τμήμα του Εράνου υπέρ των Ορφανοτροφείων, δωρεές και κληροδοτήματα, εκούσιες εισφορές Κοινοτήτων, τα προϊόντα από τις βιομηχανικές και αγροτικές ασχολίες των μαθητριών και εκούσιες προσφορές των μαθητριών για την παρασκευή συσσιτίου.³⁷⁵

Η μαθητεία διαρκούσε τρία έτη. Οι σχολές λειτουργούσαν όλο το χρόνο με διακοπή ενός μηνός τους θερινούς μήνες. Οι διοικητικές επιτροπές των σχολών καθόριζαν το διάστημα θερινών διακοπών ανάλογα με τις αγροτικές τοπικές συνθήκες από την 1η Ιουλίου μέχρι τις 15 Οκτωβρίου (εγκύκλιος 515/1960).³⁷⁶ Επίσης οι σχολές δεν λειτουργούσαν τις ημέρες που είχαν καθοριστεί ως αργίες από τον Κανονισμό των Α.Μ.Ο.Σ.³⁷⁷

Μετά από διετή ή τριετή λειτουργία η κάθε Α.Μ.Ο.Σ. μπορούσε με Β.Δ. που εκδίδονταν από το Υπουργείο Πρόνοιας και Οικονομικών να μεταφερθεί σε άλλη κοινότητα.

Οι Α.Μ.Ο.Σ. έπαιρναν το όνομα της Κοινότητας στην οποία θα λειτουργούσαν και διοικούσαν από τριμελή ή πενταμελή Επιτροπή η σύνθεση της οποίας ορίζονταν κάθε φορά από απόφαση του Υπουργού Κρατικής Υγιεινής και Αντίληψης αρχικά και στη συνέχεια του Υ.Π.Κ.. Στην επιτροπή συμμετείχε και ένας εκπαιδευτικός λειτουργός ο οποίος ορίζονταν από το Υπ. Παιδείας και ένας αντιπρόσωπος της Ε.Ο.Ν. η συμμετοχή

---

³⁷³ Ο.π. άρθρο 15

³⁷⁴ Ο.π. άρθρο 16

³⁷⁵ Εθνικό Τυπογραφείο, Α.Ν. 2470/1940, άρθρο 4.

³⁷⁶ Παπαδάκη Α.. «Οι Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.): η περίπτωση της Αριδαίας (1948 – 1966), στο «Η εκπαίδευση στην περιοχή της Πέλλας στον 19^ο αιώνα και μέχρι τα μέσα του 20^{ου} αιώνα», Ηλεκτρονική σελίδα της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Πέλλας: <http://www.didpellas.gr/index.php/dde-pella/synedrioddepelas.html>, σελ. 6

³⁷⁷ Κανονισμός Α.Μ.Ο.Σ. άρθρο 12. Οι καθορισμένες αργίες ήταν: η Πρωτοχρονιά, των Θεοφανείων, του Ιωάννου του Προδρόμου, των Τριών Ιεραρχών, η Καθαρά Δευτέρα, η 25^η Μαρτίου, η Μ. Πέμπτη έως και η Τρίτη του Πάσχα, του Αγ. Γεωργίου, η 1^η Μαΐου, του Αγ. Κωνσταντίνου και Ελένης, των Αγ. Αποστόλων Πέτρου και Παύλου, της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, της Υψώσεως του Τιμίου Σταυρού, του Αγ. Δημητρίου, από την ημέρα των Χριστουγέννων έως και την Τρίτη μέρα των Χριστουγέννων, η Κυριακή, η μέρα της τοπικής γιορτής.

του οποίου καταργήθηκε με το Ν.Δ. 1314/1942. Συνεδρίαζε μια φορά τον μήνα και αποφάσιζε για όλα τα ζητήματα που αφορούσαν τη σχολή.³⁷⁸

Ο σκοπός τους όπως αναγράφεται στον Α.Ν. 2470/1940, άρθρο 1 *«προς ευρύτεραν πραγματοποίησιν του δια των Εθνικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων επιδιωκομένου σκοπού και προς εξύψωσιν της πνευματικής και οικονομικής καταστάσεως της αγρότιδος δύναται να ιδρυθώσι δια Βασιλικών Διαταγμάτων εκδιδομένων προτάσει των επί της Κρατικής Υπηρεσίας Υγιεινής και Αντιλήψεως και Οικονομικών Υπουργών Αγροτικά Μεταβατικά Οικοκυρικά Σχολαί, υπαγόμεναι υπό την εποπτείαν και έλεγχον του Υπουργείου Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως.»*

Το 1943 εκδόθηκε ο Κανονισμός των Α.Μ.Ο.Σ. Το άρθρο 1 αναφέρει *«Αι Αγροτικά Μεταβατικά Οικοκυρικά Σχολαί σκοπούσιν αφ' ενός μέν την τόνωσιν του Θρησκευτικού και Εθνικού φρονήματος των μαθητριών των, αφ' ετέρου δε την παροχήν εις αυτάς στοιχειωδών γνώσεων υγιεινής και γεωργίας ως και την άσκησίν των εις οικοκυρικά έργα και οικοτεχνίας, δι' ων θα καταστήσιν αύται ικαναί να συμβάλωσιν εις την οικονομικήν ανακούφισιν των οικογενειών των.»*³⁷⁹

Οι σχολές στόχευαν να καταρτίσουν και να δώσουν κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις στις νέες κοπέλες για θέματα που αφορούσαν την καθημερινή τους διαβίωση και την εκπαίδευσή τους ώστε να συμβάλουν στην βελτίωση της ζωής των αγροτών³⁸⁰. Ο σκοπός των σχολών δεν άλλαξε ούτε στη δεκαετία του 1950 *«Η νεαρά αγρότης και τελειόφοιτος του Δημοτικού Σχολείου οι πόροι της οικογενείας της οποίας δεν επιτρέπουν την προστασίαν αυτής και την περαιτέρω μόρφωσιν της γίνεται δεκτή εις την*

³⁷⁸ Εθνικό Τυπογραφείο, Α.Ν., 2470/1940, άρθρο 3.

³⁷⁹ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας Αγροτικών Μεταβατικών Σχολών, Έκδοση Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1943, σελ. 7

³⁸⁰ Ο Νομάρχης Χαλκιδικής σε έκθεση για τα πεπραγμένα του 1951 προς το υπουργείου ζητά την επαναλειτουργία των τριών καταργημένων Α.Μ.Ο.Σ. (καταργήθηκαν λόγω έλλειψης πιστώσεων) και την ίδρυση και άλλων δύο. Ισχυρίζεται ότι οι σχολές θα ήταν *«απείρως χρησιμότεροι των Γυμνασίων προκειμένου περί μορφώσεως των αποφοίτων των Δημοτικών Σχολείων κορασίων του αγροτικού πληθυσμού»*. Οι σχολές θα *«επετελούν σπουδαιότατον προορισμόν, αποτελούσι φυτώρια Εθνικής και ηθικής διαπαιδαγωγήσεως των κορασίδων»*, θα τις εφοδίαζαν με πρακτικές και θεωρητικές γνώσεις με τις οποίες θα *«απέβαινον αύται βραδύτερον άρισται Ελληνίδες, οικοδέσποιναί και μητέρες»* θα ήταν ικανές να βοηθήσουν με κάθε τρόπο τους συζύγους τους *«εις την καλύτεραν άσκησιν της γεωργίας και της κτηνοτροφίας και τους ομοχωρίους των εν γένει.»* Ο νομάρχης τονίζει την ανάγκη ίδρυσης των σχολών και για λόγους ηθικής άμυνας ενάντια στον κομμουνισμό και τη διάβρωση των ηθών της υπαίθρου από τις αρνητικές επιρροές των πόλεων. *«Ειδικώς κατά την σημερινήν περίοδον καθ' ην οφείλομεν ν' αμυνθώμεν παντί σθένει κατά της αποσυνθετικής προπαγάνδας του κομμουνισμού, αι οικοκυρικά σχολαί λειτουργούσαι συμφώνως προς τον οργανισμόν τον συνταχθέντα υπό του θεσπίσαντος τον θεσμόν Νομοθέτου αποτελούσι εν των αποτελεσματικότερων κατά του κομμουνισμού όπων, συγχρόνως δε και ισχυρότατον ανασχετικόν φραγμόν κατά της ηθικής διαφθοράς, ήτις βαθμηδόν διεισδύει εκ των πόλεων και εις τον μέχρις εσχάτων αγρόν τα ήθη πληθυσμόν της Ελληνικής υπαίθρου.»* [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπ. Πρόνοιας, κιβώτιο 65].

*Α.Μ.Ο.Σ. την λειτουργούσαν εις την Κοινότητα της ή εις πλησιόχωρον τοιαύτην. Δια του τριετούς κύκλου των διδασκομένων μαθημάτων επιδιώκεται ο εμπλουτισμός των μαθητριών δια των απαιτητών γνώσεων ώστε να συνελέσωσιν αυτά εις την βελτίωσιν των εν γένει συνθηκών της διαβίωσης της αγροτικής οικογενείας.»*³⁸¹

Το διδακτικό προσωπικό της σχολής αποτελούσαν: μια διευθύντρια, πτυχιούχος του Χαροκοπείου Διδασκαλείου Οικοκυρικής εκπαίδευσης ή πτυχιούχος διδασκαλείου θηλέων ή Παιδαγωγικών Ακαδημιών, μια δασκάλα ραπτικής τέχνης και μια δασκάλα υφαντουργίας και ταπητουργίας, απόφοιτοι των Ε.Ο. και Οικοτροφείων θηλέων. Μαθήματα παρέδιδαν ακόμη ο δάσκαλος, ο γιατρός, ο γεωπόνος.³⁸²

Αρχικά το διδακτικό προσωπικό και οι μαθήτριες έπρεπε να είναι μέλη της Ε.Ο.Ν., το οποίο καταργήθηκε με το Νομοθετικό Διάταγμα 1314/1942. Το διδακτικό προσωπικό της σχολής διέμενε και σιτιζόταν στη σχολή.³⁸³

Το ωρολόγιο και αναλυτικό πρόγραμμα των σχολών υλοποιούσε τον σκοπό των Α.Μ.Ο.Σ. Οι μαθήτριες διδάσκονταν Θρησκευτικά, Ελληνικά, Ιστορία, Αριθμητική, Φυσική Πειραματική και Χημεία από το δημοδιδάσκαλο, Ωδική, Γυμναστική, Οικιακή Οικονομία από τη διευθύντρια της σχολής, Γεωργία από το γεωπόνο που καθοδηγούσε τις μαθήτριες στις γεωργικές ασχολίες, Κοπτική – Ραπτική – Χειροτεχνία, Μαγειρική – Πλυντική – Σιδέρωμα, – Ταπητουργία - Υφαντουργία από τις δασκάλες τέχνης, Υγιεινή και Βρεφοκομία από το γιατρό ο οποίος εξέταζε τις υποψήφιες μαθήτριες, παρακολουθούσε την υγιεινή του προσωπικού και των μαθητριών.³⁸⁴

Η θρησκευτική διαπαιδαγώγηση πραγματοποιούνταν με τη διδασκαλία των Θρησκευτικών και τον εκκλησιασμό των μαθητριών κάθε Κυριακή αλλά και σε άλλες καθορισμένες γιορτές.³⁸⁵

Η εθνική διαπαιδαγώγηση συντελούνταν μέσω του ωρολογίου προγράμματος με το μάθημα της εθνικής αγωγής και της ιστορίας, της ωδικής και δημοτικού τραγουδιού, της γυμναστικής και της εκμάθησης ελληνικών χορών. Στην καλλιέργεια της «εθνικής συνείδησης» συντελούσε η ανάγνωση βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων, από την βιβλιοθήκη της σχολής, η διδασκαλία και παρακολούθηση ελληνικών πατριωτικών

³⁸¹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, «Πρόγραμμα παιδικής προστασίας» 29/2/25/2 και 29/2/25/3.

³⁸² ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας Α.Μ.Ο.Σ., Αθήνα 1943, σελ. 21 -23

³⁸³ Παπαδάκη Α.: Ό.π., σελ. 5

³⁸⁴ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας Α.Μ.Ο.Σ., άρθρο 3 – 8, Αθήνα 1943,

³⁸⁵ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας Α.Μ.Ο.Σ., άρθρο 2 και 3, Αθήνα 1943

δραμάτων και μεταφρασμένων αρχαίων δραμάτων, η πραγματοποίηση εκδρομών σε πόλεις και χώρους που σχετίζονταν με την ιστορία και τον πολιτισμό του τόπου που είχε την έδρα της η σχολή.³⁸⁶ Στο μάθημα δε της ιστορίας έπρεπε να εξαρθεί η ιστορία του τόπου όπου λειτουργούν οι Α.Μ.Ο.Σ και να καταδεικνύονται οι ρίζες της ελληνικότητας του συγκεκριμένου τόπου και οι δεσμοί του με τις υπόλοιπες περιοχές της μείζονος Ελληνικής Πατρίδος. Ακόμα να γίνει εκτενής λόγος για τους τοπικούς ήρωες που συμμετείχαν στα γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης και στους Βαλκανικούς Πολέμους καθώς και σε διακεκριμένες προσωπικότητες και ευεργέτες που κατάγονται από την περιοχή της Α.Μ.Ο.Σ.³⁸⁷

Το βασικότερο μέρος των σπουδών αποτελούσαν τα μαθήματα οικοκυρικών και οικοτεχνίας. Στο μάθημα των οικοκυρικών διδάσκονταν θεωρητικές γνώσεις της οικιακής οικονομίας, γίνονταν επίσης πρακτική άσκηση των μαθητριών σχετικά με τις βασικές εργασίες του νοικοκυριού. Η πρακτική άσκηση των μαθητριών μέσω της προσωπικής τους εργασίας στην παρασκευή του συσσιτίου της σχολής συνδυάζονταν με τη διδασκαλία της μαγειρικής. Το μάθημα της οικοτεχνίας αποτελούσε την κυρίως πρακτική άσκηση των μαθητριών στη ραπτική τη χειροτεχνία, την υφαντουργία και την ταπητουργία. Το μάθημα της οικοτεχνίας θεμελιώνει της Α.Μ.Ο.Σ. ως θεσμό κατάρτισης. Ο αρχικός στόχος ωστόσο του μαθήματος όπως αυτός περιγράφεται στον κανονισμό λειτουργίας ήταν διαφορετικός (άρθρο 7). Οι μαθήτριες καταρτίζονταν σε τέχνες προσαρμοσμένες στην αγροτική ζωή ώστε να μπορούν σε ώρες που ήταν απαλλαγμένες από τις αγροτικές και οικιακές εργασίες να ασχολούνται με μια από τις τέχνες είτε για να «θεραπεύσουν» τις οικογενειακές ανάγκες, είτε να πουλούσαν τα είδη που κατασκεύαζαν βελτιώνοντας το οικογενειακό εισόδημα.³⁸⁸

Η σταδιακή ένταξη των γυναικών στην εργασία και η αύξηση του μορφωτικού τους επιπέδου τις οδήγησε να αναζητήσουν θέσεις εργασίας κυρίως στο δημόσιο τομέα, στον τομέα των υπηρεσιών αλλά και στην εκπαίδευση. Αρκετές από τις μαθήτριες των Α.Μ.Ο.Σ. σπούδασαν στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες, οι περισσότερες απόφοιτες εργάστηκαν σε ιδρύματα κρατικής πρόνοιας όπως ορφανοτροφεία, παιδικοί σταθμοί,

---

³⁸⁶ ΓΑΚ Ν. Σερρών, Κανονισμός Λειτουργίας Α.Μ.Ο.Σ, άρθρο 2 και 3, Αθήνα 1943

³⁸⁷ Παπαδάκη Α.: Ό.π., σελ. 6

³⁸⁸ Φραγγεδάκης Αντ.: «Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.) του Ν. Σερρών (1944-1979): Θεσμός εκπαίδευσης και κατάρτισης», Εισήγηση στο Γ' Επιστημονικό Συνέδριο Ιστορίας και Πολιτισμού, «Οι Σέρρες και η εποχή τους, Από την Οθωμανική Κατάκτηση μέχρι τη Σύγχρονη Εποχή» Φορέας Διοργάνωσης: Δήμος Σερρών, σελ. 566 – 569.

παιδικές κατασκηνώσεις κ.ά. Οι Α.Μ.Ο.Σ. εξυπηρέτησαν το σκοπό ίδρυσής τους έως και το 1960. Με το πέρασμα του χρόνου διαπιστώθηκε ότι οι Α.Μ.Ο.Σ. δεν μπόρεσαν να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας. Το πρόγραμμα σπουδών δεν μπορούσε να παρακολουθήσει τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις της εποχής, αλλά κυρίως τις ανάγκες της επαγγελματικής κατάρτισης που απαιτούσε η αγορά εργασίας. Η φθίνουσα πορεία του αριθμού εισαγωγής μαθητριών³⁸⁹ στις Α.Μ.Ο.Σ. ουσιαστικά ξεκινά από το 1955-56.³⁹⁰

Το 1959 λειτουργούσαν 45 Α.Μ.Ο.Σ. με δυναμικότητα 1782 μαθητριών και μέσω όρων περιθαλπτόμενων μαθητριών 1570.³⁹¹

5.7. Παιδικές Εξοχές

Οι παιδικές κατασκηνώσεις, παιδικές εξοχές όπως ονομάστηκαν και εφαρμόστηκαν κυρίως από δύο φορείς το Υ.Κ.Π. και το Υπ. Παιδείας.

Οι λόγοι που οδήγησαν στην ίδρυση των παιδικών εξοχών ήταν κυρίως κοινωνικοί, παράλληλα όμως καλύπτονταν και άλλοι όπως υγιεινής και παιδαγωγικής φύσης.³⁹²

Μια σειρά νόμων και Β.Δ. καθόρισαν τους σκοπούς, τις κατηγορίες παιδιών και νέων που φιλοξενούνταν, τους οικονομικούς πόρους, τον αριθμό των εργαζόμενων που θα εργάζονταν. Το 1948 ψηφίστηκε ο Ν. 749 «Περί Παιδικών Εξοχών και Ειδικών Εστιών» (ΦΕΚ 200, τ.Α'). Σύμφωνα με αυτόν όσα παιδιά δεν είχαν ανάγκη πρεβεντοριακής περίθαλψης η υγεία των οποίων όμως έχει ανάγκη ενίσχυσης αποστέλλονταν στις παιδικές εξοχές. Κριτήριο αποτελούσε η κακή οικονομική κατάσταση των οικογενειών, η κατοικία τους καθώς και η συννοικία στην οποία βρίσκονταν, η καθυστερημένη ανάπτυξη, η αναιμία, παλιά αδενοπάθεια ή αδυναμία που δεν οφείλονταν όμως σε μολυσματική νόσο. (Ν. 749/1948, αρ. 1, παρ. 2).

Η κοινωνική και οικονομική κατάσταση του παιδιού εξετάζονταν από τα Κέντρα Πρόνοιας, ενώ η κατάσταση της υγείας τους από τα ιατρεία του υπουργείου Πρόνοιας.

---

³⁸⁹ Το 1959 ο τότε Υπουργός Πρόνοιας Αν. Στράτος, σε επιστολή του προς Διοικούσες Επιτροπές των Α.Μ.Ο.Σ. επισημαίνει την αυξανόμενη διακοπή φοίτησης των μαθητριών. Τόνιζε ότι έπρεπε να πειστούν οι γονείς και μαθήτριες να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους έτσι ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός της Σχολής. Πρότεινε να επικεντρωθούν οι προσπάθειες των διδασκόντων στη δημιουργία ευχάριστου περιβάλλοντος για τις μαθήτριες. Η διδασκαλία και η αγωγή να ήταν αποδοτική και πλήρης έτσι ώστε η συνέχιση της φοίτησης να αποτελεί για τις μαθήτριες ανάγκη. Συμβούλεψε να επιλέγονται οι μαθήτριες οι οποίες εκδήλωναν την πρόθεση να ολοκληρώσουν τη φοίτησή τους. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ. 803, Εγκύκλιος προς τις Διοικούσες Επιτροπές Α.Μ.Ο.Σ., Αρ. Εγκ. 256]

³⁹⁰ Α. Φραγγεδάκης. Ό.π. σελ. 568 -569

³⁹¹ ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα 1959, σελ. 132

³⁹² Ι. Μακρυγιάννης: Ό.π., σελ. 532

Τα Κέντρα Πρόνοιας κατάρτιζαν αλφαβητικούς πίνακες που περιλάμβαναν τέσσερις κατηγορίες αγοριών και τέσσερις κατηγορίες κοριτσιών. Ο διαχωρισμός γίνονταν με βάση τις ηλικίες (Η πρώτη περιλαμβάνει παιδιά ηλικίας 6-8 ετών, η δεύτερη παιδιά ηλικίας 9-11 ετών, η τρίτη παιδιά ηλικίας 12-14 ετών και η τετάρτη παιδιά ηλικίας 15-16 ετών). Τα παιδιά που περιλαμβάνονταν στις καταστάσεις εξετάζονταν από τα ιατρεία υπουργείου και συμπλήρωναν τα ατομικά δελτία εξέτασης των παιδιών. Τα δελτία αποστέλλονταν στην αρμόδια υπηρεσία του υπουργείου Πρόνοιας μαζί με τον πίνακα των επιλεγμένων παιδιών, το οποίο έκανε την τελική επιλογή των φιλοξενούμενων παιδιών. Σε κάθε κατασκήνωση τα παιδιά έπρεπε να είναι του ιδίου φύλου. (Β.Δ. 2/7/1949, «Περί Οργανώσεως και Λειτουργίας Παιδικών Εξοχών» αρ. 6 – 12, ΦΕΚ 144, τ. Α')

Από τις παιδικές εξοχές αποκλείονταν τα παιδιά που έπασχαν από μεταδοτικά, δερματικά, οφθαλμολογικά και οξεία μεταδοτικά νοσήματα. Επίσης δεν μπορούσαν να φιλοξενηθούν παιδιά που έπασχαν από ψυχονευρωτικά νοσήματα ή ηλιθιότητα ή βλακεία (Ν. 749/1948, ΦΕΚ 200, τ. Α', άρθρο 1). Το 1951 με τον Ν.1727/1951 «Περί τροποποίησης και συμπληρώσεως των διατάξεων του Νόμου 749/48 “περί Παιδικών Εξοχών”» (ΦΕΚ 101, τ. Α') άρθρο 1, η επιλογή των παιδιών που αποστέλλονταν στις παιδικές εξοχές περιορίστηκε αποκλειστικά σε εργαζόμενους νέοι και νέες, όσους και όσες φοιτούσαν σε νυχτερινές τεχνικές σχολές, παιδιά που βρίσκονταν υπό τη συνεχή παρακολούθηση των κρατικών πολυιατρείων, των ιατρείων του ΠΙΚΠΑ. ή Ι.Κ.Α πριν από την έναρξη της κατασκηνωτικής περιόδου, δηλαδή ήταν ασθενή.

Η κατασκηνωτική περίοδο άρχιζε την 1 Ιουνίου και έληγε στις 30 Σεπτεμβρίου κάθε έτους. Οι παιδικές εξοχές λειτουργούσαν κυρίως στα αστικά κέντρα κατά προτίμηση σε περιοχές όπου συνέτρεχαν δυσμενείς παράγοντες για την υγεία της παιδικής ηλικίας. (Ν. 749/1948, αρ. 2). Η παραμονή των μεν εργαζόμενων ήταν 15 μέρες το δε υπολοίπων συνήθως ήταν 20-30 ημέρες.³⁹³

Οι κατασκηνωτικοί χώροι έπρεπε να ήταν μακριά από πυκνοκατοικημένες περιοχές και πολυσύχναστους δρόμους, να είχαν επάρκεια σε νερό και να διέθεταν ευρύχωρες σκιερές εκτάσεις. (Β.Δ. 2/7/1949, αρ. 2.)³⁹⁴

³⁹³ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 535 -536

³⁹⁴ Σε έκθεση που είχε καταθέσει επιθεωρητής του υπουργείου Πρόνοιας μετά τον έλεγχο που διεξήγαγε στην παιδική κατασκήνωση του ΠΙΚΠΑ Πατρών επισήμανε την ακαταλληλότητα του χώρου εξαιτίας α)της υγρασίας της περιοχής β)βρισκόταν κοντά σε πυκνοκατοικημένη περιοχή και στον πολυσύχναστο δρόμο Πύργου - Πατρών γ)δε διέθετε ευρύχωρες σκιερές εκτάσεις. [Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ.

Στο υπουργείο Πρόνοιας συστάθηκε η Κεντρική Επιτροπή Παιδικών Εξοχών με στόχο όπως αναφέρεται στο άρθρο 3 του Ν. 749/1948, την καλύτερη οργάνωση και λειτουργία των παιδικών εξοχών καθώς και την αρτιότερη κατάρτιση των στελεχών που θα εργάζονταν σε αυτές. Επίσης με το Ν. 1727/1951 (ΦΕΚ 101, τ. Α') ιδρύθηκαν «Σχολαί Στελεχών» με στόχο την κατάρτιση όσων χρησιμοποιούνταν ως στελέχη στις παιδικές εξοχές. Σε αυτή φοιτούσαν όσοι νέες και νέοι ήθελαν να δουλέψουν εθελοντικά τις παιδικές κατασκηνώσεις.³⁹⁵ Οι σχολές λειτουργούσαν σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη.³⁹⁶

Ο εκάστοτε υπουργός διόριζε με διετή θητεία ειδική επιτροπή οποία αποτελούνταν από 5 έως 10 μέλη με αποδεδειγμένη εμπειρία στις παιδικές εξοχές και η οποία ασχολιόταν με τα ζητήματα της σχολής κατασκηνωτικών στελεχών. Με απόφαση του ο υπουργός πρόνοιας μπορούσε να αναθέσει σε μέλη της επιτροπής την επιθεώρηση των παιδικών εξοχών, δηλ. την καλή λειτουργία τους, αν εφαρμόζονταν το κατάλληλο ημερήσιο πρόγραμμα, η παιδαγωγική και διοικητική δραστηριότητα των στελεχών και η προσαρμογή των εργαζόμενων στο κατασκηνωτικό πνεύμα. (Ν. 1727/1951, αρ. 6)

Το 1954 με το Β.Δ. «Περί τροποποίησης της συνθέσεως της υπό του άρθρου 5 του Ν. 749/48 “περί Παιδικών Εξοχών κ.λπ.” προβλεπομένης Κεντρικής Επιτροπής Παιδικών Εξοχών» (ΦΕΚ 111, τ. Α') η κεντρική επιτροπή παιδικών εξοχών έγινε εξαμελής και απαρτιζόταν από στελέχη του υπουργείου Πρόνοιας, τον διευθυντή του Υγειονομικού Κέντρου Αττικής, ενός τεχνικού ειδικευμένου σε κατασκηνωτικά ζητήματα, ενός μέλους της επιτροπής που επόπτευε τις σχολές στελεχών των κατασκηνώσεων.

Ο ν. 749/1948 (άρθ. 3) καθόριζε ότι πριν την έναρξη της κατασκηνωτικής περιόδου εκδίδονταν Β.Δ., μετά από σύμφωνη γνώμη της Κεντρικής Επιτροπής Παιδικών Εξοχών (Κ.Ε.Π.Ε.) ορίζονταν οι οργανισμοί³⁹⁷ στους οποίους παρέχονταν η εξουσιοδότηση του Υ.Κ.Π. για την οργάνωση και λειτουργία παιδικών εξοχών. Με

Τσαλδάρη, Διαβίβασις εκθέσεως περί επιθεώρησης παιδικής κατασκηνώσεως Παραρτήματος ΠΙΚΠΑ, 23/1/88/2]

³⁹⁵ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 531-536

³⁹⁶ Ό.π. σελ. 536

³⁹⁷ Τη δεκαετία του 1950 οι οργανισμοί που αναλάμβαναν την οργάνωση των κατασκηνώσεων ήταν το ΠΙΚΠΑ, η Χ.Ε.Ν., η Χριστιανική Αδελφότητα Νέων (Χ.Α.Ν.), οι Πρόσκοποι, το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών, το Εθνικό Ίδρυμα Προστασίας Εργαζόμενου Παιδιού, Λέσχη Εργαζόμενου Κοριτσιού, Παιδική Μέριμνα Θεσσαλονίκης, τμήματα του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού κ.ά. Οι παραπάνω οργανώσεις αναφέρονται στα Β.Δ. που εκδόθηκαν για την οργάνωση των παιδικών εξοχών. (ΦΕΚ 120 τ. Α' 27/5/1950, ΦΕΚ 129 τ. Α' 4/5/1951, ΦΕΚ 73 τ. Α' 24/3/1952, ΦΕΚ 92 τ. Α' 30/4/1954, ΦΕΚ 114 τ. Α' 1/5/1956)

απόφαση του υπουργού και σύμφωνα γνώμη της Κ.Ε.Π.Ε. καθορίζονταν η συμμετοχή των οργανισμών αυτών στα έξοδα των εγκαταστάσεων και λειτουργίας των παιδικών εξοχών καθώς και η επιχορήγηση των κατασκηνώσεων μέσω του κρατικού προϋπολογισμού. Έδινε επίσης τη δυνατότητα στον υπουργό Πρόνοιας, ελλείψει οργανισμών ικανών να αναλάβουν την οργάνωση και λειτουργία παιδικών εξοχών, να συστήσει επιτροπές (από 5 έως 10 μέλη) το ένα τρίτο να αποτελείται από δημοσίους υπαλλήλους ή διευθυντές τραπεζών οι δε υπόλοιποι να ήταν ευυπόληπτα μέλη της τοπικής κοινωνίας με πείρα στα ζητήματα των παιδικών εξοχών.

Όσα ιδρύματα λειτουργούσαν παιδικές εξοχές, εποπτεύονταν από το υπουργείο και επιχορηγούνταν τακτικά από το Υ.Κ.Π. εξαιρούνταν από τη συμμετοχή στα έξοδα λειτουργίας των παιδικών εξοχών. (ν. 1727/1951, αρ. 2)

Σε κάθε παιδική εξοχή ο συνολικός αριθμός των στελεχών και του προσωπικού δεν μπορούσε να υπερβαίνει το 27% ή να είναι μικρότερο του 22% της δύναμης των κατασκηνωτών. Το προσωπικό προσλαμβάνονταν με απόφαση της διοίκησης κάθε κατασκηνωτικού οργανισμού και εγκρίνονταν από τον υπουργό Πρόνοιας ή από τα εξουσιοδοτημένα κάθε φορά όργανα. (Β.Δ.³⁹⁸. ΦΕΚ 98, τ. Α', 19/4/1952, αρ. 3 και 4). Αν η παιδική εξοχή φιλοξενούσε 150 παιδιά όφειλε να απαραίτητα να πλαισιώνεται από έναν αρχηγό, έναν υπαρχηγό, πέντε τμηματάρχες ο ένας από αυτούς έπρεπε να ήταν εξειδικευμένος στην ψυχολογία και δεκαπέντε ομαδάρχες. Επίσης τα στελέχη κάθε περιόδου έπρεπε να είναι του ίδιου φύλου με τους κατασκηνωτές. (Β.Δ. 2/7/1949, αρ. 17 και 19).

Το διαιτολόγιο των τροφίμων των παιδικών εξοχών καθορίζονταν με εγκυκλίους του υπουργείου Πρόνοιας.³⁹⁹ Στο τέλος κάθε κατασκηνωτικής περιόδου τα παιδιά ζυγίζονταν για να διαπιστωθεί αν υπήρχε τυχόν αύξηση του βάρους τους.⁴⁰⁰

Ο θεσμός ξεκίνησε στην Ελλάδα το 1948 από το Υπ. Πρόνοιας (Παιδικές Εξοχές άρρωστων παιδιών και εργαζόμενων ή μαθητών επαγγελματικής εκπαίδευσης, Εθνικής

---

³⁹⁸ «Περί καθορισμού λεπτομερειών τινών του Ν. 1727/51 περί συμπληρώσεως των περί Παιδικών Εξοχών διατάξεων, και τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του από 2/7/1949 Β.Δ. περί διαχειρίσεως κ.λπ.»

³⁹⁹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 23/2/15/2 «Εκθεσις επί ελέγχου διαιτολογίου της κατασκηνώσεως Πισσίων»

⁴⁰⁰ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 23/2/7/3, σε έκθεση επιθεώρησης για την κατασκήνωση Παλαιάς Πεντέλης το 1957 αναφέρεται: «Οι κατασκηνωταί, κατά την περίοδον ταύτην έλαβον βάρος, κατά μέσον όρον, μιας οκάς έκαστος.»

Παιδείας (μαθητικές κατασκηνώσεις) και Εργασίας (κατασκηνώσεις Εργατικής Εστίας, ΙΚΑ, κ.λπ.) καθώς και από Δήμους και Επαγγελματικές Οργανώσεις.⁴⁰¹

Για την οργάνωση κατασκηνώσεων από άλλους οργανισμούς απαιτούνταν άδεια του Υπ. Πρόνοιας. (Ν. 749/1948, αρ. 8).

Στις παιδικές εξοχές του Υ.Κ.Π. στα τέλη της δεκαετίας του '50 φιλοξενήθηκαν 50.000 άπορα παιδιά ηλικίας 7-14 ετών, φιλάσθενοι, εργαζόμενοι ή μαθητές των σχολών Επαγγελματικής Εκπαίδευσης ηλικίας 14-19.

Οι κατασκηνώσεις επιθεωρούνταν από το Υ.Κ.Π.. Ελέγχονταν ο αριθμός των εργαζόμενων και των κατασκηνωτών, το διαιτολόγιο, η τήρηση των υγειονομικών κανόνων, η διαχείριση των οικονομικών πόρων, οι εγκαταστάσεις της κατασκήνωσης.⁴⁰²

5.8. *Περίθαλψη Άρρωστων και Ανάπηρων Παιδιών*

5.8.1. *Πρεβεντόρια*

Τα Πρεβεντόρια⁴⁰³ αποτελούσαν χαρακτηριστικό τύπο ιδρυμάτων Παιδικής Προστασίας αναπτύχθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο άνηκαν μεν στον τομέα της Προληπτικής Υγιεινής. Στα Πρεβεντόρια εισάγονταν κατά κανόνα άπορα παιδιά, τα οποία είχαν νοσήσει από τη φυματίωση ή βρίσκονταν σε κίνδυνο να νοσήσουν από φυματίωση. Σκοπός τους ήταν η εφαρμογή υγειονομιακής θεραπείας συνδυασμένης με συνεχή αερισμό, ανάπαυση, σωματική και διανοητική άσκηση κάτω από ιατρική επίβλεψη και καθοδήγηση στα παιδιά αυτά. Η λειτουργία τους καθορίστηκε από μια σειρά νομοθετικών παρεμβάσεων όπως το Ν.Δ. 478/1947 «Περί Πρεβεντορίων» (ΦΕΚ 248, τ.Α') Β.Δ. 26/9/1950 (ΦΕΚ 213, τ.Α') «περί τρόπου εισαγωγής εις Πρεβεντόριον των δεομένων Πρεβεντοριακής Περιθάλψεως», το Β.Δ. 14/9/1951 (ΦΕΚ 237, τ.Α') «Περί του Προσωπικού των Πρεβεντορίων».

⁴⁰¹ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 531-536

⁴⁰² Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 23/1/87/2 και 23/1/81/3 «Εκθεση επιθεωρήσεως ιδιωτικής κατασκηνώσεως Εκκλησία Χριστιανών Αδελφών», 23/1/88/2, 23/1/88/3 «Εκθεση επιθεωρήσεως κατασκηνώσεως παραρτήματος ΠΙΚΠΑ», 23/2/2/2, 23/2/2/3 «Εκθεση επιθεωρήσεως της παιδικής κατασκηνώσεως ΣΤ' Επιτροπής Πόρου», 23/2/7/2, 23/2/7/3, 23/2/7/4 «Εκθεση επιθεωρήσεως της παιδικής κατασκηνώσεως της Γ' Επιτροπής Π. Πεντέλης»

⁴⁰³ Η λέξη προέρχεται από τη γαλλική λέξη préventorium που σήμαινε σανατόριο.

Το 1960 λειτουργούσαν εννιά (9) Πρεβεντόρια: τα επτά (7) ήταν ιδιωτικά επιχορηγούμενα από το Κράτος και δύο ανήκαν στο ΠΙΚΠΑ.⁴⁰⁴

Πίνακας 10: Πρεβεντόρια και αριθμός νοσηλευομένων

Κατηγορία Ιδρυμάτων	Αριθ. Ιδρυμάτων	Δυναμικότητα	Μ.Ο. περιθαλπτόμενων παιδιών
ΠΙΚΠΑ	2	420	305
Ιδιωτικά επιχορηγούμενα από το Υπ. Πρόνοιας	7	725	.....

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα του 1959-1960, σελ. 132

Επίσης το ΙΚΑ είχε συμβληθεί με μια σειρά από Πρεβεντόρια στη χώρα ώστε να παρέχεται περίθαλψη στα παιδιά των ασφαλισμένων του που είχαν ανάγκη θεραπείας. Στα θεραπευτήρια αυτά εισάγονταν παιδιά μέχρι 12 ετών. Η διαμονή κρατούσε από 3 - 9 μήνες, ανάλογα με τις ανάγκες του ασθενή.⁴⁰⁵

5.8.2. Προστασία ανάπηρων παιδιών

Η κρατική παρέμβαση στην αποκατάσταση των αναπήρων εξελίχθηκε με αργά βήματα στη χώρα. Ιδιαίτερα η παρουσία του κράτους στην αποκατάσταση των αναπήρων και ιδιαίτερα των παιδιών ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Οι όποιες δομές υπήρχαν ήταν ιδρυμένες από ιδιώτες οι οποίοι όμως επιχορηγούνταν από το κράτος. Ακόμη όμως και αυτές φιλοξενούσαν και εκπαιδεύαν έναν μικρό αριθμό παιδιών σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες. Η αποκατάσταση των αναπήρων ανέκρουε στην οικονομική πολιτική που εφαρμόζονταν. Βασικό επιχείρημα των κυβερνητικών παραγόντων όλης της περιόδου ήταν ότι η εφαρμογή ενός προγράμματος πρόνοιας θα μπορούσε να δημιουργήσει δυσβάστακτο βάρος στον προϋπολογισμό, θα δυσκόλευε την ισοσκελίση των δαπανών που είχε τεθεί ως πρώτιστος στόχος.⁴⁰⁶

Η κρατική παρέμβαση στο θέμα της προστασίας των ανάπηρων παιδιών (σωματική, νοητική και ψυχική) τη δεκαετία του 1950 ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη, δεν υπήρχαν

⁴⁰⁴ ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα του 1959-1960, σελ. 132

⁴⁰⁵ Δελτίον Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων, 1958, τ. 4, Επισκόπηση Κοινωνικής Προστασίας, Απόσπασμα της υπ' Αριθ. 26502/18-3-1958, διαταγής του Διοικητή του ΙΚΑ, σελ. 281

⁴⁰⁶ Γούτος Μ.: «Πρόγραμμα προστασίας αναπήρων», «Επιθεώρησης Κοινωνικής Πρόνοιας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, Νοέμβριος - Ιανουάριος 1952, τ. 2-4, σελ. 13. Στο ίδιο άρθρο ανέφερε πως αν το ζήτημα των αναπήρων δεν αντιμετωπιζόταν ως πρόβλημα αποκατάστασης μέσα στο πλαίσιο της οργανωμένης πρόνοιας, είχε τη γνώμη ότι θα «προσθέσωμεν και άλλους εις την κατηγορίαν των απαθλιωμένων, δηλ. μίαν ακόμη μόνιμον επιβάρυνσιν της εθνικής οικονομίας»

ειδικά ιδρύματα ή υπηρεσίες για την αποκατάσταση των αναπήρων. Οι τρόφιμοι των ψυχιατρείων μετά την έξοδό τους από αυτά δεν είχαν καμία στήριξη καθώς δεν υπήρχαν ειδικοί σταθμοί υποστήριξης. Επίσης για τα παιδιά με νοητική αναπηρία δεν υπήρχαν ειδικά σχολεία για την εκπαίδευσή τους. Το υπουργείο επιχορηγούσε ιδιωτικούς φορείς και φιλανθρωπικά ιδρύματα που ανέπτυσαν δράση γύρω από τα ζητήματα της προστασίας και εκπαίδευσης των αναπήρων παιδιών.⁴⁰⁷ Ο ΟΗΕ είχε αποστείλει στην Ελλάδα υλικό και μηχανήματα για την εκπαίδευση και αποκατάσταση των ανάπηρων παιδιών, των τυφλών και των κωφαλάλων δόθηκαν στα διάφορα ιδιωτικά αλλά και σε ορισμένα κρατικά ιδρύματα.⁴⁰⁸ Οι πιέσεις και οι διεκδικήσεις των γονέων ή των κηδεμόνων των παιδιών οδηγούσε στη λειτουργία ιδρυμάτων ή κέντρων για τα ανάπηρα παιδιά ενταγμένα όμως στα πλαίσια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και όχι στα πλαίσια της κρατικής παρέμβασης.

Την περίοδο που εξετάζουμε δεν υπήρχε επίσημη καταγραφή. Ο Μαστρογιάννης αναφέρει ορισμένα στοιχεία για την καταγραφή των αναπήρων τα οποία προέρχονται από την έκθεση του Σπ. Θεολόγου, διευθυντή του Κέντρου Αποκατάστασης Πολιτικών Αναπήρων Ψυχικού. Σύμφωνα με την έκθεση, όπως αυτή καταγράφεται στο βιβλίο, το σύνολο των αναπήρων παιδιών ηλικίας 0 – 18 ετών ανέρχονταν σε 39.000.

Ο Ι. Αγγέλης, διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας, το 1961 σε άρθρο αναφέρει ότι στα τέλη του 1957 ο αριθμός των ανάπηρων παιδιών που κατέγραψαν στατιστικές μελέτες ανέρχονταν στις 12.000.⁴⁰⁹

Η κρατική παρέμβαση στο θέμα των παιδιών με κινητική αναπηρία έγινε κάτω από τις προτάσεις και τη συνεργασία με οργανώσεις και παράγοντες του εξωτερικού όπως η UNESCO και η Διεθνής Εταιρεία Προστασίας Αναπήρων. Στο μηνιαίο ενημερωτικό δελτίο του υπουργείου Πρόνοιας «Επιθεώρησης Κοινωνικής Πρόνοιας» δημοσιεύτηκε η έκθεση του St. Buxton⁴¹⁰, Άγγλου εμπειρογνώμονα, προς το υπουργείο Συντονισμού και τη δ/ση Δημόσιας Υγείας της Αμερικάνικης Αποστολή τον Οκτώβριο του 1950 για τα προβλήματα των αναπήρων στην Ελλάδα. Ο Άγγλος εμπειρογνώμονας κάνει

⁴⁰⁷ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 554»

⁴⁰⁸ Γούτος Μ.: «Το πρόβλημα των αναπήρων στο πλαίσιο του ΟΗΕ», «Επιθεώρησης Κοινωνικής Πρόνοιας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, Οκτώβριος, τ. 1, σελ. 6

⁴⁰⁹ Αγγέλης Ι., «Προβλήματα Αναπήρων», Αρχεία Υγιεινής, Απρίλιος - Ιούνιος 1961, αρ. 4-6, σελ. 38

⁴¹⁰ Ο Buxton προσκλήθηκε το 1950 στην Ελλάδα από τον υπουργό Συντονισμού. Είχε επισκεφθεί την Ελλάδα άλλες δύο φορές είχε επικοινωνία με τον γραμματέα της Υπηρεσίας Συντονισμού Εφαρμογής Σχεδίου Ανασυγκροτήσεως και τον διευθυντή του ιατρικού τμήματος της Βρετανικής Στρατιωτικής Αποστολής στην Ελλάδα. [Buxton St.: Το πρόβλημα των αναπήρων εις την Ελλάδα, περιοδικό «Θεωρία και πράξις Κοινωνικής Πρόνοιας», τ. 2-4, Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, σελ. 79]

αναφορά και στα παιδιά με κινητική αναπηρία στις άμεσες ανάγκες⁴¹¹ που έπρεπε να αντιμετωπιστούν και στα μέτρα⁴¹² που έπρεπε να ληφθούν. Θεωρούσε αναγκαία την ίδρυση Εθνικής Υπηρεσίας Αναπήρων Παιδιών. Τα οξυμένα προβλήματα αποδείκνυαν ότι η ΕΛΕΠΑΠ δεν μπορούσε πλέον να λειτουργεί ως φιλανθρωπική εταιρεία και κατά συνέπεια μια εθνική υπηρεσία όχι μόνο ήταν αναγκαία να δημιουργηθεί αλλά και να είχε τη δυνατότητα να πραγματοποιηθεί.⁴¹³

Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μια σειρά από ιδιωτικά σωματεία (ΕΛΕΠΑΠ, Οίκος Τυφλών Καλλιθέας, κ.λπ.) είχαν ιδρύσει ιδρύματα για την περίθαλψη και την εκπαίδευση των ανάπηρων (τυφλών, κωφών, κινητικά ανάπηρων) παιδιών και τα οποία συνέχιζαν τη δράση τους και τη δεκαετία του '50 και τα οποία αναφέρονται παρακάτω.

Στην προστασία των παιδιών με αναπηρία θα γίνει αναφορά στις δομές και τα ιδρύματα που υπήρχαν τη δεκαετία του '50 τα οποία όμως ήταν ιδιωτικά καθώς το κράτος είχε επιλέξει να αναθέσει τον τομέα αυτό στους ιδιώτες, τους οποίους επιχορηγούσε μέσα από τον κρατικό προϋπολογισμό. Ωστόσο και αυτές οι δομές δεν μπορούσαν να καλύψουν το σύνολο των παιδιών που είχαν ανάγκη προστασίας αλλά και εκπαίδευσης. Τα ιδρύματα φιλοξενούσαν μικρό αριθμό παιδιών, στο καθένα δεν ξεπερνούσε τους εκατό τροφίμους όταν τα επίσημα στοιχεία του Υ.Κ.Π. ανέφεραν ότι στην Ελλάδα υπήρχαν 12.000 ανάπηρα παιδιά το 1957. Τα περισσότερα είχαν θεσπίσει τροφεία, ενώ δωρεάν παραμονή είχαν μόνο τα παιδιά που άνηκαν στην κατηγορία των απόρων. Σε μια περίοδο όπως η δεκαετία του '50 όπου η φτώχεια και η ανεργία ήταν αυξημένες, τα παιδιά των χαμηλόμισθων και των χαμηλών εισοδημάτων αποκλείονταν από την πρόσβαση σε τέτοιους είδους ιδρύματα. Τα περισσότερα παιδιά παρέμεναν στο σπίτι χωρίς καμία εκπαίδευση και δυνατότητα να μάθουν κάποιο επάγγελμα.

---

⁴¹¹ Ως άμεσες ανάγκες καθόρισε: 1) Η επιλογή των ανάπηρων παιδιών, 2)η θεραπεία τους σε κατάλληλα νοσοκομεία, 3) η ίδρυση υπηρεσίας που θα παρακολουθούσε τη μετεγχειρητική κατάσταση του ασθενή σε ιατρεία ή στο σπίτι του, 4) ύπαρξη οργάνωσης για την εισαγωγή εκ νέου σε νοσοκομείο εάν υπήρχε ανάγκη και 5)Συνεργασία με το υπουργείο παιδείας ώστε η σχολική εκπαίδευση των παιδιών να ήταν δυνατή κατά το διάστημα που υπήρχε οξυτητα των νοσημάτων τους. Απαραίτητη και αναγκαία ήταν η ενημέρωση του λαού για τα πλεονεκτήματα που θα πρόσφερε μια υπηρεσία ανάπηρων παιδιών ο σκοπός της οποίας θα ήταν η ανακούφιση και η μετατροπή τους σε χρήσιμους πολίτες. [Ο.π. σελ. 86-87]

⁴¹² Αναγκαία μέτρα ήταν: α)η δημιουργία εθνικής υπηρεσίας ανάπηρων παιδιών, β)η σύσταση συμβουλευτικής κεντρικής επιτροπής και περιφερειακών επιτροπών, γ)η ίδρυση νοσοκομείου μακροχρόνιας παραμονής καθώς και νοσοκομείου συστεγαζόμενου με σχολείο στο οποίο θα παρέχονταν εκπαίδευση και ιατρική μέριμνα, δ)η ανάπτυξη περισσότερων εξωτερικών ιατρείων και μετανοσηλευτική παρακολούθηση στο σπίτι από κοινωνικούς λειτουργούς και φυσιοθεραπευτές.

⁴¹³ Buxton St.: «Το πρόβλημα των αναπήρων εις την Ελλάδα», «Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοεμβρίου – Ιανουαρίου 1952, αρ. 2-4, σελ. 79 -93

5.8.2.1. Τυφλοί

Για την εκπαίδευση των τυφλών παιδιών λειτουργούσε δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο στην Καλλιθέα με την επωνυμία «Οίκος Τυφλών».⁴¹⁴ Σκοπός της σχολής ήταν η παροχή σε παιδιά ηλικίας 7 -14 ετών κατώτατης ειδικής εκπαίδευσης για τυφλούς και στοιχειωδών μαθημάτων χειροτεχνίας ωδικής, ψαλτικής, μουσικής ώστε να αποκτήσουν γνώσεις για την εξάσκηση κάποιου συναφούς επαγγέλματος. Οι μαθητές διέμεναν στη σχολή, γίνονταν επίσης δεκτοί ημιτρόφιμοι και εξωτερικοί μαθητές μετά από έγκριση της Εφορείας του Ιδρύματος. Η φοίτηση στη σχολή ήταν εξαετής, ενώ καταβάλλονταν τροφεία το ύψος των οποίων καθορίζονταν από την Εφορεία του Ιδρύματος, δωρεάν γίνονταν δεκτοί μόνο οι άποροι μαθητές.⁴¹⁵

Το 1950 στη Θεσσαλονίκη ξεκίνησε τη λειτουργία της η Σχολή Τυφλών Βορείου Ελλάδος⁴¹⁶ ο «ΗΛΙΟΣ» από το φιλανθρωπικό σωματείο «Οργάνωση Προστασίας Τυφλών».⁴¹⁷ Η σχολή δυναμικότητας 80 παιδιών λειτουργούσε ως Ν.Π.Ι.Δ. και επιχορηγούνταν από το υπουργείο Πρόνοιας. Δεχόταν δωρεάν τυφλά παιδιά ηλικίας 7 – 19 ετών. Στη σχολή λειτουργούσε εξατάξιο Δημοτικό Σχολείο, τμήμα βυζαντινής μουσικής και πιάνου, επαγγελματικής εκπαίδευσης (ψαθοπλεκτικής, σαρωθοποιΐας, πλεκτικής, υφαντικής, ταπητουργίας, καθεκλοποιΐας, και ξυλουργικής).⁴¹⁸

Στο Φάρος Τυφλών⁴¹⁹ Θεσσαλονίκης λειτουργούσε από το 1949 τυπογραφείο γραφής Braille. Σε αυτό τυπώνονταν τα σχολικά βιβλία για τις σχολές της Καλλιθέας, της

⁴¹⁴ Το 1952 το σχολείο είχε 100 περίπου μαθητές. Το υπουργείο Πρόνοιας επιχορηγούσε τη Σχολή για την πληρωμή των μισθών του προσωπικού καθώς και των βασικών ειδών διατροφής των μαθητών και του εσωτερικού προσωπικού. [Μαυρουδή Φ.: «Η αποκατάσταση των τυφλών του αμάχου πληθυσμού», Κοινωνική Πρόνοια Θεωρία και Πράξις, τόμος Α', Απρίλιος 1956 – Μάρτιος 1957, τ. 1 -4 σελ. 286-287]

⁴¹⁵ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Φ. 1659, Οίκος Τυφλών, Όροι εισαγωγής και απαιτούμενα δικαιολογητικά.

⁴¹⁶ Στην ίδρυση της σχολής συνέβαλε ο Ερρίκος Boulter απεσταλμένος στην Ελλάδα από το Εθνικό Ινστιτούτο Τυφλών Αγγλίας ο οποίος συνεργάζονταν στην Ελλάδα με την American hear East Foundation. Ο Άγγλος απεσταλμένος μάλιστα κατάφερε να εξασφαλίσει δωρεά από Άγγλο λόρδο ώστε να εκπαιδευτεί στο εξωτερικό η πρώτη διευθύντρια της σχολής. Το ελληνικό κράτος συνέβαλε οικονομικά στην έναρξη λειτουργίας της. Η σχολή λειτουργούσε όπως και η Σχολή της Καλλιθέας. [Μαυρουδή Φ.: Ο.π. σελ. 287]

⁴¹⁷ Κ. Κουτρογιάννης: «Διαχρονική Εξέλιξη της Ειδικής Αγωγής και τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα» Διδακτορική Διατριβή, Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα 1996, σελ. 31 – 35.

⁴¹⁸ Ι. Μαστρογιάννης: Ο.π. σελ. 551-552

⁴¹⁹ Ο «Φάρος Τυφλών» ιδρύθηκε το 1946 με πρωτοβουλία του Άγγλου αντιπροσώπου Boulter, τη σύμπραξη του Αμερικάνικου Ιδρύματος Εγγύς Ανατολής, του Αμερικάνικου Ιδρύματος Υπερπόντιων Τυφλών και του Φάρου Τυφλών της Αμερικής ο οποίος πρόσφερε και τα πρώτα ιδρυτικά κεφάλαια του Φάρου Τυφλών. Ήταν Ν.Π.Ι.Δ. και λειτουργούσε υπό την υψηλή προστασία της Φρειδερίκης. Τα ποσά για την επισκευή του κτηρίου όπου στεγάστηκε ο Φάρος Τυφλών δόθηκαν μέσω της σύμβασης που είχε υπογραφεί από την Αμερικάνικη Οικονομική Αποστολή και του Ελληνικού Κράτους το 1949 για την

Θεσσαλονίκης και της Κύπρου. Τα βιβλία παρέχονταν στους μαθητές είτε έναντι ενός μικρού ποσού είτε δωρεάν. Το 1950 μάλιστα καθορίστηκε και το ελληνικό αλφάβητο Braille.⁴²⁰

5.8.2.2. Κωφοί

Τη δεκαετία του 1950 για τους κωφούς λειτουργούσε το «Εθνικόν Ίδρυμα Προστασίας Κωφαλάλων. Οίκος Αθηνών Χαράλαμπος και Ελένης Σπηλιοπούλου.» στην περιοχή των Αμπελοκήπων Αττικής. Το ίδρυμα τελούσε υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του υπουργείου Πρόνοιας. Διοικούνταν από δεκαμελές Δ.Σ. από το οποίο εκλέγονταν τετραμελής Σχολική Εφορεία.⁴²¹

Το 1952 στη σχολή της Αθήνας φοιτούσαν 75 μαθητές, αγόρια και κορίτσια ηλικίας 6- 14 ετών. Οι 44 ήταν εσωτερικοί ενώ υπηρετούσαν 7 δάσκαλοι και μία διευθύντρια. Οι μαθητές τόσο οι οικότροφοι όσο και οι εξωτερικοί γίνονταν δεκτοί είτε πληρώνοντας τροφεία είτε δωρεάν.⁴²² Η διάρθρωση των τάξεων αντιστοιχούσε προς τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, υπήρχαν όμως και μία ή δύο προπαρασκευαστικές τάξεις πριν την Α' τάξη. Το ίδρυμα είχε ιδρύσει τη δεκαετία του 1950 παραρτήματα στην Πάτρα⁴²³, στη Θεσσαλονίκη⁴²⁴ και στις Σέρρες.⁴²⁵ Σκοπός του Ιδρύματος ήταν «η λειτουργία Σχολείων ώστε με την κατάλληλη ειδική διδασκαλία και ανάλογης επαγγελματικής κατάρτισης να αξιοποιούνται οι κωφάλαλοι και να γίνονται χρήσιμα και παραγωγικά μέλη της Κοινωνίας.»⁴²⁶

εφαρμογή του προγράμματος αποκατάστασης αναπήρων. Το 1950 δόθηκαν 200 εκατομμύρια για την επιδιόρθωση του κτηρίου και 80 εκατ. για τον εξοπλισμό της. [Φ. Μαυρουδή: Ό.π. σελ. 289 – 290]

⁴²⁰ Κουτρουμάνος Κ.: Ό.π.

⁴²¹ Φιλιππίδης Λ.: «Η υπέρ των κωφαλάλων πρόνοια», «Επιθεώρησις Κοινωνικής Πρόνοιας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ. 72

⁴²² Δημητριάδης Θ. και Ιωάννοβιτς Δ.: «Η κωφαλαλία ως αναπηρία και η περί κωφαλάλων μέριμνα επί Ελλάδι», «Επιθεώρησις Κοινωνικής Πρόνοιας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ. 61 -62.

⁴²³ Το παράρτημα στην Πάτρα ιδρύθηκε τον Ιούλιο του. [Ηλεκτρονική σελίδα του σχολείου Κωφών και Βαρήκοων Πάτρας, <http://www.sholeiokofon.gr>]

⁴²⁴ Στη Θεσσαλονίκη ονομάστηκε Ίδρυμα Προστασίας Κωφαλάλων Θεσσαλονίκης.

⁴²⁵ Ηλεκτρονική σελίδα <http://www.kivotos-polyhoros.gr>.

⁴²⁶ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, Διάφορα Ίδρύματα, «Ενημερωτικό Φυλλάδιο του Εθνικού Ιδρύματος Κωφαλάλων Χ. και Ε. Σπηλιοπούλου», σελ. 2

Για τους κωφούς μαθητές είχε ιδρυθεί το 1954 η «Ειδική Πρότυπος Σχολή Κωφαλάων Γλυφάδας»⁴²⁷, ιδιωτικό σχολείο, αρμοδιότητας του Υπουργείου Παιδείας, δυναμικότητας 45 μαθητών.⁴²⁸

5.8.2.3. Κινητικά ανάπηρα παιδιά

Η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας και Αποκαταστάσεως Αναπήρων Παίδων (ΕΛΕΠΑΠ) την οποία είχαν ιδρύσει ο Ροταριανός Όμιλος και το Αμερικάνικο Ίδρυμα «Εγγύς Ανατολή» το 1937 είχε ως σκοπό την αντιμετώπιση των προβλημάτων των «σωματικώς αναπήρων» παιδιών από τη βρεφική ηλικία μέχρι τα 16 τους χρόνια.⁴²⁹

Στην ΕΛΕΠΑΠ⁴³⁰ παρέχονταν ιατρική περίθαλψη, θεραπευτική αγωγή, φυσιοθεραπείες, εργασιοθεραπείες, ορθοπεδικά μηχανήματα και άλλα ορθοπεδικά είδη που κατασκευάζονταν στο Κέντρο όπου λειτουργούσε ορθοπεδικό εργαστήριο. Φρόντιζε μέσω των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας για την εισαγωγή των παιδιών σε ορθοπεδικά νοσοκομεία προκειμένου να εγχειριστούν. Παρακολουθούσε τα παιδιά που υποβάλλονταν σε θεραπεία εντός της οικογένειας τους ή αυτά που προέρχονταν από την επαρχία και δεν είχαν ανάγκη νοσοκομειακής περίθαλψης τα οποία ήταν τοποθετημένα σε θετές οικογένειες, τα έξοδα της τοποθέτησης πλήρωνε το ΠΙΚΠΑ και μεταφέρονταν στην ΕΛΕΠΑΠ με αμάξι της εταιρείας.

Κατέβαλε μέρος της δαπάνης για την προμήθεια τους σε τεχνητά μέλη, ορθοπεδικά παπούτσια και μηχανήματα, φάρμακα, ρούχα κ.ά. Στο κέντρο υπήρχε και τμήμα συμβουλευτικής μητέρων το οποίο τους παρείχε συμβουλές για την αγωγή των

---

⁴²⁷ Ο Ανδρέας Κοκκέβης, γιατρός και βουλευτής, και η Ηρώ Κοκκέβη ιδρύουν το «Πρότυπο Σχολείο Κωφών» στην Αμφιθέα το 1954. [<http://www.kivotos-polyhoros.gr>]

⁴²⁸ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π. σελ. 553

⁴²⁹ Κουτρουμάνος Κ.: Ό.π., σελ. 31 – 35.

⁴³⁰ Όσα από τα παιδιά ήταν ενταγμένα στο πρόγραμμα παιδικής προστασίας και ήταν κινητικά ανάπηρα οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούσαν να προτείνουν να την εισαγωγή τους στην ΕΛΕΠΑΠ.

Το ίδρυμα για να κάνει δεκτά παιδιά έπρεπε να έχουν α) πιστοποιητικό απορίας, β) ληξιαρχική πράξη γέννησης, γ) γνωμάτευση ορθοπεδικού. Τα έξοδα μετακίνησης βάρυναν τον γονέα. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1364, Απάντηση της ΕΛΕΠΑΠ σε γονέα]. Τα παιδιά εξετάζονταν από τον γιατρό της ΕΛΕΠΑΠ, έπαιρναν οδηγίες για τυχόν επιπλέον εργαστηριακές και ακτινολογικές εξετάσεις στο Υγειονομικό Κέντρο Αθηνών, στο Σταθμό Α' Βοηθειών του Ε.Ε.Σ. αν υπήρχε ανάγκη ειδικότερων εξετάσεων αποστέλλονταν στον Ευαγγελισμό, στο Νοσοκομείο Παίδων «Αγ. Σοφία» και στο νοσοκομείο Συγγρού. Στη συνέχεια επιλέγονταν η θεραπεία την οποία θα υποβάλλονταν.

ανάπηρων παιδιών.⁴³¹ Στο κέντρο λειτουργούσε σχολείο στο οποίο φοιτούσαν τα παιδιά που παρακολουθούσαν θεραπείες.⁴³²

Στο Ασκληπιείο Βούλας⁴³³ λειτουργούσαν δύο πτέρυγες για παιδιά. Το 1937 ιδρύθηκε δημοτικό σχολείο, που ακολουθούσε το πρόγραμμα των κανονικών σχολείων και δεχόταν "σωματικώς ανάπηρα" παιδιά, που ήταν τρόφιμοι του νοσοκομείου. Το δημοτικό σχολείο λάμβανε επιχορήγηση και εποπτευόταν από το Υπουργείο Παιδείας.⁴³⁴

Το 1951 το υπουργείο Πρόνοιας διαπίστωνε ότι «*αι ανάγκαι των αναπήρων παιδιών, τα μέσα που διαθέτομεν σήμερον, ο τρόπος με τον οποίο χορηγούμεν εις αυτά την πρόνοιαν, η βελτίωσις και ανάπτυξις της σημερινής καταστάσεως έχουν ανάγκη ριζικής αντιμετώπισεως*». Για το λόγο αυτό ζητούσε μάλιστα από τους διάφορους ιδιωτικούς φορείς που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της παιδικής προστασίας να διατυπώσουν τη γνώμη τους η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως βάση για μια ορθολογιστική αντιμετώπιση του προβλήματος της πρόνοιας για τα ανάπηρα παιδιά.⁴³⁵

Η ελληνική κυβέρνηση σε συνεργασία με τον ΟΗΕ και ιδιαίτερα με τη UNICEF διαμόρφωσε σχέδιο αποκατάστασης των παιδιών με κινητική αναπηρία⁴³⁶. Η αρχική εφαρμογή του θα ήταν στην Αθήνα και με στόχο να επεκταθεί αργότερα και στην επαρχία. Βασικός πυρήνας αποτέλεσε το Κέντρο Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων Βούλας (Κ.Α.Α.Π.Β.) το οποίο είχε ιδρυθεί στο κτήριο των θερινών κατασκηνώσεων του ΠΙΚΠΑ στη Βούλα.⁴³⁷

---

⁴³¹ Μικρουλάκη Ν.: «Η Προστασία του Ανάπηρου Παιδιού εν Ελλάδι», Κοινωνική Πρόνοια Θεωρία και Πράξις, τ. Α', Απρίλιος 1956 – Μάρτιος 1957, σελ. 292 - 299

⁴³² ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Φ. 1364 (1952-1965). Απάντηση της ΕΛΕΠΑΠ σε γονέα.

⁴³³ Το νοσοκομείο ιδρύθηκε το 1920 από τον Ελληνικό Ερυθρό Σταυρό για τις φυματιώσεις των οστών και των αρθρώσεων.

⁴³⁴ Κουτρουμάνος Κ.: Ό.π., σελ. 31 – 35.

⁴³⁵ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246 (1947- 1952), Απάντηση του Εράνου Βορείων Επαρχιών προς το Υπουργείο Πρόνοιας.

⁴³⁶ Η Λ. Τσαλδάρη στην ομιλία της στα εγκαίνια του Κέντρου Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων Βούλας αναφέρει ότι «η ανάγκη της περίθαλψης και της αποκατάστασης των αναπήρων παιδιών είχε καταστεί έκδηλη και επιτακτική» το υπουργείο αποφάσισε να μελετήσει το θέμα και να «καταλήξει εις την απόφασιν να θεραπεύση την υπάρχουσαν έλλειψιν ειδικού συγχρονισμένου νοσηλευτηρίου». Η απόφαση πάρθηκε σε συνεργασία των Ηνωμένων Εθνών και την αμερικάνικη αποστολή όπου αποφασίστηκε η χρήση των κτηρίων των παιδικών εξοχών του ΠΙΚΠΑ. [Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 2/3/44/2 και 2/3/44/3 «Ομιλία της προέδρου του ΠΙΚΠΑ κας Λ. Τσαλδάρη κατά τα εγκαίνια του Κέντρου Αποκαταστάσεως Αναπήρων Παίδων 23/7/1957»]

⁴³⁷

Εκτός από το Κ.Α.Α.Π.Β. χειρουργικές παρεμβάσεις θα γίνονταν στο νοσοκομείο Αγ. Σοφία στο οποίο είχε ιδρυθεί ορθοπεδική μονάδα και το νοσοκομείο Πεντέλης που βρισκόταν το 1952 στη διαδικασία ολοκλήρωσης. Τα παραπάνω ιδρύματα θα είχαν τη συνδρομή του ιατρού της ΕΛΕΠΑΠ.

Τα παιδιά θα υποβάλλονταν στα νοσοκομεία στην κατάλληλη θεραπεία και στη συνέχεια θα μεταφέρονταν στο Κ.Α.Α.Π. Βούλας όπου θα υποβάλλονταν σε φυσιοθεραπείες ενώ ταυτόχρονα θα παρακολουθούσαν και μαθήματα στο σχολείο⁴³⁸ που θα υπήρχε μέσα στο ίδρυμα. Στο σχολείο θα υπήρχαν και εργαστήρια για την επαγγελματική εκπαίδευση των μεγαλύτερων παιδιών.⁴³⁹

Το κέντρο ιδρύθηκε από το ΠΙΚΠΑ και άρχισε τη λειτουργία του τον Ιούλιο του 1954. Φιλοξενούσε 150 εσωτερικούς ασθενείς το 1956 ενώ το 1957 η δύναμη του αυξήθηκε σε 225 με στόχο να έφτανε τους 300. Το κέντρο διέθετε φυσιοθεραπευτήριο, γυμναστήριο, τμήμα εργασιοθεραπείας, ακτινολογικό, μικροβιολογικό, εργαστήρια οδοντιατρικό, γύψου, νευρολογικό, παιδιατρικό, ψυχοπαιδιατρικό, ορθοπεδικών μηχανημάτων και υποδημάτων, τμήμα επαγγελματικού προσανατολισμού και επαγγελματικής εκπαίδευσης που περιλάμβανε 12 επαγγέλματα, ειδικό διθέσιο Δημοτικό Σχολείο και Νηπιαγωγείο στο οποίο φοιτούσαν μαθητές που παρακολουθούσαν θεραπευτικό πρόγραμμα της ΕΛΕΠΑΠ. Στο κέντρο εισάγονταν παιδιά με κάθε είδους ορθοπεδικά νοσήματα κυρίως όμως από πολιομυελίτιδα. Στη ζωή του κέντρου παρέμβαιναν και οι πρόσκοποι με το Σώμα Ελληνίδων Οδηγών και το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων οι οποίοι οργάνωναν τα παιδιά σε διάφορες ομάδες.⁴⁴⁰

Το ΠΙΚΠΑ είχε υπογράψει συμβάσεις με το ΙΚΑ αλλά και άλλους ασφαλιστικούς οργανισμούς ώστε να φιλοξενούνται παιδιά των ασφαλισμένων. Οι μη άποροι που δεν ήταν ενταγμένοι σε κάποιον ασφαλιστικό φορέα πλήρωναν νοσήλια.⁴⁴¹

---

⁴³⁸ Αρχή του κέντρου θα ήταν «ανακαλύψατε τι το παιδί δύναται να κάμη και διδάξατέ το να το κάμη καλά», γιατί σύμφωνα με τον αρθρογράφο «είναι πάντοτε προτιμώτερον να χρησιμοποιούμεν ένα άτομο το οποίον εργάζεται καλά έστω και αν είναι χωλόν παρά ένα άλλο το οποίον είναι υγιές και αρτιμελές αλλά εργάζεται άσχημα ή είναι αδέξιον.»

⁴³⁹ Kershaw J.: «Το ελαττωματικό παιδί», «Επιθεώρησης Κοινωνικής Προνοίας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ.106

⁴⁴⁰ Μικρουλάκη Ν.: «Η Προστασία του Ανάπηρου Παιδιού εν Ελλάδι», Κοινωνική Πρόνοια Θεωρία και Πράξις, τ. Α', Απρίλιος 1956 – Μάρτιος 1957, σελ. 292 – 299. Η συγγραφέας διατέλεσε πρόεδρος της ΕΛΕΠΑΠ

⁴⁴¹ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο ΠΙΚΠΑ, Φ. 48, Πρακτικά του Γενικού Συμβουλίου του ΠΙΚΠΑ της 27/6/1957

Το Κ.Α.Α.Π.Β. διοικούνταν από Εφορία στην οποία προήδρευε μέλος του Δ.Σ. του ΠΙΚΠΑ, συμμετείχαν επίσης εκπρόσωποι του Εράνου Βορείων Επαρχιών, της ΕΛΕΠΑΠ, του Νοσοκομείου Παίδων, του Ε.Ε.Σ. κ.ά.⁴⁴²

Για την αντιμετώπιση της κινητικής αναπηρίας πραγματοποιούνταν χειρουργικές επεμβάσεις στο Νοσοκομείο Ευαγγελισμός το οποίο διέθετε έναν μικρό αριθμό κλινών για παιδιά, στην Ορθοπαιδική Κλινική του Πανεπιστημίου Αθηνών, στην Ορθοπαιδική Κλινική του Νοσοκομείου Παίδων Αγ. Σοφία, στο Ορθοπαιδικό Τμήμα του Γενικού Νοσοκομείου Θεσσαλονίκης και στο Νοσοκομείο του Κιλκίς.⁴⁴³

Στην Ελλάδα δεν υπήρχε νομοθεσία για την προστασία των ανάπηρων παιδιών από κάθε είδους εκμετάλλευση από τους γονείς, τους κηδεμόνες ή άλλους συγγενείς.⁴⁴⁴

5.8.2.4. Νοητική αναπηρία

Το μοναδικό δημόσιο ειδικό σχολείο είχε ιδρυθεί το 1937 με τον Α.Ν. 453⁴⁴⁵ «Περί ιδρύσεως σχολείου ανωμάλων και καθυστερημένων παιδων κ.λπ.» (ΦΕΚ 28, τ. Α') με τον τίτλο «Πρότυπον Ειδικόν Σχολείον Αθηνών», είχε δυναμικότητα 120 μαθητών. Δεχόταν μόνο εξωτερικούς μαθητές ηλικίας 7-14 ετών οι οποίοι είχαν νοητική αναπηρία ή προβλήματα συμπεριφοράς. Ήταν χωρισμένο σε 7 βαθμίδες γίνονταν μόνο θεωρητικά μαθήματα καθώς δεν υπήρχαν εργαστήρια.⁴⁴⁶ Ιδρύτρια του σχολείου και πρώτη διευθύντρια του ήταν η Ρόζα Ιμβριώτη.

Το μοναδικό αυτό σχολείο δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες της εκπαίδευσης και προστασίας των παιδιών με ψυχική και νοητική αναπηρία.

---

⁴⁴² Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 2/3/44/5, Ομιλία της Λ. Τσαλδάρη στα εγκαίνια του Κέντρου Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων.

⁴⁴³ Μικρουλάκη Ν. Ό.π.

⁴⁴⁴ Ό.π. Η ίδια αναφέρει ότι είχε οριστεί επιτροπή στο Υπ. Δικαιοσύνης η οποία μεταξύ των άλλων νομοθετημάτων για την προστασία της παιδικής ηλικίας θα συμπεριλάμβανε τη μελέτη και κατάρτιση σχετικών νομοθετημάτων για την υποχρεωτική εκπαίδευση των ανάπηρων παιδιών και την προστασία τους από κάθε είδους εκμετάλλευση.

⁴⁴⁵ Ο νόμος προέβλεπε και την ίδρυση ειδικών τάξεων στα γενικά σχολεία, η μοναδική ειδική τάξη ιδρύθηκε το 1958, στο διθέσιο Δημοτικό Σχολείο Κρητσάς Αγίου Νικολάου Κρήτης από τον επιθεωρητή Γ. Ορφανουδάκη. Η ίδρυση ειδικών τάξεων θα γίνει με το Π.Δ. 603/82 και την εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας Γ6/399/1-10-1984 με θέμα την «Ανάπτυξη Ειδικών Τάξεων» όπου ξεκινούν τη λειτουργία 25 ειδικές τάξεις μέσα στα γενικά σχολεία, ενώ από τη σχολική χρονιά 1983-84 λειτουργούσαν ήδη 7 «ειδικές τάξεις» [Αναστασίου Δημήτρης, Ηλιάδου-Τάχου Σοφία, Χαρίση Αντωνία: «Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών και το καθεστώς Μεταξά», στο «Η Ειδική Αγωγή Αφετηρία Εξελίξεων στην Επιστήμη και στην Πράξη» Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής, τ. Ε', σελ. 59-74

⁴⁴⁶ Μαστρογιάννης Ι.: Ό.π., σελ. 555

Ο Κωνσταντινίδης έκτακτος καθηγητής Ψυχιατρικής και Νευρολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών σε άρθρο του τόνιζε ότι για την αντιμετώπιση του θέματος χρειάζονταν οι κατάλληλα μορφωμένοι, δάσκαλοι, ψυχολόγοι, ψυχίατροι και κοινωνικοί λειτουργοί.⁴⁴⁷

Η αντιμετώπιση των παιδιών με «πνευματική» αναπηρία απαιτούσε την ίδρυση ιδρυμάτων και κυρίως ιατροπαιδαγωγικών σταθμών, το οποίο έπρεπε να αποτελέσει μέλημα της πολιτείας, που θα χρησίμευαν για την εξέταση και τον καθορισμό της υπάρχουσας «ψυχικής ανωμαλίας», την εφαρμογή της ανάλογης θεραπείας και της συμβουλευτικής για τη ζωή του νέου ανθρώπου. Οι σταθμοί θα εξέταζαν όχι μόνο τα άτομα με νοητική αναπηρία αλλά και τους ψυχικά ασθενείς. Πρότεινε μάλιστα την υποχρεωτική εξέταση όλων των παιδιών ώστε να ελεγχθεί η ψυχική και πνευματική τους κατάσταση πριν τη φοίτησή τους στο σχολείο. Χρήσιμη προϋπόθεση για την μετέπειτα φοίτηση των παιδιών αυτών στα ειδικά σχολεία ήταν ο τρόπος διδασκαλίας τους στους παιδικούς σταθμούς και τα νηπιαγωγεία. Η κοινωνική μέριμνα πρέπει να συνεχίζεται και μετά το σχολείο, να σκοπεύει στην εκμάθηση του κατάλληλου επαγγέλματος ώστε να ενταχθεί στην κοινωνία η οποία όφειλε να τα φροντίζει ώστε οι κοινωνικοί νόμοι και οι κανόνες της αλληλοβοήθειας, μέριμνας και συμπάθειας να ισχύουν ευεργετικά για όλους ανεξάρτητα.⁴⁴⁸

Επιλογή της πολιτείας, παρά τις παραπάνω απόψεις, για την αντιμετώπιση των παιδιών με ψυχικά προβλήματα ήταν η δημιουργία τμημάτων νοσηλείας με χαρακτήρα ασυλικό. Η πρόληψη και η αντιμετώπιση των ασθενών εκτός νοσοκομείων δεν αποτέλεσε προτεραιότητές της. Η πρωτοβουλία των κινήσεων ανατέθηκε για άλλη μια φορά στην ιδιωτική πρωτοβουλία η οποία δημιούργησε δομές με χαρακτήρα καθαρά προληπτικό, που λειτουργούσαν μέσα στην κοινότητα, ακολουθώντας τα πρότυπα άλλων χωρών, όπου οι αρχές του Κινήματος της Ψυχικής Υγιεινής και της Κοινωνικής Ψυχιατρικής ήταν κυρίαρχες στον χώρο της ψυχικής υγείας. Το μοντέλο του ιατροπαιδαγωγικού κέντρου εφαρμοζόταν αρκετά χρόνια στο εξωτερικό και είχε αποδείξει την αξία του μέσα από την αποτελεσματικότητά του στα ψυχικά προβλήματα

---

⁴⁴⁷ Κωνσταντινίδης Κ.: «Περί των πνευματικών αναπήρων και της κοινωνικής μερίμνης δι' αυτούς», «Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας» Μηνιαίον Δελτίον Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ. 116 -119

⁴⁴⁸ Ο.π.

των παιδιών και των εφήβων. Οι υπηρεσίες αυτές στόχευαν στην πρόληψη και αντιμετώπιση αυτών των δυσκολιών, αλλά και τη διερεύνησή τους.⁴⁴⁹

5.8.2.5. Ψυχική υγεία

Στον τομέα της ψυχικής υγείας η πρώτη δημόσια υπηρεσία για τη φροντίδα παιδιών και εφήβων στην Ελλάδα ήταν το Παιδοψυχιατρικό Τμήμα στο Δημόσιο Ψυχιατρείο της Αθήνας. Το Παιδοψυχιατρικό Τμήμα ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1949 με πρώτο διευθυντή τον ψυχίατρο-ψυχαναλυτή Γ. Ζαβιτζιάνο, ο οποίος είχε ασκήσει κριτική στην μονομερή φροντίδα της πολιτείας για τα παιδιά με σωματική αναπηρία ενώ αγνοούσε σχεδόν τα παιδιά με ψυχικά προβλήματα. Ο αριθμός των παιδιών και των εφήβων που νοσηλεύονταν στα «φρενοκομεία» της Ελλάδας μέχρι το 1920 ήταν πολύ μικρός. Την φροντίδα τους είχαν αναλάβει η οικογένεια, η εκκλησία αλλά και η κοινότητα. Στο τέλος της δεκαετίας του '40 εξαιτίας της κατοχής και του εμφυλίου μεταβλήθηκαν τα περιθώρια για τη φροντίδα των παιδιών με ψυχικά νοσήματα τόσο σε επίπεδο αριθμητικό όσο και σε επίπεδο κοινωνικών δομών. Το πρόβλημα ήταν εντονότερο λόγω και της απουσίας υπηρεσιών, δημόσιων και ιδιωτικών, για ανήλικους με ψυχικά προβλήματα.⁴⁵⁰ Η έλλειψη οποιασδήποτε δομής δημόσιας ή ιδιωτικής πιθανόν οδήγησε στην ίδρυση της κλινικής για παιδιά και εφήβους.

Οι συνθήκες νοσηλείας των παιδιών την πρώτη περίοδο της λειτουργίας της δηλαδή μέχρι το 1951 όπου παραιτείται ο Ζαβιτσάνος ήταν πολύ άσχημες. Η κλινική δεν ήταν μια πλήρως αναπτυγμένη υπηρεσία, παρείχε μόνο νοσηλεία, δεν είχε κοινοτική δομή για τη διαχείριση και θεραπεία ηπιότερων περιστατικών ή την παρακολούθηση των ασθενών μετά την ολοκλήρωση της νοσηλείας τους. Μετά την παραίτηση του Ζαβιτσάνου και μέχρι το 1954 πιθανόν η κλινική να είχε αναστείλει τη λειτουργία της.⁴⁵¹

Το 1954 ξεκινά η λειτουργία της Κλινικής Παιδικής Ψυχιατρικής του Δημόσιου Ψυχιατρείου με διευθυντή τον Καλούτση. Η Κλινική βρισκόταν στο 7ο Περίπτερο, είχε δύναμη 42 κρεβατιών και δεχόταν παιδιά και εφήβους μέχρι 16 ετών. Οι νεαροί

---

⁴⁴⁹ Παπαδημητρίου Μ.: «Η ιστορία της παιδοψυχιατρικής στην Ελλάδα σε σχέση με τις εξελίξεις στις ευρωπαϊκές χώρες», Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 205 -206

⁴⁵⁰ Μ. Παπαδημητρίου: Ό.π. σελ. 181-182

⁴⁵¹ Μ. Παπαδημητρίου : Ό.π. σελ. 183

ασθενείς έπασχαν από πολύ σοβαρές ψυχοπαθολογίες, από εγκεφαλοπάθειες, γενετικά σύνδρομα και βαριές μορφές αυτισμού.⁴⁵²

Οι συνθήκες νοσηλείας ήταν εξαιρετικά δύσκολες. Οι νοσηλευόμενοι ήταν περισσότεροι από τις κλίνες που διέθετε η κλινική, δύο ή τρία παιδιά μοιράζονταν το ίδιο κρεβάτι, άλλοι κοιμόντουσαν στο πάτωμα, δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου τα κρεβάτια προεκτείνονταν με τη χρήση πάγκων. Στην κλινική υπήρχαν προβλήματα υποσιτισμού και άσχημες συνθήκες υγιεινής καθώς ένα μεγάλο τμήμα των παιδιών δεν μπορούσε να αυτοεξυπηρετηθεί ή δεν είχε εκπαιδευτεί ποτέ σε αυτό.⁴⁵³

Η κλινική είχε ανάγκη από κατάλληλο εκπαιδευμένο νοσηλευτικό προσωπικό που να καλύπτει αριθμητικά τις ανάγκες της. Ο ίδιος ο διευθυντής της κλινικής, ο Καλούτσης, το έθετε ως βασικό αίτημά του για αρκετά χρόνια. Παρά τις παραπάνω δυσκολίες στην κλινική είχε δημιουργηθεί πλήρης διεπιστημονική ομάδα που την αποτελούσαν ψυχολόγοι και ειδικοί παιδαγωγοί, ο ένας από αυτούς ο Κ. Καλαντζής, λειτουργούσε και ως λογοπεδικός. Το 1955, στην προσπάθεια παροχής πιο ολοκληρωμένης φροντίδας στην κλινική, ο Καλαντζής ξεκίνησε την πειραματική λειτουργία ειδικού σχολείου για τους εκπαιδευσίμους ασθενείς και η ψυχολόγος-ψυχαναλύτρια Θ. Βεργοπούλου ψυχολογικό εργαστήριο με ειδικά όργανα και με δυνατότητα εφαρμογής ψυχολογικών δοκιμασιών.⁴⁵⁴

Ο Μορφωτικός Σύλλογος «Αθήναιον»⁴⁵⁵ ίδρυσε το 1953 τον ιατροπαιδαγωγικό σταθμό, Ο Σταθμός λειτούργησε μέχρι το 1955. Η ομάδα του σταθμού λειτούργησε με βάση τις αρχές της διεπιστημονικότητας. Ο ρόλος του Σταθμού ήταν διαγνωστικός και συμβουλευτικός, πολύ λιγότερο θεραπευτικός. Γινόταν περισσότερο μια προσπάθεια σφαιρικής αντιμετώπισης των προβλημάτων των παιδιών μέσα στο οικογενειακό και το κοινωνικό του πλαίσιο. Ο Σταθμός δεχόταν παραπομπές από ιδιώτες, αλλά και από θεσμικά όργανα, όπως τα Δικαστήρια Ανηλίκων, τα Κέντρα Παιδικής Προστασίας του Υπουργείου Προνοίας και εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Στο Νευρολογικό Τμήμα της Πολυκλινικής Αθηνών λειτουργούσε Ιατροπαιδαγωγικό Κέντρο, πιθανόν εκεί να μεταφέρθηκε ο Σταθμός του συλλόγου «Αθήναιον». Το ιατροπαιδαγωγικό κέντρο είχε

⁴⁵² Μ. Παπαδημητρίου: Ό.π., σελ. 190- 192

⁴⁵³ Ό.π.

⁴⁵⁴ Ό. π.

⁴⁵⁵ Ο σύλλογος ιδρύθηκε το 1946 με σκοπό να συμβάλει στην πνευματική ζωή της χώρας. Πρωτεργάτης του ήταν ο φιλόσοφος και παιδαγωγός Παπανούτσος, ο οποίος διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις σχετικά με την εκπαίδευση στην Ελλάδα, αλλά ταυτόχρονα προήγαγε την Ψυχολογία και την ψυχική υγιεινή. [Ό.π.]

ρόλο διαγνωστικό και θεραπευτικό για παιδιά και εφήβους από 2 έως 18 ετών με νευρολογικές διαταραχές, διαταραχές λόγου, ψυχικές διαταραχές, νοητική υστέρηση και μαθησιακά προβλήματα. Η θεραπεία ήταν βασική παροχή και αφορούσε σε όλες αυτές τις διαταραχές. Στη διεπιστημονική ομάδα συμμετείχε νευρολόγος, ψυχίατρος, ψυχολόγος, κοινωνικός λειτουργός και ειδικός επί της αγωγής του λόγου.⁴⁵⁶

Το 1954 το Ινστιτούτο Ιατρικής Ψυχολογίας και Ψυχικής Υγιεινής του «Ελληνικού Φωτός», ίδρυσε Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό, ο οποίος παρείχε ψυχοθεραπεία και συμβουλευτική γονέων.⁴⁵⁷

Το 1956 ιδρύεται ως κοινωφελής οργανισμός ιδιωτικού δικαίου το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής μετά από πρόταση της Ά. Ποταμιάνου⁴⁵⁸ στο τότε Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα, με στόχο την πρόληψη, την καταστολή προβλημάτων ψυχικής υγείας και την έρευνα. Από το 1964 με την υπ' αριθμόν 20173/17.6.1964 ιδρυτική πράξη γίνεται ανεξάρτητος κοινωφελής οργανισμός ιδιωτικού δικαίου και οργανώνει σταδιακά πολλές υπηρεσίες στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πειραιά, Πάτρα.⁴⁵⁹

Το ιατροπαιδαγωγικό κέντρο παρείχε διάγνωση και θεραπεία σε παιδιά και εφήβους ηλικίας μέχρι 18 χρόνων με ψυχικά προβλήματα. Οι διαγνώσεις αφορούσαν σε ψυχικές, συναισθηματικές και γνωστικές διαταραχές, διαταραχές συμπεριφοράς, προσωπικότητας και λόγου, εξελικτικές διαταραχές και διαταραχές που οφείλονταν κατά κύριο λόγο σε οργανική βλάβη ή σωματική νόσο. Παράλληλα, παρείχε και συμβουλευτική γονέων. Το 1958 ίδρυσε το Τμήμα Θεραπευτικής Παιδαγωγικής με στόχο την παροχή θεραπευτικής παρέμβασης σε παιδιά με νοητική υστέρηση, με μαθησιακές δυσκολίες και με διαταραχές λόγου ή συνδυασμό κάποιων από τις παραπάνω παθολογίες. Η προσπάθεια αφορούσε στο να εισαχθούν τα παιδιά με δυσκολίες στο κατάλληλο σχολικό πλαίσιο μέσα από ένα βραχύ πρόγραμμα παρέμβασης. Ταυτόχρονα, γινόταν ατομική ή και ομαδική εργασία με τους γονείς

---

⁴⁵⁶ Παπαδημητρίου Μ.: Ό.π., σελ. 181-232

⁴⁵⁷ Παπαδημητρίου Μ.: Ό.π., σελ. 181-232.

⁴⁵⁸ Η Ποταμιάνου εργάστηκε στον Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό που είχε ιδρύσει το «Ελληνικό Φως». Η εργασία της στα Δικαστήρια Ανηλίκων Αθηνών ως υπεύθυνη επιμελητών ανηλίκων και οι σοβαρότατες ελλείψεις σε επίπεδο δομών και υπηρεσιών για ανήλικους με ψυχικές δυσκολίες στην Ελλάδα ώθησαν την προσπάθεια της να δώσει μια θεσμική διάσταση στον χώρο της ψυχικής υγιεινής. Παράλληλα, υπήρχε για εκείνη έντονος ο προβληματισμός σχετικά με το αν κάποιες από τις περιπτώσεις που έφταναν τελικά στα Δικαστήρια Ανηλίκων θα μπορούσαν να προληφθούν.

⁴⁵⁹ Καζολέα-Ταβουλάρη Π.: «Η Ιστορία της ψυχολογίας στην Ελλάδα (1830-1987)», Διδακτορική Διατριβή, Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών, Αθήνα 2001, τ. Α', σελ. 243- 244

αυτών των παιδιών, η οποία οδήγησε στην οργάνωσή τους για τη δημιουργία της «Ένωσης Γονέων και Κηδεμόνων Απροσαρμόστων Παίδων».⁴⁶⁰

Τον Νοέμβριο του 1956 ξεκίνησε τη λειτουργία του ο Ιατροπαιδαγωγικός Σταθμός της Πανεπιστημιακής Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Κλινικής στο Γενικό Νοσοκομείο της Θεσσαλονίκης ΑΧΕΠΑ. Το 1959 με το Ν.Δ. 3974/59 της Υπουργού Υγιεινής Λ. Τσαλδάρη, ο Σταθμός αναγνωρίστηκε επίσημα ως ξεχωριστό τμήμα της Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Κλινικής και δημιούργησε τον πρώτο στην Ελλάδα Πανεπιστημιακό Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό και τον πρώτο Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό σε Γενικό Νοσοκομείο. Η διεπιστημονική ομάδα⁴⁶¹ του σταθμού παρείχε διάγνωση και θεραπεία προς τα παιδιά, τους εφήβους και τις οικογένειές τους. Παραπομπές δεχόταν ακόμη και από Ιδρύματα, όπως η Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων, η Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων και το Δημοτικό Βρεφοκομείο, με τα οποία η ομάδα ερχόταν σε επαφή και πολλές φορές αναλάμβανε ρόλο συμβουλευτικό, από γονείς, γιατρούς, ενώ πολύ λιγότερες από σχολεία και εκπαιδευτικά ιδρύματα.⁴⁶²

Στη Θεσσαλονίκη επίσης δημιουργήθηκε το 1958 το Ινστιτούτο-Ψυχολογικό Κέντρο που ονομάστηκε Ψυχολογικό Κέντρο Β. Ελλάδος με τη στήριξη ξένων επιστημόνων, οι οποίοι και συμμετείχαν στο επιστημονικό συμβούλιο του Κέντρου. Αρχικά, λειτούργησε Ιατροπαιδαγωγικός Συμβουλευτικός Σταθμός, στον οποίο τα μέλη της διεπιστημονικής ομάδας εργάζονταν εθελοντικά και εξέταζαν παιδιά και εφήβους με νοητική υστέρηση και διαταραχές συμπεριφοράς. Ταυτόχρονα, γίνονταν και ψυχοθεραπευτικές παρεμβάσεις, σε εκείνες τις περιπτώσεις που αναδεικνυόταν ανάλογη ανάγκη. Ανάμεσα στο Κέντρο και στον Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό του ΑΧΕΠΑ υπήρξε στενή συνεργασία. Ακολούθησε η δημιουργία Ψυχοπαιδαγωγικού Σταθμού όπου εφαρμοζόταν η Θεραπευτική Παιδαγωγική και παρεχόταν η δυνατότητα για εργοθεραπεία.⁴⁶³

Η ανάγκη ίδρυσης ιατροπαιδαγωγικού συμβουλευτικού σταθμού για παιδιά και μάλιστα κρατικού τονίστηκε από τον Καλούτση, διευθυντή της Παιδοψυχιατρικής Κλινικής με επιστολή του το 1956 στην υπουργό πρόνοιας Λ. Τσαλδάρη. Ο σταθμός θα

---

⁴⁶⁰ Ό.π.

⁴⁶¹ Η ομάδα αποτελούνταν από έναν παιδοψυχίατρο, μία ψυχολόγο και μία κοινωνική λειτουργό οι οποίες εργάζονταν εθελοντικά. [Ιεροδιάκονου Χαράλαμπος: «10 έτη εργασίας του Ιατροπαιδαγωγικού Σταθμού της Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Κλινικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης» Νευροψυχιατρικά Χρονικά, Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 1967, τ. 6σελ. 159-163]

⁴⁶² Παπαδημητρίου Μ., Ό.π

⁴⁶³ Παπαδημητρίου Μ.: Ό.π.

παρέμβαινε στην πρόληψη των ψυχικών διαταραχών και θα υποδείκνυε τα κατάλληλα μέτρα ώστε να αποφευχθούν σοβαρότερες ψυχικές διαταραχές. Ο ίδιος τόνιζε ότι στην Ελλάδα έλειπε η πρόληψη ενώ αυτό που κυριαρχούσε ήταν η θεραπεία των «βαρύτατων περιπτώσεων ψυχικών παθήσεων του παιδός.» Η προληπτική ψυχική υγιεινή παρέμενε ανοικτό για την κρατική μέριμνα. Η ίδρυση ενός τέτοιου σταθμού είχε ζητηθεί δεν βρέθηκε όμως το κατάλληλο κτήριο, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, πιθανόν «λόγω ελλείψεως οικονομικών μέσων.» Η μείωση του προϋπολογισμού του υπουργείου δυσκόλευε την πραγματοποίησή του. Ο ίδιος πρότεινε εξαιτίας της τεράστιας ανάγκης για τη λειτουργία ενός εξωτερικού ιατρείου αυτό να λειτουργήσει με τη βοήθεια κοινωνικών οργανώσεων, καθώς και το Ειδικό Σχολείο του νοσοκομείου λειτουργούσε στηριζόμενο σε κοινωνικές οργανώσεις.⁴⁶⁴

5.9. Προληπτική υγιεινή για τη μητέρα και το παιδί

Η Γενική Διεύθυνση Υγιεινής διέθετε για την πρόσληψη και την παρακολούθηση της μητέρας και του παιδιού Συμβουλευτικούς Σταθμούς Μητρότητας και Βρεφών καθώς και παιδιατρικά τμήματα στα Πολυιατρεία⁴⁶⁵ μόνο στην Αθήνα και σε ορισμένες άλλες περιοχές της Αττικής. Σε αυτά παρακολουθούνταν και εξετάζονταν υγιή και ασθενή βρέφη, παιδιά καθώς και έγκυες γυναίκες. Στους συμβουλευτικούς σταθμούς βρεφών παρακολουθούνταν βρέφη μέχρι την ηλικία των 2 ετών, τα βρέφη εξετάζονταν κάθε 15 μέρες. Μετά τη συμπλήρωση των δύο ετών μεταγράφονταν στο τμήμα της προσχολικής ηλικίας. Την περίοδο 1950 – 1951 ιδρύθηκαν στα οδοντολογικά τμήματα των Κέντρων Υγείας παιδοδοντικοί σταθμοί με σκοπό την προληπτική ιατρική των δοντιών και του στόματος των παιδιών.⁴⁶⁶ Το 1954 δωρεάν εξέταση παιδιών στα παιδιατρικά τμήματα των πολυιατρείων γίνονταν μόνο σε κατόχους δελτίου απορίας, γεγονός που οδήγησε στη μείωση των εξετασθέντων παιδιών.⁴⁶⁷

---

⁴⁶⁴ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 17/2/53/1, 17/2/53/2, 17/2/53/3 «Υπόμνημα προς την Α.Ε. Υπουργόν Κοινωνικής Προνοίας κυρίαν Λ. Τσαλδάρη».

⁴⁶⁵ Οι περιοχές που λειτουργούσαν σταθμοί ήταν: Βάθης, Βύρωνας, Περιστέρι, Καλλιθέα, Πατησίων, Μαρούσι, Χαλάνδρι, Αιγάλεω.

⁴⁶⁶ Παπαδάκος Β.: «Εκθεσις επί των πεπαργαγμένων των παιδιατρικών και μαιευτικών τμημάτων των κέντρων υγείας περιφέρειας υγειονομικού κέντρου Αττικής μετά υποδείξεων τινών του έτους 1954», Αρχεία Υγιεινής, Ιανουάριος - Μάρτιος 1956, τ. 1-3, σελ. 89- 99.

⁴⁶⁷ Ο.π. σελ. 94

Προβλήματα που εμπόδιζαν τη καλύτερη λειτουργία των συμβουλευτικών σταθμών διαπίστωναν και οι ίδιες οι εκθέσεις υπηρεσιακών παραγόντων.

Ο Β. Παπαδάκος, παιδίατρος και τμηματάρχης του Υ.Κ.Π. για την προστασία της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας στον τομέα της κοινωνικής υγιεινής, σε έκθεση του διατυπώνει τη γνώμη ότι η αρτιότερη λειτουργία των σταθμών εμποδιζόνταν από **α)** την έλλειψη επαρκούς αριθμού παιδιάτρων και επισκεπτριών αδελφών **β)** τη μη άρτια εκπαίδευση του νοσηλευτικού προσωπικού που ασχολούνταν με τη προληπτική υγιεινή και **γ)** η μη κατανόηση του θέματος της προληπτικής ιατρικής και γενικά της κοινωνικής υγιεινής τόσο στον γενικό πληθυσμό που εξυπηρετούνταν από τους συμβουλευτικούς σταθμούς όσο και από τους ίδιους τους υπαλλήλους. Ο ίδιος πρότεινε μάλιστα την αύξηση του αριθμού των επισκεπτριών αδελφών σε κάθε κέντρο υγείας ώστε να υπάρχει καλύτερη, ταχύτερη και επιστημονικότερη απόδοση των συμβουλευτικών σταθμών. Σημαντικότερο μέτρο αποτελούσε η διαφώτιση του πληθυσμού στον τομέα της υγιεινής σε γλώσσα απλή και κατανοητή ώστε να γίνει κτήμα όλων.⁴⁶⁸

Οι παραπάνω προτάσεις όμως που έμειναν μόνο σε αυτό το επίπεδο καθώς ο αριθμός των συμβουλευτικών σταθμών παρέμεινε ο ίδιος χωρίς μάλιστα την πρόσληψη του αναγκαίου προσωπικού.

Υγειονομικές υπηρεσίες πρόσφεραν και τα Μαιευτήρια και τα νοσοκομεία Παίδων που υπήρχαν σε διάφορες πόλεις της χώρας για παιδιά ηλικίας 0 – 14 ετών. Στην ελληνική επικράτεια λειτουργούσαν το 1958 είκοσι ένα (21) παιδιατρικά νοσοκομεία δυναμικότητας 1.347 κλινών από αυτά τα δύο ήταν Ν.Π.Δ.Δ. με 540 κλίνες και εποπτεύονταν από το Υ.Κ.Π., τέσσερα (4) Ν.Π.Ι.Δ. με 622 κλίνες σε αυτά περιλαμβάνονταν τα παιδιατρικά νοσοκομεία του ΠΙΚΠΑ, και δεκαπέντε ιδιωτικές (15) παιδιατρικές κλινικές με 185 κλίνες.⁴⁶⁹ Το 1957 ο παιδικός πληθυσμός της χώρας ηλικίας 0-14 ετών ήταν 2.120.000.⁴⁷⁰

Ο αριθμός των παιδιατρικών νοσοκομείων και των κλινών ήταν πολύ μικρός σε σχέση με τον αριθμό των παιδιών, δεν αρκούσε να καλύψει τις πραγματικές ανάγκες, αν πάρει κανείς υπόψιν και τη γεωγραφία της Ελλάδας, την κατάσταση του οδικού δικτύου, η υγειονομική και νοσοκομειακή περίθαλψη των παιδιών ήταν πολύ δύσκολη.

---

⁴⁶⁸ Ό.π. σελ. 95-96

⁴⁶⁹ ΕΛΣΤΑΤ, Στατιστική Επετηρίδα της Ελλάδας 1958, σελ. 99

⁴⁷⁰ ΕΛΣΤΑΤ, Ό.π. σελ.19

Η Αυγή σε άρθρο της ανέφερε ότι το Νοσοκομείο Παίδων «Αγ. Σοφία» δεν είχε δική του περιουσία, επιχορηγούνταν από το Υ.Κ.Π. και την υπηρεσία κρατικών προμηθειών. Η έλλειψη πόρων το οδήγησε να διαθέσει από τα 220 κρεβάτια του τα 53 με πληρωμή, τα 40 στο ΙΚΑ και 13 σε ιδιώτες, τα υπόλοιπα τα διέθετε σε απόρους. Η κατάσταση των νοσοκομείων ήταν τέτοια που δεν μπορούσαν να προσφέρουν σύγχρονη θεραπευτική. Τα κτήρια δεν ήταν κατάλληλα και δεν ήταν εφοδιασμένα με σύγχρονα μέσα διάγνωσης και θεραπείας.⁴⁷¹

---

⁴⁷¹ Αυγή, 26/4/1953, 29/4/1953, 28/4/1953, 30/4/1953, 2/5/1953, 3/5/1953, 7/5/1953, 8/5/1953, 10/5/1953, 14/5/1953, 16/5/1953, 17/5/1953, 19/5/1953

6. ΠΙΚΠΑ

Το Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Προνοίας και Αντιλήψεως (ΠΙΚΠΑ) ιδρύθηκε το 1914 με πρωτοβουλία της βασίλισσας Σοφίας ως φιλανθρωπικό σωματείο με την επωνυμία «Πατριωτικός Σύλλογος Ελληνίδων». Ο σύλλογος το 1917 με τον Ν. 808 «Περί συστάσεως Πατριωτικού Ιδρύματος Περιθάλψεως» (ΦΕΚ 183, 2/9/1917) συγχωνεύτηκε με το «Οικονομικό Συσσίτιο» που λειτουργούσε από το 1911 και ιδρύθηκε το «Πατριωτικόν Ίδρυμα Περιθάλψεως».

Το 1929 με τον Ν. 4062 (ΦΕΚ 94, τ. Α', 9/3/1929) «Περί Πατριωτικού Ιδρύματος Προστασίας του Παιδίου» μετονομάζεται «Πατριωτικόν Ίδρυμα Προστασίας του Παιδίου» και τέθηκε στην άμεση δικαιοδοσία και έλεγχο του Υφυπουργείου Υγιεινής. Το 1930 με τον Ν. 4736 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 4061 “περί υγιεινής και προστασίας της μητρότητας και των παιδικών ηλικιών” και “περί Πατριωτικού Ιδρύματος της προστασίας του παιδιού” (ΦΕΚ 168, τ. Α', 16/5/1930) ορίζεται ως σκοπός του ιδρύματος *«η προστασία της μητρότητος και της παιδικής ηλικίας δι' όλων των δυνατών μέσων και ο συντονισμός εργασίας παρομοίων οργανώσεων προς μίαν ενιαίαν κατεύθυνσιν ως και η ίδρυσις οικονομικών και λαϊκών συσσιτίων»*.

Το 1939 με τον Α.Ν.1950 «Περί οργανώσεως του Πατριωτικού Ιδρύματος Κοινωνικής Προνοίας και Αντιλήψεως» (ΦΕΚ 371, τ. Α') αλλά και με το Β.Δ. «Περί Οργανισμού διοικήσεως και οικονομικής διαχειρίσεως του Πατριωτικού Ιδρύματος Κοινωνικής Προνοίας και Αντιλήψεως» (ΦΕΚ 4, τ. Α', 7/1/1941) παίρνει την τελική του ονομασία και καθιερώνεται σε Ν.Π.Δ.Δ.. Νομοθετικές ρυθμίσεις καθόρισαν τους σκοπούς και τις αρμοδιότητές του που ήταν: **α)** Η προστασία της μητρότητας και των παιδικών ηλικιών, **β)** Η λειτουργία οικονομικών συσσιτίων για τα οποία δεν προβλέπονταν ειδικοί νόμοι **γ)** η κάθε είδους περίθαλψη σε όσους πλήττονταν από θεομηνίες και **δ)** η κάθε είδους προστασία των απόρων, Καθόρισαν επίσης τα όργανα διοίκησης και τις αρμοδιότητές τους, τους οικονομικούς πόρους, τις υπηρεσίες του, το προσωπικό του.

Όργανα διοίκησης ήταν το Γενικό Συμβούλιο (Γ.Σ.) και η Διοικούσα Επιτροπή. Τα μέλη του Γ.Σ. καθώς και ο πρόεδρος διορίζονταν από τον υπουργό Πρόνοιας⁴⁷². Στη

---

⁴⁷²Τα μέλη του Γ.Σ. καθορίζονταν από άρθρο 2 του Β.Δ. του 1941. Στο Γ.Σ. συμμετείχαν ένας καθηγητής Παιδιατρικής, ένας καθηγητής Μαιευτικής, οι οποίοι ορίζονταν με απόφαση του υπουργού Πρόνοιας, και

Διοικούσα Επιτροπή συμμετείχαν ο Πρόεδρος, αρμόδιοι διευθυντές του Υπουργείου Πρόνοιας και μέλη του Γ.Σ..

Το ΠΙΚΠΑ αποτελούνταν από την Κεντρική Υπηρεσία και τα Περιφερειακά Παραρτήματα. Στην Κεντρική Υπηρεσία άνηκε: **α)**η Γενική Διεύθυνση αρμοδιότητα της οποίας ήταν η εκτέλεση των αποφάσεων του Γενικού Συμβουλίου της Διοικούσας Επιτροπής και η Διεύθυνση των υπηρεσιών του Ιδρύματος. **β)**Η διεύθυνση υπηρεσιών προστασίας της μητρότητας και των παιδικών ηλικιών, στην οποία άνηκε η μελέτη και η παρακολούθηση της εφαρμογής των μέτρων προστασίας της μητρότητας και της βρεφικής και παιδικής ηλικίας και η επιστημονική εποπτεία των Ειδικών Υπηρεσιών και Παραρτημάτων του Ιδρύματος. **γ)**Η διεύθυνση υπηρεσιών περιθάλψεως στην αρμοδιότητα της οποίας άνηκε η οργάνωση και εποπτεία των οικονομικών και λαϊκών συσσιτίων. Η μέριμνα για την κάθε είδους προστασία των ατόρων και η κάθε είδους βοήθεια προς τους πληγέντες από θεομηνίες, η υιοθεσία και η τοποθέτηση άπορων εγκαταλελειμμένων παιδιών. **δ)**Η διεύθυνση Οικονομικών Υπηρεσιών. Η οικονομική διαχείριση του Ιδρύματος διέπονταν από τις διατάξεις «Περί δημοσίου Λογιστικού» και την υπόλοιπη σχετική νομοθεσία. **ε)**Η τεχνική υπηρεσία και **στ)**Η Γραμματεία.⁴⁷³

Στο ίδρυμα λειτουργούσαν και δύο γνωμοδοτικές επιτροπές **α)**Η γνωμοδοτική επιτροπή επί της προστασίας της μητρότητας και των παιδικών ηλικιών. **β)**γνωμοδοτική επιτροπή επί της περιθάλψεως και των συσσιτίων. Κατέθεταν τις γνωμοδοτήσεις τους στον πρόεδρο του ΠΙΚΠΑ. Τα μέλη των επιτροπών διορίζονταν με απόφαση του υπουργού Πρόνοιας.⁴⁷⁴

Το ΠΙΚΠΑ για την υλοποίηση της δράσης του στις επαρχίες λειτουργούσε περιφερειακά παραρτήματα στην πρωτεύουσα κάθε νομού. Την απόφαση τη λάμβανε το Γ.Σ. του ιδρύματος και την ενέκρινε το υπουργείο Πρόνοιας. Τα παραρτήματα διοικούνταν από Δ.Σ. το οποίο ορίζονταν από το Γ.Σ. μετά από έγκριση του Υ.Π. Τα παραρτήματα εκτός από την οργάνωση των παιδικών εξοχών, επιδίωκαν κυρίως με την

---

12 διακεκριμένα πρόσωπα διορισμένα από τον υπουργό, ο διευθυντής της Σχολικής Υγιεινής του υπουργείου Παιδείας και 4 διευθυντές του υπουργείου Πρόνοιας. Την προεδρία του Γ.Σ. ασκούσε ο πρόεδρος, που διορίζονταν από τον υπουργό Πρόνοιας, και 2 αντιπροέδρους που εκλέγονταν από το Γ.Σ. Τη δεκαετία του 1950 συμμετείχε ο διευθυντής του υπουργείου Οικονομικών, ο γενικός διευθυντής του Υ.Π., ο διευθυντής Ιδρυμάτων και Σωματείων του Υ.Π., ο διευθυντής Εντεταλμένων Εξόδων του Υ.Π., ο διευθυντής της τεχνικής υπηρεσίας του Υ.Π. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο ΠΙΚΠΑ, Φ. 48, Πρακτικά Συνεδρίασης Γ.Σ. ΠΙΚΠΑ 16/5/1957]

⁴⁷³ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, «Σημείωμα, Αφορά: Μελέτην της Οργάνωσης και Διοικήσεως του ΠΙΚΠΑ»

⁴⁷⁴Ο.π.

οργάνωση και λειτουργία Συμβουλευτικών Σταθμών Υγιών Βρεφών, Συμβουλευτικού Σταθμού Επίτοκων και Παιδικού Ιατρείου.

Το ΠΙΚΠΑ λειτουργούσε ή ίδρυε με απόφαση του Γ.Σ. μετά από επικύρωση του Υ.Κ.Π. τις Ειδικές Υπηρεσίες που σκοπό είχαν να υλοποιήσουν τους σκοπούς του και οι οποίες ήταν:

1. Η Ειδική Υπηρεσία Επίτοκων και υγιών Βρεφών. Η υπηρεσία διεύθυνε τους Συμβουλευτικούς Σταθμούς Επίτοκων και Υγιών Βρεφών στους οποίους εγγράφονταν επίτοκοι, που παρακολουθούνταν σε όλο το διάστημα της εγκυμοσύνης από μαιευτήρα και μαία, τα εγγραφόμενα βρέφη μέχρι 3ετών τα παρακολουθούσε παιδίατρος και επισκέπτρια αδελφή. Συμβουλευτικοί Σταθμοί Υγιών Βρεφών. Το προσωπικό τους αποτελούνταν από α)έναν Παιδίατρο, β)Μια προϊσταμένη επισκέπτρια Αδελφή για ένα πλήρες κέντρο που περιλάμβανε Σταθμό Επίτοκων- Σταθμό Υγιών Βρεφών και Παιδικό Ιατρείο. γ)Μια βοηθό Επισκέπτρια Αδελφή για κάθε ομάδα 150 βρεφών. Οι συμβουλευτικοί σταθμοί Υγιών Βρεφών στεγάζονταν σε οικήματα στα οποία υπήρχαν Συμβουλευτικοί Σταθμοί Επίτοκων και Παιδικά Ιατρεία.

2. Ειδική Υπηρεσία Ιατρείων. Διέθετε παιδικά ιατρεία και παιδικές πολυκλινικές, στοματολογικά, κινητές στοματολογικές μονάδες, ακτινολογικά ιατρεία. οι οποίες παρείχαν ιατρική φροντίδα σε ασθενή βρέφη και παιδιά μέχρι την ηλικία των 14 ετών. Τα παιδικά ιατρεία αποτελούνταν από ένα παιδίατρο, μια νοσοκόμα και από μια βοηθό αν το επέβαλαν οι ανάγκες του σταθμού. Τα στοματολογικά ιατρεία από έναν οδοντίατρο και μια βοηθό.

3. Ειδική Υπηρεσία Εξοχών και Αναρρωτηρίων. Το ΠΙΚΠΑ διέθετε παιδικές εξοχές στην Πάτρα, τα Χανιά, τον Βόλο, την Πεντέλη, τη Θεσσαλονίκη, την Κέρκυρα και σε άλλες περιοχές ανάλογα με τα οικονομικά μέσα. Διέθετε Πρεβεντόρια και Νοσοκομεία για την θεραπεία της κλειστής φυματίωσης.

4. Ειδική Υπηρεσία «Εκπαιδεύσεως Βοηθητικού Προσωπικού Συμβουλευτικών Σταθμών και Ιατρείων ΠΙΚΠΑ. Σκοπός της υπηρεσίας ήτα η εκπαίδευση «θηλέως» βοηθητικού προσωπικού για τις Επισκέπτριες Αδελφές και τους γιατρούς του Ιδρύματος.

5. Ειδική Υπηρεσία Νηπίων. Μέσω της υπηρεσίας αυτής ιδρύονταν Κέντρα Προσχολικής Ηλικίας (Νηπιαγωγεία) στα οποία γίνονταν δεκτά παιδιά ηλικίας 3-6 ετών τις εργάσιμες ώρες της ημέρας. Η δύναμη κάθε σταθμού ήταν 120 παιδιά. Σε κάθε

σταθμό εργαζόνταν 3 νηπιαγωγοί, μια οικονόμος που εκτελούσε χρέη διαχειρίστριας, μια μαγείρισσα και δύο καθαρίστριες.

6. Υπηρεσία Ειδικών Εστιών. Λειτουργούσαν στην Αθήνα και τον Πειραιά και παρείχε τροφή σε άπορα ασθενικά παιδιά.

7. Υπηρεσία Εστιών ΟΗΕ⁴⁷⁵. Το ΠΙΚΠΑ λειτουργούσε Κέντρα Διανομών όπου εφαρμόζονταν το πρόγραμμα του Διεθνούς Οργανισμού Περίθαλψης Παιδιού (UNICEF). Τα κέντρα λειτουργούσαν σε 80 πόλεις της Μακεδονίας, της Στερεάς Ελλάδας, της Ηπείρου, της Θεσσαλίας. Στα κέντρα διανέμονταν τρόφιμα⁴⁷⁶ σε επίτοκες μητέρες και παιδιά.⁴⁷⁷

Το 1951 σε σημείωμα που αφορούσε τη Μελέτη της Οργάνωσης και Διοίκησης του ΠΙΚΠΑ περιγράφονται τα προβλήματα και οι δυσκολίες στη λειτουργία του ΠΙΚΠΑ. Ο νόμος 1950/1939 και 181/1943 με τους οποίους καθορίζονταν η λειτουργία του ΠΙΚΠΑ τον μετέτρεπαν από φιλανθρωπικό ίδρυμα σε περιφερειακή δημόσια υπηρεσία. Ο διορισμός των μελών από το υπουργείο δημιουργούσε προβλήματα στη λειτουργία. Το ½ περίπου των μελών ήταν ανώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι και «εξέχοντα μέλη της κοινωνίας» ένα μεγάλο μέρος τους εξαιτίας των ασχολιών τους «αδυνατούν να λάβη ενεργόν μέρος εις τας εργασίας του ιδρύματος». Το υπόλοιπο μισό τα ¾ του το αποτελούσαν διευθυντές των αρμόδιων τμημάτων του Υ.Π. οι οποίοι αποτελούσαν και την πλειοψηφία των παρόντων μελών στις συνεδριάσεις του Γ.Σ., το γεγονός αυτό μετέτρεπε τα όργανα διοίκησης σε απλά υπηρεσιακά συμβούλια «η εργασία των οποίων φυσικά και κατευθύνεται υπό των Δ/ντων των αρμοδίων υπηρεσιών του υπουργείου». Η κατάσταση του ΠΙΚΠΑ αντικατόπτριζε την κατάσταση του υπουργείου.⁴⁷⁸

⁴⁷⁵Το 1947 με την υπ. αριθ. 987 πράξη του υπουργικού συμβουλίου υπήρξε συμφωνία μεταξύ της Ελληνικής κυβέρνησης και του Ταμείου Κατεπείγουσας Περίθαλψης του Παιδιού. Η σύμβαση κυρώθηκε το 1949 με Ν.Δ. 1068 «Περί κυρώσεως συμβάσεως μεταξύ της Ελληνικής Κυβερνήσεως και του International Children's Fund» (ΦΕΚ 217, τ. Α', 21/9/1949). Σύμφωνα με τη σύμβαση το Ταμείο παρείχε τρόφιμα, άλλα εφόδια, υπηρεσίες βοήθειας και αρωγής στα παιδιά, τους εφήβους, τις επίτοκες και θηλάζουσες μητέρες της Ελλάδας. Στα παιδιά που σιτίζονταν περιλαμβάνονταν και τα «συμμοριτοπληκτα» καθώς και τα πολύ υποσιτισμένα παιδιά. Για τη προσχολική ηλικία προβλέπονταν η ενίσχυση 270.000 παιδιών ηλικίας των 0 -6 ετών και 7.000 επίτοκες. Η εφαρμογή του προγράμματος για τη μεν σχολική ηλικία έγινε από το υπουργείο Παιδείας, ενώ για την προσχολική από το Υ.Π. το οποίο το ανέθεσε στο ΠΙΚΠΑ.

⁴⁷⁶Τα τρόφιμα που παρείχε ήταν γάλα σε σκόνη, ζάχαρη, κακάο, και κατά περιόδους κονσέρβες με κρέας, τυρί, μακαρόνια, ψαρικά, μπουρουνέλαιο και σαπούνι. Τα είδη διανέμονταν απαρασκευάστα στις επίτοκες και στα παιδιά 0 – 2 ετών, υποχρεωτικά συσκευασμένα σε παιδιά 2 – 6 ετών.

⁴⁷⁷ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, «Σημείωμα, Αφορά: Μελέτην της Οργάνωσης και Διοικήσεως του ΠΙΚΠΑ»

⁴⁷⁸ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, «Σημείωμα, Αφορά: Μελέτην της Οργάνωσης και Διοικήσεως του ΠΙΚΠΑ»

Η συνεχής αλλαγή υπουργών και γενικών γραμματέων αλλά και η απουσία υπεύθυνου μόνιμου ανώτερου υπαλλήλου στο υπουργείο που να μπορεί να ασκήσει τα καθήκοντά του εξαιτίας των κυβερνητικών μεταβολών⁴⁷⁹ δεν εξασφάλιζε συνέχεια στην ανάπτυξη ενός προγράμματος μακράς πνοής.⁴⁸⁰

Η έλλειψη σαφών καθηκόντων και αρμοδιοτήτων στις υπηρεσίες του υπουργείου και στις σχέσεις μεταξύ του υπουργείου των δημοτικών και κοινοτικών ιδρυμάτων κοινωνικής πρόνοιας τα οποία υπάγονταν στο υπουργείο Εσωτερικών, χωρίς όμως και αυτές να είναι σαφώς καθορισμένες.⁴⁸¹

Βασικότερη αιτία η οποία παρεμπόδιζε τη λειτουργία του υπουργείου Πρόνοιας και των εξαρτημένων υπηρεσιών και οργανώσεων ήταν η παρέμβαση του Γενικού Λογιστηρίου σε δαπάνες που ήταν εγγεγραμμένες και εγκεκριμένες στους προϋπολογισμούς, παρέμβαση που χαρακτηριζόταν αδικαιολόγητη και αυταρχική. Δυσμενής παράγοντας ήταν η σύγχυση των αρμοδιοτήτων του υπουργείου Πρόνοιας και άλλων δημοσίων υπηρεσιών. Η ύπαρξη πολλών φορέων κρατικών και ιδιωτικών για την προστασία του παιδιού επέτεινε τη διασπορά των μέσων που διέθετε το κράτος και η κοινωνία καθώς το Υ.Κ.Π. είτε απευθείας είτε μέσω επιχορηγήσεων χρηματοδοτούσε τα ιδρύματα που απασχολούνταν με την κοινωνική πρόνοια.⁴⁸²

Ωστόσο η λειτουργία του δυσκολεύονταν και από άλλους παράγοντες. Η χαμηλή αμοιβή του επαγγελματικού προσωπικού δεν επέτρεπε τη στελέχωση των υπηρεσιών του από το κατάλληλο προσωπικό. Οι δυσχέρειες που υπήρχαν για τη συμπλήρωση των κενών θέσεων επιδείνωνε την κατάσταση. Στους Σταθμούς Επίτοκων και Υγιών Βρεφών προκειμένου να καλυφθούν τα κενά συγχωνεύονταν συνεχώς οι ομάδες, τα Κέντρα και μετακινούνταν συνεχώς το προσωπικό. Κανένας Συμβουλευτικός Σταθμός τόσο στην Αθήνα όσο και στην περιφέρεια δεν μπορούσε να αναπτύξει τον αριθμό των ομάδων που ήταν υποχρεωμένος να εξυπηρετήσει. Η κεντρική υπηρεσία δεν μπορούσε να καθοδηγήσει και να επιβλέψει τις περιφερειακές υπηρεσίες λόγω έλλειψης ειδικευμένου προσωπικού. Παρά τον μεγάλο αριθμό Κέντρων ελάχιστα λειτουργούσαν

---

⁴⁷⁹ Η έκθεση γράφεται το 1951, σε μια χρονική περίοδο όπου υπάρχουν συνεχείς κυβερνητικές αλλαγές.

⁴⁸⁰ Ο. ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, «Σημείωμα, Αφορά: Μελέτην της Οργάνωσης και Διοικήσεως του ΠΙΚΠΑ»

⁴⁸¹ Ο.π.

⁴⁸² Ο.π.

ικανοποιητικά και σχεδόν το σύνολο της δραστηριότητας του εξαντλούνταν στην περιοχή της πρωτεύουσας.⁴⁸³

Το 1956 το Γ.Σ. του ΠΙΚΠΑ είχε αποφασίσει να επιβάλει οικονομικό αντίτιμο σε όσους έκαναν χρήση των υπηρεσιών των ιατροκοινωνικών κέντρων του. Η εφαρμογή του μέτρου, όπως αναφέρει η τότε πρόεδρος του ιδρύματος, έγινε δεκτή χωρίς διαμαρτυρία στους Συμβουλευτικούς Σταθμούς Βρεφών και Επίτοκων, στα Ιατρεία, στο Αναρρωτήριο Πεντέλης και στο Κ.Α.Α.Π.Β. Στα Στοματολογικά Ιατρεία η εφαρμογή του οδήγησε στη διακοπή της προσέλευσης, στα Νηπιαγωγεία διαπιστώθηκε αδυναμία πληρωμής των τροφείων από τους γονείς οι οποίοι ζητούσαν τη μείωση τους ή την απαλλαγή τους. Εξαιτίας των αντιδράσεων αυτών το Γ.Σ. το Μάιο του 1957 αποφάσισε την κατάργηση του οικονομικού αντίτιμου στα Στοματολογικά Ιατρεία του καθώς και την δωρεάν εξέταση στα ιατρεία του όσων παιδιών είχαν τοποθετηθεί σε θετές οικογένειες. Για τα παιδιά που φιλοξενούνταν στα Νηπιαγωγεία, τις Ειδικές Εστίες και στο Αναρρωτήριο Πεντέλης μπορούσαν να καθοριστούν μειωμένες τιμές ή και πλήρης απαλλαγή μετά από προηγούμενη υπεύθυνη εξακρίβωση της αδυναμίας της οικογένειας να πληρώσει.⁴⁸⁴

Το 1957 το ΠΙΚΠΑ διατηρούσε 122 παιδικά ιατρεία και 119 παραρτήματα, 133 συμβουλευτικούς σταθμούς, 10 στοματολογικά ιατρεία και 3 κινητά, 9 κινητές μονάδες προστασίας της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας στη Θεσσαλία, 21 Νηπιαγωγεία, 44 Παιδικές Εστίες, 1 Κέντρο Ανάπηρων Παιδιών στη Βούλα, 2 Πρεβεντόρια στην Πεντέλη και στην Κέρκυρα, 1 Σχολή Νηπιοκόμων στα Ιωάννινα, 1 Σχολή Νοσοκόμων στη Βούλα και 1 Νοσοκομείο Παίδων στην Πεντέλη. Την ίδια χρονιά είχε περιθάλψει 415.000 βρέφη και παιδιά και 58.000 επίτοκες και μητέρες.⁴⁸⁵

---

⁴⁸³ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1246, «Σημείωμα, Αφορά: Μελέτην της Οργανώσεως και Διοικήσεως του ΠΙΚΠΑ»

⁴⁸⁴ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο ΠΙΚΠΑ, Φ. 48, Πρακτικά Συνεδρίας του Γενικού Συμβουλίου του ΠΙΚΠΑ της 16-5-1957, σελ. 2

⁴⁸⁵Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, «Σύντομος Έκθεσις περί της πολιτικής και των πεπραγμένων του Υπουργείου Κοινωνικής Προνοίας κατά το έτος 1957», 7/3/12/13

7. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναφερθούν οι τομείς της Β.Π. που σχετίζονταν με την προστασία του παιδιού στη δεκαετία του '50.

Ο Έρνος Βορείων Επαρχιών συστήνεται στις 10/7/1947 με το Β.Δ. «Περί συστάσεως Επιτροπής διενεργείας εράνων υπέρ των πληθυσμών Βορείου Ελλάδος υπό την επωνυμία “Πρόνοια Βορείου Ελλάδος”» (Φ.Ε.Κ. 140, τ. Α', 11/7/1947) με αρχική επωνυμία «Πρόνοια Βορείου Ελλάδος μετά την έκκληση της Α.Μ. της Βασιλίσσης». Μετονομάζεται σε «Βασιλική Πρόνοια» στις 6/12/1955 (ΦΕΚ 181, τ. Α') με το Β.Δ. «Περί παρατάσεως θητείας ερανικής επιτροπής «Πρόνοια Βορείων Επαρχιών» και τροποποίησης επωνυμίας αυτής».

Ήταν Ν.Π.Ι.Δ. και αποτελούσε έναν ενδιάμεσο τομέα μεταξύ κρατικής δράσης και ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Η δράση τους αφορούσε προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και ενίσχυσης κρατικών, Ν.Π.Ι.Δ. για την εφαρμογή προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας. Η Β.Π. είχε εκπροσώπους σε μια σειρά φορείς που ασχολούνταν με την παιδική προστασία, όπως Γνωμοδοτική Επιτροπή Παιδικής Προστασίας και Κοινωνικής Εργασίας, στο Δ.Σ. του ΠΙΚΠΑ κ.ά.

Τα έσοδα της προέρχονταν από εισφορές ιδιωτών, αλλά κυρίως από ειδικούς φόρους πάνω σε είδη πολυτελείας, στα τσιγάρα, στα εισαγόμενα προϊόντα, στα εισιτήρια των δημοσίων θεαμάτων. Τα έσοδα του Π.Β.Ε.Ε. και μετέπειτα Β.Π. το διάστημα από τον Ιούλιο του 1947 μέχρι τις 31/12/1966 ανήλθαν στο ποσό των 2.275.509.464 δρχ., σε αυτό περιλαμβάνονταν εισφορές ιδιωτών, εισπράξεις από τον φόρο στα τσιγάρα. Τα έσοδα από τη διαχείριση κεφαλαίων της εισφοράς στα τσιγάρα έφτασε το 1.225.471.445 δρχ. με τη πρόσθεση διαφόρων άλλων εσόδων ύψους 2.901.211 δρχ. έφτασαν το συνολικό ποσό των 1.228.372.675 δρχ.⁴⁸⁶

Η Β.Π. από τον Ιούλιο του 1947 μέχρι τις 31/12/1966 είχε διαπανήσει για την εφαρμογή του γενικού της προγράμματος 1.366.036.990 δρχ. Για την προστασία ορφανών παιδιών από 1/4/1949 έως 30/6/1954 είχε διαθέσει 33.089.889 δρχ. για την προστασία των ορφανών παιδιών, ενώ για την παιδική προστασία από 1/7/1954 είχε δώσει 64.070.146 δρχ.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλιγά, Αλεξάνδρα Μελά «Το Χρονικόν»

⁴⁸⁷ ΕΛΙΑ, Ό.π.

Η Φρειδερίκη θα εμπλακεί σε όλη την άσκηση της κοινωνικής πρόνοιας, ασκώντας ακόμη και έναν ιδιότυπο έλεγχο στις κρατικές υπηρεσίες και σε ιδιωτικά φιλανθρωπικά ιδρύματα. Στα ανάκτορα κατέφθαναν γράμματα πολιτών που διαμαρτύρονταν γιατί δεν είχε ικανοποιηθεί κάποιο αίτημά της, ακόμη κατά τη διάρκεια των περιοδίων στις επαρχίες συγκεντρώνονταν αιτήματα των κατοίκων, υπήρχαν μάλιστα περιπτώσεις που οι ίδιοι οι παραπονούμενοι επισκέπτονταν τα ανάκτορα προκειμένου να θέσουν το πρόβλημά τους. Στη συνέχεια αποστέλλονταν γράμματα προς τις αρμόδιες υπηρεσίες, ανάλογα με το αίτημα, και ζητούνταν να κοινοποιηθούν τα αιτήματα ή να ενημερωθεί για οι ενέργειες των υπηρεσιών. Οι διευθυντές των υπηρεσιών απαντούσαν γραπτά, δεν είναι μάλιστα λίγες οι φορές που ικανοποιήθηκαν και αιτήματα. Στο Αρχείο των τ. Βασιλικών Ανακτόρων υπάρχει πλήθος τέτοιων εγγράφων⁴⁸⁸. Μια σειρά ιδιωτικά φιλανθρωπικά ιδρύματα είχαν τεθεί κάτω από την υψηλή προστασία⁴⁸⁹ της Φρειδερίκης, χρηματοδοτούνταν δε βάση της Αριθ. 1002 της 3/17 Σεπτ. 1951 (ΦΕΚ Α' 258) υπουργική απόφασης από τον Έρανο Βορείων Επαρχιών.

7.1 Παιδοπόλεις

Η αρχική δράση του Π.Β.Ε.Ε.. αφορούσε την ίδρυση των 52 παιδοπόλεων για την προστασία των παιδιών αρχικά από την εξαθλίωση του πολέμου σύμφωνα με την επίσημη γραμμή και στη συνέχεια στις αρχές του 1948 όταν οι αντάρτες άρχισαν τις μετακινήσεις των παιδιών προς τις Λαϊκές Δημοκρατίες, το «σώσιμο» των παιδιών από το «παιδομάζωμα» των ανταρτών.

Σύμφωνα με άλλη άποψη «στις παιδοπόλεις συγκεντρώνονταν κυρίως παιδιά των πληθυσμών που επρόκειτο να μετακινηθούν, με τον τρόπο αυτό εξασφαλιζονταν η

---

⁴⁸⁸ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης: Φ. 1295, Φ. 1320, Φ. 1364, Φ. 1366.

⁴⁸⁹ Ιδρύματα που τελούσαν κάτω από την υψηλή προστασία της Φρειδερίκης ήταν: Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός, ΠΙΚΠΑ, Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων, Σώμα Ελληνίδων Οδηγών, Σύνδεσμος «Φίλων του Στρατού», Ένωσις Οικογενειών Στρατού, Ελληνική Μέριμνα, Ιματιοθήκη του Παιδιού ΕΛΕΠΑΠ, Σύνδεσμος Προστασίας Παιδιού, Φάρος Τυφλών, Επιτροπή Αντιφυματικού Αγώνος Β. Ελλάδος, Ινστιτούτο Νοσημάτων Θώρακος, Σικιαρίδειον Πρεβεντόριον, Κρατικόν Σανατόριον Δωδεκανήσου, Αμαλείουν Ορφανοτροφείον, Οικοτροφείον και Νοσοκομείον Παραμυθιάς, Δημόσιον Μαιευτήριον Αθηνών, Σχολή Επισκεπτριών και αδελφών Νοσοκόμων, Στρατιωτική Σχολή Αδελφών «Βασίλισσα Φρειδερίκη», Οίκος Συνταξιούχων αδελφών «Ευαγγελισμού», Σχολή Αδελφών Λαϊκού Νοσοκομείου, Χαροκόπειος Οικοκυρική Σχολή, Ανώτατη Σχολή Οικιακής Οικονομίας «ΑΡΙΑΔΝΗ» (Χανιά – Κρήτης), Νυχτερινή Σχολή Ιωαννίνων «Άγιος Δημήτριος», International Novement Adoption Greek Villages, South Africa Sociaty For Cultural Relations with Greece, Sanatorium International Unibersitaire & Leysin – Suisse. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο Α.Μ. Βασιλίσσης, Φ. 1659]

νομιμοφροσύνη των γονέων πολλαπλασιάζονταν οι δισταγμοί τους για ενεργητική ή παθητική στράτευση στις γραμμές των ανταρτών.⁴⁹⁰

Τον Ιούλιο του 1950 ξεκίνησε η επιστροφή των παιδιών στις εστίες τους. Από τις 52 παιδοπόλεις έμειναν 12. Σε αυτές έμειναν: **α)** όσα παιδιά δεν καταγόταν από ασφαλείς περιοχές, οι κάτοικοι των οποίων δεν είχαν επιστρέψει στα χωριά τους, **β)** ορφανά και από τους δύο γονείς, εντελώς άπορα τα οποία δεν είχαν κανένα να τα προστατέψει, **γ)** Τα παιδιά που οι γονείς τους ήταν αντάρτες ή είχαν εκτελεστεί μετά από καταδικαστική απόφαση ή βρίσκονταν στις φυλακές ή στην εξορία.⁴⁹¹

Μετά το τέλος του πολέμου οι παιδοπόλεις άλλαξαν τόσο προσανατολισμό όσο και σε σύνθεση. Κυριότερος σκοπός των παιδοπόλεων πλέον ήταν η επαγγελματική μόρφωση των τροφίμων, γι' αυτό και απέκτησαν όλες χαρακτηριστικά τεχνικών και οικοκυρικών σχολών.⁴⁹²

Τον Δεκέμβριο του 1951 το Υ.Κ.Π. απέστειλε απόφασή του στα Κ.Κ.Π. με την οποία στις υφιστάμενες παιδοπόλεις θα εισάγονταν ορφανά για «*πληρεστέραν μόρφωσιν και επαγγελματικήν των κατάρτισιν*». Τα κριτήρια εισαγωγής ήταν 1) αγόρια και κορίτσια ορφανά και από τους δύο γονείς ηλικίας 6 -12 ετών., 2) Ορφανά από τον ένα γονέα, αγόρια και κορίτσια, στα οποία ο επιζών γονέας βρίσκονταν εκτοπισμένος ή ήταν υπόδικος ή καταδικασμένος ανεξάρτητα από την αιτία ή έπασχε από ανίατο νόσημα. 3) Ορφανά ή απροστάτευτα κορίτσια που άνηκαν σε μία από τις παραπάνω κατηγορίες ηλικίας 13 – 16 ετών. Τα Κ.Κ.Π. έστειλαν την εγκύκλιο στις επιτροπές εξακρίβωσης απορίας και τις καλούσαν να εγγράψουν σε καταστάσεις όσα παιδιά άνηκαν στις παραπάνω κατηγορίες, τις οποίες τις απέστειλαν στα Κ.Κ.Π. Οι καταστάσεις συνοδεύονταν από την αίτηση του γονέα για εισαγωγή του παιδιού του στην παιδόπολη, πιστοποιητικό γέννησης, πιστοποιητικό γραμματικών γνώσεων, πιστοποιητικό γιατρού που να βεβαίωνε την καλή κατάσταση της υγείας του παιδιού. Τέλος απαραίτητη ήταν η «αφηγηματική έκθεση» για κάθε παιδί στην οποία αναφέρονταν η οικογενειακή και οικονομική κατάσταση.⁴⁹³

⁴⁹⁰ Γ. Μαργαρίτης, Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946 – 1949, τόμος Β', σελ. 609 – 610

⁴⁹¹ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Χρονικόν, σελ.87

⁴⁹² Χασιώτης Λ., Τα παιδιά του Εμφυλίου. Από την «κοινωνική πρόνοια» του Φράνκο στον «Έρανο» της Φρειδερίκης (1936-1950), Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ, Αθήνα 2013, σελ. 214

⁴⁹³ ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Υ-Π, Φ 2300, «Εγκύκλιος του Κ.Κ.Π. Κυκλάδων Προς τις Επιτροπές Εξακρίβωσης Απορίας», Αρ. Πρωτ. 5608

Στα τέλη του 1959 στις 12 παιδοπόλεις φιλοξενούνταν 2.449 παιδιά. Για την οργάνωση, τη διατροφή και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών στις παιδοπόλεις υπάρχουν συγκρουόμενες απόψεις και γνώμες. Η επίσημη γραμμή όπως φαίνεται και μέσα από τα κείμενα της Β.Π. ήταν ότι η ζωή των παιδιών στις παιδοπόλεις ήταν άριστη. Η διατροφή, η εκπαίδευση και η διαμονή ήταν υψηλού επιπέδου. Η κριτική που ασκήθηκε ιδιαίτερα από την αριστερά αλλά και από παιδιά που έζησαν στις παιδοπόλεις ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια ήταν ότι οι συνθήκες δεν ήταν καλές. Η εθνική διαπαιδαγώγηση ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια λειτουργίας τους αποτέλεσε βασική κατεύθυνση.

Το 1952 ιδρύθηκαν σχολεία στις παιδοπόλεις επίσημα από το υπουργείο Παιδείας.⁴⁹⁴ Στο σύνολο των παιδοπόλεων οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων παρακολουθούσαν μαθήματα σε σχολεία των περιφερειών. Η επιλογή αυτή σύμφωνα με τους αρχηγούς των παιδοπόλεων έγινε για να έρθουν σε επαφή οι τρόφιμοι με τα παιδιά του χωριού και να αποκτήσουν κοινωνική μόρφωση και πείρα.⁴⁹⁵

Στις παιδοπόλεις λειτουργούσαν και τεχνικά συνεργεία. Οι τρόφιμοι τα παρακολουθούσαν ώστε να μάθουν μια τέχνη, η οποία *«θα είναι χρήσιμος όχι μόνον εις αυτά, διότι θα εξησφάλιζε μίαν κατά το δυνατόν άνετον ζωήν, αλλά και εις το χωριό»*.⁴⁹⁶

7.2. Σπίτια του παιδιού

Με αφορμή τη συνέχιση της φροντίδας των τροφίμων των παιδοπόλεων που επιστρέφουν στα χωριά τους, ο Έρνος Βορείων Επαρχιών, ίδρυσε τα Σπίτια του Παιδιού.

Σύμφωνα με την εκτελεστική επιτροπή του Εράνου τα παιδιά που επέστρεφαν στα χωριά τους θα μπορούσαν να αποτελέσουν τον πυρήνα για την εθνική αναγέννηση. Η Εκτελεστική Επιτροπή του Εράνου, στις 16/3/1950 ίδρυσε τα πρώτα Σπίτια του Παιδιού στην Ήπειρο. Στις 31/3/1950 αποφασίζεται να ιδρυθούν 20 Σπίτια. Η επιλογή των χωριών θα γινόταν από τις εντεταλμένες κυρίες του Εράνου. Στις 13/4/1950 αποφασίστηκε η έναρξη της εγκατάστασης και λειτουργίας στους νομούς Καστοριάς και Φλώρινας. Στις 12/5/1950 ορίστηκε η επιτροπή των εντεταλμένων κυριών, η οποία θα είχε την ευθύνη της προεργασίας και εκτέλεσης του προγράμματος της λειτουργίας

---

⁴⁹⁴ Χασιώτης Λ.: Ό.π., σελ.262.

⁴⁹⁵ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά, 1^ο Συνέδριο αρχηγών παιδοπόλεων, Εισηγήσεις αρχηγών, σελ. 48.

⁴⁹⁶ ΕΛΙΑ, Ειρήνη Καλλιγιά, Απολογισμός του έργου της δεκαετίας 1947 - 1957. Σελ. 40

των Σπιτιών σε ολόκληρη τη χώρα. Στις 16/6/1950 ανακοινώθηκε η εγκατάσταση των πρώτων μονάδων Σπιτιών του Παιδιού στην Φλώρινα και την Καστοριά καθώς και η ίδρυση άλλων 14 έναντι των 24 που είχαν αρχικά προβλεφθεί. Στην ίδια συνεδρίαση αποφασίστηκαν ότι στους νομούς Καστοριάς, Φλώρινας, Πέλλας, Κιλκίς, Έβρου, Ιωαννίνων, Θεσπρωτίας, Ημαθίας, Δράμας, Κοζάνης, Σερρών και Ξάνθης θα ιδρύονταν τα πρώτα Σπίτια.⁴⁹⁷

Στις η Διοικούσα Επιτροπή του Εράνου 8/7/1950 ανακοινώνει και εγκρίνει το πρόγραμμα λειτουργίας των Σπιτιών του Σπιτιού. Καθορίζονται τα καθήκοντα των αρχηγών και ο διορισμός του διαχειριστή. Τα Σπίτια του Παιδιού σε κάθε νομό υπάγονταν σε τομείς στους οποίους επικεφαλής ήταν ένας γεωπόνος. Ο τομεάρχης επόπτευε τη λειτουργία των Σπιτιών.⁴⁹⁸

Η επιλογή των χωριών όπου θα εγκατασταθεί το Σπίτι του Παιδιού γινόταν με βάση τα εξής κριτήρια: 1.Αριθμός των παιδιών που θα εγγράφονταν δεν μπορούσε να είναι μικρότερος των πενήντα. 2. Η θέση του χωριού. Να είναι απομακρυσμένα από κέντρα στα οποία θα ήταν δυνατή η φοίτηση σε επαγγελματικές σχολές ή η μαθητεία σε βιοτεχνία. 3.Τα χωριά να είναι σλαβόφωνα, για τα οποία λαμβανόταν ιδιαίτερη μέριμνα. Ο έρανος επιδίωκε να δοθεί προτεραιότητα στα σλαβόφωνα χωριά της Μακεδονίας προκειμένου να καλλιεργηθεί η εθνική συνείδηση και η χρήση της ελληνικής γλώσσας. Το Σπίτι του Σπιτιού και το σχολείο θα συνεργάζονταν ώστε να υπάρχει αρμονική συνεργασία.⁴⁹⁹

Η ίδρυση των Σπιτιών συμπίπτει με το τέλος του εμφυλίου, την προσπάθεια επιστροφής των «συμμοριτοπλήκτων» στα χωριά τους, την ανασυγκρότηση της οικονομίας μέσω του σχεδίου Μάρσαλ, την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας.

Ως σκοπός των Σπιτιών καθορίστηκε η εξωσχολική απασχόληση των παιδιών του Σπιτιού, συνδυασμένη με τεχνική μόρφωση και κατ' επέκταση η εξύψωση του επιπέδου της ζωής των κατοίκων βάση των δυνατοτήτων της ζωής των κατοίκων με βάση τη δυνατότητα που παρέχει ο τόπος για την καλύτερη αξιοποίησή τους.⁵⁰⁰

Σε πολλά χωριά τα οικήματα των Σπιτιών είχαν κατασκευαστεί από τη Βασιλική Πρόνοια. Τα κτήρια διέθεταν αίθουσες για τις συγκεντρώσεις, τα εργαστήρια αγοριών

⁴⁹⁷ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Χρονικόν, σελ. 111.

⁴⁹⁸ Ό.π. σελ. 116 - 117

⁴⁹⁹ Ό.π.

⁵⁰⁰ Ό.π., σελ. 110

και κοριτσιών και το γραφείο της αρχηγού στο οποίο έμενε και η υπεύθυνη, η οποία ονομάστηκε αρχηγός. Επίσης σε κάθε Σπίτι παραχωρήθηκαν τέσσερα στρέμματα για την πρακτική άσκηση σε γεωργικές και κηπουρικές καλλιέργειες, για την ίδρυση ορνιθοτροφείου κ.λπ.⁵⁰¹

Βασικές αρχές των σπιτιών ήταν⁵⁰²: α) Η εξύψωση του βιοτικού επιπέδου του χωρικού, β) Η θρησκευτική, εθνική και ηθική διαπαιδαγώγηση γ) Η ελληνικότητα του σκοπού.

Στα «Σπίτια του Παιδιού» είχαν δημιουργηθεί πειραματικοί αγροί και γεωπόνοι παρέδιδαν μαθήματα κτηνοτροφίας, πτηνοτροφίας, δένδροκομίας.⁵⁰³ Στον τομέα της κτηνοτροφίας δίνονταν ιδιαίτερη βαρύτητα στην οικόσιτη κτηνοτροφία.

Τα παιδιά αλλά και μέλη των «Σπιτιών του Παιδιού» μαζί με τις Ομάδες Βοήθειας Υπαίθρου εκτελούσαν κοινωφελή έργα στα χωριά. Ο στόχος ήταν διπλός οι κάτοικοι των χωριών να προβαίνουν μόνοι τους σε μια σειρά έργων που θα έπρεπε να κάνει η πολιτεία και από την άλλη να εκπαιδεύονται τα παιδιά ότι και αυτά πρέπει να συμβάλουν στην κοινή προσπάθεια ώστε να έλθει η ευτυχία στο χωριό, ότι πρέπει να αγωνίζεται όχι για το συμφέρον και την υπηρεσία της κοινωνίας.⁵⁰⁴ Με την πρακτική αυτή μειώνονταν το κόστος εργασίας των διαφόρων έργων αλλά μεταφέρονταν από το κράτος στους κατοίκους η ευθύνη για την κατασκευή τους.⁵⁰⁵

Υπήρχαν επαγγελματικά εργαστήρια όπου τα παιδιά διδάσκονταν την τέχνη του ξυλουργού, του σιδηρουργού, του υποδηματοποιού, του οικοδόμου κ.λπ. ειδικότητες απαραίτητες για την ύπαρξη των χωριών. Τα κορίτσια μάθαιναν ραπτική, πλεκτική, υφαντουργία, ταπητουργία, χειροτεχνία κ.λπ., μαθήματα που «ταίριαζαν» στις γυναίκες. Οι τεχνίτες που χρησιμοποιήθηκαν ως εκπαιδευτές στα εργαστήρια δεν ήταν μόνιμοι σε κάθε Σπίτι. Παρέμεναν όσο χρονικό διάστημα απαιτούσε η εκπαίδευση ορισμένου αριθμών παιδιών. Στη συνέχεια πήγαιναν σε άλλο Σπίτι για να εκπαιδεύσουν πάλι ορισμένο αριθμό παιδιών. Καταβάλλονταν προσπάθεια ώστε ο αριθμός των παιδιών που θα εκπαιδεύονταν να μην είναι μεγαλύτερος από τις ανάγκες του χωριού ή της περιφέρειας στην οποία άνηκαν τα Σπίτια του Παιδιού. Παρέχονταν οι πρώτες

⁵⁰¹ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Το Χρονικόν, σελ. 110 -113

⁵⁰² ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά, Βασιλική Πρόνοια, 1^ο Συνέδριο Διοικητών Μονάδων Υπαίθρου

⁵⁰³ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά, Βασιλική Πρόνοια, Απολογισμός Δεκαετίας 1947 -1957, σελ. 43

⁵⁰⁴ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά, Βασιλική Πρόνοια, Απολογισμός Έργου ετών 1950-1951, σελ. 8

⁵⁰⁵ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Το Χρονικόν, σελ. 116

βοήθειες, αν δεν υπήρχε γιατρός, οι νέες μητέρες εκπαιδεύονταν στη φροντίδα του βρέφους. Επίσης παραδίδονταν μαθήματα σε αναλφάβητους κατοίκους του χωριού⁵⁰⁶

Ως αρχηγοί τοποθετήθηκαν κορίτσια τα οποία ήταν απόφοιτοι οικοκυρικών σχολών, δασκάλες και κατόπιν πτυχιούχοι της ιδρυμένης από τη ΧΕΝ σχολής κοινωνικών λειτουργών. Ο μισθός τους είχε οριστεί 600 δρχ. συν 300 – 400 δρχ. για έξοδα διατροφής. Η ανάθεση της αρχηγίας, βάση των οδηγιών της διοικούσας επιτροπής, αποτελούσε αναγνώριση μεγάλων προσόντων τους που ήταν το ήθος, οι διοικητικές ικανότητες, οι παιδαγωγικές γνώσεις και η κοινωνική αγωγή τους.⁵⁰⁷

Η καλλιέργεια του εθνικού φρονήματος ξεκινούσε από τη διακόσμηση του Σπιτιού, *«Ο χάρτης της Ελλάδος είναι κρεμασμένος εις τον ένα τοίχον. Εις τον απέναντι η εικών του Χριστού και κατωτέρω αι φωτογραφίαι των Βασιλέων. Εικόνες των ηρώων οι οποίοι μας έδωκαν την ελευθερίαν και των άλλων οι οποίοι εθυσιάστηκαν δια να την διατηρήσωμεν, καθώς και τοιαύται παριστώσαι ιστορικά γεγονότα, έχουν αναρτηθεί εις τους άλλους τοίχους.»*⁵⁰⁸ Μαζί με τις εικόνες των ηρώων τους τοίχους διακοσμούσαν και πινακίδες όπου αναγράφονταν και το «πιστεύω» των παιδιών.⁵⁰⁹

Στα «Σπίτια του Παιδιού» λειτουργούσαν 203 νηπιαγωγεία. Η ίδρυση των νηπιαγωγείων δεν είχε μόνο σα στόχο τη βοήθεια των γυναικών της υπαίθρου. Στα σλαβόφωνα χωριά, όπου πρωτοϊδρύθηκαν τα νηπιαγωγεία, στόχος ήταν η έκλειψη με τα χρόνια της σλαβικής γλώσσας. Τα νήπια θα μάθαιναν από τη νηπιαγωγό να μιλάνε την ελληνική γλώσσα ώστε αυτά να τα μιλούν μαζί με τα αδέλφια τους και τους γονείς τους στο σπίτι.⁵¹⁰

.Αρχικός στόχος της Β.Π. ήταν να ιδρυθούν Σπίτια σε κάθε κοινότητα αυτό όμως δεν έγινε δυνατό για δύο λόγους: α) λόγω έλλειψης χρημάτων και β) λόγω έλλειψης στελεχών που θα εργάζονταν σε αυτά. Στη δεκαετία του 1950 ιδρύθηκαν περίπου 200

⁵⁰⁶ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Το Χρονικόν, σελ. 117

⁵⁰⁷ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Αλεξάνδρα Μελά, Το Χρονικόν, σελ. 113 - 114

⁵⁰⁸ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά, Βασιλική Πρόνοια, Απολογισμός Δεκαετίας 1947-1957

⁵⁰⁹ Βασίλισσα Μητέρα μου,

Σου υπόσχομαι να τιμήσω και να αγαπήσω το σπίτι που μου χάρισες, να είμαι πιστός στο Θεό κι στο Βασιληά μου, να γίνω καλός αγρότης. Να αφοσιωθώ στη γη του χωριού μου και να δουλεύω πάντα για το καλό της πατρίδος μου. Μάρτυς μου ο Θεός...». Επίσης υπήρχαν πινακίδες που περιέγραφαν πώς πρέπει να είναι ο καλός Έλληνας και καλός αγρότης. «Δια να είσαι καλός Έλληνας και καλός αγρότης πρέπει: Να πιστεύεις εις τον Θεόν. Να λατρεύεις την Ελλάδα. Να αγαπάς τους Βασιλείς. Να πειθαρχείς εις τους Νόμους. Να τιμάς τους γονείς και τους δασκάλους σου. Να σέβεσαι τους γέροντας. Να αφοσιωθής εις την γην. Να είσαι εργατικός. Να είσαι φιλότιμος. Να είσαι ειλικρινής. Και να θέλεις να κάνεις το καλό» [Εμπρός ΕΜΠΡΟΣ, 9/7/1950]

⁵¹⁰ ΕΛΙΑ, Βασιλική Πρόνοια, «Το Χρονικόν»

Σπίτια του Παιδιού σε περιοχές αποκλειστικά της Β. Ελλάδας. Μέχρι το 1967 εκτιμάται ότι ο αριθμός τους έφτασε τα 262.⁵¹¹

7.3. Ίδρυμα «ΜΗΤΕΡΑ»

Το 1952 ιδρύεται με το Ν. 2285/52 «Περί συστάσεως Κέντρων Βοηθείας Βρεφών και αποκαταστάσεως Λεπρών και καταργήσεως του Εθνικού Ιδρύματος Επαγγελματικής Προστασίας του Λαού», (ΦΕΚ 299, τ.Α', 10/10/1952), άρθρο 2, το Κέντρο Βοήθειας Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ» το οποίο μετονομάζεται με το Β.Δ. «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του από 31/12/1952 Β.Δ. “περί συστάσεως Ιδρύματος υπό την επωνυμία Κέντρο Βοηθείας Βρεφών “Η Μητέρα”» το 1955 (ΦΕΚ 151, τ. Α') σε Κέντρο Βρεφών «ΜΗΤΕΡΑ». Ήταν Ν.Π.Ι.Δ. και τέθηκε υπό την υψηλή προστασία του Π.Β.Ε.Ε., η ίδρυσή του ήταν απόφαση της ίδιας της Φρειδερίκης⁵¹². Με τον ίδιο νόμο τα χρηματικά υπόλοιπα από τον έρανο για την Βασιλική Αεροπορία ή του Πανελλήνιου Εράνου Κοινωνικής Πρόνοιας καθώς και του Εθνικού Ιδρύματος Επαγγελματικής Προστασίας του Λαού μεταφέρθηκαν στο Δημόσιο με το πρόσχημα ότι ο σκοπός για τον οποίο προοριζόνταν είχε αποβεί ανέφικτος. Τα χρήματα

⁵¹¹ ΕΛΙΑ, Αρχείο Ειρήνης Καλλιγιά: Μελά, Το Χρονικόν

⁵¹² Η ίδια θα παρουσιάσει το σχέδιο της για την προστασία του βρέφους και της μητέρας σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1952. Η πρόνοια για το παιδί έπρεπε να ξεκινά από τη στιγμή της κύησης. Για την «επίτευξη ενός τόσο μεγάλου και εκτεταμένου σχεδίου θα απαιτηθή συνεργασία, συντονισμός και προσπάθεια μεγίστη ίσως δε όχι περισσότερα έξοδα και μέσα απ' όσα τώρα διατίθενται σε μερκάς όχι και τόσον αποδοτικές προσπάθειας.» Η φροντίδα για τα παιδιά εκτός γάμου έπρεπε να πρωτανεύσει καθώς υπήρχε στην ελληνική κοινωνία «εγκληματική μεταχείρισή τους» η οποία και αποτελούσε αίτιο της παραβατικής συμπεριφοράς αρκετών από αυτά. Οι μητέρες τους δε ζούσαν κάτω από το φόβο της κοινωνικής κατακραυγής. Οι διάφοροι φορείς που ασχολούνταν με το παιδί έπρεπε να δουν πως θα αντιμετώπιζαν το θέμα εντός βέβαια των δυνατοτήτων τους. Τα βρεφοκομεία έπρεπε να αλλάξουν μορφή να μην ασχολούνταν μόνο με τα νόθα αλλά με το παιδί και κυρίως με τη μητέρα. Θα μετατρέπονταν σε κέντρο συμβουλών και μαθημάτων απαραίτητο για κάθε μέλλουσα μητέρα που ήθελε να γνωρίσει τα θέματα που αφορούσαν την περίοδο της εγκυμοσύνης επίσης θα έπαιρνε μαθήματα περιποίησης του βρέφους σε ειδικό τμήμα είτε του κέντρου είτε σε κάποιο συνεργαζόμενο Ίδρυμα. Η κάθε μητέρα θα είχε δελτίο παρακολούθησης και με αυτό θα αποστέλλονταν στην κλινική της αρεσκειάς της. Όλες οι προσπάθειες θα συντελούσαν ώστε μετά το τέλος της εγκυμοσύνης το έθνος να αποκτήσει έναν υγιή πολίτη και μια έμπειρη νηπιαγωγό. Συμβουλές θα δίνονταν στις μητέρες που δεν είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθούνται από γιατρό καθώς και όσες δεν ήθελαν να μαθευτεί η κατάστασή τους τηρώντας για αυτές απόλυτη εχεμύθεια. Όσες μητέρες δε θα θέλουν να αφήσουν τα παιδιά τους όμως δε θα μπορούν να τα θηλάσουν ή θα κριθούν ακατάλληλες για αυτό, το κέντρο θα πληρώνει, για όσες δεν μπορούν, τροφό για το θηλασμό. Μέχρι την εξεύρεση της τροφού θα παιδιά θα φιλοξενούνταν στο τμήμα αυτό θα φιλοξενούνταν παιδιά που θα τα προσκόμιζε η μητέρα τους ή κάποιο τρίτο πρόσωπο. Τα παιδιά θα μπορούσαν να δοθούν για υιοθεσία ή να τα παραλάμβανε η μητέρα τους. Μέχρι την ηλικία των τριών μηνών θα το φρόντιζε το προσωπικό του κέντρου και στη συνέχεια μέχρι την ηλικία των 6 ετών θα τοποθετούνταν σε κάποια οικογένεια. Μετά τα 6 θα έμπαινε σε κάποια παιδόπολη εκτός αν ήθελε η θετή οικογένεια να το κρατήσει, γεγονός που θα γινόταν σύμφωνα με τους κανόνες του Υπ. Πρόνοιας. Ενώ μετά τα 12 θα εισάγονταν σε κάποια επαγγελματική σχολή. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τέως Βασιλικών Ανακτόρων, Φ.1259, Αρ. Εγγράφου 584]

ρευστοποιήθηκαν και το 20% δόθηκε στον Π.Β.Ε.Ε. για τη δημιουργία του Κέντρου Βρεφών. Με Β.Δ. που δημοσιεύτηκε τον Ιανουάριο του 1953 (ΦΕΚ 5, τ. Α') ορίζεται ο σκοπός του που είναι *«η εν γένει μέριμνα υπέρ των εστερημένων ομαλού οικογενειακού περιβάλλοντος α) δια της παρακολουθήσεως αυτών προς πλήρη κανονικήν ανάπτυξιν από της εποχής της συλλήψεως μέχρι της οριστικής προσαρμογής τούτων εις ομαλόν οικογενειακόν περιβάλλον β) δια της παραλλήλου παρακολουθήσεως της μητρός προς αποκατάστασίν της.»* (άρ. 2)

Στην εισηγητική έκθεση του ν. 2285/1952 θεωρήθηκε αναγκαία η αντιμετώπιση της έλλειψης ενός ιδρύματος προστασίας απροστάτευτων κυρίως βρεφών. Οι προσπάθειες του κράτους και των σύγχρονων τάσεων της επιστήμης ήταν το βρέφος να έχει στα πρώτα βήματά του την απαραίτητη βοήθεια για την ομαλή ανάπτυξή του στα κέντρα βοήθειας βρεφών, να εγκαταλείπει τα ιδρύματα και να τοποθετείται σε οικογένειες όπου θα βρίσκει μια φυσιολογική ζωή.⁵¹³

Διοικούνταν από 9 - 11 μελές συμβούλιο στο οποίο μετείχαν από ένας εκπρόσωπος του Υπουργείου Πρόνοιας, του Ερυθρού Σταυρού, του Δήμου Αθηναίων, του ΠΙΚΠΑ και αρχικά 5 εκπρόσωποι της Βασιλικής Πρόνοιας, από το 1955 μειώθηκαν σε δύο. Το Δ.Σ., ο Πρόεδρος, ο Αντιπρόεδρος διορίζονταν από τη Φρειδερίκη. Τη δεκαετία του '50 πρόεδρος ήταν η Αικατερίνη Σοφ. Βενιζέλου. Η χρηματοδότησή του γίνονταν από τον Π.Β.Ε.Ε., τον κρατικό προϋπολογισμό αλλά και από δωρεές. Η ίδρυση και λειτουργία του «ΜΗΤΕΡΑ» αποτελούσε απόφαση των ανακτόρων και ιδιαίτερα της Φρειδερίκης η οποία ήθελε να επεκτείνει τη δράση της και στον τομέα της φροντίδας των βρεφών και της μητέρας⁵¹⁴. Η λειτουργία του Κέντρου ξεκίνησε το Σεπτέμβριο του 1955. Μέχρι τις 32/12/1957 η κίνηση βρεφών και μητέρων ήταν⁵¹⁵:

⁵¹³ Εισηγητική Έκθεση στο ν. 2285, Περί συστάσεως Κέντρων Βρεφών και αποκαταστάσεως Λεπρών και καταργήσεως του Εθνικού Ιδρύματος Επαγγελματικής Προστασίας του Λαού. [Κ. Σιφναίος: «Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων. Τ. ΚΖ' Έτος 1952, Αθήνα 1952, σελ. 1242]

⁵¹⁴ Η ίδια θα παρουσιάσει το σχέδιο της για την προστασία του βρέφους και της μητέρας σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 1952. Η πρόνοια για το παιδί έπρεπε να ξεκινά από τη στιγμή της κύησης. Για την «επίτευξη ενός τόσο μεγάλου και εκτεταμένου σχεδίου θα απαιτηθή συνεργασία, συντονισμός και προσπάθεια μεγίστη ίσως δε όχι περισσότερα έξοδα και μέσα απ' όσα τώρα διατίθενται σε мерκάς όχι και τόσον αποδοτικές προσπάθειας...».[ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο τ. Βασιλικών Ανακτόρων, Αυλαρχείο ΑΜ Βασιλίσσης, Φ. 1259]

⁵¹⁵ Αγαπητού Μ.: «Το Κέντρο Βρεφών “ΜΗΤΕΡΑ”» Περιοδικό Κοινωνική Πρόνοια, τ. Β' τεύχη 5-8, Απρίλιος 1957 – Μάρτιος 1958, σελ. 297 - 298

Πίνακας 11: Μητέρες και βρέφη που φιλοξενήθηκαν στο ΜΗΤΕΡΑ

Εισάχθη καν	Έφυγαν	Εξώγαμ α	Νόμιμα	ΒΡΕΦΗ				
				Έφυγαν για:				
				Υιοθ.	Νόμιμα Στους γονείς	Με τη μητέρα τους	Απεβ.	Θετές οικογ.
336	252	301	35	187	13	29	5	18
ΜΗΤΕΡΕΣ								
Εισάχθηκαν	Έφυγαν	Έφυγαν για:						
		Υπηρεσίες	Επαγγελμ. σχολές	Άλλες εργασίες	Επιστροφή στα σπίτια τους			
136	124	38	2	12	72			

Πηγή: Αγαπητού Μ.: «Το Κέντρο Βρεφών “ΜΗΤΕΡΑ”» Περιοδικό Κοινωνική Πρόνοια, τ. Β’ τεύχη 5-8, Απρίλιος 1957 – Μάρτιος 1958, σελ. 297 – 298

Ο μεγαλύτερος αριθμός παιδιών δόθηκαν για υιοθεσία, ενώ τα βρέφη που φιλοξενήθηκαν το μεγαλύτερο μέρος τους ήταν τέκνα εκτός γάμου.

Στο κέντρο λειτουργούσε τμήμα βρεφών που αποτελούνταν από μικρά χωριστά περίπτερα στο καθένα φιλοξενούνταν 12 βρέφη με 4 βρεφοκόμους, ο οίκος μητέρων όπου διέμεναν οι μητέρες χωρισμένες σε ομάδες δύο ή τριών ομάδων ή και μόνες τους. όσες μητέρες παρέμεναν με τα βρέφη τους στο περίπτερο τη νύχτα τα είχαν κοντά τους ενώ την ημέρα τα φρόντιζαν στο ημερήσιο δωμάτιο παραμονής όλων των βρεφών φροντίδας. Οι μητέρες μπορούσαν μετά τον τοκετό είτε να κρατήσουν οι ίδιες τα παιδιά είτε να τα δώσουν για υιοθεσία. Η επιλογή των θετών οικογενειών γίνονταν από τις κοινωνικές λειτουργούς του «ΜΗΤΕΡΑ».⁵¹⁶

Για την ανέγερση και λειτουργία του Κέντρου εκτός από το κράτος και τη Βασιλική Πρόνοια, συνέβαλαν οικονομικά σουηδικές οργανώσεις όπως «Radda Barnen», «Goteborgs, Handels», ο Σουηδικός Ερυθρός Σταυρός, η Επιτροπή Βοηθείας για τα παιδιά της Ελλάδας στην Ολλανδία, η κυβέρνηση και ο λαός της Βενεζουέλας, ο Στ. Νιάρχος, και άλλα πρόσωπα και οργανώσεις του εξωτερικού.⁵¹⁷

⁵¹⁶ Ό.π.

⁵¹⁷ Αγαπητού Μ.: Ό.π., σελ. 298

8. ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ

8.1. Οι θέσεις του Υ.Κ.Π. για την φιλανθρωπία

Εκτός από τους κρατικούς φορείς, το ΠΙΚΠΑ και την Βασιλική Πρόνοια με την φροντίδα του παιδιού ασχολήθηκαν διάφοροι ιδιωτικοί φορείς.⁵¹⁸

Πολλές από αυτές τις οργανώσεις τελούσαν κάτω από την υψηλή προστασία της Φρειδερίκης και χρηματοδοτούνταν από τη Βασιλική Πρόνοια⁵¹⁹ αλλά και τον κρατικό προϋπολογισμό. Η δράση τους εντάσσονταν στα πλαίσια της φιλανθρωπικής δράσης η οποία θεωρήθηκε απαραίτητη *«τα θέματα της κοινωνικής προνοίας δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται προσηκόντως παρά μόνον και δια της συμβολής της εθελουσίας των μελών της Κοινωνίας εις το Κρατικόν έργον. Αρκεί εις την όλην εκδήλωσιν να υπάρξη δράσις πειθαρχημένη εις τα γενικά προγράμματα του Κράτους και συντονισμένη εντός των πλαισίων της κρατικής πολιτικής»* αναφέρει ο Α. Ψαράς, διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας το 1950, σε μαθήματα Κοινωνικής Πρόνοιας που παρέδωσε. Ο ίδιος διαχώρισε την Κρατική Αντίληψη που ασκούνταν απευθείας από το κράτος ή τα κρατικά ιδρύματα από τη Δημόσια Αντίληψη στην οποία εμπεριέχονταν και άμεση ή έμμεση αντίληψη που παρείχαν και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα. Οι σκοποί του υπουργείου, όπως τους περιέγραφε ο ίδιος, θα επιδιώκονταν μέσω όχι μόνο μέσω των κρατικών υπηρεσιών αλλά και μέσω της *«ιδιωτικής πρωτοβουλίας και κυρίως των εθελοντικών οργανισμών»*.⁵²⁰

Η ίδια άποψη καταγράφεται και σε έκθεση του υπουργείου *«όσον μεγαλύτερα είναι η συμβολή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας εις τα προγράμματα της κοινωνικής προνοίας,*

⁵¹⁸ Ορισμένοι από αυτούς τους φορείς ήταν Η Εταιρεία Προστασίας Ανηλίκων, Ο Ελληνικός Σύνδεσμος «Φίλες του Κόσμου», Ο «Σύλλογος Μερίμνης Ανηλίκων», Η «Ελληνική Εταιρεία Προστασίας Αναπήρων Παιδών» (ΕΛΕΠΑΠ), Το Σωματείο «Πρόνοια δια το Παιδί», Ο «Σύνδεσμος Προστασίας Παιδιών», Ο «Οίκος Τυφλών» και ο «Οίκος Κωφαλάλων», Το Εθνικόν Σωματείον «Παιδική Στέγη», Η «Αγροτική Παιδική Φωλιά Β. Ελλάδας», Το «Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα», Το «Ελληνικό Φως», Η «Χριστιανική Αδελφότης Νέων» (Χ.Α.Ν.), Η «Χριστιανική Αδελφότης Νεανίδων» (Χ.Ε.Ν.), Το «Εθνικό Συμβούλιο Ελληνίδων», Η «Πανελλήνιος Ένωσις Προστασίας Νεότητος», Η «Οργάνωση Μορφωτικού Παιδικού Θεάτρου», Ο Σύλλογος «Γωνιά του Παιδιού», Το «Εθνικόν Ίδρυμα Προστασίας Απόρων παιδών ο Αριστοτέλης», Το «Άσυλον του Παιδιού», Το «Φιλανθρωπικόν Σωματείον Κυριών και Δεσποινίδων Μέρμνα του Παιδιού», Η «Οργάνωσις Προστασίας Τυφλών Β. Ελλάδος ο ΗΛΙΟΣ – Σχολή Τυφλών», Η «Μαθητική Εξοχή Υγείας», Η «Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία»

[Βουγιούκας Κ.: «Κοινωνική Πρόνοια Υπέρ των Ανηλίκων», Δημοσιεύματα Εταιρείας Προστασίας Αποφυλακισμένων Θεσσαλονίκης, [χ.ε.], Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 10-22].

⁵¹⁹ Με την Αριθ. 1002 της 3/17 Σεπτ. 1951 (ΦΕΚ Α' 258) υπουργική απόφαση η Βασιλική Πρόνοια μπορούσε να διαθέσει πόρους την για την οικονομική ενίσχυση των ιδρυμάτων που ήταν κάτω από την υψηλή προστασία της βασιλίσσας.

⁵²⁰ Ψαράς Α.: «Κοινωνική πρόνοια», Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις. [χ.ε.] Αθήνα 1950, σελ. 28-30

τόσον ευρύτερα ανακλύπτουν τα επιτεύγματα της κρατικής προσπάθειας, υπό τον ρητόν και απαράβατον όμως όρον ότι η δραστηριότης αυτή της εθελοντικής πρωτοβουλίας θα είναι ορθολογισμένη και θα ασκείται αρμονικώς εντός των συντετονισμών πλαισίων, εις τρόπον ώστε ν' αποφεύγεται πάσα επικάλυψις δραστηριοτήτων συνεπαγομένη ασκόπους δαπάνας, ασκόπους κόπους και κυρίως επιζημίας επιπλοκάς.»⁵²¹ Η φιλανθρωπία, η εθελοντική εργασία, υποστηρίχτηκε ότι ήταν συνυφασμένη με την ιστορία του Έθνους, καθώς οι διάφοροι ευεργέτες ήταν πρωτεργάτες της κοινωνικής πρόνοιας. Τα φιλανθρωπικά έργα διακρίνονταν σε αυτά που «δημιούργησαν αξιόλογες κοινωνικές υπηρεσίες και εργάζονταν ανώνυμα, και αποτελούσαν βασικό στοιχείο της εθνικής ζωής της χώρας και σε αυτά που επιζητούσαν την αναγνώριση από τον λαμβάνοντα ως ευεργετούμενου, η αντίληψη αυτή όμως έπρεπε να εκλείψει.»⁵²² Η αποδοχή των φιλανθρωπικών οργανώσεων αποτελούσε πυλώνα άσκησης της κοινωνικής πρόνοιας, ωστόσο υπήρξαν κριτικές για τη δράσης.

Οι ίδιοι παράγοντες του υπουργείου έθεταν ζητήματα για τον έλεγχο τους. Η πολυδιάσπαση που παρουσιάζονταν δε βοηθούσε σε μια αποτελεσματική πολιτική στο χώρο της πρόνοιας. Ο Βούτσης, διευθυντής του υπουργείου Πρόνοιας σε κείμενο υποστήριζε το συστηματικό έλεγχο και καθοδήγηση των φιλανθρωπικών οργανώσεων, αρκετές από αυτές παρά τις καλές τους προθέσεις απείχαν από την παροχή συντονισμένης και πειθαρχημένης δράσης που θα απέδιδε αποτελέσματα ενός συγκεκριμένου πλαισίου. Πρότεινε για τα εκατοντάδες ιδρύματα που χρηματοδοτούνταν από το κράτος να κατατάσσονταν σε κατηγορίες ανάλογα με το σκοπό που υπηρετούσαν, να αξιολογούνταν από άποψη δομών, αποτελέσματος και τρόπου λειτουργίας και πιθανόν κάποια από αυτά «ήσσονος και ηλαττωμένης σημασίας να ληφθεί μέριμνα όπως συγχωνευθούν με τα σοβαρά εκ τούτων» με τον τρόπο αυτό θα σταματούσαν να φυτοζωούν στηριζόμενα στην κρατική επιχορήγηση.⁵²³

Η μεγάλη ανάμειξη των φιλανθρωπικών οργανώσεων στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο είναι συνδεδεμένη και με την οικονομική πολιτική που ασκήθηκε αλλά και με το ιδεολογικό πλαίσιο που αποπειράθηκε να εδραιωθεί αμέσως μετά τον Εμφύλιο. Η φιλανθρωπία αποτέλεσε μέρος της χριστιανικής αγωγής, η

---

⁵²¹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 6/2/5/2 «Τα πεπραγμένα του Υ.Κ.Π. από 1^{ης} Μαρτίου 1956 μέχρι 31 Μαΐου 1957»

⁵²² Γούτος Μ.: «Κοινωνική Προστασία», Δελτίον του ΙΚΑ, Έτος 1956, τ. 8, σελ. 463

⁵²³

επίλυση των έντονων κοινωνικών προβλημάτων θα πραγματώνονταν μέσα από μορφές εθελοντικής, φιλανθρωπικής δράσης και όχι από την άμεση παρέμβαση του κράτους. Οι διάφορες φιλανθρωπικές οργανώσεις στην περίοδο ιδιαίτερα του Εμφυλίου στήριζαν, στάθηκαν στο πλευρό του επίσημου κράτους. Τα μέλη εξάλλου των Δ.Σ. τους ήταν μέλη της υψηλής κοινωνίας, γυναίκες ανώτατων στρατιωτικών, πολιτικών. Μέσα από τη φιλανθρωπική δράση εδραίωναν και τη δική τους κοινωνική θέση.

Το 1957 η Διεύθυνση Ιδρυμάτων και Σωματείων του Υπουργείου Πρόνοιας επόπτευε 500 περίπου ιδρύματα και σωματεία *«προς αξιοποίησιν της κοινωνικής των δράσεως και της παρεχόμενης προς τα πλείστα εξ αυτών κρατικής επιχορηγήσεως.»*⁵²⁴

8.2.3. Ξένες οργανώσεις Παιδικής Προστασίας στην Ελλάδα

Ξένες οργανώσεις που ασχολιόνταν με την προστασία του παιδιού υπήρχαν στην Ελλάδα και πριν τον πόλεμο πολλές από αυτές συνέχισαν τη δράση τους και στη δεκαετία του 1950⁵²⁵.

Τον Οκτώβριο του 1949 στα πλαίσια της εφαρμογής του προγράμματος της αμερικάνικης βοήθειας εκδίδεται το Ν.Δ. 1286 *«Περί φορολογικών απαλλαγών και άλλων διευκολύνσεων του Αμερικανικού Συμβουλίου Εθελοντικών Οργανώσεων»*(ΦΕΚ 296, τ. Α' 31/10/1949) με το οποίο παρέχονται φοροαπαλλαγές στο Αμερικάνικο Συμβούλιο Εθελοντικών Οργανώσεων⁵²⁶ (Α.Σ.Ε.Ο.) το οποίο αποτελούνταν από εκπαιδευτικές, φιλανθρωπικές και υγειονομικές οργανώσεις σκοπός του οποίου ήταν *«να συνδράμη τον Ελληνικόν Λαόν»* και *«ο συντονισμός της δράσεως των μελών αυτού και η ενίσχυσις της συνεργασίας αυτών δια την εφαρμογήν του προγράμματος εκάστου»*. Στα μέλη της Α.Σ.Ε.Ο. παραχωρήθηκαν προνόμια και φορολογικές απαλλαγές.⁵²⁷ Η Αμερικάνικη Περίθαλψη Πολεμοπαθών Παιδιών

⁵²⁴Ιδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 7/3/12/13 «Σύντομος Έκθεσις περί της πολιτικής και των πεπραγμένων του Υ.Κ.Π. κατά το έτος 1957»

⁵²⁵Ορισμένες από τις οργανώσεις ήταν: Το Ίδρυμα Εγγύς Ανατολή, Η Ελληνική Πολεμική Περίθαλψη, Η Διεθνής Οργάνωση Προστασίας Παιδιού, Η Συνομοσπονδία για τη Σωτηρία του Παιδιού, Το Βρετανοκαναδικό Ίδρυμα Προστασίας του Παιδιού, Ελβετικές και Σουηδικές Οργανώσεις, Η Αμερικάνικη Περίθαλψη Πολεμοπαθών Παιδιών, Η C.A.R.E., Η U.N.I.C.E.F.

⁵²⁶Στην Α.Σ.Ε.Ο. συμμετείχαν οι εξής οργανώσεις: Αμερικάνικη Γεωργική Σχολή Θεσσαλονίκης, Αμερικάνικη Κοινή ή Μεικτή Επιτροπή Διανομών, Αμερικάνικο Ίδρυμα Εγγύς Ανατολή, Αμερικάνικη Σχολή Κλασσικών και Γεννάδιος Βιβλιοθήκη, Κολλέγιο Ανατολικής Θεσσαλονίκης, Κολλέγιο Αθηνών Ψυχικού, Επιτροπή Χριστιανικής Διακονίας, CARE, Εθνικό Συμβούλιο Ιουδαίων Γυναικών, Ελληνική Πολεμική Περίθαλψη, Κολλέγιο ΠΥΡΣ Θηλέων, Ίδρυμα Ροκφέλερ, Ομοσπονδία «Σώστε τα Παιδιά», Χριστιανική Αδελφότητα Νέων (XAN), Χριστιανική Ένωση Νεανίδων (XEN), Παγκόσμιο Ίδρυμα Εξυπηρέτησης Φοιτητών, Foster Parents Plan. [Ν.Δ. 1286/1949]

⁵²⁷Ν.Δ. 1286/1949

(Α.Π.Π.Π.)⁵²⁸ όπως και η CARE⁵²⁹ είχαν υπογράψει και ξεχωριστές συμβάσεις με το ελληνικό δημόσιο. Η CARE μετά από συμφωνία με την ελληνική κυβέρνηση προμήθευε με διάφορα τρόφιμα ιδρύματα κλειστής προστασίας παιδιών όπως τα ορφανοτροφεία, οι παιδικοί σταθμοί, τα βρεφοκομεία.

Τα τρόφιμα παραλαμβάνονταν από τα ιδρύματα μέσω των υπηρεσιών του υπουργείου Πρόνοιας προέρχονταν από τα γεωργικά πλεονάσματα της αμερικάνικης κυβέρνησης και αποτελούσαν δωρεά του αμερικάνικου λαού. Τα είδη ήταν αποκλειστικά για τη σίτιση των τροφίμων ή των ασθενών και του προσωπικού μέσα όμως στο χώρο του ιδρύματος. Τρόφιμα σε ιδρύματα όμως διέθεταν και άλλες ξένες οργανώσεις για την αποφυγή διπλών διανομών με απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης κάθε οργάνωση είχε αναλάβει τη διανομή σε ορισμένους τομείς. Η CARE προμήθευε τα κρατικά ιδρύματα. Η αποδοχή από μέρους του ιδρύματος ήταν υποχρεωτική για το χρονικό διάστημα που κάλυπτε η χορηγία. Με βάση τη συμφωνία η κυριότητα των προϊόντων παρέμενε στην οργάνωση η οποία μπορούσε να ελέγξει αν τηρούνταν οι οδηγίες⁵³⁰ τις οποίες απέστελλε.⁵³¹

---

⁵²⁸ Η Α.Π.Π.Π. διένεμε χρήματα και τρόφιμα σε παιδιά. Σε επιστολή της διευθύντριας της Α.Π.Π.Π. προς το Κ.Κ.Π. Άρτας αναφέρει ότι μαζί με τα είδη που θα διανεμηθούν να δοθούν στα παιδιά τα ονόματα των θετών γονέων που τα αποστέλλουν για να τους στείλουν ευχαριστήριο γράμμα που θα έπρεπε στο εξής να είναι ονομαστικό. Παρακαλούσε να εξηγηθεί στα παιδιά ότι τα γράμματά τους έπρεπε να είναι εντελώς παιδικά και να μην ξεχνούν να αναφέρουν τις ευχαριστίες τους για τα χρήματα και τα είδη που λάμβαναν τα οποία έπρεπε να αναφέρουν ένα προς ένα. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υ.Κ.Π., κιβώτιο 5]

⁵²⁹ Η CARE είχε υπογράψει σύμβαση με την ελληνική κυβέρνηση από το 1946, το 1948 με Ν.Δ. η σύμβαση αποκτά την ισχύ νόμου (Ν.Δ. 653, ΦΕΚ 114, τ. Α', 4/5/1948). Η σύμβαση μπορούσε να τροποποιηθεί με Β.Δ. των υπουργείων Οικονομικών, Πρόνοιας, Συντονισμού, Εξωτερικών. Σκοπός της συμφωνίας ήταν να διευκολύνει τη δωρεάν διανομή τροφίμων και άλλων προϊόντων από άτομα και οργανώσεις του εξωτερικού. Μπορούσαν να διανεμηθούν και άλλα προϊόντα εκτός από τρόφιμα κατόπιν συμφωνίας των δύο πλευρών. Η CARE είχε απαλλαγές φορολογικές και δασμολογικές. Η οργάνωση χορηγούσε πακέτα τα οποία ονόμαζε προσαρτήματα. Ορισμένα από αυτά περιείχαν τρόφιμα σε συσκευασίας κονσέρβας, γάλα σε σκόνη, ζάχαρη, κακάο, βούτυρο, καφέ. Άλλα προσαρτήματα περιείχαν υφάσματα, μάλλινο υφάσμα για μια ανδρική φορεσιά, βαμβακερά υφάσματα βελόνες και κλωστές για ράψιμο, επίσης υπήρχε προσάρτημα που είχε βρεφικό ρουχισμό, ενώ άλλο περιείχε απαραίτητα είδη για τις πρώτες ανάγκες ενός βρέφους.

⁵³⁰ Οι οδηγίες που δόθηκαν στο Δημοτικό Βρεφοκομείο για την παραχώρηση βουτύρου ήταν: α) οι τρόφιμοι έπρεπε να ενημερώνονται ότι τα τρόφιμα ήταν δωρεά της αμερικάνικης κυβέρνησης, β) να τηρείται αυστηρά η καθοριζόμενη ημερήσια μερίδα, γ) να αποθηκεύονται σε κατάλληλο μέρος, δ) να καταχωρείται σε ξεχωριστή στήλη στο βιβλίο τροφίμων για τα προϊόντα που διέθετε με τον τίτλο CARE, ε) εκπρόσωπος της οργάνωσης μπορούσε να επισκεφτεί το ίδρυμα και να ελέγξει αν γίνονταν σωστή χρήση στα τρόφιμα που διέθετε. [ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών, Φ. 72. Έγγραφο της CARE προς το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών]. Οι ίδιες οδηγίες υπάρχουν και το 1959 στα κρατικά ιδρύματα τα οποία προμήθευε με αλεύρι για την κατασκευή ψωμιού. [ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Ορφανοτροφείο Θηλέων, Φ. 187, Έγγραφο της CARE προς το Μπαμπαγιώτειο Ορφανοτροφείο Θηλέων]

⁵³¹ ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών, Φ. 72. Έγγραφο της CARE προς το Δημοτικό Βρεφοκομείο Αθηνών.

Το 1956 η Α.Π.Π.Π. είχε επιδοτήσει μέσω του ελληνικού κράτους 2.288 παιδιά με το ποσό των 667.650 παιδιών και παρείχε επίσης 2.321 δέματα με διάφορα είδη.⁵³²

Το Υ.Κ.Π. στα ζητήματα παιδικής προστασίας είχε αναπτύξει κοινά προγράμματα με την UNICEF. Το 1949 επικυρώθηκε με το Ν.Δ. 1068 (ΦΕΚ 217, τ. Α') η σύμβαση μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και του Διεθνούς Ταμείου Κατεπειγουσής Περιθάλψεως του Παιδιού. Το Ταμείο παρείχε τρόφιμα, εφόδια και υπηρεσίες βοήθειας και αρωγής σε παιδιά, εφήβους, επίτοκες και θηλάζουσες μητέρες στην Ελλάδα. Η ελληνική κυβέρνηση θα παρείχε τρόφιμα και άλλα ειδικά προγράμματα, στις παραπάνω κατηγορίες. Αναλάμβανε δε την υποχρέωση τα παρεχόμενα τρόφιμα και εφόδια να διανέμονταν στα άτομα εκείνα που είχαν προσδιοριστεί στα σχέδια που είχε κατατεθεί και προς όφελος αυτών.

Η UNICEF συνέβαλε στη λειτουργία του Νοσοκομείου Παίδων Πεντέλης, του Κέντρου Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων Βούλας, στη λειτουργία του εργοστασίου γάλατος στο Βόλο και τη Θεσσαλονίκη της ΕΛΕΠΑΠ, στη βελτίωση του δικτύου ύδρευσης των χωριών, στην παροχή δωρεάν γάλατος σε παιδιά. Επίσης μετά από συμφωνία που υπέγραψε με την ελληνική κυβέρνηση τον Μάιο του 1951 σύμβαση σύμφωνα με την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη ήταν υποχρεωμένα να διαθέσουν το καθένα συγκεκριμένα αγαθά για την εφαρμογή πρότυπου προγράμματος προστασίας της Μητρότητας και του Παιδιού με κινητές μονάδες στην ύπαιθρο. Το Ν.Δ. 2690 του 1953 (ΦΕΚ 318 τ. Α') νομοθετήθηκε η υλοποίηση του προγράμματος μέσω του ΠΙΚΠΑ. Η εφαρμογή του ξεκίνησε από τη Θεσσαλία τον Οκτώβρη του 1954 με 9 κινητά συνεργεία το προσωπικό των οποίων αποτελούνταν από έναν οδηγό, έναν γιατρό, μια διπλωματούχο μαία, και μια επισκέπτρια αδελφή. Έδρες του προγράμματος ήταν η Λάρισα, η Ελευσίνα, τα Φάρσαλα, ο Βόλος, ο Αλμυρός, τα Τρίκαλα, η Καλαμπάκα και η Καρδίτσα. Υπήρχε η σκέψη για επέκταση του προγράμματος στην περιοχή της Ηπείρου, της Ευρυτανίας και της Αιτωλοακαρνανία. Η ανάπτυξη του προγράμματος θα γινόταν βαθμιαία καθώς θα έπρεπε να ληφθούν υπόψιν μια σειρά προβλημάτων όπως η εξεύρεση προσωπικού, η μετεκπαίδευσή του, η ανεύρεση οικονομικών πόρων, η αντιμετώπιση των τοπικών συνθηκών κ.λπ.⁵³³

⁵³² Ίδρυμα Κ. Καραμανλή, Αρχείο Λ. Τσαλδάρη, 7/3/9/4 «Εκθεσις πεπραγμένων Υ.Κ.Π. από 1/10/1956 έως 31/12/1956»

⁵³³ ΔΟΠΠ (Διεθνής Οργάνωση Προστασίας Παιδιού), Δίμηνο Δελτίο Πληροφόρησης, τ. 1, 2, 3,4.

9. Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΔΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

9.1. Ίδρυση της ΕΔΑ

Η ΕΔΑ ιδρύθηκε το 1951, δύο χρόνια μόλις από τη λήξη του εμφυλίου. Πήρε μέρος στις εκλογές του 1951 και εξέλεξε 10 βουλευτές. Το 1952 δεν κατάφερε να εκλέξει βουλευτές λόγω του εκλογικού νόμου. Στις δημοτικές εκλογές του 1954 κέρδισε μια σειρά από μεγάλους δήμους, ενώ στις εκλογές του 1956 συνεργάστηκε με άλλα κόμματα. Ο συνασπισμός αυτός κέρδισε. Το 1958 μετατρέπεται σε ενιαίο κόμμα και αποσπά το 24,4% των ψήφων, καταλαμβάνει 78 έδρες και κατατάσσεται στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης.

Όπως η ίδια αναφέρει στις προγραμματικές θέσεις του 1952 *«η ΕΔΑ είναι το Κόμμα που εκφράζει τους πόθους, τα συμφέροντα και τις ανάγκες του Ελληνικού Λαού και με συνέπεια αγωνίζεται για την ικανοποίηση των, σαν μοναδικό δρόμο για να ξεφύγει η Χώρα απ' τη μόνιμη πολιτική, οικονομική και ηθική κρίση που τη μαστίζει μεταπολεμικά και από τους τόσους κινδύνους που την απειλούν και για να μπει ο Ελληνικός Λαός αδελφωμένος στο δρόμο της ανάπτυξης, της προόδου και της απόλαυσης των αγαθών του πολιτισμού»*⁵³⁴.

9.2 Κριτική της ΕΔΑ

Η ΕΔΑ άσκησε κριτική στην εφαρμοζόμενη κοινωνική πολιτική και πρόνοια από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής της. Οι τοποθετήσεις των βουλευτών της στη Βουλή, άρθρα της Αυγής αλλά και οι θέσεις που διατύπωσε στο πρόγραμμα του 1952, εξέφρασαν την κριτική και την αντίθεσή της στην εφαρμοζόμενη πολιτική των κυβερνήσεων του Λαϊκού Συναγερμού και στη συνέχεια της ΕΡΕ.

Οι θέσεις της στα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας επηρεάστηκαν από τις σύγχρονες τάσεις της επιστήμης, τις εξελίξεις στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Το κοινωνικό κράτος είχε αρχίσει να ιδρύεται και να εδραιώνεται στην Ευρώπη και στην Αμερική. Οι θέσεις καθορίστηκαν σε σημαντικό βαθμό και από τις αλλαγές στους τομείς της κοινωνικής πολιτικής που είχε γίνει στις Λαϊκές Δημοκρατίες. Τα στελέχη του ΚΚΕ που βρίσκονταν στις Λαϊκές Δημοκρατίες με μια σειρά άρθρα που έγραφαν κυρίως στο περιοδικό «Νέος Κόσμος» επηρέαζαν και διαμόρφωναν τις θέσεις της ΕΔΑ

---

⁵³⁴, «Οι προγραμματικές Θέσεις της ΕΔΑ», 1952, σελ. 1, ΑΣΚΙ

σε μια σειρά ζητήματα. Η άσκηση κοινωνικής πολιτικής για την ΕΔΑ ήταν αναγκαίο να καταγράφονται και στις δαπάνες του προϋπολογισμού. «Οι δημόσιες δαπάνες κατά κύριο λόγο πρέπει να δίνονται για την παιδεία και τον εκπολιτισμό, για την ίδρυση νηπιαγωγείων, ιατρείων και νοσηλευτικών ιδρυμάτων, για την ανάπτυξη των συγκοινωνιών και των δημοσίων έργων εν γένει, για την ενίσχυση και επιστημονική ανάπτυξη και οργάνωση της παραγωγής, για την ευημερία και την προκοπή του Λαού.»⁵³⁵

Η ΕΔΑ συνέδεσε την άσκηση της κοινωνικής πρόνοιας με την οικονομική πολιτική που ασκήθηκε την περίοδο της δεκαετίας του '50. Η εφαρμογή της κοινωνικής πρόνοιας ήταν άρρηκτα δεμένη με τις επιχορηγήσεις που καταγράφονταν στους προϋπολογισμούς. Οι αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες, οι οποίες ήταν αποτέλεσμα των πιέσεων που ασκούσαν και οι Αμερικάνοι, οδηγούσε σε περικοπές σε όλους τομείς όπως η υγεία, η πρόνοια και η παιδεία, πρακτική που θα βρεθεί στο κέντρο της κριτικής της.

Η ΕΔΑ παρουσίαζε συνέδεε μεταξύ τους τα προβλήματα της κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας. Τα ζητήματα της παιδικής προστασίας σχετίζονταν άμεσα με τη διατροφή, την κατοικία, τις συνθήκες υγιεινής, την προστασία της μητρότητας, την παιδική εργασία και βέβαια με την εκπαίδευση. Ο συσχετισμός αυτός φανέρωνε την αλληλοσύνδεση και την επίδραση που ασκούσε το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί στην προστασία των παιδιών.

9.2.1 Τοποθετήσεις Βουλευτών

Το 1956 το στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης της ΕΡΕ η βουλευτής της ΕΔΑ Ελένη Θανέσκου αγόρευσε στη Βουλή⁵³⁶ αρχικά αναφέρθηκε στην κατάσταση του πληθυσμού, στις μειωμένες δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια, στα προβλήματα της εργαζόμενης γυναίκας και του παιδιού, την παιδική θνησιμότητα και τα προβλήματα στέγης ενώ ταυτόχρονα παρουσίασε τις θέσεις ΕΔΑ για την κοινωνική πρόνοια.

---

⁵³⁵ Ο.π. σελ. 20

⁵³⁶ «Αι αγορεύσεις στη Βουλή του προέδρου της ΕΔΑ κ. Ιωάν. Πασαλίδη και των Βουλευτών κ.κ. Ηλ. Ηλιού, Ιωάν. Παπαδημητρίου και της Κας Βάσως Θανασέκου επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβερνήσεως», Έκδοση του γραφείου τύπου και μελετών της ΕΔΑ, Αθήνα, Μάιος 1956, σελ. 40 -44, ΑΣΚΙ

Η βουλευτής αναφέρθηκε στο θέμα των απόρων, τις άθλιες συνθήκες ζωής εκατομμυρίων ανθρώπων στις πόλεις και στην ύπαιθρο οι οποίοι ζούσαν σε τρώγλες, πεινούσαν και ήταν ρακένδυτοι. Ένα από τα σοβαρότερα θέματα ήταν οι άποροι. Σύμφωνα με τη βουλευτή τρία εκατομμύρια άνθρωποι πεινούσαν, ζούσαν σε τρώγλες, ήταν ρακένδυτοι. Το θέμα των απόρων συνδέονταν άμεσα με την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης. Η άμεση αντιμετώπιση της κατάστασης ήταν αναγκαία με την ίδρυση ιδρυμάτων πρόνοιας και ενίσχυσης αυτών που υπήρχαν.⁵³⁷

Οι χαμηλές πιστώσεις για την κοινωνική πρόνοια έναντι των αντιπαραγωγικών δαπανών και ιδιαίτερα των αμυντικών. Το 42% του προϋπολογισμού δίνονταν σε αντιπαραγωγικές δαπάνες, το 5% στην πρόνοια. Ανέφερε μάλιστα ότι ένα μεγάλο κομμάτι τους απορροφούσαν οι δαπάνες για τη στοιχειώδη λειτουργία των υπηρεσιών του υπουργείου και για την περίθαλψη έμενε ένα ποσό της τάξης των 200.000.000 δρχ.

Η κατάσταση των παιδιών ήταν δραματική. Πεντακόσιες χιλιάδες παιδιά λιμοκτονούσαν και ήταν ρακένδυτα. Επίσης η Ελλάδα κατείχε το θλιβερό ρεκόρ στην παιδική και μητρική θνησιμότητα. Στα αστικά κέντρα η παιδική θνησιμότητα έφθανε το 100‰ στην ύπαιθρο ξεπερνούσε το 200‰. Η αιτία του προβλήματος σύμφωνα με την ομιλήτρια ήταν το ότι η ελληνική πολιτεία δεν έκανε βασικό μέλημα την προστασία της μητέρας και του παιδιού. Το 1956 υπήρχαν στην Ελλάδα 500 χιλιάδες αδενοπαθή παιδιά. Για τη νοσηλεία τους διατίθεντο έξι πρεβαντόρια με 1.125 κρεβάτια. Επίσης υπήρχαν 350 χιλιάδες ορφανά. Τα ορφανοτροφεία μπορούσαν να περιθάλψουν 4.500 παιδιά. Τα παιδικά νοσοκομεία τα οποία ήταν συγκεντρωμένα στις μεγάλες πόλεις μπορούσαν να νοσηλεύσουν 490 παιδιά, όταν τα Ελληνόπουλα ηλικίας μέχρι 15 ετών ήταν 2.600.000. Η εργαζόμενη μητέρα, αποτελούσε το 1/3 του εργατικού δυναμικού. Δεν μπορούσε όμως να φροντίσει τα παιδιά της καθώς έλλειπε ένα δίκτυο παιδικών σταθμών που θα μπορούσε να τα αφήσει. Στην Ελλάδα υπήρχαν 57 παιδικοί σταθμοί που μπορούσαν να φιλοξενήσουν 4.500 παιδιά από τα 572.000 νήπια που υπήρχαν.⁵³⁸

Εκατοντάδες χιλιάδες οικογένειες ζούσαν σε τρώγλες και παράγκες. Από τα 1.700.000 οικήματα όλης της χώρας τα 620.000 ήταν μονοδωμάτια στα οποία ζούσαν οικογένειες των 3,5,7 ατόμων ανεξάρτητα από το φύλο.

Η βουλευτής εξέφρασε την άποψη ότι ένα από τα κυριότερα καθήκοντα της κυβέρνησης ήταν να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά το υψίστης εθνικής σημασίας θέμα

---

⁵³⁷ Ο.π.

⁵³⁸ Ο.π.

της Πρόνοιας. Προϋπόθεση για την εκπλήρωση αυτής της αποστολής ήταν η μείωση των αντιπαραγωγικών δαπανών, η εσωτερική ειρήνευση, η επιδίωξη της διεθνούς ειρήνης.

Η Ελλάδα το 1957 είχε το μεγαλύτερο δείκτη θνησιμότητας ανάμεσα σε όλες τις πολιτισμένες χώρες. Η βρεφική θνησιμότητα έφτανε έως 200% δηλαδή πενταπλάσια από το κανονικό. Το χαμηλό επίπεδο υγείας του ελληνικού λαού οφείλονταν στην εξαθλίωση των εργατοαγροτικών και υπαλληλικών τάξεων καθώς και σε ένα ποσοστό ελεύθερων επαγγελματιών και επιστημόνων. Το 90% του ελληνικού λαού δεν μπορού να εξασφαλίσει υγιεινή τροφή, εργασία και στέγη και τα διάφορα άλλα τεχνικά υγιεινά μέσα – ύδρευση, αποχέτευση, άνεση χώρου, καθαριότητα, θέρμανση, φωτισμός κ.λπ.⁵³⁹ Από τα 8.366.000 Έλληνες τα 3.000.000 ήταν άποροι, 500.000 παιδιά λιμοκτονούσαν, 500.000 ήταν ασθενικά. Για 2.600.000 Ελληνόπουλα μέχρι 15 ετών υπήρχαν 490 κρεβάτια. Από τα 570.000 νήπια όλης της χώρας έμεναν 2.300 σε κρατικούς βρεφικούς σταθμούς, ενώ οι 9 σταθμοί του ΠΙΚΠΑ Αθηνών φιλοξενούσαν μόνο 650, από τα 500.000 παιδιά προσχολικής ηλικίας μόνο 4.500 περιθάλπτονταν. Υπήρχαν 110.000 πολιτικοί ανάπηροι, 18.000 ήταν τα ανάπηρα παιδιά. Από τους 59.288 θανάτους κατά το 1956 οι 19.000 αφορούν παιδιά κάτω του ενός έτους. 23.000 Έλληνες ήταν τυφλοί, από αυτούς οι 10.000 λόγω ασθένειας. Σε όλη τη χώρα υπήρχαν 22.000 κλίνες ενώ χρειάζονταν 44.000 από αυτές οι 14.000 σε Αθήνα – Θεσσαλονίκη και 8.000 στην υπόλοιπη Ελλάδα. Για 1.800.000 αγρότες υπήρχαν 300 φαρμακεία, ενώ σε 2700 χωριά δεν υπήρχε φαρμακείο.⁵⁴⁰

Στην προστασία της μητρότητας και του παιδιού σε κρατικές δομές καθώς και στη συμμετοχή νέων εργαζόμενων στις παιδικές εξοχές είχε αναφερθεί κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου «περί συστάσεως κέντρων βοήθειας βρεφών» ο Γ. Σπηλιόπουλος. Ο βουλευτής υποστήριξε πως δεν υπήρχε λόγος ίδρυσης και άλλου ιδρύματος από τη στιγμή που το ΠΙΚΠΑ και το Βρεφοκομείο παρά τους πενιχρούς τους πόρους πρόσφεραν υπηρεσίες. Ζήτησε να αυξηθούν οι βρεφικοί σταθμοί, όχι να ιδρυθούν και άλλοι οργανισμοί, επίσης τόνισε την ανάγκη οικονομικής ενίσχυσης των υφιστάμενων δομών ώστε να μπορούν να φιλοξενούν περισσότερα βρέφη. Αναφέρθηκε και στην ανάγκη ίδρυσης Παιδιατρικής Κλινικής στην επαρχία. Επισήμανε τον μικρό αριθμό

---

⁵³⁹ Ο.π.

⁵⁴⁰ Το Βήμα της Βουλής στην υπηρεσία του Έθνους, Από τα δύο χρόνια κοινοβουλευτικής πάλης της ΕΔΑ 1956-1958, σελ. 74

εργαζόμενων παιδιών που φιλοξενούνταν στις παιδικές κατασκηνώσεις και πρότεινε τα εργαζόμενα παιδιά να λαμβάνουν ανεξάρτητα από το χρόνο εργασίας τους 20 ημέρες άδεια το χρόνο.⁵⁴¹

Η Μ. Σβώλου βουλευτής της ΕΔΑ στην ομιλία της στη Βουλή κατά τη διάρκεια της συζήτησης του σχεδίου νόμου για τη δημιουργία βρεφοκομικών σχολών⁵⁴² έκανε εκτενή αναφορά στο τεράστιο πρόβλημα της έλλειψης παιδικών σταθμών στην Ελλάδα, στην επιχορήγηση των ήδη υπαρχόντων δομών.

Άσκησε κριτική στην κυβέρνηση για το θέμα αυτό και διατύπωσε τις θέσεις της ΕΔΑ για το κοινωνικό αυτό θέμα. Σύμφωνα με τη βουλευτή ήταν απαραίτητο να ιδρυθούν παιδικοί σταθμοί που να καλύπτουν τις ανάγκες που υπήρχαν για δύο λόγους α) ένα πολύ μεγάλος αριθμός βρεφών ήταν άπορα και τα οποία δεν είχαν οικογένεια είτε γιατί ήταν εξώγαμα είτε γιατί ήταν ορφανά είτε γιατί έπρεπε να περιθάλπονται σε βρεφοκομεία και β) να έχουν τη δυνατότητα οι εργαζόμενες μητέρες της πόλης αλλά και της υπαίθρου να αφήνουν τα παιδιά τους στους σταθμούς και να μην τα αφήνουν στη φύλαξη οποιουδήποτε ή να τα κλειδώνουν στο σπίτι ή να τα αφήνουν να μεγαλώνουν ανυπεράσπιστα στους δρόμους στη φύλαξη των γειτόνων ή του Θεού.⁵⁴³

Η βουλευτής αναφέρθηκε και στις οικονομικές δυσκολίες που αντιμετώπιζαν τα επαρχιακά Βρεφοκομεία εξαιτίας των περικοπών στις επιχορηγήσεις των δήμων από την κυβέρνηση γεγονός που τα δυσκόλευε να ανταπεξέλθουν στον προορισμό τους. Η Σβώλου δεν παρέλειψε να αναφερθεί στις χαμηλές επιχορηγήσεις από τον κρατικό προϋπολογισμό των βρεφοκομείων σε σχέση με το ίδρυμα «ΜΗΤΕΡΑ» το οποίο είχε προνομιακή μεταχείριση καθώς φρόντιζε μόνο 100 βρέφη όταν το Βρεφοκομείο Αθηνών περιέθαλπε 1.113 βρέφη. Η βουλευτής πρότεινε τη δίκαιη και ορθολογική κατανομή των δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού και των υπόλοιπων πόρων του ελληνικού λαού και τη συμπερίληψη σε αυτές και των επαρχιακών ιδρυμάτων. Ο γενικός προγραμματισμός για τη βρεφική ηλικία να ήταν μέρος μιας γενικότερης

---

⁵⁴¹ Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Δ' Περιόδου – Β' Συνόδου, Συνεδρίασις Ζ, 8/11/1956, Εφ' άπαξ συζητήσεις επί της αρχής των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου Ν.Δ. «περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως του Ν.2285/52 περί συστάσεως κέντρων βοήθειας βρεφών και αποκαταστάσεως λεπτών και καταργήσεως του εθνικού ιδρύματος επαγγελματικής προστασίας του λαού», σελ. 83-84

⁵⁴² Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδρίασις Δ', 16/9/1958, Εφ' άπαξ συζητήσεις επί της αρχής των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου Ν.Δ. «περί συστάσεως Σχολής Εκπαιδευτών Βρεφοκόμων παρά του Κέντρου Βοηθείας Βρεφών "Η Μητέρα"»

⁵⁴³ Ο.π.

προγραμματισμένης κοινωνικής πρόνοιας και αντίληψης χωρίς προνομιακή εξαίρεση ιδρυμάτων, με ίση μεταχείριση και δίκαιη κατανομή. Η ίδρυση βρεφοκομικών σταθμών θα μπορούσε να γίνει και από άλλους φορείς όπως το ΙΚΑ «εάν το κράτος δεν του αφαιρούσε έσοδα και οι εργοδότες έδιναν εκείνα που όφειλαν θα ήταν δυνατόν με μια συνετή διοίκηση να προβεί στην ίδρυση βρεφικών σταθμών».⁵⁴⁴

Η Μ. Σβώλου πρότεινε να υπάρξει νομοθετική προστασία για τα παιδιά που δεν έχουν πατέρα. «Θα πρέπει να συμπληρωθεί η νομοθεσία αναζητήσεως πατρότητας, να καθιερωθεί εντελώς δωρεάν και επίσης να ιδρυθεί ένας ημικρατικός οργανισμός ο οποίος θα αναλάβει την προστασία της μητέρας από το χρόνο κύησης και του φυσικού παιδιού από της γεννήσεως του».⁵⁴⁵

Ένα πολύ σοβαρό θέμα που έθεσε η βουλευτής και το οποίο απασχόλησε την ελληνική κοινωνία ήταν το θέμα της υιοθεσίας των βρεφών καθώς το Βρεφοκομείο Αθηνών και το ίδρυμα «ΜΗΤΕΡΑ» διοχέτευαν παιδιά στο εξωτερικό για υιοθεσία και μάλιστα σε αλλοδαπούς. Για την αντιμετώπιση του θέματος πρότεινε τη λειτουργία ιδρυμάτων που θα παραλάμβαναν το παιδί από βρέφος μέχρι την αποκατάστασή του. επισήμανε ότι ήταν επιτακτική «η ανάγκη ενός γενικού προγραμματισμού κοινωνικής πρόνοιας και αντιλήψεως και η συνείδηση της ευθύνης της κυβερνήσεως έναντι της ελληνικής γενιάς». Η βουλευτής τελειώνοντας πρότεινε ότι «έπρεπε να γίνουν όσα είπε για την κατάρτιση γενικής κοινωνικής πολιτικής ταυτόχρονα να συνειδητοποιηθεί η αρχή ότι η γέννηση ενός παιδιού δεν είναι μόνο υπόθεση ατομική αλλά είναι κοινωνικό ζήτημα. Και ακόμη ότι η μητρότητα πρέπει να αντιμετωπιστεί ως κοινωνικό λειτουργήμα.».⁵⁴⁶

Στο ίδιο νομοσχέδιο παρενέβει και η βουλευτής της ΕΔΑ Θανέσκου Β. τονίζοντας την έλλειψη προστασίας της βρεφικής ηλικίας, ενώ δεν υπήρχε η προοπτική δημιουργίας προγράμματος για το σκοπό αυτό. Η βουλευτής αναφέρθηκε στη σύγχυση που επικρατούσε σχετικά με τη βρεφική προστασία. Στην Ελλάδα λειτουργούσαν Βρεφοκομεία τα οποία φιλοξενούσαν νόθα και εξώγαμα παιδιά ενώ δεν γίνονταν λόγος για βρεφικούς σταθμούς οι οποίοι θα βοηθούσαν τα παιδιά των εργαζόμενων γυναικών. Δεν υπήρχε κανένας κρατικός βρεφικός σταθμός τη στιγμή που τα παιδιά που είχαν ανάγκη τέτοιας προστασίας ανέρχονταν στις 200.000. Οι μητέρες αναγκάζονταν να τα εγκαταλείπουν στα σπίτια τους με αποτέλεσμα να υπήρχαν περιπτώσεις παιδιών τα

---

⁵⁴⁴ Ό.π.

⁵⁴⁵ Ό.π.

⁵⁴⁶ Ό.π.

οποία πνίγηκαν ή φαγώθηκαν από κατοικίδια ζώα. Η βουλευτής πρότεινε την παροχή σημαντικών πιστώσεων από το Υ.Κ.Π. ώστε να ιδρυθούν βρεφικοί σταθμοί. Με τον τρόπο αυτό θα έβρισκαν εργασία και οι απόφοιτες των σχολών βρεφονηπιοκόμων. Η Θανέσκου ζήτησε να σταματήσει η υιοθεσία ελληνόπουλων στο εξωτερικό. Πρότεινε την αλλαγή της νομοθεσίας ώστε τα εξώγαμα και νόθα παιδιά να μην παίρνουν το δρόμο στο εξωτερικό, ανέφερε μάλιστα πως η Ελλάδα ήταν η μόνη ευρωπαϊκή χώρα που εξήγαγε παιδιά στο εξωτερικό.⁵⁴⁷

Το 1959 εισάγεται για συζήτηση και ψήφιση από την κυβέρνηση της ΕΡΕ το Ν.Δ. «περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών». Εισηγήτρια από την πλευρά της μειοψηφίας ήταν Σβώλου Μ. Στην τοποθέτησή της αναφέρθηκε στο ρόλο του κράτους στον τομέα της πρόνοιας.

Σύμφωνα με την ομιλήτρια είχε περάσει ήδη ενάμισης αιώνας από την εποχή που το κράτος έπαιζε το ρόλο του «κυνός νυχτοφύλακος» το οποίο άφηνε την προστασία των ασθενέστερων οικονομικά είτε στο άτομο που έπρεπε να αυτοβοηθείται ή να αφήνεται στην ατομική ή συλλογική φιλανθρωπία.⁵⁴⁸

Οι κοινωνικές ανακατατάξεις που έγιναν έφεραν στο προσκήνιο νέες κοινωνικές τάξεις με αποτέλεσμα να μεταβληθεί η έννοια του κράτους και ο σκοπός του κράτους του νέου «κράτους Δικαίου» συνηφάνθηκε με την αντίληψη του «κράτους – πρόνοιας» που βασίστηκε στην αρχή της «κοινωνικής αλληλεγγύης» στο όνομα της οποίας το κράτος ως φορέας της κοινωνικής ευθύνης του κοινωνικού συνόλου ανέλαβε το καθήκον να ασκήσει κοινωνική πρόνοια και κάθε είδους προστασίας των ασθενέστερων οικονομικά τάξεων ενάντια στις αντιξοότητες της ζωής και της εργασίας τους. Το γεγονός αυτό δημιούργησε το δικαίωμα των προσώπων και την απαίτηση για την προστασία του κράτους και αντικατέστησε πλήρως την έννοια της φιλανθρωπίας. Ο ρόλος της ιδιωτικής φιλανθρωπίας μίκραινε συνεχώς, και επί πρόσθετα το κράτος επενέβαινε και συντόνιζε τον φορέα αυτό με τον κρατικό.

Μετά τον πόλεμο η έννοια του «κράτους ευημερίας» αλληλοεξαρτήθηκε με τη νέα έννοια της «κοινωνικής ασφάλειας» η οποία περιλάμβανε ανακατανομή του εθνικού εισοδήματος και σε ότι αφορούσε τον τομέα της υγείας, της πρόνοιας και της

---

⁵⁴⁷ Ο.π.

⁵⁴⁸ Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδρίασις ΡΛΑ' 16/10/1959, Εφ' άπαξ συζητήσεις επί της αρχής των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου Ν.Δ. «περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών»

αντιλήψεως επεκτάθηκε σε όλο τον πληθυσμό. Κύρια χαρακτηριστικά της «κοινωνικής ασφάλειας» ήταν ο ενιαίος φορέας, τα ενιαία κριτήρια και οι ενιαίες παροχές. Στα πλαίσια αυτά η Σβώλου ενέταξε και το θεσμό των κοινωνικών λειτουργιών. Η βουλευτής τόνισε ότι ο νέος αυτός θεσμός στην Ελλάδα όφειλε τη δράση του στην ιδιωτική πρωτοβουλία, άσκησε όμως κριτική στη δράση της ιδιωτικής φιλανθρωπίας η οποία *«έχει το κακόν ότι δημιουργεί πολλαπλές δαπάνες και δια τον αυτόν σκοπόν και δεν παρέχει την δυνατότητα συντονισμού των διαφόρων φορέων με συνέπεια να προκαλείται σύγχυσις»*.⁵⁴⁹

Η Σβώλου πρότεινε το κράτος, όπου στον τομέα της πρόνοιας και αντιλήψεως υπάγεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία, να αναλάβει τον γενικό συντονισμό στη βάση ενός ενιαίου προγράμματος κοινωνικής πολιτικής στον οποίο θα εντάσσονταν και τα ιδιωτικά ιδρύματα. Τόνισε τη μεγάλη σημασία του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών και το ρόλο που έπρεπε να παίζει στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας, εξέφρασε όμως την άποψη ότι ο θεσμός έπρεπε να κατοχυρωθεί γεγονός που δεν συνέβαινε με το Ν.Δ. της κυβέρνησης.⁵⁵⁰

Άσκησε κριτική στην εξουσιοδότηση που παρείχε το νομοσχέδιο στον υπουργό να υπογράφει συμβάσεις με εξωκρατικούς οργανισμούς για τη μισθοδοσία του προσωπικού. Η πρακτική αυτή χαρακτηρίστηκε ιδιότυπη, αντίθετη με τα μέχρι τότε ισχύοντα καθώς η μισθοδοσία του προσωπικού θα γίνονταν από εξωκρατικούς φορείς. Το επιχείρημα του υπουργείου ότι δε διαθέτει τα απαιτούμενα οικονομικά μέσα χαρακτηρίστηκε απαράδεκτο γιατί τα θέματα της κοινωνικής πρόνοιας ανάγονται στην αρμοδιότητα του κράτους το οποίο είναι υποχρεωμένο να αντιμετωπίζει τις ανάγκες της πρόνοιας με αναγραφή των κονδυλίων στον κρατικό προϋπολογισμό.⁵⁵¹

Η Σβώλου τόνισε ιδιαίτερα την ανάγκη οι κοινωνικοί λειτουργοί εξαιτίας της λεπτής φύσης του λειτουργήματός τους να είναι κρατικοί λειτουργοί *«απολύτως διοριζόμενοι, εξαρτώμενοι και ελεγχόμενοι από το κράτος άνευ της αναμείξεως εξωκρατικών οργανισμών»*. Η βουλευτής ανέφερε ότι ο εξωκρατικός φορέας ήταν το Βασιλικό Ίδρυμα, τα έσοδα του οποίου προέρχοναν από τη φορολογία του ελληνικού λαού, πρότεινε ένα μέρος αυτής της φορολογίας αν διατίθεντο για τον προϋπολογισμό του Υ.Κ.Π. και για την αντιμετώπιση των αναγκών για τη λειτουργία του θεσμού των

---

⁵⁴⁹ Ο.π.

⁵⁵⁰ Ο.π.

⁵⁵¹ Ο.π.

κοινωνικών λειτουργιών και την πληρωμή της μισθοδοσίας του προσωπικού. Η ομιλήτρια θεωρούσε ότι αυτό «θα ήτο σοβαρώτερον, περισσότερον αξιοπρεπές δια το κράτος και περισσότερο νόμιμον».

Η Μ. Σβώλου αναφέρθηκε και στις αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες «δεν είναι δυνατόν τα Υ.Κ.Π. να απαιτούν τρόπον τινά τα αναγκαία κονδύλια των και ότι είναι απαραίτητον πλέον να μη διατηρούμεν εις τόσον εξογκωμένον βαθμόν τας δαπάνες δια τα πολεμικά Υπουργεία εις βάρος της κοινωνικής πρόνοιας και της υγείας του Λαού και της Παιδείας.». Ζήτησε να γίνει αναθεώρηση της κυβερνητικής πολιτικής ώστε να μπορούσαν ορισμένα από τα κονδύλια αυτά να ενταχθούν στον προϋπολογισμό της κρατικής πρόνοιας «δια να καταστή δυνατόν να αντικρουσθούν πραγματικώς αι τεράστιαι ανάγκαι που υφίστανται και ακόμη ειδικώτερον να καταχωρυθεί και η θέσις των κοινωνικών λειτουργιών οι οποίοι δια της αρτιωτέρας μορφώσεως την οποία θα αποκτήσουν να δυνηθούν να ασκήσουν το επάγγελμά των εις μεγαλύτεριν έκτασιν χάριν της καλύψεως των επειγουσών αναγκών της Κοιν. Πρόνοιας.». ⁵⁵²

Στη συζήτηση μίλησε και ο βουλευτής της ΕΔΑ Β. Εφραιμίδης ο οποίος ζήτησε στην επιλογή των κοινωνικών λειτουργών να μην «υπάρχουν κριτήρια αναγόμενα εις τα πολιτικά φρονήματα δια να μη καταστούν τα πρόσωπα αυτά ασυμπαθή εις μικρόν ή μεγάλον αριθμόν πολιτών». Ανέφερε επίσης ότι αν οι Κοινωνικοί Λειτουργοί ανταποκρίνονταν στην αποστολή τους «θα είχομεν ως αποτέλεσμα την ακριβή διαπίστωσιν της υπαρχούσης απεράντου λαϊκής δυστυχίας» Ο βουλευτής τόνισε ότι το θέμα «δεν πρέπει να εξαντλείται μέχρι του σημείου της διαπιστώσεως. Πολύ περισσότερο όταν όλοι γνωρίζομεν την υπάρχουσα αθλιότητα.». Για να μην υπήρχε περιορισμός μόνο στη διαπίστωσιν των αναγκών των λαϊκών τάξεων αλλά και ικανοποίησι τους η κυβέρνηση έπρεπε να αντιληφθεί ότι επιβάλλονταν να ασκηθεί κοινωνική πολιτική. Ζήτησε από τον υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας να φέρει νομοσχέδιο το οποίο θα θεράπευε τις ανάγκες με ουσιαστικό τρόπο. ⁵⁵³

---

⁵⁵² Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδρίασις ΡΛΑ' 16/10/1959, Εφ' άπαξ συζητήσις επί της αρχής των άρθρων και του συνόλου του σχεδίου Ν.Δ. «περί του θεσμού των κοινωνικών λειτουργιών»

⁵⁵³ Ο.π.

9.2.2. Η Αυγή για την Παιδική Προστασία

Τον Οκτώβριο του 1954 η Αυγή, επίσημο όργανο της ΕΔΑ, διενήργησε για αρκετές μέρες ρεπορτάζ με θέμα «Μια Μεγάλη Κοινωνική Έρευνα. Υπάρχει Παιδική Προστασία στην Ελλάδα;»

Στα συνεχόμενα άρθρα του περιγράφεται η άσχημη κατάσταση που βρίσκονταν τα παιδιά στην Ελλάδα. Τα παιδιά βρίσκονταν σε «τραγική εγκατάλειψη», χαρακτηρίζοντας την ακόμη και εγκληματική. Στους δρόμους της Αθήνας συναντούσε κανείς εκατοντάδες παιδιά ξυπόλητα, κουρελιασμένα, χλωμά με γερασμένα πρόσωπα τα οποία έκαναν τον έμπορο για να κερδίσουν το ψωμί τους, πουλώντας λαχρεία, τσατσάρες, καραμέλες, λουλούδια κ.ά. ή ζητιάνευαν ή έπεφταν αντικείμενο εκμετάλλευσης εκτελώντας σκληρές δουλειές. Ανέφερε μάλιστα και φαινόμενα παιδικής εκμετάλλευσης με αγοροπωλησίες ή νοίκιασμα παιδιών.⁵⁵⁴

Το άρθρο έθιξε τη μεγάλη παιδική και βρεφική θνησιμότητα αλλά και τη μητρική λόγω έλλειψης υγειονομικής περίθαλψης στην επίτοκο και στη λεχώνα αλλά και στη διαπαιδαγώγηση σε υγιεινολογικές αρχές.⁵⁵⁵

Στο αφιέρωμα περιγράφονταν και σχολιάζονταν αρνητικά η αναρχία που βασίλευε στο χώρο της προστασίας του παιδιού και της μητέρας εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των εμπλεκόμενων φορέων κρατικών και φιλανθρωπικών που λάμβαναν όμως κρατικής επιχορήγηση. Όλοι αυτοί οι φορείς είχαν ένα σκοπό «να καμουφλάρουν την πλήρη αδιαφορία του Κράτους για τη Μητέρα και το Παιδί. Ο αρθρογράφος δε διαφωνούσε με την ύπαρξή τους αλλά με την απουσία συντονισμού της δράσης τους.⁵⁵⁶

Η έρευνα ασκούσε κριτική και στη δράση του ΠΙΚΠΑ, παρότι όπως γράφει «το ΠΙΚΠΑ έχει να επιδείξει κάποια σχετική Πρόνοια για την επίτοκο, όπως εξ' άλλου έχει να επιδείξει εργασία και τους άλλους τομείς της παιδικής προστασίας». Το ΠΙΚΠΑ παρά την τριαντάχρονη πείρα του βρίσκονταν στο στάδιο του πειραματισμού. Η «υψηλή προστασία του υπουργείου προς το Πατριωτικό Ίδρυμα» αποτελούσε φραγμό στη δράση του, δεν παραλείπει όμως να αναφέρει ότι πως υπάρχουν φωνές που σχολίαζαν ότι αυτό αποτελούσε δικαιολογία για την αδιαφορία ορισμένων ιθυνόντων του ΠΙΚΠΑ. Το σοβαρότερο όμως πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει το ίδρυμα και

---

⁵⁵⁴ Αυγή, 24/10/1954, σελ. 1 & 3.

⁵⁵⁵ Αυγή, 26/10/1954, σελ. 2

⁵⁵⁶ Αυγή, 26/10/1954, σελ. 2

δυσκολεύονταν να πρόσφερε επαρκείς υπηρεσίες ήταν οι περικοπές στους προϋπολογισμούς του ΠΙΚΠΑ από του υπουργείου Πρόνοιας.⁵⁵⁷

Η προστασία των βρεφών σύμφωνα με τον συντάκτη, μπορούσε να πραγματοποιηθεί από την ίδρυση Συμβουλευτικών Σταθμών όπως του ΠΙΚΠΑ σε κάθε συνοικία.⁵⁵⁸ Κριτική στο πρόγραμμα θα μπορούσε να γίνει αν ο θεσμός επεκτείνονταν όλη τη χώρα. Ο θεσμός των νηπιαγωγείων όπως εφαρμόζονταν από το ΠΙΚΠΑ θεωρήθηκε θετικός, χαρακτηρίστηκε όμως και αυτός ως πείραμα εξ' αιτίας της περιορισμένης έκτασής του. Ο αριθμός των νηπίων που φιλοξενούνταν στους σταθμούς ήταν πολύ μικρός σχεδόν ασήμαντος με τον συνολικό αριθμό των νηπίων στη χώρα. Οι κτηριακές εγκαταστάσεις των παιδικών σταθμών σύμφωνα με τον αρθρογράφο ήταν άσχημες. Στους σταθμούς υπήρχε έλλειψη νηπιαγωγών αλλά και παιδαγωγικού υλικού για την απασχόληση και εκπαίδευση των παιδιών. Αιτία των ελλείψεων ήταν οι περικοπές του προϋπολογισμού. Κάθε παιδαγωγός δεν έπρεπε να έχει πάνω από 25 παιδιά όμως στην πράξη είχε ακόμη και 50 νήπια. Σύμφωνα με μια διευθύντρια σταθμού *«όπου υπάρχει σήμερα ένα νηπιαγωγείο, θα μπορούσαν σήμερα να σταθούν ακόμα 2-3. Τόσο μεγάλη είναι η ζήτηση από τις εργαζόμενες μητέρες»*. Οι εργαζόμενες των σταθμών είχαν διαπιστώσει ότι τα παιδιά δεν έτρωγαν το βράδυ φαγητό στο σπίτι τους γιατί η μάνα είχε κατά κανόνα να ταΐσει και άλλα παιδιά που δεν είχαν φάει την *«έστω και την κάπως θρεπτική τροφή που βρήκε το παιδάκι στο νηπιαγωγείο.»* Η άσχημη κατάσταση των οικογενειών των φιλοξενούμενων παιδιών φαίνονταν μετά το άνοιγμα των σταθμών τον Σεπτέμβριο. Τα παιδιά γύριζαν αδύνατα, κίτρινα. Το μεγαλύτερο ποσοστό ήταν αδενοπαθή και αρκετά ήταν θετικά στο αντιφυματικό εμβόλιο. Ο μικρός αριθμός επισκεπτριών αδελφών, μία για κάθε παιδικό σταθμό, οι οποίες επισκέπτονταν τα σπίτια των παιδιών για να διαπιστώσει αν τα στοιχεία ήταν αληθή, αποτέλεσμα αυτού ήταν η αιτία καθυστέρησης στην έγκριση των αιτήσεων.⁵⁵⁹

Η έρευνα αναφέρθηκε και στους Εθνικούς Παιδικούς Σταθμούς. Οι σταθμοί είχαν ιδρυθεί στις αλλόγλωσσες περιοχές της χώρας γεγονός που κατακρίνεται καθώς ο σκοπός τους έπρεπε να είναι κυρίως παιδαγωγικός και όχι γλωσσολογικός. Οι σταθμοί βρίσκονταν σε «αδιόρθωτα χάλια», η κτηριακή κατάσταση τους ήταν απελπιστική. Τα παιδιά «μαντρώνονταν» σε πανάθλια οικήματα τους παρέχονταν λίγη τροφή και τίποτε

---

⁵⁵⁷ Αυγή, 2/11/1954, σελ. 2

⁵⁵⁸ Αυγή, 4/11/1954, σελ. 2

⁵⁵⁹ Αυγή, 6/11/1954, σελ. 2

άλλο. Η νηπιαγωγός δίδασκε, διασκεδάζε, τάιζε, φρόντιζε περισσότερα από 100 παιδιά. Τα νηπιαγωγεία με τον τρόπο που λειτουργούσαν δεν εκπλήρωναν το σκοπό τους.

Κριτική ασκήθηκε και στους βιομήχανους στους οποίους παραχωρήθηκαν στην περιοχή της Αθήνας δύο παιδικές στέγες ανεγερμένες από την Βασιλική Πρόνοια. Οι βιομήχανοι περιέθαλπαν 95 νήπια και πλήρωναν μηνιαία 250.000 δρχ. για κάθε παιδί. Τα κτήρια είχαν παραχωρηθεί για 5 χρόνια στους βιομήχανους οι οποίοι υποχρεώνονταν να τα συμπληρώσουν με τον ανάλογο αριθμό από παιδιά που οι μητέρες τους εργάζονταν στα εργοστάσιά τους. Στο άρθρο αναφέρεται ότι ο Μποδοσάκης έστειλε στο Νηπιαγωγείο 3 παιδιά για τα οποία αρνιόταν να πληρώσει τα τροφεία. Επίσης άλλος ο βιομήχανος ανάγκασε τις εργάτριες να αποσύρουν τα παιδιά τους από το σταθμό με την απειλή της απόλυσης. Από τις 7 βιομηχανίες με χιλιάδες εργάτριες, που συμμετείχαν στον σταθμό της Ν. Ιωνίας στέλνονταν μόνο 55 παιδιά ενώ την ίδια ώρα οι βιομήχανοι δήλωναν αδυναμία πληρωμής των τροφείων.⁵⁶⁰

Η εφημερίδα κατέγραψε επίσης τον μικρό αριθμό κλινών στα παιδιατρικά νοσοκομεία και τα προβλήματα που υπήρχαν στην εφαρμογή της προληπτικής υγιεινής που εφαρμόζονταν από το ΠΙΚΠΑ και το υπουργείο Πρόνοιας με τα Παιδικά Ιατρεία. Ο αριθμός των παιδιών που εξετάστηκαν ήταν πολύ μικρός σε σχέση με τον συνολικό αριθμό των παιδιών της σχολικής ηλικίας. Η κατάσταση των επαρχιακών κέντρων αλλά και των παιδικών ιατρείων του ΠΙΚΠΑ ήταν σε άσχημη κατάσταση από άποψη επιστημονικού προσωπικού και υγειονομικού υλικού, σύμφωνα με την έρευνα ένα στα εκατό παιδιά εξετάζονταν στα παιδικά ιατρεία. Τα Πρεβεντόρια για παιδιά δεν επαρκούσαν καθώς υπήρχαν 1015 κρεβάτια, όταν το 25% των παιδιών ηλικίας 6 -7 ετών και το 90% είχαν θετική φυματοαντίδραση. Τα παιδιά αυτά προέρχονταν τόσο από τα λαϊκά στρώματα όσο και από τα μεσαία.⁵⁶¹

Το «ορφανικό επίδομα» δεν έμεινε ασχολίαστο από την εφημερίδα. Η συζήτηση το 1954 για το θεσμό της εξωιδρυματικής προστασίας χαρακτηρίστηκε «ως πολύς θόρυβος για το τίποτε», καθώς το κάθε παιδί από τα 40.000 άπορα θα λάμβανε 1000 δρχ. το χρόνο, 83 δρχ. το μήνα. Σχολίασε αρνητικά για την αυστηρή κριτική του υπουργείου στην εξακρίβωση των κριτηρίων που επέβαλε το υπουργείο για την οικονομική παροχή. Το υπουργείο δεν «τσιγκουνεύονταν» για την περιοδεία των εξακριβωτριών προκειμένου να διαπιστωθεί «αν το επίδομα του υπουργείου πηγαίνει πράγματι σε χέρια

---

⁵⁶⁰ Αυγή, 10/11/1954, σελ. 2

⁵⁶¹ Αυγή, 11/12/1954, σελ.2

άπορα με 200 δρχ. εισόδημα και όχι εύπορα με 300 δρχ. εισόδημα». Η διακοπή του επιδόματος σε παιδιά άνω των 14 ετών, επειδή μπορούσαν να εργαστούν δέχτηκε σφοδρή κριτική. Η έρευνα θεωρούσε την περικοπή αυτή ως αιτία που γέμιζαν οι δρόμοι παιδιά που ζητιάνευαν, αλήτευαν, η κλεψιά και η εγκληματικότητα των ανηλίκων φούντωνε κάθε μέρα και πιο πολύ. Αυτά δεν θεωρούνταν τα μοναδικά αίτια, ούτε τα ορφανά και εγκαταλελειμμένα στην τύχη τους παιδιά. Η ΑΥΓΗ διατύπωνε τη θέση ότι «κάθε ελληνόπουλο πρέπει να γεννηθεί, να μεγαλώσει, να βρει δουλειά και να ζήσει μόνο του. Πουθενά δε θα συναντήσει το στοργικό χέρι του Κράτους, κι αν όμως το συναντήσει ή θα είναι χωρίς πραγματικό ενδιαφέρον ή θα είναι για κακό του.».⁵⁶²

Η Αυγή αναφέρθηκε επίσης και στο επίμαχο θέμα των υιοθεσιών.

Τον Οκτώβριο του 1955 η Αυγή αναφέρθηκε στο σχόλιο του «Βήματος»⁵⁶³ για την ομαδική υιοθεσία 13 ορφανών παιδιών ηλικίας 9 μηνών έως 13 ετών από αμερικάνικες οικογένειες. Τα παιδιά αυτά εκτός του ότι απειλούνταν από κάθε είδους κινδύνους στη χώρα που όλα μετριόνταν με το δολάριο, ήταν βέβαιο ότι σε μερικά χρόνια θα αγνοούσαν εντελώς την Ελλάδα. σύμφωνα με την «Αυγή» ήταν μια μορφή παιδομαζώματος που το «Βήμα» το εμφάνιζε με τον αισχυντηλό χαρακτηρισμό της «μορφής στερήσεως».⁵⁶⁴

Με αφορμή την είδηση σε εφημερίδες ότι Γερμανός περιόδευε στην περιοχή των Καλαβρύτων συγκεντρώνοντας ορφανά της περιφέρειας «προοριζόμενα δια τεχνικήν εκπαίδευσιν εις την πατρίδα του» ανέφερε ότι οι διάφοροι Αμερικάνοι, Γερμανοί, Αυστραλοί, επιτροπές μετανάστευσης και διάφοροι άλλοι δουλέμποροι περιόδευαν την Ελλάδα και ρουφούσαν κυριολεκτικά το αίμα της. Σύμφωνα με την εφημερίδα «*αφού λεηλάτησαν και λεηλατούν τον υπόγειο και επίγειο πλούτο της χώρας, κατέχουν τα λιμάνια και τα αεροδρόμια της, ρίχνονται τώρα και στα παιδιά της.*» Οι ξένοι άρπαγες είχαν αποθρασυνθεί ώστε ακόμη και οι Γερμανοί, που είχαν ερημώσει με τα όπλα του χιτλερισμού τα Καλάβρυτα, επιδιώκαν να πάρουν τα παιδιά των θυμάτων τους αφανίζοντας τον τόπο. Οι γραικύλοι υποβοηθούσαν αυτό το έργο ως εθνικό. Ο μόνος τρόπος σύμφωνα με την εφημερίδα για να σταματήσει το όργιο αυτό ήταν όπου

---

⁵⁶² Αυγή, 12/11/1954

⁵⁶³ Το Βήμα αναφερόμενο στην ομαδική υιοθεσία των 13 παιδιών ανέφερε ότι οι οικογένειες δέχτηκαν με «ιδιαιτέραν στοργήν τα θύματα αυτά της δυστυχίας». Η περίπτωση της ομαδικής υιοθεσίας αποτελούσε για την εφημερίδα μια απρόβλεπτη και πρωτοεϊσακτη για τη χώρα μορφή «στερήσεως παράπλευρον με την παλαιωτάτην εθνικήν αφαίμαξιν της μεταναστεύσεως.» [Βήμα, 7/10/1955]

⁵⁶⁴ Αυγή, 8/10/1955

εμφανίζονταν δουλέμπορες για παιδομάζωμα «υιοθεσίας» ή αντρομάζωμα μεταναστεύσεως, να τον έπαιρνε ο κόσμος με τα ξύλα, γιατί αλλιώς θα μας αφάνιζαν οι «προστάτες» μας.⁵⁶⁵

Τον Ιούνιο του 1956 η Αυγή ανέφερε ότι το Δημοτικό Συμβούλιο της Θεσσαλονίκης επισήμανε τον σοβαρότατο κίνδυνο να πέσουν στα χέρια ξένης οργάνωσης που διεξήγαγε εμπόριο βρεφών εξήντα βρέφη του Δημοτικού Βρεφοκομείου αλλά και άλλα νήπια. Ο δημοτικός σύμβουλος Περής κατήγγειλε ότι η αμερικάνικη οργάνωση διέθετε διακρατικές επιτροπές και μία από αυτές περιοδεύε στη χώρα για να συγκεντρώσει βρέφη. Ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης πληροφόρησε το Δ.Σ. ότι μια τέτοια επιτροπή ζήτησε ορισμένα βρέφη για να τα τοποθετήσει σε άτεκνες ελληνικές οικογένειες της Αμερικής.⁵⁶⁶

Η εφημερίδα θα συνδέσει το εμπόριο των βρεφών με τη μαζική μετανάστευση και την ανεργία που έπλητε την Ελλάδα αλλά και την πολιτική της κυβέρνησης του Ε.Σ.. *«Αφού η κυβέρνηση έχει θέσει στην διάθεσιν των ξένων δουλεμπόρων την εργατική δύναμιν της χώρας ενισχύοντας με την ανεργία, αλλά και άμεσα τις διάφορες επιτροπές μεταναστεύσεως, γιατί να μην χαρίσει στους Αμερικάνους εμπόρους και τα βρέφη της Ελλάδας; Εδώ οι συναργεμικοί εθνοκάπηλοι έχουν βγάλει ολόκληρη την Ελλάδα στο σφυρί και τα βρέφη θα λυπηθούν;»*.⁵⁶⁷

9.2.3. Περιοδικό «Νέος Κόσμος»

Ο Π. Κόκκαλης σε άρθρο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Νέος Κόσμος» το 1953 αναφέρθηκε στα προβλήματα υγιεινής, νοσηλείας των ασθενών αλλά και της διατροφής των Ελλήνων. Σύμφωνα με τον αρθρογράφο κανείς δεν μπορούσε να μιλήσει με μεγάλη ακρίβεια για τη θνησιμότητα και τη νοσηρότητα στην Ελλάδα καθώς δεν υπήρχαν πλήρη στοιχεία πάνω στα οποία θα μπορούσε να στηριχτεί κανείς. Τα στοιχεία που έδιναν οι υπεύθυνοι των στατιστικών υπηρεσιών ήταν αλληλοσυγκρουόμενα ανάλογα με το σκοπό που επιδίωκαν κάθε φορά.

Παράγοντας που επηρέαζαν την υγεία του πληθυσμού ήταν η ποιότητα της κατοικίας. Οι ξύλινες παράγκες και τα χωματόσπιτα, χωρίς καμία απολύτως στοιχειώδη εγκατάσταση υγιεινής, ήταν η μόνιμη κατοικία εκατοντάδων χιλιάδων οικογενειών

---

⁵⁶⁵ Αυγή, 19/10/1955

⁵⁶⁶ Αυγή 23/6/1956

⁵⁶⁷ Αυγή 24/6/1956

τόσο στις πόλεις όσο και στα χωριά. Η συγκατοίκηση πολλών ατόμων σε ένα δωμάτιο αποτελούσε και την αιτία όπου αναπτύσσονταν οι αρρώστιες.

Η έλλειψη σωστής διατροφής και ο υποσιτισμός ο οποίος συνεχίζονταν και τη δεκαετία του 50 επηρέασε την υγεία του ελληνικού λαού. Οι Έλληνες εργαζόμενοι οι οποίοι έπαιρναν μεροκάματα και μισθούς πείνας ξόδευαν τα $\frac{2}{3}$ από το εισόδημά τους για τη διατροφή τους. Το 1953 η αξία του μεροκάματου ήταν το πολύ το 50% της προπολεμικής, πριν την υποτίμηση, από τα παραπάνω συμπεραίνονταν ότι οι μεγάλες λαϊκές μάζες υποσιτίζονταν σημαντικά σε σχέση με το προπολεμικό χαμηλό επίπεδο διατροφής. Σε έκθεση του Οργανισμού Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας που δημοσιεύτηκε το Μάρτη του 1952 ανέφερε ότι η μέση ετήσια κατανάλωση κατά άτομο σε σύγκριση με την προπολεμική περίοδο ελαττώθηκε για το κρέας από 20 χιλιόγραμμα σε 12 για το γάλα από 42 χιλιόγραμμα σε 27. Στην Ελλάδα παρά τη μεγάλη ποικιλία τροφής και το εξαιρετικό κλίμα και σε μια περίοδο που είχε γίνει μεγάλη πρόοδος στην προληπτική υγιεινή, υπήρχε τρομαχτική βρεφική θνησιμότητα και μεγάλη νοσηρότητα όχι μόνο σε φυματίωση αλλά και σε άλλες αρρώστιες όπως το τράχωμα, η λέπρα (οι λεπροί υπολογίζονταν γύρω στους 5000), ο εχινόκοκκος, ακόμη πέθαιναν και άνθρωποι από λύσσα. Αυξημένοι ήταν οι θάνατοι από τέτανο και από εντερικές λοιμώξεις.

Η νοσηρότητα και η θνησιμότητα από τη φυματίωση είχε αυξηθεί σε σχέση με την προπολεμική εποχή και αυτό αποτελούσε ένα δείκτη της προοδευτικής ελάττωσης της βιολογικής αντίστασης του πληθυσμού εξαιτίας του υποσιτισμού. Στην Ελλάδα υπήρχαν την περίοδο εκείνη 225.000 φυματικοί και σε αυτούς διατίθεντο συνολικά 5852 κρεβάτια. Για κάθε 37 φυματικούς ένα κρεβάτι, το γεγονός αυτό εξηγούσε εν μέρει και τη μεγάλη διάδοση της αρρώστιας καθώς η πλειοψηφία των ασθενών έμενε στο σπίτι.

Σε όλη την Ελλάδα υπήρχαν 136 νοσοκομεία με σύνολο κρεβατιών 21.098. Από αυτά μόνο τα 11.557 μπορούσαν να θεωρηθούν «ανεκτά». Από τα 11.557 το $\frac{1}{8}$ περίπου διατίθεντο σε ιδιωτικούς αρρώστους και ένα μεγάλο μέρος σε ψυχοπαθείς και σε άλλες χρόνιες αρρώστιες. Απέμεναν για τις λαϊκές μάζες 4000 κρεβάτια όταν οι ιδιωτικές κλινικές διέθεταν για τους πλούσιους 5900 κλίνες.

Δικαίωμα δωρεάν νοσηλείας στα δημόσια νοσοκομεία είχαν μόνο οι άποροι Α' κατηγορίας που το εισόδημά τους δεν ξεπερνούσε τις 100.000 δρχ. όσο δηλ. χρειάζονταν ως την υποτίμηση της δραχμής για μια οκά ψωμί την ημέρα.⁵⁶⁸

Το 1956 άρθρο των Γ. Αθανασιάδη – Έλλης Αλεξίου – Γ. Γαβριηλίδη με τίτλο «Μερικά Προβλήματα της Ελληνικής Εκπαίδευσης». Οι συγγραφείς παρόλο που δεν ζούσαν στην Ελλάδα περιέγραφαν με πολύ γλαφυρό τρόπο και με πολλά στοιχεία την κατάσταση στην ελληνική παιδεία. Βασικό υπεύθυνο για το χάλι της δημόσιας εκπαίδευσης θεωρούσαν την πολιτική του Συναγερμού. Τα βασικότερα προβλήματά της ήταν:

1. Η Προστασία της παιδικής ηλικίας ήταν ανύπαρκτη. Από το σύνολο των 450.000 βρεφών ούτε τα 50.000 δεν τα παρακολουθούσε γιατρός. Η βρεφική θνησιμότητα σε ορισμένες περιοχές έφτανε τα 300 ως 350‰.
2. Προσχολική Μόρφωση. Από τα 570.000 νήπια σε νηπιαγωγεία φοιτούσαν μόνο 30.650. Τα νηπιαγωγεία στεγάζονταν σε άθλια κτήρια, εύκολα χαρακτηρίζονταν τρώγλες. Έλειπαν νηπιαγωγοί, χειροτεχνικό υλικό και παιχνίδια καθώς ο προϋπολογισμός δεν ενέκρινε ποσά για παιδαγωγικά υλικά.
3. Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση. Η εκπαίδευση του λαού περιορίζονταν συνεχώς. Το 1937-1938 υπήρχαν 8.351 δημοτικά σχολεία. Το 1954 λειτουργούσαν μόνο 7.000 κι από αυτά τα 5.000 ήταν μονοθέσια.

Η τότε τεχνική υπηρεσία του υπουργείου Παιδείας υποστήριζε ότι έπρεπε να ανεγερθούν 6.309 αίθουσες για τη δημοτική εκπαίδευση και να επισκευάζονταν 2.155. Στη μέση εκπαίδευση χρειάζονταν 1.708 αίθουσες. Στο κείμενο καταγράφονταν άρθρα εφημερίδων που περιέγραφαν την άθλια κατάσταση των σχολικών κτηρίων. Επίσης ανέφεραν ότι στον προϋπολογισμό της κυβέρνησης Συναγερμού δεν υπήρχαν κονδύλια για ανέγερση και επισκευή των σχολικών διδακτηρίων. Αντίθετα με κοινή απόφαση των υπουργείων Οικονομικών και Παιδείας επιβλήθηκαν υποχρεωτικοί έρανοι για τη στέγαση των δημοτικών σχολείων και την κάλυψη άλλων σχολικών αναγκών σε πολλές κοινότητες και δήμους. Τα ποσά ορίστηκε να συγκεντρωθούν το αργότερο μέχρι τις 31/12/1955. Η κυβέρνηση Παπάγου παραχωρούσε τα πιο κατάλληλα κτήρια για να στεγαστούν αμερικάνοι εμπειρογνώμονες και στρατιώτες. Ορισμένα μάλιστα σχολεία χρησιμοποιούνταν για φυλακές και στρατώνες.

---

⁵⁶⁸ Κόκκαλης Π.: ««Ζητήματα Λαϊκής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας», Νέος Κόσμος, τ. 5, Μάιος 1953, σελ. 55-65.

Τα εποπτικά και άλλα όργανα της διδασκαλίας ήταν ανύπαρκτα. Υπήρχαν μόνο 106 σχολικές βιβλιοθήκες και 22 υποτυπώδη εργαστήρια στα 376 γυμνάσια. Έλειπαν επίσης ακόμη και θρανία. Τα σχολικά ταμεία δηλ. οι ίδιοι μαθητές, πλήρωναν για την καθαριότητα, την απολύμανση, τη θέρμανση ακόμη και τον επιστάτη και την καθαρίστρια.

Το άρθρο ανέφερε πως σύμφωνα με την Διδασκαλική Ομοσπονδία στα δημοτικά σχολεία υπηρετούσαν 15.000 δάσκαλοι χρειαζόνταν 25 – 30 χιλιάδες. Η ίδια κατάσταση υπήρχε και στη Μέση Εκπαίδευση, υπήρχαν 3500 κενές θέσεις καθηγητών, ενώ από τους 850 που προτάθηκε να διοριστούν τη σχ. Χρονιά 1953-1954 δέχτηκαν μόνο οι 300. Στη δημοτική εκπαίδευση την ίδια περίοδο παραιτήθηκαν 400 δάσκαλοι. Οι ελλείψεις σε εκπαιδευτικούς είχε σαν αποτέλεσμα να υπάρχουν 100 έως 160 μαθητές στην τάξη, ενώ πολλά σχολεία λειτουργούσαν εκ περιτροπής. Η κυβέρνηση Συναγερμού για να αντιμετωπίσει την έλλειψη προσωπικού προχώρησε σε συμπτυξεις, υποβιβασμούς και καταργήσεις σχολείων. Επίσης επέβαλε στους γονείς να αναλάβουν τα έξοδα για τη συμπλήρωση των κενών.

Οι εκπαιδευτικοί δεν ήταν εξισωμένοι βαθμολογικά με άλλους υπαλλήλους και οι μισθοί τους ήταν κατώτεροι κατά 30 -100% από τους μισθούς των άλλων υπαλλήλων με τα ίδια προσόντα. Οι μισθοί τους αυξήθηκαν μετά την απεργία το Μάρτη του 1955. Στους δασκάλους δίνονταν επίδομα από 100 έως 400 δρχ. ανάλογα με το βαθμό τους.

Η υποχρεωτική φοίτηση. Η έλλειψη κτηρίων και δασκάλων και η φτώχεια εμποδίζαν την υποχρεωτική φοίτηση των παιδιών στο δημοτικό σχολείο. Το ίδιο το υπουργείο Παιδείας με στοιχεία του ομολογούσε ότι το σχ. Έτος 1954 -1955 πάνω από 260.000 παιδιά ηλικίας 6 – 12 ετών δεν φοίτησαν στο σχολείο. Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς παρουσιάζονταν μεγάλη μαθητική διαρροή. Στην Α' τάξη κάθε χρόνο γράφονταν περίπου 200 χιλιάδες παιδιά ενώ στην Στ' τάξη έφθαναν μόνο 80 χιλιάδες. Στα γυμνάσια στην Α' τάξη γράφονταν περίπου 40.000 και απολυτήρια έπαιρναν 18 με 20 χιλιάδες. Τα παραπάνω εξηγούσαν και την μεγάλη αύξηση των αναλφάβητων. Προπολεμικά αναλφάβητο ήταν το 36% του πληθυσμού, το 1953 έφθανε το 45%.

Η εκμετάλλευση της δουλειάς των ανηλίκων. Το 1/3 των εργαζόμενων στην Ελλάδα ήταν παιδιά ηλικίας 10 έως 17 ετών, που πληρώνονταν με πολύ μικρότερο μεροκάματο του κανονικού. Η κυβέρνηση ευνοούσε με όλα τα μέσα την παιδική εργασία. Δεν εφαρμόζονταν οι αποφάσεις που απαγόρευαν την εργασία για παιδιά που δεν

συμπλήρωναν το 14ο έτος της ηλικίας. Απέναντι στο αίτημα της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας για αύξηση των χρόνων υποχρεωτικής φοίτησης στο δημοτικό σε οχτώ χρόνια, ο Συναγερμός επανέφερε το τετράχρονο δημοτικό και το οχτάχρονο γυμνάσιο.

4. Το Περιεχόμενο της Παιδείας. Στην Ελλάδα σύμφωνα με τους συγγραφείς του άρθρου από επιστημονική άποψη επικρατούσε πλήρης αναχρονισμός. Τα προγράμματα ήταν απαρχαιωμένα καθώς είχαν ψηφιστεί πριν πολλά χρόνια. Επιδίωξη ήταν στο δημοτικό τα παιδιά να διδάσκονταν ανάγνωση, γραφή, λίγη αριθμητική και θρησκευτικά.

Τα σχολικά βιβλία γράφονταν πλέον στην καθαρεύουσα, η δημοτική είχε εξωστρακιστεί. Σύμφωνα με τους αρθρογράφους η επιλογή αυτή έδειχνε *«τον αντιλαϊκό χαρακτήρα της εκπαιδευτικής πολιτικής του συναγερμικού κράτους και την αντιεπιστημονική γραμμή του σκοταδισμού και της οπισθοδρόμησης»*.

Στον τομέα της εθνικής και πολιτικής διαπαιδαγώγησης επιτελούνταν η σοβαρότερη νοθεία των σκοπών της παιδείας. Το γενικό πνεύμα με το οποίο διαπαιδαγωγούνταν η νέα γενιά ήταν ένα σύμπλεγμα ανεδαφικού μεγαλοϊδεατισμού με τον αρνησίπατρη κοσμοπολιτισμό.

Οι αρθρογράφοι στη συνέχεια θα ασκήσουν κριτική στο περιεχόμενο των βιβλίων, της ιστορίας, των αναγνωστικών, της γεωγραφίας. Τα βιβλία της ιστορίας ήταν γεμάτα ψευτιές και αντεθνικές θεωρίες και πλαστογραφίες. Τα αναγνωστικά ήταν δείγματα εθελοδοουλίας, υποταγής και μισθοφορικού πνεύματος. Διαστρέβλωναν την πραγματικότητα παρουσιάζοντας τους εργάτες βουτηγμένους στην ευτυχία, την άνεση, ενώ δούλευαν σε ιδεώδεις συνθήκες. Οι αγρότες ζούσαν μέσα στις ομορφιές και τον πλούτο.

Η εκπαιδευτική αυτή πολιτική εξυπηρετούσε τους ξένους. Τα συμφέροντα του λαού ζητούσαν εκπαίδευση προοδευτική, με προγράμματα νέα, που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της υλικής και πνευματικής ανάπτυξης. Για να γίνονταν τέτοια προγράμματα έπρεπε να υπάρχει πρόγραμμα γενικότερο ειρηνικής ανοικοδόμησης. Έπρεπε ν' αλλάξει η εσωτερική και εξωτερική πορεία της χώρας.

Οι αρθρογράφοι κατέληγαν πως *«ένα καθεστώς αντιδραστικό στη ρίζα του και αντεθνικό σε όλες του τις εκδηλώσεις δεν ήταν δυνατό να λύσει κανένα από τα προβλήματα της παιδείας σύμφωνα με το λαϊκό συμφέρον. Οι εκπαιδευτικοί έκαναν συνείδησή τους την πάλη για την καλύτερευση της παιδείας και για τη δημοκρατική*

αλλαγή στην πατρίδα μας. Σε ένα πραγματικό δημοκρατικό καθεστώς θα βρουν τη λύση τους όλα τα επί μέρους προβλήματα της παιδείας μας. Θα ληφθεί μέριμνα για την υγεία του παιδιού, θα προστατευτεί η προσχολική ηλικία, θα εξασφαλιστούν κατάλληλα σχολικά κτήρια, θα συμπληρωθούν τα κενά σε διδακτικό προσωπικό και η εκπαίδευση θα πάρει περιεχόμενο εθνικό, δημοκρατικό, επιστημονικό. Θα εξαλειφθεί και ο αναλφαβητισμός που αποτελεί στίγμα για το λαό μας. Με την ανοδική πορεία της πατρίδας μας θα απορροφηθούν όλες οι εφεδρείες των ανέργων, επιστημόνων, τεχνικών κ.λπ.»

Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στην απεργία των εκπαιδευτικών το 1955. Οι συγγραφείς εκτιμούσαν ότι *«η ιδιαίτερη σημασία που έδωσε στο ζήτημα η κοινή γνώμη, οφείλεται στο ότι οι εκπαιδευτικοί, πολύ σωστά, συνδύασαν τις επαγγελματικές διεκδικήσεις τους με το γενικότερο πρόβλημα της ανόρθωσης της παιδείας»*.⁵⁶⁹

9.3. Θέσεις της ΕΔΑ για την κοινωνική πρόνοια και την προστασία του παιδιού.

9.3.1. Πρόγραμμα της ΕΔΑ

Το τελικό πρόγραμμα της ΕΔΑ πήρε την τελική του μορφή την άνοιξη του 1952. Βασικός άξονας όλων των επεξεργασιών ήταν να μην εξειδικευθούν οι πολιτικοί στόχοι της συμμαχίας πέραν ενός ορίου, ώστε να μην προκληθεί κρίση στη συμμαχία των δυνάμεων που την απάρτιζαν και να μη συρρικνωθεί το πρόγραμμά της στην τυπική εκπροσώπηση εργατικών συμφερόντων αλλά να εκπροσωπηθούν σε αυτό ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις. Τα μικροαστικά στρώματα στη δεκαετία του '50 εξαρτιόταν άμεσα από το κράτος και τις οικονομικές του λειτουργίες ήταν απρόθυμα ως προς επιθετικές εργατικές πολιτικές το πρόγραμμα κινούνταν στα πλαίσια διατύπωσης «εποικοδομητικών προτάσεων» χωρίς μακροπρόθεσμους σοσιαλιστικούς στόχους και συγκεκριμένες αναφορές σε εργατικές πολιτικές.⁵⁷⁰

Η απουσία εργατικών, αγροτικών στελεχών, εξαιτίας της εξόρισής τους από το κοινωνικό πεδίο δυσχέραινε την ομαλή άρθρωση των εργατικών πολιτικών, αφήνοντας τα εργατικά στρώματα χωρίς πολιτικές και συνδικαλιστικές εκπροσωπήσεις. Επίσης το πρόγραμμα όφειλε να συμβιβάσει και την εκπροσώπηση των αγροτικών στρωμάτων

⁵⁶⁹ Γ. Αθανασιάδης – Ε. Αλεξίου – Γ. Γαβριηλίδη, «Μερικά Προβλήματα της Ελληνικής Εκπαίδευσης». Νέος Κόσμος, τεύχος 7, 1956, σελ. 28-39.

⁵⁷⁰ Λυμπεράτος Μ., «Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ», Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα 2011 σελ. 146 -148

που ζούσαν σε ένα περιβάλλον ασφυκτικής δράσης των παρακρατικών οργανώσεων και των κατασταλτικών δυνάμεων. Η ΕΔΑ δεν κατορθώνει να αποκτήσει στενές σχέσεις και προσβάσεις με τη νεολαία την περίοδο αυτή εξαιτίας της μετεμφυλιακής περιόδου.⁵⁷²

Παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες και τις εγγενείς ανισορροπίες, το πολιτικό πρόγραμμα της ΕΔΑ κινήθηκε απαρέγκλιτα στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει τη μεγαλύτερη δυνατή εκπροσώπηση των κοινωνικών δυνάμεων στις οποίες αναφέρονταν.⁵⁷³

9.3. *Επιδράσεις στο πρόγραμμα της ΕΔΑ*

Στο πρόγραμμα της ΕΔΑ όπως και στο σχέδιο προγράμματος δεν γίνεται λεπτομερής ανάλυση των θέσεων. Οι στόχοι και οι διεκδικήσεις καταγράφονται επιγραμματικά στα περισσότερα θέματα. Για αυτό το λόγο οι θέσεις έχουν καταγραφεί όπως αναφέρονται στο πρόγραμμά της.

9.3.2. *Σχέδιο Προγράμματος*

Στο σχέδιο προγράμματος γίνεται ιδιαίτερη αναφορά σε ξεχωριστό κεφάλαιο στους νέους και το παιδί. *«Η νεολαία και το παιδί αποτελούν το μεγαλύτερο και πολυτιμότερο εθνικό κεφάλαιο. Γι' αυτό η ΕΔΑ θεωρούσε αναγκαία τη λήψη γενναίων μέτρων για τη σωματική και πνευματική τους ανάπτυξη. Πρότεινε την ίδρυση και ενίσχυση τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο ιδρυμάτων προστασίας του, την αναδιοργάνωση των παιδικών δικαστηρίων και τη λήψη προληπτικών μέτρων κατά της παιδικής εγκληματικότητας.»*

Στο σχέδιο προγράμματος καταγράφονται και θέσεις για την πρόνοια – υγεία. Σύμφωνα με την ΕΔΑ το βάρος της φροντίδας του κράτους πρέπει να ριχθεί στον τομέα της προληπτικής υγιεινής. Με την οικονομική ανάπτυξη της χώρας θα βελτιωθεί το επίπεδο της ζωής του λαού από άποψη διατροφής και κατοικίας και θα πραγματοποιηθεί η λύση του οξύτατου στεγαστικού προβλήματος. Παράλληλα ωστόσο έπρεπε να ληφθούν μέτρα για τη συστηματική καταπολέμηση των λοιμωδών νοσημάτων, πρόληψη και καταπολέμηση των κοινωνικών νόσων (φυματίωση, τράχωμα, αφροδίσια κ.λπ.). Η λήψη μέτρων για την παιδική προστασία ήταν αναγκαία

---

⁵⁷² Ο. π. σελ. 149-151

⁵⁷³ Ο. π. σελ. 154

αυτό θα μπορούσε να γίνει με την επέκταση παιδικών νοσοκομείων, αναδιοργάνωση και ίδρυση νέων ορφανοτροφείων, σχολική υγιεινή και σχολιατρική υπηρεσία). Η Προστασία της μητέρας απαιτούσε την οργάνωση γυναικολογικής και μαιευτικής παρακολούθησής. Η πολιτεία έπρεπε να προβεί σε συστηματική διαφωτιστική προσπάθεια για να γνωρίσει ο λαός τους βασικούς κανόνες υγιεινής, να οργανωθεί επαρκής και ικανή ασιατρική υπηρεσία, να δημιουργηθούν καλύτερες συνθήκες εργασίας.⁵⁷⁴ Οι παιδικοί σταθμοί και τα νηπιαγωγεία εντάχθηκαν στον τομέα της Παιδείας και θα αποτελούσαν την προσχολική παιδεία.⁵⁷⁵

9.3.3 Πρόγραμμα της ΕΔΑ του 1952

Για την ΕΔΑ η προστασία του παιδιού ήταν άρρηκτα δεμένη με τα θέματα υγείας. Η λαϊκή υγεία ένα από τα βασικότερα αγαθά ενός λαού στην Ελλάδα της δεκαετίας του '50 απαξιώνεται από το ελληνικό κράτος. Το 1952 βρισκόταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα σε σχέση με τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς.⁵⁷⁶ Στη δεκαετία του '50 η Ελλάδα συνέχιζε να έχει αυξημένη νοσηρότητα και θνησιμότητα και στη παιδική και βρεφική ηλικία. Τα θέματα αυτά θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν εάν γινόταν⁵⁷⁷: «Εφαρμογή σύγχρονης βρεφικής προστασίας ώστε να μην είχε η Ελλάδα τη μεγαλύτερη βρεφική θνησιμότητα ανάμεσα στις πολιτισμένες χώρες. Πρότεινε μάλιστα ένα πρόγραμμα υγείας με βασική επιδίωξη μιας προληπτικής και θεραπευτικής υγιεινής. Για την επιτυχία του έπρεπε να παρθούν τα εξής μέτρα⁵⁷⁸:

- Εθνικό εισόδημα και υγεία. Για την κατοχύρωση της υγείας από τον ίδιο του τον εαυτό ήταν απαραίτητη η αύξηση του εθνικού εισοδήματος του Έλληνα εργαζόμενου.
- Υγειονομική περίθαλψη και κοινωνικές ασφαλίσεις. Δωρεάν παροχή ιατρικής φροντίδας και ουσιαστικών επιδομάτων ασθένειας, αναπηρίας, γήρατος, ανεργίας, μητρικής προστασίας μέσω ενός ορθολογιστικά οργανωμένου συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων που τα κεφάλαιά του θα αξιοποιούνται ολοκληρωτικά για τον σκοπό αυτό και δεν θα είναι όπως σήμερα στην εκμεταλλευτική διάθεση του τραπεζικού συστήματος. Κατάλληλη αξιοποίηση των κεφαλαίων του Υπουργείου Εργασίας για την ανέγερση νοσοκομείων και σανατορίων ιδίως στην ύπαιθρο, καθώς και για την

---

⁵⁷⁴ Σχέδιο προγράμματος της ΕΔΑ, σελ. 22, ΑΣΚΙ.

⁵⁷⁵ Ο.π. σελ. 20

⁵⁷⁶ Πρόγραμμα της ΕΔΑ του 1952, σελ. 20, ΑΣΚΙ

⁵⁷⁷ Ο.π. σελ. 21

⁵⁷⁸ Ο.π. σελ. 21

ανέγερση λαϊκής στέγης, εξυγίανσης χώρων ύδρευσης, εξηλεκτρισμού της χώρας, συγκοινωνίας και άλλα έργα που συντελούν αποφασιστικά στο ανέβασμα του επιπέδου υγείας. Η διατροφή αποτελεί βασικό συντελεστή της υγείας του Λαού⁵⁷⁹. Η ελληνική κοινωνία ήταν σε μόνιμο υποσιτισμό πριν τον πόλεμο λόγω της υποκατανάλωσης τροφών που περιέχουν ζωικό λεύκωμα. Ιδιαίτερα για την αντιμετώπιση της διατροφής των παιδιών πρότεινε την εφαρμογή ειδικού δελτίου διανομών για τα παιδιά, τους αρρώστους και τις έγκυες ή θηλάζουσες γυναίκες.

Ένας σοβαρός παράγοντας ανθυγιεινής διαβίωσης αποτελούσαν οι ακατάλληλες κατοικίες. Το 80% των κατοίκων των πόλεων και το σύνολο του αγροτικού πληθυσμού έμενε σε άθλιες συνθήκες στέγασης. Οι κατοικίες ήταν υπόγειες, υγρές και στενάχωρες. Το περιβάλλον πολλές φορές ήταν ακάθαρτο λόγω της έλλειψης υπονόμων. Το πρόβλημα της κατοικίας επηρέαζε την υγιεινή των παιδιών. Η υγεία του παιδιού είχε σοβαρά κλονισθεί εξ αιτίας των ανθυγιεινών όρων διαβίωσης και του μόνιμου υποσιτισμού⁵⁸⁰. Η λήψη Υγιεινής μέριμνας για το παιδί ήταν αναγκαία. Τα μέτρα που θα εξασφάλιζαν την υγεία του παιδιού ήταν⁵⁸¹:

- Εφαρμογή ειδικού δελτίου παιδικών διανομών με εξασφάλιση γάλατος, βουτύρου, αυγών κ.λπ. για όλα τα παιδιά μέχρι 15 ετών.
- Προσοχή και πρόσληψη της ελονοσίας.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την προστασία του παιδιού είναι η προστασία της Μητέρας. Μέτρα που πρότεινε η ΕΔΑ⁵⁸²:

- Συμπλήρωση και πιστή εφαρμογή της υπάρχουσας νομοθεσίας για την εργαζόμενη γυναίκα.
- Ειδικά μέτρα προστασίας και περίθαλψης της εγκύου, της λεχώνας και της γυναίκας που θηλάζει.
- Εξασφάλιση της πραγματικής προστασίας της μητρότητας και ιδιαίτερη προστασία της εργαζόμενης μητέρας και του παιδιού. (πλήρης περίθαλψη και αποζημίωση στο χρόνο του τοκετού, παροχές σε είδος και χρήμα στην περίοδο του θηλασμού.

---

⁵⁷⁹ Ο.π. σελ. 22

⁵⁸⁰ Ο.π. σελ. 23

⁵⁸¹ Ο.π. σελ. 23

⁵⁸² Ο.π. σελ. 23

- Κύρωση των συμβάσεων του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας για την προστασία της εργαζόμενης μητέρας σ' όλους τους τομείς. Ίδρυση βρεφικών και παιδικών σταθμών κοντά στους τόπους εργασίας.

- Προστασία των εργαζομένων με την παροχή πραγματικών οικογενειακών επιδομάτων. Οικονομική ενίσχυση των νέων ζευγαριών και την εγκατάσταση του νοικοκυριού τους.

Η νεολαία αποτελούσε σύμφωνα με την ΕΔΑ το μεγαλύτερο και πολυτιμότερο εθνικό κεφάλαιο. Γι' αυτό και θεωρούσε αναγκαία τη λήψη γενναίων μέτρων για τη σωματική και πνευματική ανάπτυξη της νεολαίας όπως:⁵⁸³.

- Ίδρυση και ενίσχυση τόσο στην πόλη όσο και στην ύπαιθρο ιδρυμάτων προστασίας του.

- Φροντίδα για την εργαζόμενη νεολαία. Εξασφάλιση εργασίας σε όλους τους εργαζόμενους νέους.

- Ανθρώπινες και υγιεινές συνθήκες εργασίας.

- Μειωμένο ωράριο για τους νυχτερινούς μαθητές.

- Επέκταση και εφαρμογή της εργατικής νομοθεσίας περί ανήλικων εργατών. Ίση αμοιβή για ίση εργασία μεταξύ ανηλίκων και ενηλίκων εργατών. Ίδρυση εντευκτηρίων, λεσχών, βιβλιοθηκών, αναπαυτηρίων, κατασκηνώσεων κ.λπ.

- Φροντίδα για τη βελτίωση των όρων εργασίας και ζωής της αγροτικής νεολαίας.

- Ενίσχυση της σπουδάζουσας νεολαίας ηθικά και υλικά.

- Ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για τους μαθητές και τους φοιτητές.

Δήλωνε δε ότι σθεναρά θα έθετε τα ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας.

Για την προστασία του παιδιού και της νεολαίας οι αγώνες της θα επικεντρώνονταν:⁵⁸⁴

- Να κάνει ανθρώπινη τη ζωή των εργαζόμενων νέων.

- Στην απαγόρευση της εργασίας στους ανήλικους κάτω των 14 χρόνων.

- Εξάωρο στους εργαζόμενους νέους μέχρι να γίνουν 18 χρονών.

- Ίση αμοιβή με τους μεγάλους εφ' όσον προσφέρουν την ίδια δουλειά.

- Καθιέρωση Τετράωρης εργασίας για τους εργαζόμενους Νέους που θέλουν να συνεχίσουν τη μόρφωσή τους στα νυχτερινά σχολεία.

- Ίδρυση Λεσχών και αθλητικών γηπέδων για τους εργαζόμενους νέους και νέες.

---

⁵⁸³ Ο.π. σελ. 20

⁵⁸⁴ Ο. π. σελ.30

- Ίδρυση πρεβεντορίων από το Κράτος και τις επιχειρήσεις για την ανακούφιση των νέων με μια οργανωμένη ανάπαυση όταν θα παίρνουν άδεια.
- Δουλειά για όλους τους νέους και τις νέες.
- Ικανοποιητικά επιδόματα ανεργίας

Η προστασία των παιδιών σε ιδρύματα όπως οι παιδικοί σταθμοί και τα ορφανοτροφεία καθώς και τα θέματα που σχετίζονταν με την υγεία των μαθητών η ΕΔΑ τα ένταξε στα πλαίσια της Παιδείας.

Στον τομέα της προσχολικής παιδείας ένταξε την ίδρυση παιδικών σταθμών και νηπιαγωγείων για παιδιά από 2 έως 6 ετών. Τα ιδρύματα αυτά θα εξασφαλίζουν σωματική και ψυχική υγεία για τα παιδιά και ξεκούρασμα για την εργαζόμενη γυναίκα. Θα αποτελούν τις πρώτες εκπολιτιστικές εστίες.

Η ΕΔΑ συνέδεσε την Παιδεία με τα ζητήματα υγείας και υγιεινής των μαθητών. Ζητούσε το έργο της Παιδείας να θεμελιώνει στη σωματική υγεία των παιδιών. Η ανέγερση κατάλληλων διδακτηρίων, η μείωση του αριθμού των μαθητών στους 40 ανά τμήμα, η αναδιοργάνωση των σχολικών συσσιτίων σε όλες της βαθμίδες της παιδείας, αναδιοργάνωση της σχολιατρικής υπηρεσίας αποτελούσαν ορισμένα από τα αιτήματά της. Ήταν γνωστό ότι αρκετά αν όχι τα περισσότερα διδακτήρια ήταν ακατάλληλα, είχαν ανάγκη από επισκευές, ο μεγάλος αριθμός των μαθητών στις τάξεις πέρα από τα εκπαιδευτικά προβλήματα δρούσαν αρνητικά και στην υγεία των μαθητών. Επίσης διεκδικούσε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, γυμναστήρια, παιδικές εξοχές, λουτρά, σπίτια για τους ξενιτεμένους μαθητές, αθλοπαιδιές, εκδρομές.⁵⁸⁵ Η σωματική άσκηση, η παραθέριση στις κατασκηνώσεις αλλά και οι εκδρομές δρούσαν θετικά στην υγεία των μαθητών.

Διεκδικούσε την ίδρυση ορφανοτροφείων για τα ορφανά του πολέμου, της Εθνικής Αντίστασης και του εμφύλιου σπαραγμού. Επίσης την ίδρυση σχολείων για τα ανάπηρα ψυχικά και σωματικά παιδιά. Οι θέσεις της για την αναπηρία επηρεάστηκαν και από τις εξελίξεις στις Λαϊκές Δημοκρατίες όπου η ίδρυση σχολείων για τα ανάπηρα παιδιά είχαν αυξηθεί. Εξάλλου η Ρόζα Ιμβριώτη, πρώτη διευθύντρια του Ειδικού Σχολείου της Καισαριανής ήταν από τους συντάκτες των θέσεων της ΕΔΑ για την Παιδεία.

Οι θέσεις της ΕΔΑ όπως διατυπώθηκαν μέσα από το πρόγραμμα του 1952, το σχέδιο προγράμματος, τα άρθρα της εφημερίδας «Αυγή» αλλά και τις τοποθετήσεις των

---

⁵⁸⁵ Ο.π. σελ. 26

βουλευτών της στη Βουλή αναδεικνύουν μια διαφορετική αντίληψη και λογική με αυτή που εφαρμόζαν οι κυβερνήσεις του Εθνικού Συναγερμού και της ΕΡΕ. Η ΕΔΑ επιδίωκε τη βελτίωση των όρων ζωής των εργαζόμενων σε όλα τα επίπεδα, έθετε μια διαφορετική αντίληψη και λογική για τις κρατικές δαπάνες, λογική που ήταν σε σύγκρουση με τις κυβερνητικές επιλογές, οι οποίες στήριζαν το ελληνικό κεφάλαιο και αδιαφορούσαν για τα εκατομμύρια εξαθλιωμένων Ελλήνων, ενηλίκων και ανηλίκων.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Οι πολεμικές επιχειρήσεις (Β' Παγκόσμιος, Κατοχή και Εμφύλιος) στην Ελλάδα τελείωσαν στα τέλη του 1949 και άφησαν τεράστιες καταστροφές στις υποδομές, στις κατοικίες, στην αγροτική και βιομηχανική παραγωγή πρωτίστως άφησαν πίσω του χιλιάδες νεκρούς, τραυματίες και ανάπηρους. Κάτοικοι των ορεινών περιοχών υποχρεώθηκαν να μετακινηθούν από τις εστίες τους και να ζήσουν σε άθλιες συνθήκες.

Από την εποχή του Εμφυλίου η ελληνική κοινωνία διχοτομήθηκε, διαχωρίστηκε διχαστικά στους Εθνικόφρονες και στους Συμμορίτες. Η κοινωνία αλλά και η πολιτική ζωή τέθηκε σε καθεστώς επιτήρησης. Όσοι υπήρξαν μέλη, οπαδοί αλλά ακόμη και συγγενείς ανταρτών, μελών του ΚΚΕ, εξοβελίστηκαν από το σώμα της κοινωνίας, διώχθηκαν, φυλακίστηκαν εξορίστηκαν, απολύθηκαν από την εργασία τους. Το πιστοποιητικό κοινωνικών φρονημάτων αποτελούσε κριτήριο διορισμού στο Δημόσιο, όχι μόνο για αυτόν που ήταν μέλος του ΚΚΕ αλλά και για το συγγενικό περίγυρο.

Η αμερικάνικη παρουσία με το σχέδιο Μάρσαλ θα καθορίσει την οικονομική και πολιτική θέση της Ελλάδας, η οποία θα τεθεί στο δυτικό μπλοκ. Ο έλεγχος των αμερικάνων ήταν γενικευμένος και καθολικός σε όλους τους τομείς. Οι εγκατεστημένοι σύμβουλοι σε όλα τα υπουργεία, έλεγχαν, κατεύθυναν ενέκριναν τις πολιτικές, τις δαπάνες, παρενέβησαν στην ανασυγκρότηση διαφόρων υπηρεσιών. Η παρέμβαση και ο έλεγχος τους στην οικονομική και πολιτική ζωή ήταν καθοριστικός, τον έλεγχο όμως αυτό τον είχαν παραδώσει οι Έλληνες πολιτικοί ως αντάλλαγμα για τη βοήθεια που πρόσφεραν οι Αμερικάνοι στην περίοδο του Εμφυλίου.

Η οικονομική πολιτική που υλοποιήθηκε τη δεκαετία του '50 καθόρισε και τα όρια της εφαρμοζόμενης κοινωνικής πολιτικής. Τα δημοσιονομικά μέτρα που εφαρμόστηκαν για την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού, τη μείωση των ελλειμμάτων και του πληθωρισμού έπληξαν κυρίως τους μισθωτούς. Η περικοπή των δαπανών εφαρμόστηκε ιδιαίτερα τον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, ενώ οι στρατιωτικές δαπάνες παρέμεναν αυξημένες. Παράλληλα πάρθηκαν μέτρα ώστε να ενισχυθεί η ανάπτυξη, να προσελκυστούν ξένα κεφάλαια για επενδύσεις, το ίδιο το κράτος ίδρυσε μια σειρά μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, προσέφερε γενναιόδωρα παροχές στην ελληνική αστική τάξη με φορολογικές απαλλαγές, κίνητρα για επενδύσεις, αλλά και παρεμβάσεις στη διαμόρφωση των μισθών. Η ανεργία άγγιζε το 25%, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα του

πληθυσμού ζούσε στη φτώχεια, σε άθλιες κατοικίες, ενώ ζούσε σε άθλιες συνθήκες και σε κατάσταση υποσιτισμού γεγονότα που επηρέαζαν την κατάσταση της υγείας του.

Η ζωή των παιδιών δεν μπορούσε να εξαιρεθεί από αυτό το πλαίσιο. Στη διάρκεια των πολεμικών συγκρούσεων χιλιάδες παιδιά έχασαν τη ζωή τους, έμειναν ορφανά, ανάπηρα, εγκαταλελειμμένα, χωρίς καμία προστασία. Ο παιδικός υποσιτισμός ήταν αυξημένος, ενώ η φυματίωση και άλλες ασθένειες έπληξαν ιδιαίτερα αυτές τις ηλικίες.

Η ανάγκη προστασίας αυτών των παιδιών ξεκίνησε από το τέλος της Κατοχής, σε διάφορες περιοχές κυρίως από τον Ερυθρό Σταυρό και το ΠΙΚΠΑ παρέχονταν συσσίτια. Το θέμα των παιδιών απέκτησε ιδιαίτερες διαστάσεις την περίοδο του Εμφυλίου έγινε αντικείμενο έντονης αντιπαράθεσης ανάμεσα στην κυβέρνηση της Αθήνας και το Δ.Σ.Ε. Η συγκέντρωση των παιδιών από το επίσημο κράτος και το παλάτι ονομάστηκε «Παιδοφύλαγμα», ενώ η μετακίνηση των παιδιών από το Δ.Σ.Ε. βαφτίστηκε «Παιδομάζωμα», και δύο πλευρές ανέδειξαν ως κεντρικό στόχο τους την προστασία των παιδιών.

Οι Αμερικάνοι σύμβουλοι στο Υ.Κ.Π. είχαν προτείνει και επέβαλαν την ίδρυση των Κ.Κ.Π. ως μορφή αποκεντρωμένων κοινωνικών υπηρεσιών. Αναπτύχθηκε και γενικεύτηκε το επίδομα απορίας, αρχικά για να τεθούν κριτήρια στη διανομή τροφίμων και στη συνέχεια με παροχή διαφόρων διευκολύνσεων.

Οι κυβερνήσεις της δεκαετίας του '50 δεν ενδιαφέρονταν για την άσκηση ουσιαστικής κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας. Βασική επιδίωξή τους ήταν η ανασυγκρότηση, η εκβιομηχάνιση η ενίσχυση του ελληνικού κεφαλαίου σε βάρος όμως των εκατομμυρίων Ελλήνων που ζούσαν κάτω από άθλιες συνθήκες και αμείβονταν με πολύ χαμηλά μεροκάματα. Τα όποια ψήγματα κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας εφαρμόστηκαν δεν μπορούσαν να καλύψουν τις τεράστιες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι δαπάνες για την πρόνοια την περίοδο διακυβέρνησης της ΕΡΕ έφτασαν στο χαμηλότερο σημείο. Η κυβέρνηση Καραμανλή παρά τις διακηρύξεις της δεν επιδίωξε την εφαρμογή κοινωνικής πρόνοιας. Στόχος της η συνεχής περικοπή δαπανών στον τομέα αυτό, εξαίρεση σε αυτό δεν μπορούσε να γίνει ούτε στο κομμάτι της παιδικής προστασίας. Το κράτος ανέθεσε μεγάλο τμήμα της κοινωνικής πρόνοιας στην ιδιωτική πρωτοβουλία την οποία όμως χρηματοδοτούσε μέσω του κρατικού προϋπολογισμού.

Για τα παιδιά δημιουργήθηκε το Πρόγραμμα Παιδικής Προστασίας που περιλάμβανε την ανοικτή και κλειστή προστασία.

Το πρόγραμμα ανοικτής προστασίας περιλάμβανε τη χρηματική επιδότηση των παιδιών στις ίδιες τις οικογένειές τους ή στις συγγενικές αν διέμεναν σε αυτές ή στις θετές οικογένειες. Τα παιδιά που επιδοτούνταν ήταν ορφανά από τους δύο γονείς ή ο πατέρας δεν μπορούσε να εργαστεί. Η ανοικτή προστασία περιλάμβανε και το θεσμό της υιοθεσίας. Στη δεκαετία του '50 ο θεσμός δέχτηκε ισχυρή κριτική εξαιτίας των καταγγελιών που είχαν γίνει για παράνομες υιοθεσίες.

Στην κλειστή προστασία περιλαμβάνονταν τα Εθνικά Ορφανοτροφεία, Ιδιωτικά Ορφανοτροφεία που επιδοτούνταν από το κράτος, τα Βρεφοκομεία, οι Εθνικοί Παιδικοί Σταθμοί, τα Εθνικά Νηπιοτροφεία. Για την προστασία της υγείας των παιδιών ιδρύθηκαν τα Πρεβεντόρια και οι Παιδικές Εξοχές. Η προστασία των ανάπηρων παιδιών είχε ανατεθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, με εξαίρεση το Κέντρο Αποκατάστασης Αναπήρων Παίδων Βούλας που άνηκε στο ΠΙΚΠΑ και στο οποίο όμως οι νοσηλευόμενοι πλήρωναν νοσήλια.

Με τον τομέα της παιδικής προστασίας ασχολήθηκαν ιδιωτικές ελληνικές και ξένες οργανώσεις αλλά το παλάτι με τη Βασιλική Πρόνοια και το Εθνικό Βασιλικό Ίδρυμα, αλλά και η εκκλησία. Πολλές από αυτές χρηματοδοτούνταν από το Υ.Κ.Π. Η δράση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και φιλανθρωπίας θεωρήθηκε απαραίτητη και αναγκαία από την ελληνική πολιτεία. Η απουσία του κράτους σε αυτούς τους τομείς όμως μπορεί να εξηγηθεί με οικονομικούς όρους αλλά και πολιτικούς. Στα διοικητικά συμβούλια αυτών των οργανώσεων συμμετείχαν σύζυγοι παραγόντων της πολιτικής ζωής, επιστήμονες, μητροπολίτες. Όλοι μαζί δημιούργησαν ένα πολυδαίδαλο μηχανισμό παροχής φιλανθρωπίας που ταυτόχρονα επιτελούσε και εθνική διαπαιδαγώγηση στους προστατευόμενους.

Η παροχή κοινωνικής πολιτικής και πρόνοιας συνδέεται άμεσα με την ασκούμενη οικονομική πολιτική. Τη δεκαετία του '50 οι χρηματοδοτήσεις στον τομέα των κοινωνικών δαπανών είναι περιορισμένες.

Η επιδότηση του παιδιού, ενώ ξεκίνησε με πρόθεση να περιλάβει ένα μεγάλο αριθμό παιδιών με το πέρασμα αυτός μειώνονταν, ελαττώθηκε το όριο ηλικίας δικαιούχων, δεν επιτράπηκε η εγγραφή νέων παρά μόνο αν το επέτρεπε ο αριθμός των διαγραφόμενων παιδιών.

Στα ιδρύματα κλειστής προστασίας φιλοξενούνταν ένας μικρός αριθμός παιδιών σε σχέση με τις υπάρχουσες ανάγκες. Η ίδρυση δομών απαιτούσε χρηματικά ποσά για την ανέγερση τους, καθώς και διορισμούς προσωπικού ικανού να τα λειτουργήσει. Στον τομέα δε της αναπηρίας δεν υπήρχε κρατική παρέμβαση παρά μόνο επιχορηγούμενη ιδιωτική πρωτοβουλία.

Παρά τις διακηρύξεις για παροχή παιδικής προστασίας σε όλα τα παιδιά, το ίδιο το κράτος έθεσε αποκλεισμούς τόσο σε παιδιά ανταρτών όσο και στους τσιγγάνους. Ακόμη και τα οικονομικά κριτήρια που μπήκαν για τη χορήγηση των επιδομάτων δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ικανοποιητικά για μια κοινωνία που ζούσε σε κατάσταση διαρκούς φτώχειας.

Η ΕΔΑ ο μοναδικός ίσως πολιτικός χώρος που άσκησε συστηματική κριτική και παρουσίασε ολοκληρωμένες για το θέμα της παιδικής προστασίας. Στη δεκαετία του '50 οι θέσεις της ήταν θα μπορούσε να ειπωθεί περιγραφικές, δεν υπήρχε ιδιαίτερη ανάλυση. Ωστόσο συνδυάζονταν με την ασκούμενη οικονομική πολιτική, ανέδειξε την άθλια κατάσταση των παιδιών και υπογράμμισε στο πρόγραμμα της όσο και στις τοποθετήσεις των βουλευτών της ανάγκη λήψης ουσιαστικών μέτρων προστασίας του παιδιού. Η ΕΔΑ θα διατυπώσει πρώτη τη θέση ότι η προστασία του παιδιού είναι θέμα της ίδιας της κοινωνίας και όχι ατομικό.

Οι θέσεις της δε διέφεραν από τις πρακτικές που ήδη εφαρμόζονταν στις χώρες της δυτικής Ευρώπης, όμως η υλοποίησή τους ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με την ασκούμενη οικονομική πολιτική. Την περίοδο εκείνη δεν κατόρθωσε να αναπτύξει ένα μαζικό κίνημα διεκδίκησης και πίεσης για τα θέματα της παιδικής προστασίας.

Εν κατακλείδι, το ελληνικό κράτος τη δεκαετία του '50 ασχολήθηκε υπολειμματικά με την παιδική προστασία. Το Υ.Κ.Π. δεν αύξησε τον αριθμό των προϋπάρχουσων δομών όπως τα Ε.Ο. οι Ε.Π.Σ. τα Ε.Α.Ν. οι Α.Μ.Ο.Σ. Επέκτεινε σε όλη τη χώρα το πρόγραμμα προστασίας του παιδιού μέσα στην οικογένεια βάζοντας όμως περιορισμούς στους δικαιούχους και προσπαθώντας με κάθε τρόπο να μειώσει το οικονομικό κόστος. Οι όποιες προσπάθειες σκόνταφταν σε μέτρα λιτότητας και στο υπολειμματικό κράτος πρόνοιας που αναπτύχθηκε αμέσως μετά τον πόλεμο στην Ελλάδα. Ακόμη και σε αυτόν τον ευαίσθητο τομέα της παιδικής προστασίας οι κυβερνήσεις του '50 δεν μπόρεσαν και δεν ήθελαν να παρέχουν καθολική προστασία σε όλα τα παιδιά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

- Buxton St., Το πρόβλημα των αναπήρων εις την Ελλάδα», Έτος Α' Νοεμβρίου – Ιανουαρίου 1952, αρ. 2-4.
- Kershaw John, Το ελαττωματικό παιδί, περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4.
- Αγαλλόπουλος Χρήστος, Η εξέλιξις της κοινωνικής πολιτικής και αι σύγχρονοι κατευθύνσεις της, στο Α' Δεκαήμερον Σπουδών Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 1954, Έκδοσις Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών.
- Αγαπητού Μ, Το Κέντρο Βρεφών “ΜΗΤΕΡΑ”, περιοδ. Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξις, τ. Β' τεύχη 5-8, Απρίλιος 1957 – Μάρτιος 1958
- Αγγέλης Ιωάννης, «Προβλήματα Αναπήρων», περιοδ. Αρχαία Υγιεινής, Απρίλιος - Ιούνιος 1961, αρ. 4-6.
- Αγγέλης Ιωάννης, Η απορία εν Ελλάδι», Αρχαία Υγιεινής, Ιούλιος – Δεκέμβριος 1958, τ. 7-12
- Αγγέλης Ιωάννης, Προστασία Παιδικών Ηλικιών, Δελτίον του ΙΚΑ, Σεπτέμβριος 1962, τ. 9.
- Άθλιναι συνθήκαι στεγάσεως και διαβιώσεως χιλιάδων οικογενειών ακόμη και εις Αθήνας. Περιοδ. Οικονομικός Ταχυδρόμος, Αθήνα 1958
- Αλεξανδράκη Λίτσα, Κοινωνική Προστασία του Παιδιού», Ανάτυπον εκ του μηνιαίου δελτίου «Ελληνικά Θέματα, τόμος 3^{ος} , 1958, Αθήνα 1958, Εκδόσεις της Εταιρείας Ελληνικών Σπουδών.
- Αλιβιζάτος Νίκος, Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974), Όψεις της ελληνικής εμπειρίας, Αθήνα 1983, Εκδόσεις Θεμέλιο
- Αναστασίου Δημήτρης, Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, Αντωνία Χαρίση, Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών και το καθεστώς Μεταξά, στο «Η Ειδική Αγωγή Αφετηρία Εξελίξεων στην Επιστήμη και στην Πράξη, Αθήνα 2011, Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Πανελλήνιου Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής, τ. Ε'.
- Βαλντέν Σωτήρης, Εξωτερικό εμπόριο και εξωτερική εμπορική πολιτική της Ελλάδας 1950 – 1967, στο 1949 – 1967 Η εκρηκτική εικοσαετία, Αθήνα 2000, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

- Βαρβαρέσος Κυριάκος, Έκθεσις επί του οικονομικού προβλήματος της Ελλάδος,, Αθήνα 2002, Εκδόσεις Σαββάλας.
- Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών: «Κοινωνική Προστασία Εν Ελλάδι, Έρευνα επί της υφιστάμενης καταστάσεως και προοπτικάι», Αθήνα 1970.
- Βενιέρης Δημήτρης, Αποσύνθεση και Ανασύνθεση κοινωνικής πολιτικής: Η ελληνική εμπειρία, στο Η κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις και προοπτικές, Αθήνα 2009, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Βερναρδάκης Χρήστος.– Μαυρής Γιάννης, Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα, Αθήνα 1991, Εκδόσεις Εξάντας.
- Βογιατζής Βασίλης, Κοινωνική Πολιτική, Αθήνα 1959, Εκδοτικός Οίκος Αφοι Σάκουλα.
- Βουγιούκας Κων/νος, Κοινωνική Πρόνοια Υπέρ των Ανηλίκων, Δημοσιεύματα της Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων και Αποφυλακίζομένων Θεσσαλονίκης, [χ.ε.], Θεσσαλονίκη 1956
- Βούτσης Γεώργιος, Παιδική Προστασία, Κοινωνικοί Λειτουργοί, Κοινωνική Εργασία, Ανάτυπον εκ των "Αρχείων Υγιεινής", τ. 7-8, Αθήνα 1960
- Βούτσης Γιώργος Κοινωνικά Θέματα, Ανάτυπον εκ των «Αρχείων Υγιεινής», τ. 10-12, Αθήνα 1962.
- Βούτσης Γιώργος. Γενική και παιδική πρόνοια στην Αμερική και στην Ελλάδα, Αθήνα 1948, [χ.ε.].
- Γ. Αθανασιάδης – Ε. Αλεξίου – Γ. Γαβριηλίδη, Μερικά Προβλήματα της Ελληνικής Εκπαίδευσης, περιοδικό Νέος Κόσμος, Ιούνιος 1956, τ. 7
- Γούτος Μιχάλης, Κοινωνική Προστασία, Δελτίον του ΙΚΑ, Έτος 1956, τ. 8.
- Γούτος Μιχάλης, Πρόγραμμα προστασίας αναπήρων, περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Νοέμβριος - Ιανουάριος 1952, τ. 2-4
- Γούτος Μιχάλης, Το πρόβλημα των αναπήρων στο πλαίσιο του ΟΗΕ», περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Οκτώβριος 1951, τ. 1.
- Δεμεθάς Ζαχαρίας, Η Ελλάδα τη δεκαετία του 1950-1960, περιοδ. Επτά Ημέρες της Καθημερινής, Αθήνα, Νοέμβριος 1999
- Δημητριάδης Θ. και Ιωάννοβιτς Δ., Η κωφλαλία ως αναπηρία και η περί κωφάλαλων μέριμνα επί Ελλάδι, περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4.

- Δοξιάδης Κύρκος, Η ιδεολογία της μεταπολεμικής Ελλάδας, περιοδ. Λεβιάθαν, περιοδ. Λεβιάθαν, Αθήνα 1993, τ. 13.
- Ελεφάντης Άγγελος, Εθνικοφροσύνη: «Η ιδεολογία του τρόμου και της ενοχοποίησης», στο «Η Ελληνική Κοινωνία κατά την Πρώτη Μεταπολεμική Περίοδο (1945-1967), Αθήνα 1994, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, , τ. Α'.
- Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης Α.Ε. «Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση» Παρούσα Κατάσταση και Προοπτικές, Αθήνα 1995.
- Επισκόπηση Κοινωνικής Προστασίας, Δελτίον του ΙΚΑ, Απόσπασμα της υπ' Αριθ. 26502/18-3-1958, διαταγής του Διοικητή του ΙΚΑ, 1958, τ. 4.
- Ιεροδιάκονου Χαράλαμπος, 10 έτη εργασίας του Ιατροπαιδαγωγικού Σταθμού της Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Κλινικής του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης, περιοδ. Νευροψυχιατρικά Χρονικά
- Ιορδάνογλου Χρυσάφης, Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας
- Καβάσιλας Ιωάννης, Εξελίξεις εις την αμοιβήν εργασίας», περιοδ. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 4-5, Απρίλιος – Σεπτέμβριος 1970. Κοινωνικών Ερευνών, τ. 4-5, Απρίλιος – Σεπτέμβριος 1970.
- Καζάκος Πάνος, Η ελληνική οικονομία 1949 -1967. Ανασυγκρότηση και ανάπτυξη, Ιστορία του ελληνικού έθνους, Τόμος ΙΣΤ'.
- Καλιστουνάκης Δημήτριος, Εφαρμοσμένη Πολιτική Οικονομία, Αθήνα 1957, Εκδοτικός Οίκος Παπαζήση.
- Κανονισμός Λειτουργίας Εθνικών Αγροτικών Νηπιοτροφείων, Αθήνα 1943.
- Κανονισμός Λειτουργίας Εθνικών Ορφανοτροφείων, Αθήνα 1927.
- Κανονισμός Λειτουργίας Εθνικών Παιδικών Σταθμών, Αθήνα 1935
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Θέματα Προγραμματισμού, Εκθέσεις για το Πρόγραμμα 1983-1987, Κοινωνική Πρόνοια
- Κοινωνική Πρόνοια, (Διερεύνηση και αξιολόγηση ενός νέου συστήματος) (Ερευνητικό έργο στα πλαίσια του Προγράμματος Ανάπτυξης της Έρευνας και Τεχνολογίας/Υπουργείου Βιομηχανίας, Ενέργειας και Τεχνολογίας), Επιστημονικός Υπεύθυνος: Κων/νος Κρεμαλής.
- Κοινωνική Προστασία Εν Ελλάδι.. Έρευνα επί της υφιστάμενης καταστάσεως και προοπτικά, Αθήνα 1970, Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών.

- Κριτσωτάκη Δέσπω, «Ψυχική Υγιεινή για παιδιά και νέους, το παράδειγμα του Κέντρου Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών 1956-1978» Αθήνα 2014
- Κωνσταντινίδης Κ., Περί των πνευματικών αναπήρων και της κοινωνικής μερίμνης δι' αυτούς», περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ. 116 – 119
- Λιναρδάτος Σπύρος, «Από τον εμφύλιο στην χούντα», τόμος Α', Αθήνα 1977, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Λιοδάκης Γιώργος, «Κοινωνικο – θεωρητικές βάσεις και πρακτικές οικονομικού προγραμματισμού στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο», στο «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)» τ. Α'. Αθήνα 1995, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα.
- Λυμπεράτος Μιχάλης, Μετά τον Εμφύλιο, Πολιτικές διαδικασίες και κοινωνική πόλωση στις απαρχές της προδικτατορικής περιόδου, Αθήνα 2015, Εκδόσεις Νότιος Άνεμος.
- Λυμπεράτος Μιχάλης, Από το ΕΑΜ στην ΕΔΑ, Αθήνα 2011, Εκδόσεις Στοχαστής.
- Λυμπεράτος Μιχάλης, Στα πρόθυρα του Εμφυλίου πολέμου. Κοινωνική πόλωση, Αριστερά και αστικός κόσμος στη μεταπολεμική Ελλάδα. Από τα Δεκεμβριανά στις εκλογές του 1946, Αθήνα 2006, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Μακρυνιώτη Δήμητρα, Η παιδική ηλικία ως αποδέκτης κοινωνικής πολιτικής, στο «Διαστάσεις της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 1993
- Μαλούτας Θωμάς. – Οικονόμου Δημήτριος, (Επιμέλεια), Προβλήματα Ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα», Χωρικές και Τομεακές Προσεγγίσεις, Αθήνα 1999, Εκδόσεις Εξάντας.
- Μάνεσης Αριστόβουλος, Η εξέλιξη των πολιτικών θεσμών στην Ελλάδα: αναζητώντας μια δύσκολη νομιμοποίηση, στο Η Ελλάδα σε εξέλιξη, Αθήνα 1986, Εκδόσεις Εξάντας.
- Μαργαρίτης Γιώργος, Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946 – 1949, τ. Β', Αθήνα 2001, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Μαστρογιάννης Ιωάννης, Ιστορία της κοινωνικής πρόνοιας της νεωτέρας Ελλάδος (1821-1960), [χ.ε.], Αθήνα 1960 .

- Μαυρουδής Φανή, Η αποκατάσταση των τυφλών του αμάχου πληθυσμού, περιοδ. Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξεις, τ. Α', Απρίλιος 1956 – Μάρτιος 1957, τ. 1 -4.
- Μηλιός Γιάννης, Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός. Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη, Αθήνα 1988, Εκδόσεις Εξάντας.
- Μητσόπουλος Πάνος, Πρωταρχικές Γραμμές από την επιστήμη της κοινωνικής πολιτικής, Αθήνα 1957, [χ.ε.].
- Μικρουλάκη Νέλη, Η Προστασία του Ανάπηρου Παιδιού εν Ελλάδι, περιοδ. Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξεις, τ. Α', Απρίλιος 1956 – Μάρτιος 1957.
- Μπαμπανάσης Στ.: «Η οικονομική ανάπτυξη και οι κοινωνικές επιπτώσεις της στην Ελλάδα κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967), «Η Ελληνική κοινωνία κατά την πρώτη Μεταπολεμική περίοδο (1945 – 1967)» Αθήνα 1995, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, τ. Β'.
- Μπαμπανάσης Σταύρος, Η διαμόρφωση της φτώχειας στην Ελλάδα του 20ου αιώνα (1900 – 1981), περιοδ. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τ. 42-43, Μάιος – Δεκέμβριος 1981.
- Μπουρνάζος Στρατής, Το κράτος των εθνικοφρόνων: αντικομμουνιστικός λόγος και πρακτικές,, στο «Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα», Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, τ. Δ2.
- Νικολινάκος Μάριος, Μελέτες πάνω στον ελληνικό καπιταλισμό, Αθήνα 1976, Εκδόσεις Νέα Σύνορα.
- Νούτσος Χαράλαμπος, Το σχολείο της εθνικοφροσύνης (1945 – 1952), στο Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, τ. Δ2, Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Οι άποροι, ανυπόγραφο, περιοδ. Κοινωνική Πρόνοια, Θεωρία και Πράξεις, τ. 19, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1958.
- Π. Κόκκαλης, Ζητήματα Λαϊκής Υγείας και Κοινωνικής Πρόνοιας, περιοδικό Νέος Κόσμος, Μάιος 1953, τ. 5
- Παπαδάκη Αντωνία, Οι Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.): η περίπτωση της Αριδαίας (1948-1966), Πρακτικά Συνεδρίου "Η Εκπαίδευση στην περιοχή της Πέλλας στον 19ο αιώνα και μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, Ηλεκτρονική Σελίδα της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Πέλλας, <http://www.didepellas.gr/images/stories/documents/synedriaDDE/AMOS.pdf>

- Παπαδάκος Βασίλης Έκθεσις των παιδιατρικών και μαιευτικών τμημάτων των κέντρων υγείας περιφέρειας υγειονομικού κέντρου Αττικής μετά υποδείξεων τινών του έτους 1954, περιοδικό, Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα, Ιανουάριος - Μάρτιος 1956, τ. 1-3
- Παπαδάκος Βασίλης, Επί των ιατροκοινωνικών μέτρων προς προστασίαν της μητρότητος και της παιδικής ηλικίας, περιοδ. Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα 1952, Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1952, τ. 10-12.
- Παπαδάκος Βασίλης, Στατιστική μελέτη έτους 1955 (Παιδικός Πληθυσμός – Βρεφική Παιδική Θνησιμότης», περιοδ. Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1957 τ. 10 – 12.
- Παπαδημητρίου Δέσποινα, Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοκοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα, 1922-1967, Αθήνα 2006, Εκδόσεις Σαββάλας.
- Παπαϊωάννου Στράτος Οι γενεσιουργοί λόγοι της κοινωνικής πολιτικής, στο Α' Δεκαήμερον Σπουδών Κοινωνικής Πολιτικής, Αθήνα 1954, Έκδοση Ανωτέρα Σχολή Βιομηχανικών Σπουδών.
- Πολιτάκου Εύα, Οδηγός Κοινωνικής Πρόνοιας (δια την περιοχήν Τ.Δ/σεως Πρωτευούσης), Αθήνα 1955, Σύλλογος «Το Ελληνικόν Φως».
- Πουλαντζάς Ευστάθιος, Αι κοινωνικάι υπηρεσίαι δια το παιδί και ειδικότερον η κατάλληλος προληπτική εργασία προστατεύουν την κοινωνίαν εκ της εγκληματικότητος και της ελλείψεως προσαρμογής, περιοδικό, Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα, Δεκέμβριος 1961.
- Πουλαντζάς Ευστάθιος, Η συμβολή της κοινωνικής πρόνοιας εις την απάμβλυνσιν της οικονομικής και κοινωνικής ανισότητος, περιοδικό, Αρχεία Υγιεινής, Αθήνα, 1958, τ. 1-3.
- Πουλαντζάς Ευστάθιος, Πολιτική Παιδικής Προστασίας, Ανάτυπο από το 6^ο τεύχος του περιοδικού «Σπουδαί» της Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής, τ. ΙΕ', Αθήνα 1965.
- Ρομπόλης Σάββας, Μετανάστευση και αναπτυξιακή πολιτική στην μεταπολεμική Ελλάδα, στο «1949-1967, η εκρηκτική εικοσαετία», Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Αθήνα 2002, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας
- Ρομπόλης Σάββας. –Χλέτσος Μιχάλης, Η κοινωνική πολιτική μετά την κρίση του κράτους πρόνοιας, Θεσσαλονίκη 1995, Εκδόσεις Παρατηρητής.

- Σταθάκης Γιώργος, Η απρόσμενη οικονομική ανάπτυξη στις δεκαετίες του '50 και '60: Η Αθήνα ως αναπτυξιακό υπόδειγμα., στο «1949 – 1967 Η εκρηκτική εικοσαετία», Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, Αθήνα 2002, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.
- Σταθάκης Γιώργος, Το δόγμα Τρούμαν και το σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα», Αθήνα 2004, Εκδόσεις Βιβλιόραμα.
- Σταθόπουλος Πέτρος, Η κοινωνική πρόνοια: Ιστορική Εξέλιξη – Νέες Κατευθύνσεις, Αθήνα 2005, Εκδόσεις Παπαζήση.
- Στασινοπούλου Όλγα, Σημειώσεις για το μάθημα Κοινωνική πολιτική, βασικές έννοιες, ιστορική εξέλιξη, φορείς και πρότυπα, Αθήνα 2006, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Στεφανίδης Ιωάννης, Η δημοκρατία δυσχερής; Η ανάπτυξη των μηχανισμών του “αντικομμουνιστικού αγώνος 1958 -1961”, περιοδ. Μνήμων, Αθήνα 2008, τ. 29
- Σωτηρόπουλος Δημήτρης, Όψεις του κράτους πρόνοιας στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1949-1961, στο "Κοινωνία των 2/3: διαστάσεις του σύγχρονου κοινωνικού προβλήματος», Αθήνα 2000, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Σωτηρόπουλος Δημήτρης, Όψις Βαβυλωνίας, Ερμηνείες της Μεταπολεμικής Ανάπτυξης του Κράτους Πρόνοιας στην Ελλάδα, στο Η Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα, Προκλήσεις και Προοπτικές, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009.
- Τσουκαλάς Κώστας, Κράτος, Κοινωνία, Εργασία στη μεταπολεμική Ελλάδα , Αθήνα 1999, Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Τσουκάτος Ευάγγελος, Γένεσις και περιεχόμενον της κοινωνικής πολιτικής, Δελτίον του ΙΚΑ, Μάρτιος 1957, τ.3
- Φιλιππίδης Λ., Η υπέρ των κωφαλάλων πρόνοια, περιοδ. Επιθεώρησις Κοινωνικής Προνοίας, Έτος Α' Νοέμβριος – Ιανουάριος 1952, αρ. 2 -4, σελ. 72
- Φραγγεδάκης Αντ.: Αγροτικές Μεταβατικές Οικοκυρικές Σχολές (Α.Μ.Ο.Σ.) του Ν. Σερρών (1944-1979): Θεσμός Εκπαίδευσης και Κατάρτισης, στο «Οι Σέρρες και η εποχή τους, Από την Οθωμανική Κατάκτηση μέχρι τη Σύγχρονη Εποχή». Σέρρες 2013, τ. Β'.
- Χασιώτης Λουκάς, Τα παιδιά του Εμφυλίου. Από την «κοινωνική πρόνοια» του Φράνκο στον «Ερανο» της Φρειδερίκης (1936-1950), Αθήνα 2013, Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ.

- Χατζηιωσήφ Χρήστος, Η πολιτική οικονομία της ανασυγκρότησης και του εμφυλίου, στο «Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα», , Αθήνα 2009, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, τ. Δ₁.
- Χλέτσος Μιχάλης, Σκέψεις γύρω από την ύπαρξη του κράτους πρόνοιας στην Ελλάδα, περιοδ. Λεβιάθαν, Αθήνα 1990, τ. 10
- Ψαλιδόπουλος Μιχάλης, Η ιστορία της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα 2014, Τράπεζα της Ελλάδας Κέντρο Πολιτισμού, Έρευνας και Τεκμηρίωσης.
- Ψαράς Αντρέας., Κοινωνική Πρόνοια, Ιστορικά, Φιλοσοφικά, Συγκριτικά, Πρακτικά, Μελέται – Έρευναι – Κρίσεις, Αθήνα 1950. [χ.ε.].

Εγκυκλοπαίδειες - Λεξικά

- Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός «Ο Φοίνιξ»
- Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, Έκδοσις της εγκυκλοπαιδικής επιθεωρήσεως «ΗΛΙΟΣ»
- Οικονομική και Λογιστική Εγκυκλοπαίδεια, Η', Εκδοτικός Οίκος Ι. Σιδέρη, Αθήνα 1960

Εφημερίδες

- Αυγή
- Βήμα
- Ελευθερία
- Εμπρός

ΕΛΣΤΑΤ

- Δελτίον Στατιστικής Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγιεινής, Στοιχεία Μαΐου – Δεκεμβρίου 1960.
- Στατιστική Επετηρίδα του 1955.
- Στατιστική Επετηρίδα του 1958.
- Στατιστική Επετηρίδα 1959-1960.
- Αποτελέσματα Απογραφής Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου.
- Αποτελέσματα της απογραφής των θεραπευτηρίων της χώρας της 31ης Δεκεμβρίου 1958, Αθήνα 1960.

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής

- Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Δ' Περιόδου – Β' Συνόδου, Συνεδριάσεις Ζ, 8/11/1956
- Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδριάσεις Δ', 16/9/1958
- Επίσημα Πρακτικά της Ειδικής Επιτροπής της Βουλής του άρθρου 35 του Συντάγματος, Περίοδος Ε' – Σύνοδος Α', Συνεδριάσεις ΡΛΑ' 16/10/1959

Αρχεία

- ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Τέως Βασιλικών Ανακτόρων.
- ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αταξινόμητο Αρχείο Υπουργείο Υγείας – Πρόνοιας.
- ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο ΠΙΚΠΑ.
- ΓΑΚ, Κεντρική Υπηρεσία, Αρχείο Δημοτικού Βρεφοκομείου Αθηνών.
- ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αταξινόμητο Υλικό του Κ.Κ.Π. Αγρινίου.
- ΓΑΚ Ν. Αιτωλοακαρνανίας, Αρχείο Κοινωνικής Πρόνοιας Αγρινίου 1945 – 1956
- ΓΑΚ, Ν. Κυκλάδων, Αρχείο Ορφανοτροφείου Θηλέων.
- ΓΑΚ Ν. Κυκλάδων, Αρχείο ΥΓΕΙΑ – ΠΡΟΝΟΙΑ.
- ΓΑΚ, Ν. Σερρών, Αρχείο Δ/σης Κοινωνικής Πρόνοιας Νομαρχίας Σερρών.

ΑΣΚΙ

- Αι αγορεύσεις στη Βουλή του προέδρου της ΕΔΑ κ. Ιωάν. Πασαλίδη και των Βουλευτών κ.κ. Ηλ. Ηλιού, Ιωάν. Παπαδημητρίου και της Κας Βάσως Θανασέκου επί των προγραμματικών δηλώσεων της κυβερνήσεως», Έκδοση του γραφείου τύπου και μελετών της ΕΔΑ, Αθήνα, Μάιος 1956, σελ. 40 -44.
- Πρόγραμμα της ΕΔΑ του 1952,
- Οι προγραμματικές Θέσεις της ΕΔΑ, 1952
- Σχέδιο προγράμματος της ΕΔΑ
- Το Βήμα της Βουλής στην υπηρεσία του Έθνους, Από τα δύο χρόνια κοινοβουλευτικής πάλης της ΕΔΑ 1956-1958

ΕΛΙΑ

•Αρχείο Ειρήνης Καλλιγά: Αλεξάνδρα Μελά, Το Χρονικόν, αδημοσίευτη δακτυλογραφημένη εργασία, χ.χ.

•Αρχείο Βασιλικής Πρόνοιας

Ίδρυμα Κωνσταντίνου Καραμανλή

•Αρχείο Λίνας Τσαλδάρη

Δημοσιευμένες Πηγές

•Σιφναίος Κ.: «Πανδέκται νέων νόμων και διαταγμάτων. Τ. ΚΖ΄

•Σιφναίου Κ.: «Πανδέκται Νέων Νόμων και Διαταγμάτων» τ. ΚΘ΄

•e-themis, Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας Ραπτάρχης, Κοινωνική Πρόνοια. τ. 35^A

Ηλεκτρονικές πηγές

•<http://www.kivotos-polyhoros.gr>

•<http://www.kvmhtera.gr>

•<http://www.didepellas.gr/index.php/dde-pella/synedrioddepelas.html>

•<http://www.et.gr>, Εθνικό Τυπογραφείο

Διδακτορικές Διατριβές, Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών

•Γεωργιάδου Ζωή, Ο Χώρος στα Ιδρύματα Παιδικής Μέριμνας, Κοινωνική Συνύπαρξη, Μορφές Ελέγχου Μέσω του Χώρου, Αθήνα 2001.

•Καζολέα-Ταβουλάρη Παναγιώτα, Η Ιστορία της ψυχολογίας στην Ελλάδα (1830-1987), Αθήνα 2001, τ. Α΄.

•Κουτρουμάνος Κωνσταντίνος, Διαχρονική Εξέλιξη της Ειδικής Αγωγής και τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Ελλάδα, Αθήνα 1996.

•Παπαδημητρίου Μαρία, Η ιστορία της παιδοψυχιατρικής στην Ελλάδα σε σχέση με τις εξελίξεις στις ευρωπαϊκές χώρες, Θεσσαλονίκη 2013.

•Τσαγκαράκη Ιωάννα, Η κοινωνική ένταξη των αποφοίτων ιδρυμάτων παιδικής προστασίας, Αθήνα 1994.

Μεταπτυχιακές Εργασίες

- Στρατάκης Α.: Μεταπτυχιακή Εργασία, «Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα κατά την δεκαετία του 1940: Η Κοινωνική Πρόνοια και το υπουργείο Εθνικής/Κοινωνικής Πρόνοιας», Μεταπτυχιακή Εργασία, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Κρήτης - Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, 2003.

<http://elocus.lib.uoc.gr//dlib/a/e/d/metadata-dlib-2003stratakis.tkl>)